

**TÜRKİYE’DE BİREYSEL GELİR
DAĞILIMI EŞİTSİZLİKLERİ:
FONKSİYONEL GELİR KAYNAKLARI VE
BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER**

Doç. Dr. Raziye SELİM

Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI

Öğr. Gör. Dr. Ayşe Aylin BAYAR

Haziran 2014

Yayın No: TÜSİAD-T/2014-06/554

©2014, TÜSİAD

*Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü,
4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca,
kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun
yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak,
çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak,
kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak,
telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik
yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.*

ISBN: 978-605-165-004-3

Editörler: Ebru Dicle, Berna Toksoy Redman, Deniz Karataş

Kapak Tasarımı: Doğan Kumova

Dizgi ve Sayfa Uygulama: Kamber Ertem

Grafik Tasarım:
SİS MATBAACILIK PROM. TANITIM HİZ. TİC. LTD. ŞTİ.
Eğitim Mah. Poyraz Sok. No:1/14 Kadıköy - İSTANBUL
Tel: (0216) 450 46 38 Basım CB Basımevi: (0212) 612 65 22

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, insan hakları evrensel ilkelerinin, düşünce, inanç ve girişim özgürlüklerinin, laik hukuk devletinin, katılımcı demokrasi anlayışının liberal ekonominin, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının ve sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamayı amaçlar.

TÜSİAD, Atatürk'ün öngördüğü hedef ve ilkeler doğrultusunda, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyini yakalama ve aşma anlayışı içinde, kadın-erkek eşitliğini, siyaset, ekonomi ve eğitim açısından gözeten iş insanlarının toplumun öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancıyla, yukarıda sunulan ana gayenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirir.

TÜSİAD, kamu yararına çalışan Türk iş dünyasının temsil örgütü olarak, girişimcilerin evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun faaliyet göstermesi yönünde çaba sarf eder; küreselleşme sürecinde Türk rekabet gücünün ve toplumsal refahın, istihdamın, verimliliğin, yenilikçilik kapasitesinin ve eğitimin kapsam ve kalitesinin sürekli artırılması yoluyla yükseltilmesini esas alır.

TÜSİAD, toplumsal barış ve uzlaşmanın sürdürüldüğü bir ortamda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bölgesel ve sektörel potansiyelleri en iyi şekilde değerlendirerek ulusal ekonomik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur. Türkiye'nin küresel rekabet düzeyinde tanıtımına katkıda bulunur, Avrupa Birliği (AB) üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar. Uluslararası entegrasyonu ve etkileşimi, bölgesel ve yerel gelişmeyi hızlandırmak için araştırma yapar, görüş oluşturur, projeler geliştirir ve bu kapsamda etkinlikler düzenler.

TÜSİAD, Türk iş dünyası adına, bu çerçevede oluşan görüş ve önerilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne, hükümete, diğer devletlere, uluslararası kuruluşlara ve kamuoyuna doğrudan ya da dolaylı olarak basın ve diğer araçlar aracılığı ile ileterek, yukarıdaki amaçlar doğrultusunda düşünce ve hareket birliği oluşturmayı hedefler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

TÜSİAD Sosyal Politikalar Komisyonu'nun faaliyetleri çerçevesinde, "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları ve Bölgesel Eşitsizlikler" başlıklı bu rapor İTÜ İşletme Fakültesi öğretim üyeleri Doç. Dr. Raziye SELİM ve Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI ile İTÜ İşletme Fakültesi öğretim görevlisi Dr. Ayşe Aylin BAYAR tarafından hazırlanmıştır.

Haziran 2014

ÖZGEÇMİŞLER

Doç. Dr. Raziye SELİM

Raziye Selim, lisans öğrenimini İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İşletme Mühendisliği Bölümü'nde tamamladı. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nden yüksek lisans ve "Vergi Yükünün Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi" isimli teziyle doktora derecelerini aldı. Doktora öğrenciliği sırasında ve tamamladıktan sonra aldığı iki ayrı bursla ziyaretçi öğretim üyesi olarak Nottingham Üniversitesi, Ekonomi Bölümü'nde akademik çalışmalarda bulundu. İTÜ İşletme Mühendisliği Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak başladığı akademik kariyerinde, 2004 yılında doçent unvanını alan Raziye Selim, halen aynı bölümde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İTÜ İşletme Fakültesi'nde ve çeşitli üniversitelerde istatistik, ekonometri, iktisat, araştırma yöntemleri, gelir dağılımı ve yoksulluk isimli dersler vermektedir. Raziye Selim'in uluslararası ve ulusal alanda dergi ve kitap bölümlerinde yayımlanmış araştırmaları bulunmaktadır. Applied Economics, İktisat Dergisi, İktisat/İşletme ve Finans Dergisi, METU Studies in Development çalışmalarının yayımlanmış olduğu dergilerden bazılarıdır. Ayrıca uluslararası ve ulusal alanda bilimsel toplantılarda sunulmuş eserleri bulunmaktadır.

Raziye Selim, 2000 yılında yayımlanan "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma" isimli TÜSİAD Raporu'nun yazarlarından biridir. 2013 yılında T.C. Kalkınma Bakanlığı'nın 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı kapsamında "Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Çalışma Grubu Raporu"nun raportörlüğünü yapmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Ağustos 2012'den itibaren çeşitli toplantı ve çalıştaylar düzenleyen "Yoksulluk Çalışma Grubu"nun üyesi olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI

Öner Günçavdı, ilk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İşletme Mühendisliği programından 1987 yılında mezun oldu. Ardından 1990 yılında İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans programını birincilikle bitirdi. 1991 yılında gittiği İngiltere'de, Warwick Üniversitesi Sayısal Gelişme Ekonomisi yüksek lisans programını 1992 yılında başarıyla tamamladı. Nottingham Üniversitesi'nde ekonomi alanındaki doktora çalışmalarını ise, 1996 yılında tamamladı. Aynı yıl yurda dönen Öner Günçavdı, İTÜ İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Bölümünde öğretim görevlisi oldu. 1997 yılında yardımcı doçent, 1998 yılında doçent ve 2004 yılında da profesör oldu.

Öner Günçavdı'nın Türkiye ekonomisinin gelişme ve büyüme sorunlarını inceleyen bilimsel çalışmaları ulusal ve uluslararası birçok dergide yayımlanmıştır. Bu çalışmaların yayımlandığı uluslararası dergilerden bazıları Journal of Development Economics, Journal of International Development, Applied Economics, Review of Middle East Economics and Finance, Economics of Planning, Journal of Policy Modelling, Middle East Development Journal, Turkish Studies, Russian & East European Finance and Trade'dir. Ayrıca Öner Günçavdı'nın "Düşten Gerçeğe - Türk Sanayiinde Elginkan Topluluğu" adını taşıyan ve Türk sanayiinin geçmiş 50 yıllık gelişim sürecini inceleyen bilimsel bir kitabı 2009 yılında, Türk Tarih Vakfı tarafından yayımlanmıştır.

Bilimsel çalışmalarının yanında Öner Günçavdı, İTÜ içinde Dekanlık dâhil birçok idari görevde de bulunmuştur. Bunların yanında, 57. Dönem AK Parti Hükümeti döneminde 657 Sayılı Devlet Memurları Yasa Tasarı Taslağını hazırlamakla görevli üç kişilik bilim kurulunda da yer almış olan Öner Günçavdı, 2009 yılından bugüne Elginkan Vakfı Mütevelli Heyeti üyesi ve Yönetim Kurulu üyeliği görevini yürütmektedir.

Öğr. Gör. Dr. Ayşe Aylin BAYAR

Ayşe Aylin Bayar, Yıldız Teknik Üniversitesi'nden bölüm birincisi olarak mezun olduktan sonra, İstanbul Teknik Üniversitesi İktisat yüksek lisans programını 2006 yılında tamamladı. Ardından İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Mühendisliği Anabilim dalında "Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Türkiye Örneği" isimli doktora çalışmasını 2012 yılında tamamlayarak doktor ünvanını aldı. Ardından, 2013 yılının Ocak ayında Ayşe Aylin Bayar, İTÜ İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Bölümünde öğretim görevlisi oldu. Doktora çalışmaları sırasında özel bir vakıf tarafından ve İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından genç akademisyenleri destekleme programı dahilinde aldığı burslar ile araştırmalarının bir bölümünü ziyaretçi akademisyen olarak Laval Üniversitesi, Kanada ve Sussex Üniversitesi, İngiltere'de sürdürmüştür. Bununla birlikte doktora çalışmaları nedeniyle Stanford Üniversitesi, Outcome Research Enstitüsü'nden çalışma ödülü almıştır. Gelişme ekonomisi, Gelir eşitsizliği ve Yoksulluk, Türkiye iktisadi konularında çalışmaları olan Ayşe Aylin Bayar'ın bu konular üzerinde uluslararası dergilerde yayımlanmış bilimsel çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmaların yayımlandığı uluslararası dergiler, Middle East Development Journal, EconoQuantum, METU Studies in Development'dir. Bununla birlikte uluslararası düzeyde birçok bildirileri ve ulusal düzeyde yayımlanmış araştırma notu da bulunmaktadır.

Bilimsel çalışmalarının yanında Ayşe Aylin Bayar, İTÜ İşletme Fakültesi Fakülte Araştırma Görevlileri Temsilciliği, Bölüm Araştırma Görevlileri Temsilciliği, İTÜ-SEM Bilgisayar Eğitimi Koordinatörlüğü'nü sürdürmüştür.

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	15
GİRİŞ	21
1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ KAYNAKLARI	27
1.1. Gelir Kavramı	27
1.2. Eşdeğerlik Ölçekleri ve Bireysel Eşdeğer Gelirler	28
1.3. Veri Kaynakları: Gelir Dağılımı Anketleri	30
1.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliği Ölçüleri	32
1.4.1. Gini Katsayısı	34
1.4.2. Değişkenlik Katsayısı	34
1.5. Sonuç	35
2. TÜRKİYE'DE MAKROİKTİSADİ GELİŞMELER VE GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ	39
2.1. 2001 Krizi ve Beraberinde Gelen Reformlar	41
2.2. Derviş Reformları	42
2.2.1. Reformlar Öncesi ve Sonrası Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Performansı	44
2.3. Makroiktisadi Performansın Fonksiyonel Gelirler Üzerine Etkisi	47
2.3.1. Ekonomik Büyüme	51
2.3.2. Enflasyon	53
2.3.3. Faiz	53
2.3.4. Döviz Kuru	54
2.4. Genel Olarak Gelir Dağılımı Konusundaki Gelişmeler	55
2.5. Sonuç	57
3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİREYSEL GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ	61
3.1. Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizliği Üzerine Mevcut Araştırmalar	62
3.1.1. 2000 Öncesi Gelir Dağılımı Araştırmaları	62
3.1.2. 2000'li Yıllar Gelir Dağılımı Araştırmaları (TÜİK)	65
3.2. 2002-2011 Döneminde Bireysel Gelir Düzeyindeki Gelişmeler	67
3.3. Türkiye'de 2000'li Yıllarda Gelir Dağılımı Eşitsizliği	70
3.3.1. Yoksuldan Zengine Gelir Gruplarının Gelirden Aldıkları Paylar	75
3.3.2. Gelir Dağılımının Alt ve Üst Kısımındaki Gelişmeler	77
3.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliğini Etkileyen Faktörler	78
3.4.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı Kaynaklarının Gelir Düzeyleri	79
3.4.2. Bölgelerin Bireysel Gelir Düzeylerindeki Gelişmeler	81
3.4.3. Gelir Eşitsizliğini Etkileyen Demografik Faktörler	86
3.5. Sonuç	88

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE, 2002-2011 DÖNEMİNDE GELİR EŞİTSİZLİKLERİNİN

KAYNAKLARI..... 93

4.1. Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü ve Kaynaklarına Göre Ayrıştırılması.....	94
4.2. Türkiye’de Gelir Eşitsizliğinin Kaynakları (2002-2011)	96
4.2.1. Üretim Faktörlerinin Gelirden Aldıkları Paylar	98
4.2.2 Gelir Gruplarının Eşitsizliğe Katkıları	102
4.3. Gelir Yaratma Politikasının Dayandığı İktisadi Faaliyetler ve Gelir Dağılımı.....	106
4.4. 2002 Sonrası Politikaların Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkisi: Dönemler Arası Karşılaştırma	111
4.5. Sonuç.....	114

5. BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE KAYNAKLARI..... 121

5.1. Türkiye Geneline ve Bölgesel Düzeyde Eşitsizlikler	122
5.2. Faktör Gelirleri ve Gelir Grupları İçindeki Eşitsizlikler	127
5.2.1. Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizliklerinde Bölgesel Farklılıklar Var Mı?	131
5.3. Bölgesel Düzeyde Eşitsizliklerin Zaman İçindeki Analizi.....	135
5.3.1. Bölgesel Gelir Farklarının Türkiye’deki Gelir Dağılımına Etkisi.....	137
5.4. Gelir Gruplarının Türkiye Geneline ve Bölgesel Eşitsizliğe Katkıları.....	140
5.5. Sonuç.....	144

6. GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER 150

6.1 Büyüme, Refah ve Gelir Dağılımı İlişkisi.....	150
6.2. Gelir Yaratma Süreçleri ve Gelir Eşitsizlikleri	152
6.3. Gelir Dağılımında Devletin Rolü.....	154
6.4. Düşük Faiz ve Gelir Dağılımı İlişkisi	155
6.5. Gayrimenkul Edinim Sistemi ve Gelir Dağılımı	157

EKLER..... 163

EK - 1A Araştırmanın Veri Kaynakları ile İlgili Genel Bilgiler.....	163
EK - 1B Gelir Eşitsizliği Ölçüleri	164
Ek - 2A Büyümenin Ayrıştırılması: Potansiyel ve Konjonktürel Büyüme	166
Ek - 2B Farklı Ülke Ekonomilerinin Potansiyel ve Konjonktürel Büyüme Oranlarının Karşılaştırılması	168
Ek - 3A Fonksiyonel Gelir Kaynaklarının Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelirleri (2002 sabit fiyatlarıyla)	171
Ek - 3B Bölgelere Göre Özet İstatistikler	172
EK - 4A Hesaplamalarda Kullanılan Yöntemlerin Teknik Açıklamaları.....	173
EK - 4B Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması.....	177

EK - 4C Ticarete Konu Olan ve Olmayan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler Arası ve Faaliyet Gruplarının Kendi İçlerindeki Gelir Dağılımının Genel Eşitsizliğe Katkıları	178
EK - 5A Bölgelerin Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçüleri:	
Gini Katsayısı	179
EK - 5B Bölge Faktör Gelirlerinin Grup İç Eşitsizlikleri (Gini Katsayıları).....	181
EK - 5C Türkiye Faktör Gelir Payları (GYKA)	186
EK - 5D Bölgesel Düzeyde Gelir Gruplarının Eşitsizliklerinin Zamana Göre Seyri	186
EK - 5E 2011 Yılı için Faktör Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı	188
EK - 5F Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayırıştırılması	190
EK - 5G Türkiye’de Mevduatın Bölgeler Arasında Dağılımı ve Artış Oranları.....	196
Ek - 5H Bölgesel Düzeyde Konut Satışlarındaki Değişim Oranları ve Gayrimenkul Kredilerin Dağılımı (%).....	197
KAYNAKÇA	199

TABLÖLER

Tablo 2.1. Türkiye Ekonomisi Göstergeleri.....	43
Tablo 2.2. Temel Makroiktisadi Değişkenlerdeki İyileşmelerin Fonksiyonel Gelirlere Olası Etkileri	48
Tablo 3.1. Bireysel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Sonuçları.....	64
Tablo 3.2. 2000’li Yıllar TÜİK Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları.....	66
Tablo 3.3. Hanehalkı Bütçe Anketi Özet İstatistikler.....	68
Tablo 3.4. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Özet İstatistikler.....	69
Tablo 3.5. Gelir Eşitsizliği Ölçüleri	72
Tablo 3.6. GYKA Gelir Eşitsizliği Ölçüleri (Eurostat Ölçeği) □.....	74
Tablo 3.7. Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar	77
Tablo 3.8. Gelir Eşitsizliği Ölçülerinin Alt Dönemlerdeki Değişimi.....	78
Tablo 3.9. Fonksiyonel Gelir Türlerinin Gelirlerindeki Artış Oranları.....	81
Tablo 3.10. Bölgelerin Yıllık Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelirleri (TL).....	84
Tablo 3.11. Bölgelerin Satınalma Gücü Paritesine Göre Bireysel Eşdeğer Gelirleri	85
Tablo 3.12. Hanehalkı Reisinin Cinsiyetine Göre Özet İstatistikler	87
Tablo 3.13. Hanehalkı Reisinin Cinsiyetine Göre Gelir Eşitsizliği	88
Tablo 4.1. Geleneksel Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik üzerine olan Katkıları	97
Tablo 4.2. Gelir Gruplarının İçinde ve Aralarındaki Eşitsizliklerin Genel Eşitsizlik Üzerine Etkileri.....	105
Tablo 4.3. Temel İktisadi Faaliyetlerin Gelir Eşitsizliğine Etkisi.....	108
Tablo 4.4. Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine Olan Katkısı	109
Tablo 4.5. Fonksiyonel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerine Etkilerinin Zaman İçinde Değişimi (%)	113
Tablo 4.6. Geleneksel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerine Etkilerinin Dönemsel Olarak Değişimi (%)	113
Tablo 5.1. Türkiye Geneli Ve Bölgesel Eşitsizlik Ölçüleri.....	123
Tablo 5.2. Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizliklerde Bölgesel Farklılıklar	132
Tablo 5.3. Bölge Düzeyinde Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizliğin Gelişimi (2006-2011)	136
Tablo 5.4. 2011 yılı için Faktör Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı	137

ŞEKİLLER

Şekil 2.1. Türkiye Ekonomisine İlişkin Temel Makroiktisadi Değişkenler	45
Şekil 2.2. Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Kaynakları	50
Şekil 2.3. Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	55
Şekil 2.4. En Zengin İle En Yoksul Arasındaki Farkın Seyri.....	56
Şekil 3.1. Bireysel Gelir Düzeylerindeki Gelişmeler	70
Şekil 3.2. Gelir Eşitsizliği Ölçülerinin Zaman İçindeki Seyri	73
Şekil 3.3. Fonksiyonel Gelir Türleri Ortalama Gelirleri (2002 sabit fiyatlarıyla).....	80
Şekil 4.1. Faktör Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizlikleri (Gini Katsayıları)	100
Şekil 4.2. Faktör Gelir Gruplarının Genel Eşitsizliğe Katkıları.....	101
Şekil 4.3. Gelir Gruplarının İçinde ve Aralarındaki Eşitsizliklerin Genel Eşitsizlik Üzerine Etkileri	105
Şekil 5.1. Türkiye Geneli ve Bölgesel Eşitsizlik Ölçüleri	123
Şekil 5.2. Kümelenmiş Bölgesel Eşitsizlikler	126
Şekil 5.3. Türkiye Geneli İtibarıyla Gelir Gruplarının Payları Ve Kendi İçlerindeki Eşitsizlikler (Bölgesel Gini Katsayılarına Dayanmaktadır.)	128
Şekil 5.4. Faktör Gelir Gruplarının Grup İç Ve Gruplar Arası Eşitsizliklerinin Genel Eşitsizliğe Etkileri	138
Şekil 5.5. Genel Olarak Faktör Gelir Gruplarının Eşitsizliğe Katkıları	139
Şekil 5.6. Faktör Gelir Gruplarının Bölgeler Düzeyinde Eşitsizliğe Katkıları.....	141

YÖNETİCİ ÖZETİ

YÖNETİCİ ÖZETİ

2002-2011 dönemi, hem siyasi hem de iktisadi olarak 2001 sonrasında ortaya çıkan yeni bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde AK Parti hükümetleri ile Türkiye’de uzun süreli bir siyasi istikrar temin edilebilmiştir. Ayrıca birçok iktisadi başarılar imza atılmıştır. Öncelikle ülke ekonomisi, daha önce olmadığı düzeylerde büyümüş, enflasyon ve faizler düşmüş ve nihayet TL’nin yabancı malları satın alma gücünde ciddi artışlar meydana gelmiştir. 2002 ve sonrasında yaşanan tüm bu olumlu iktisadi gelişmelerin, bireysel gelir dağılımına ve gelir eşitsizliklerine ne yönde etki ettiği merak konusudur.

Bu araştırmada, 2002-2011 döneminde bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinin nasıl bir seyir izlediğini belirlemek ve gelir eşitsizliğine etki eden fonksiyonel gelir kaynaklarının ve bölgesel eşitsizliklerin etkilerini analiz etmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ülkemizdeki bireysel gelir eşitsizlikleri ampirik olarak ölçülmeye ve gelir eşitsizliklerinin kaynakları bulgulanmaya çalışılmıştır. Bu dönemdeki makro iktisadi politikaların ve gelir-yaratma mekanizmalarının ülkemizdeki gelir eşitsizliğine olası etkileri araştırılmıştır.

2002-2011 dönemi, makroekonomik ve siyasi açıdan gruplandırmaya imkan sunan iki alt döneme ayrılarak incelenmiştir. 2002-2007 dönemi, Türkiye ekonomisinde kriz sonrasında yılda ortalama %7’ye yakın yüksek büyüme oranlarının yakalandığı, enflasyon oranlarının tek haneli sayılara düşürüldüğü, AK Parti hükümetinin iktidarda olduğu dönemdir. 2007-2011 dönemi ise makroiktisadi açıdan mali disiplin ve enflasyonla mücadelenin devam ettiği ancak büyüme oranının yılda ortalama %3.5 düzeyine gerilediği, AK Parti hükümetinin ikinci kez iktidar olduğu dönemdir.

2002 sonrası makroiktisadi açıdan olumlu gelişmelerin ve ekonomik büyümenin hanehalkı gelirlerine olumlu yansıdığı görülmüştür. Bu dönemin geçmişten en önemli farkı, refah artışlarından, geçmişe göre daha fazla kesimin yararlanır hale gelmesidir. Araştırmanın sonuçlarına göre, bireysel gelirlerin reel anlamda 2007’ye kadar artış eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. 2007 sonrasında ise bireysel gelirler, aynı düzeyde artış sergilememiştir.

Araştırmanın bulgularına göre bireysel gelir dağılımı eşitsizliğine ilişkin tüm eşitsizlik göstergeleri, 2007 yılında bir kırılıma işaret etmektedir. 2002-2007 arasında gelir dağılımı eşitsizliğinde azalma eğilimi söz konusuysen, 2007-2011 döneminde eşitsizlik ölçülerinde kayda değer bir gelişme gözlenmemiştir. Gelir dağılımının birinci dönemde eşitliğe yaklaşmasında, büyük oranda gelir dağılımının en üst ucunda yer alan en zengin gelir grubunun gelirlerindeki oransal azalma etkili olmuştur.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin kaynaklarının neler olduğu sorusuna cevap vermek için fonksiyonel gelir kaynaklarının eşitsizliğe yaptığı katkıları incelemeye ihtiyaç vardır. Araştırma analizinin sonuçlarına göre, fonksiyonel gelirler içinde Türkiye genel gelir eşitsizliğine en yüksek katkıyı faiz gelirleri yapmakta, bu gelir grubunu müteşebbis

gelirleri izlemektedir. Faiz gelir grubunun eşitsizliğe katkısı, 2007 yılına kadar azalırken, 2007 sonrasında artış göstermektedir.

Gelir eşitsizliğine bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının ne yönde ve ne oranda etki ettiğini araştırmak amacıyla, bölgelerin ortalama bireysel gelirleri arasındaki farklılıklar incelenmiş ve bölge içi gelir dağılımının gelir kaynaklarına göre ayrıştırma analizleri yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye bölgelerindeki bireysel gelirler arasında iki katına varan farklılıklar mevcuttur. Bununla beraber gelir eşitsizliğine, eşitsizlikleri artırıcı yönde katkıyı bölgelerarası gelir farklılıkları değil bölge içindeki gelir eşitsizlikleri yapmaktadır.

Raporumuzun önemli bir bulgusu, farklı gelir gruplarının gelirleri arasındaki eşitsizlikten ziyade, gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizliklerin ekonomi çapındaki gelir eşitsizliğine kaynaklık ettiğidir. Dolayısıyla Türkiye’de gelir dağılımındaki eşitsizlikle ilgili mücadelenin, öncelikle farklı gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizlikleri yaratan sebeplerle mücadeleyi kapsamı gerekecektir. Çalışmamızın bulguları bu noktada neler yapılması gerektiği hususunda birtakım ipuçları vermektedir.

2001 krizi sonrasında gündeme gelen ve ekonominin işleyişinde yapısal anlamda birtakım değişikliklere vesile olan ekonomik reformların sonuçları, 2002-2007 döneminde çok daha bariz bir şekilde görülebilmektedir. Zira bu dönemde artan yenileme yatırımları ve faktör verimliliğinin yol açtığı arz kabiliyetindeki gelişmeler, ciddi boyutta büyüme oranlarının gerçekleşmesine yol açmıştır. Ülkenin arz kapasitesindeki artışların bir sonucu olan potansiyel büyüme oranı da bu dönemde önemli artışlar göstermiştir. Gelir dağılımındaki iyileşmelerin potansiyel büyüme oranının yüksek seyrettiği bu dönemde gerçekleşmiş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir bulgudur. 2007 sonrası dönemde ise, potansiyel büyüme oranının durağan seyretmesi, bir bakıma yapılması gereken ekonomik reformlardaki duraksamalara atfedilebilir. Ancak aynı dönemde erişilen büyüme oranlarında talep unsurunun çok daha öne çıkması, beraberinde büyümenin gelir eşitsizliklerini giderici etkisinin de azalmasına neden olmuştur. Eşitsizlikte bu dönemdeki durağanlığın sebebi, gelir eşitsizliğine kaynaklık eden gelir gruplarının ikinci dönemdeki uygulamalara gösterdiği tepkilerle ilgili olabileceği gibi, yine bu dönemde iktisadi yapının işleyişini iyileştirici reformların hız kesmesi ile ilgili de olabilir.

Bir ülkede gelir dağılımında görülen eşitsizlikler salt ekonomik politikaların sonucunda ortaya çıkmaz. Bu eşitsizlikler aynı zamanda ülkedeki iktisadi birimlerin gelirlerini belirleyen gelir-yaratma mekanizmalarının bir sonucudur. Konjonktürel olarak değişkenlik gösteren faktörlerle birlikte, gelir-yaratma mekanizmalarının niteliği ve işleyiş şekli de bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliklerini belirlemektedir. Buradan yola çıkarak, gelir eşitsizlikleri ile mücadele için ortaya konulacak gayretler, bu gelir-yaratma mekanizmalarının işleyişini iyileştirecek birtakım yapısal değişikliklerin yapılmasını gerekli kılabilir. Bu gelir mekanizmalarının belli kurallar dahilinde faaliyet gösteren, daha kurumsal yapılar

haline dönüştürülmesi, gelir dağılımında görülen eşitsizliklerle mücadelede önemli bir adımdır. Türkiye ekonomisinde zaman zaman gündeme gelen yapısal reformlar iktisadi birimlerin gelirlerinin oluşumunda rol alan yeni kurum ve kuruluşların oluşturulmasına ve/veya var olanların iyileştirilmesine katkıda bulunur. Dahası bu reformlar, ülkedeki iktisadi ilişkilerin şeffaflığını ve hesapverebilirliğini artırarak ekonominin kurumsallaşmasını sağlar. Bu şekilde oluşturulacak olan kurumsal yapılar üretim faktör gelirlerinin oluşumunu ve bunların dağılımını iyileştirecektir.

Türkiye ekonomisindeki gelir-yaratma mekanizmasında ve süreçlerinde devletin önemli etkileri bulunmaktadır. Özellikle emekli gelirleri ile transfer gelirleri gibi, ödeme anı itibarıyla doğrudan herhangi bir üretim faaliyetine bağlı olmadan elde edilen ve otonom karakter taşıyan gelirlerin, toplam gelirler içindeki payının yüksekliği dikkat çekicidir. Bir bakıma bu, Türkiye’de devletin gelir eşitsizliği ile mücadelede önemli bir aktör olduğuna işaret eder. Bununla ilişkili olarak, daha formel ve belli bir kurumsal çerçevede oluşan gelirlerin daha eşitlikçi dağıldığı ifade edilebilir. Emekli gelirleri ile transfer gelirleri bu tarz gelir grupları arasındadır ve bu gelirlerin oluşumu belli bir mevzuat kapsamında gerçekleşmekte, ülke düzeyinde uygulamaları ise homojen bir şekilde icra edilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle bu gelir gruplarının kendi içlerinde dağılımının eşitsizliği diğer gelir gruplarına göre çok daha düşüktür. Ancak transfer gelirleri açısından 2008-2009 dönemi sonrasında dağılımda eşitlikten uzaklaşma görülmektedir. Bu duruma, transfer geliri elde eden bireylerin her birinin transfer gelirlerine eşit erişim imkanının bulunmamasının yol açtığı düşünülebilir. Özellikle Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki eşitsizlikler bu bölgelerde yoğun bir şekilde meydana gelen iç göç dinamiklerine atfedilebilir.

Çeşitli piyasa mekanizmalarına dayanan gelirlerin ülkedeki gelir eşitsizliğini artırıcı yönde etki ettiği görülmektedir. Müteşebbis gelirleri bu tarz gelirlerdendir ve kendi içinde bile bu gelir eşitsizliği son derecede yüksektir. Ancak grup içinde gözlemlenen bu eşitsizliğin temel kaynağı, gelir grubunun tanımsal olarak içinde yer alan müteşebbislerin heterojen yapısıdır. Aynı zamanda piyasa mekanizmalarının, ülkenin farklı bölgelerinde farklı şekillerde fonksiyonlarını icra ediyor olmasının da bu eşitsizlikte rolü bulunmaktadır.

Öte yandan, Türkiye uzun yıllar yüksek faiz sarmalında bulunmuş ve hanehalkları ve bireylere ciddi miktarlarda faiz ödemeleri yapılmıştır. Faizin gelir etkisi diyebileceğimiz bu etki uzun yıllar boyunca iktisadi birimlerin tasarrufları ve bankacılık sektöründeki mevduatların temel motivasyonunu oluşturmuştur. Ancak bu faiz gelirleri de uzun yıllardır Türkiye’deki gelir eşitsizliğine kaynaklık etmiştir. 2001 reformlarının ardından sağlanan finansal istikrar ve düşük enflasyonun etkisiyle faizlerde meydana gelen düşüşler, faiz gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. Bu faiz gelirlerindeki azalma 2002-2007 döneminde gelir dağılımını düzeltici yönde bir etki oluşturmuştur. Ancak izleyen yıllarda düşük faizlerin artık süreklilik kazanması ve ülkedeki tüketim davranışlarında meydana gelen değişimler, bir yandan tasarruf oranını düşürürken, öte yandan bu tasarrufların kaynaklık ettiği mevduatlarda da azalmaya yol açmıştır. Yüksek gelir gruplarının tasarruf

oranının düşük gelirliilere göre daha yüksek oluşu, mevduatlar azalırken düşük ve/veya orta gelir gruplarının mevduatlarının çok daha hızlı azalmasına yol açmıştır. Bu da faiz gelirlerine temel teşkil eden mevduat tabanının daha yüksek gelirler lehine çarpılmasına neden olurken, faiz gelirlerinin daha eşitsiz dağılmasına yol açmıştır. Bu durum 2007 sonrasındaki dönemde faiz gelirlerinin gelir eşitsizliğini artırıcı yöndeki etkisini açıklamaktadır. Türkiye ekonomisinde 2002 sonrası yaşanan önemli yapısal bir değişim de gayrimenkul edinim sisteminde meydana gelmiştir. Özellikle mali kesimde yakalanan istikrar ile düşük faiz ve enflasyon politikalarının, bir de düşük döviz kuru ile desteklenmesi neticesinde mali kesim gayrimenkul yatırım talepleri için kredi yaratabilir bir hale gelmiştir. 2006 sonrası dönem için mevcut olan gayrimenkul gelirlerine dayanarak yapılan incelemelerimiz, bu gayrimenkul gelirlerinin gerek ülke genelinde, gerekse bölgesel düzeylerde ülkedeki gelir eşitsizliğini artırıcı yönde etki ettiğini göstermektedir. Bu tarz gelirler, hanehalkları ve bireylerin sahip oldukları gayrimenkullerin miktarına bağlı olarak elde edildiğinden, gayrimenkul gelirleri arasında eşitsizlik aynı zamanda gayrimenkul varlıklarının dağılımındaki bir eşitsizliğe işaret etmektedir.

Faiz gelirlerinde olduğu gibi, ülkemizde 2002 sonrası dönemde uygulanmaya başlanan gayrimenkul edinim sisteminin gelir eşitsizliğine kaynaklık ettiği düşünülebilir. Zira kredi ile satın alınan gayrimenkullerde, bu kredi imkanına erişim büyük ölçüde yüksek ve/veya orta gelir grubu için mümkündür. Düşük gelir gruplarının krediye ulaşma imkanları daha düşük olduğundan TOKİ sistemi üzerinden yaratılacak satın alma seçeneklerinin bu grupların ev edinimlerine imkan sağlaması beklenebilir. Ancak elde ettiğimiz bulgular bunu desteklememektedir. Gayrimenkul gelirleri tüm bölgelerde eşitsizliğe katkısı en yüksek gelir grupları arasında yer almaktadır. Bu katkı özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi başta olmak kaydıyla Türkiye'nin doğu kesimlerinde çok daha yüksektir. Bu bölgelerin gelir mekanizmalarında tarımsal gelirlerin önemine dikkat çekersek, gayrimenkul varlık dağılımındaki bu eşitsizliği tarımsal gelirlerin bu bölgelerde eşit olmayan dağılımına atfetmek hiç de zor olmayacaktır. Dahası yapısal olarak tarımsal gelirlerin toprak dağılımının bir sonucu olarak ortaya çıkması, bu bölgelerdeki üretim faktörlerindeki dağılımda da yapısal çarpıklıkların varlığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, gelir eşitliğinin sağlanması etkili stratejiler gerektirmektedir. Büyümenin gelir eşitsizliklerini giderici yönde etki yaratması için, gelir yaratma süreçlerinin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Gelir dağılımı eşitsizlikleri ile sadece makroekonomik politika uygulamalarıyla mücadele edilemez. Ülkenin üretim kapasitesini artırması ve ekonomiye potansiyel bir büyüme kabiliyeti kazandırılması gereklidir ancak yeterli değildir. Ülkemizdeki iktisadi faaliyetlerin daha formel ve daha kurumsallaşmış bir yapıya kavuşması; küresel rekabet düzeyi yüksek olan iktisadi faaliyetlerin payının artması; tasarrufların ve mevduat düzeyinin artırılması ve tasarrufun tabana yaygınlaştırılması; ekonominin döviz cinsinden gelir yaratabilme potansiyelinin artırılması; vergi politikasının ve sosyal nitelikli harcamaların gözden geçirilmesi; işgücü piyasalarının kayıtlı ve kurumsal yapısının güçlendirilmesi gibi adımlar, gelir dağılımı eşitsizliklerinin giderilmesinde etkili olabilecek politikalar arasında sayılabilir.

GİRİŞ

GİRİŞ

Gelir dağılımı eşitsizlikleri toplumsal birçok soruna kaynaklık ettiğinden, günümüzdeki siyasi istikrarsızlıkların da en önemli nedenlerinden biri olarak görülürler. Gelir eşitsizlikleri gerek uluslararası, gerek ulusal düzeyde belli bir iktisadi yapı ve ilişkilerin sonucunda ortaya çıkarlar. Toplumsal düzeyde birçok sosyal ve ekonomik maliyete sebep olan bu eşitsizliklerin giderilmesi onları doğuran iktisadi yapıların değiştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki gelir yaratma süreçlerinin kurumsal olmayan, daha çok enformel yapıları bu ülkelerdeki gelir eşitsizliklerine kaynaklık eden önemli faktörlerden biri olarak görülmüştür. İktisadi gelişme, bir bakıma bu yapıların daha kurumsal yapılar haline dönüştürülmesi ve iktisadi ilişkilerin de bu yapılarda üstlenilen rollere bağlı olarak daha formel bir niteliğe bürünmesi olarak görülebilir. İşte bu sebepten dolayı, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kurumlar gelişmekte olan ülkelerdeki iktisadi yapıların daha kurumsal, iktisadi ilişkilerin ise daha formel hale gelebilmesi için bu ülkelere yapısal reform yapmalarını önerirler. Bu reformların amacı, ekonomide formel gelir yaratma süreçleri oluşturmak, var olanların etkinliğini arttırmak ve tüm bunları yaparken bu süreçler vasıtasıyla yaratılan gelirlerin eşit bir şekilde dağıtımını temin etmektir. Gelişmekte olan ülkelerdeki gibi yapısal sorunlardan bağımsız olarak, değişen dünya konjonktürü ve toplumsal ihtiyaçlar da, zamanla ülkelerdeki üretim yapılarını ve iktisadi ilişkilerde değişim ihtiyacını beraberinde getirebilir. Bu ve benzeri iktisadi yapı üzerine etki edecek olan yapısal değişimler, gelir yaratma süreçleri üzerindeki etkilerine bağlı olarak gelir dağılımında da farklılıklara neden olabilirler.

İktisadi uygulamaların ve yapılan yapısal değişikliklerin sonuçları, bir bakıma gelir dağılımı üzerinden değerlendirilebilmektedir. Bu itibarla Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları yapısal reformların ve diğer politika uygulamalarının sonuçlarını değerlendirebilmek için gelir dağılımı araştırmalarına önem vermeye başlamışlardır. 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlık kazanan bu tarz çalışmalar, bir yandan ölçüm ile ilgili istatistiki gelişmelere yol açmış, diğer yandan da bu ölçümün yapılabilmesi için gerekli verilerin toplanmasına imkan sağlamıştır.

Konuya Türkiye özelinde bakıldığında, Türkiye'nin 1980 yılından başlayarak bahsi geçen IMF-Dünya Bankası destekli reformların yapıldığı bir reform ülkesi olduğu düşünülebilir. Yapısal reformların aşamalı bir seyir izlediği ülkemizde, bu tarz reformların olmadığı dönemlerde ise son derecede iddialı büyüme politikalarının izlendiği görülebilir. Büyüme dönemlerinin dışındaki dönemlerde ise, genellikle büyüme dönemlerindeki iddialı uygulamaların olumsuzlukları toparlanmaya çalışılmıştır. Sebebi ne olursa olsun, iktisadi politikaların gelir dağılımı üzerine etkileri olacaktır ve bu etkilerin düzeyi ve niteliğinin incelenmesi, uygulamaların değerlendirilmesi için gereklidir.

Özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin Türkiye ekonomisi için önemi büyüktür. 1980'lerde başlayan reform sürecinin en son halkasını oluşturan reformlar bu krizin ardından uygulanmaya başlanmıştır. Derviş Reformları olarak adlandırılan bu reformlar, temelde kamu maliyesine bir düzen getirmeye ve bu şekilde kamu kesiminin kaynak kullanımının etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla bütçe disiplini sağlayacak reformlar ile kamu da şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde özel kesimin kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması da Derviş Reformları'nın temel amaçlarından birisidir. Özellikle mali kaynakların tahsisinde rol alan bankacılık sektörünün güçlendirilmesi ve birtakım düzenleyici kurallarla kaynak kullanımının etkinliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'na yönelik düzenlemeler bu amaçla yapılmıştır. Yine para politikasının uygulamalarında şeffaflık ve hesap verilebilirliğin temini öne çıkartılmış ve bu uygulamaların neticesinde enflasyonla mücadelede çok önemli başarılarla ulaşılmıştır. Yapısal anlamda Türkiye ekonomisinin işleyişine önemli katkıları olan bu reformlar, kaynak kullanım tercihlerini iyileştirerek ekonomik büyümeye olumlu katkılarda bulunmuştur. Özellikle 2002-2007 döneminde büyüme açısından çok başarılı uygulamalara imza atılmıştır.

Derviş Reformları'nın ve sonrasındaki gelişmelerin makroiktisadi değişkenler üzerine olumlu etkileri olmuştur. Ancak gelir dağılımı açısından elde edilen sonuçların ne olduğunun incelenmesi ilgi uyandırmaktadır. Zira elde edilen başarılı büyüme performanslarının farklı gelir grupları açısından doğurduğu sonuçlar ile bu büyüme döneminden hangi gelir gruplarının daha fazla yarar sağladığının tespiti önemlidir. Bölgesel düzeyde iktisadi yapıların farklı olduğu bir ekonomide makroiktisadi uygulamaların bölgesel gelir dinamikleri ve eşitsizlikleri üzerine etkilerinin araştırılması bir diğer önem arz eden konudur.

Bu araştırmada, Türkiye'de bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinin 2002-2011 yılları arasındaki değişimi, fonksiyonel gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkıları, bölgesel gelir eşitsizlikleri ampirik olarak ölçülmeye çalışılmıştır. Ayrıca, 2002 sonrası Türkiye ekonomisindeki makroiktisadi politikaların farklı gelir gruplarının gelirleri arasındaki dağılıma etkisi ve bölgeler arasında bu dağılımda görülen farklılıkları doğuran etmenlerin neler olduğunun araştırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla birinci bölümde araştırmamızda kullandığımız yöntem ile veri kaynakları tartışılacaktır. Bu ve benzeri çalışmalarda eşitsizlik ile neyin ölçüldüğü üzerinde durularak, kavramsal bir bütünlük sağlanmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde Türkiye ekonomisinde 2002 sonrası görülen makroiktisadi gelişmeler ve sonuçları üzerinde odaklanılmaktadır. Bu dönemde ekonomide yaşanan yapısal değişimin niteliği ile dünya konjonktürünün sağladığı imkanlar üzerinde durulmaktadır. Özellikle ülke tarihinde çok rastlanmayan bir istikrar ve büyüme döneminin analizi yapılarak, bu dönemde temel iktisadi değişkenlerde elde edilen birtakım başarılar ile gelir dağılımı arasındaki etkileşim mekanizmaları incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ekonomideki bireysel gelir dağılımı eşitsizliği sorunu, farklı gelir eşitsizliği ölçüleri yardımıyla ortaya konulmaktadır. 2002-2011 döneminde hesaplanan gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin zaman içindeki değişimleri incelenmiştir. Ayrıca gelir dağılımı eşitsizliğini etkileyen faktörler genel olarak açıklanmıştır. Fonksiyonel gelir kaynakları ve bölgelerin bireysel gelir düzeylerinin zaman içindeki değişimi açıklanarak, izleyen bölümlerdeki eşitsizlikle ilgili ayrıştırma analizleri ve iktisadi sorgulamalar öncesinde istatistiki bir ön analiz sunulmuştur.

Dördüncü bölümde, 2002-2011 döneminde fonksiyonel olarak gruplanmış gelirler arasındaki dağılım incelenmiş ve her bir fonksiyonel gelir unsurunun eşitsizlik üzerine yaptığı katkı bulgulanmaya çalışılmıştır. Özellikle makroiktisadi uygulama ve konjonktürel koşullardaki değişiminin fonksiyonel gelirler üzerine ve genel olarak ülkedeki gelir eşitsizliğine yaptığı etkiler incelenmiştir. Ayrıca bu dönemde uygulanan makroiktisadi politikaların öncelik verdiği iktisadi faaliyetlerin gelir eşitsizliği üzerine anlamlı düzeyde bir etki yaratıp yaratmadığı da bu bölümde araştırılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise bölgesel düzeyde gelir eşitsizlikleri ile kaynakları araştırılmıştır. Ülkedeki gelir eşitsizliklerine her bir bölgenin yapmış olduğu katkının yanı sıra, farklı bölgesel gelir gruplarının da bu eşitsizliğe katkıları hesaplanmıştır. Bunların yanında bölgesel düzeyde iktisadi yapıların bir fonksiyonu olan gelir yaratma süreçleri incelenerek, 2006-2011 dönemindeki iktisadi gelişmelerin bu süreçler üzerine nasıl bir etki yarattığı ve yapısal anlamda ne yönde bir değişime kaynaklık ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz genel sonuçlar ve bu sonuçları doğuran genel etmenlerin neler olduğu altıncı bölümde yer almaktadır. Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin dinamiği özet şeklinde ortaya konularak, bunu düzeltme yönünde alınabilecek tedbirler üzerinde de bu bölümde durulmuştur.

B Ö L Ü M

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ
VE VERİ KAYNAKLARI

1.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ KAYNAKLARI

Bireysel gelir eşitsizliği, gelirin bireyler arasındaki dağılımını ve bu dağılımın eşitliğe yakınlık düzeyini belirlemeye yönelik olarak geliştirilmiş bir kavramdır. Piyasa işleyiş süreci ve devletlerin vergi ve transfer politikaları sonucunda gerçekleşen gelirin bireyler arasındaki dağılımını ifade eder. Bireysel gelir dağılımı, tanımı gereği, gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımından etkilenir. Gelirin emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri arasındaki dağılımı literatürde fonksiyonel gelir dağılımı olarak isimlendirilir. Ancak günümüzde, üretim faktörlerinin belirlediği gelir grupları arasındaki ayrımın, gelir gruplarının aynı anda farklı üretim kaynaklarından gelir elde ediyor olması nedeniyle, belirsizleşmeye başlamasıyla bireysel gelir dağılımı kavramıyla ve metodolojik ölçüm yöntemleriyle daha yoğun ilgilenilmeye başlanmıştır.

Bireysel gelir dağılımına artan ilgi, bireysel gelir dağılımının teorik olarak uyum gösterdiği istatistiki dağılımların belirlenmesi çalışmalarıyla başlamış ve gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümüne yönelik farklı ölçülerin önerildiği araştırmalarla devam etmiştir. Bu araştırmaları, gelir dağılımı eşitsizliğinin nedenlerini, fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliğindeki değişimlerin etkilerini ve ekonomik büyümenin etkilerini ölçmeye ve politikalar önermeye yönelik araştırmalar izlemiştir.

Bu araştırma, Türkiye bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinin 2002-2011 yılları arasındaki değişimini, bireysel gelir eşitsizliğini etkileyen fonksiyonel gelir kaynaklarının eşitsizlik üzerine olan katkılarındaki değişimi, Türkiye bölgelerinin, bölgelerarası ve bölge içi gelir eşitsizliklerini ampirik olarak ölçmeyi ve makroiktisadi politikaların, farklı gelir gruplarının gelirleri arasındaki dağılıma etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın ampirik sonuçlarının sunumuna geçmeden önce, bireysel gelir dağılımının ve eşitsizliklerin ölçümüyle ilgili meselelere açıklama getirmekte fayda vardır. Bu bölümde, gelir kavramı, eşdeğerlik ölçekleri ve bireysel eşdeğer gelirlerin nasıl elde edildiği, araştırmanın veri kaynakları ve son olarak gelir eşitsizliği ölçüleri açıklanacaktır.

1.1. Gelir Kavramı

Gelir ifadesi ile ilgili literatürde birtakım tanımlamalar söz konusudur. Servet ve yaşam boyu gelir tanımları ile gelir tanımı birbirlerinden farklılaşan kavramlardır. Servet kişinin kaynaklar üzerinde sahip olduğu halihazırdaki hakimiyetini göstermektedir. Gelir ile servet arasındaki en önemli fark; gelirin bir akım servetin ise bir stok kavramı olmasıdır. Servet, kişi veya hanehalklarının sahip oldukları kişisel mal stoğudur. Bu finansal varlıkları (parasal tasarruflar, pay senetleri ve devlet bonoları) ve fiziksel varlıkları (emlak ve dayanıklı tüketim mallarını) içerir. Yaşam boyu gelir olarak tanımlanan ifade, yaşam standardını gösteren bir indeks olarak kişinin sahip olduğu ekonomik fırsatların kapsamlı

bir kümesini içermektedir. Kişisel yetenekler, eğitim ve tecrübe nedeniyle kişinin servetine yaptığı katkıların toplamı, yaşam boyu gelirini oluşturur. Gelir ise kişinin belli bir zaman diliminde kaynaklar üzerinde tasarruf etmesiyle ortaya çıkan kazanç olarak tanımlandığında, gelirin servet ve yaşam boyu gelire göre kapsamının daha daraltılmış olduğu görülebilir (Lambert, 1993, Goodman vd, 1997). Böyle bir tanım yapıldığında gelirin zaman birimiyle (bir yıl gibi) sınırlandırılması ve geçmiş birikimlerin dikkate alınmaması dezavantaj olarak söylenebilir. Bununla beraber gelir, servet ve yaşam boyu gelire göre iki nedenle eşitsizliklerin belirlenmesinde tercih edilen bir kavramdır. Birincisi, eğer gelir, elde edilen gelirlerle beraber sermaye kazançları gibi kazanılmayan geliri de içeriyorsa belirli bir zamanda bireyin yaşam standardını gösteren oldukça kapsamlı bir indeks olabilir. İkinci neden ise, kişisel gelir hakkında bilgi kolaylıkla elde edilebilir ve servet ve yaşam boyu gelire oranla çok daha kolaylıkla yorumlanabilir (Cowell, 2011).

Bu araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan anketler kullanılacağından TÜİK'e göre gelir kavramının hangi unsurları kapsadığını belirtmek faydalı olacaktır. TÜİK'e göre, kişisel gelir, üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler (faktör gelirleri) olan ücret, faiz, kar, kira gelirleri ile kişilere kamu veya özel teşebbüsler ya da dışarıdan yapılan tek taraflı transferleri kapsar. Kişisel gelirden dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler düşüldükten sonra kalan miktar kişisel kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır. Bu araştırma TÜİK anketlerini kullandığı için, gelir kavramı vergi ve transferler sonrası kullanılabilir gelir olarak belirlenmiş olmaktadır.

1.2. Eşdeğerlik Ölçekleri ve Bireysel Eşdeğer Gelirler

Gelir dağılımı eşitsizliği literatüründe, gelir dağılımı anketlerinden elde edilen hanehalkı gelirlerini, dolayısıyla hanehalkını gözlem birimi olarak kabul eden yaklaşımdan, zamanla bireyi gözlem birimi olarak kabul eden ve hanehalkı gelirlerini bireysel gelirlere dönüştüren yaklaşıma geçilmiştir. Bu dönüştürme sürecinde, iktisadi açıdan karar alıcı birim olarak kabul edilen hanehalkının mal ve hizmet tüketme sürecinde hanehalkı içindeki bireylerin ortak faydalarını ifade eden "eşdeğerlik ölçeği" kavramından yararlanılır. Hanehalkı gelirleri eşdeğerlik ölçekleri yardımıyla bireysel gelirlere dönüştürülür (McClements, 1977; Gürsel vd., 2000; Dünya Bankası, 2000).

Hanehalkı Bütçe Anketleri ile örneklem üzerinden derlenen gelir verilerinin bir kısmı hanehalkını gözlem birimi olarak alır. Ancak bireysel gelir dağılımı eşitsizliği ölçümüne ulaşabilmek için, hanehalkı gelirlerinin bireysel gelirlere dönüştürülmesine ihtiyaç vardır. Bu noktada hanehalkı içinde ısınma, barınma gibi ortak tüketimlerin boyutuna bağlı olarak ölçek getirisinden yararlanma düzeyi tahmin edilir. Her bir hanehalkı geliri, hanenin büyüklüğü üzerinden oluşturulan eşdeğer yetişkin sayısına oranlanarak bireysel eşdeğer gelirler elde edilir.

Eşdeğer yetişkin sayısının, (m) ampirik olarak tahmini aşamasında matematiksel olarak birbirine yakın sonuçlar veren iki yöntemden hareket edilir. Birincisi hanehalkı büyüklüğünün, 0 ile 1 arasında değerler alabilen bir katsayı (e) ile tartılandırıldığı üssünün alınmış halidir (N^e). Bu katsayıya eşdeğerlik ölçeği esnekliği denir ve ölçekten yararlanma düzeyi arttıkça katsayı küçülür ve sifıra yaklaşır. Sıfır olması, N hanehalkı büyüklüğünü göstermek üzere, N^0 yani 1 değeri, hane içindeki herkesin gelirinin toplam hanehalkı gelirine eşit yani maksimum yararlanmanın söz konusu olduğu uç durumu gösterir. Diğer uç durum, bu katsayının 1 olmasıdır ki bu durumda, hane içindeki herkesin geliri, hane gelirinin hanedeki kişi sayısına bölünmesiyle bulunan kişi başına gelire eşit olur. Pratikte eşdeğerlik ölçeği esnekliği, 0 ile 1 arasında örneğin 0.5 olarak alınır. İkinci yöntem ise, hane içinde yetişkin ve çocukların ayrı şekilde tartılandırıldığı durumdur. Bu durumda örneğin hanehalkı reisinin 1, eşinin ve diğer yetişkinlerin 0,5 ve çocukların 0.3 eşdeğer yetiştine denk geldikleri düşünülerek hanehalkının eşdeğer yetişkin sayısı (m) bulunur. Bu tartıların kullanıldığı ölçeğe Gürsel vd. (2000) Araştırması'nda Eurostat ölçeği ismi verilmiştir. Bu ölçek literatürde birçok araştırmada "modified OECD" ölçeği olarak isimlendirilmektedir. 0.5 ve 0.3 tartılarının takdiri, o ülkedeki hanehalkı tüketim esneklikleri üzerinden yetişkin ve çocukların eşdeğerlik ölçeklerinin tahminini gerektirir. Y_i , hanehalkı gelirini, m, eşdeğer yetişkin sayısını göstermek üzere, Y_{ij} ile gösterilen bireysel eşdeğer gelirler, aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

$$Y_{ij} = \frac{Y_i}{m}$$

Türkiye gelir dağılımı anketlerinden bu yöntemle bireysel eşdeğer gelirler üzerinden eşitsizlik ölçülerini ilk kez üreten araştırmalarda, eşdeğerlik ölçeği ve farklı ölçeklerden yapılan hesaplamaların etkisi ile ilgili değerlendirmeler 2000 yılında yapılan iki ayrı araştırmada ayrıntılarıyla yer almaktadır (Gürsel vd., 2000; Dünya Bankası, 2000). Son yıllarda TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketi (GYKA) verileri üzerinden gelir eşitsizliği ölçüleri hesaplarken Eurostat ölçeği (modified OECD ölçeği) kullanmaktadır. Bu araştırmada, eşdeğerlik ölçeği seçiminde birinci yöntemden hareketle gelir dağılımı literatüründe yaygın olarak kullanılan ve OECD ölçeği olarak bilinen 0.5 eşdeğerlik ölçeği esnekliği kullanılarak hanehalkı gelirleri bireysel gelirlere dönüştürülmüştür. Ayrıca Eurostat ölçeği de kullanılarak gelir eşitsizliği ölçülerinin eşdeğerlik ölçeği seçimine duyarlılığı test edilmiştir. Eurostat ölçeğiyle elde edilen gelir eşitsizliği ölçüleri bulgular açısından farklılık göstermemektedir. Bu nedenle aksi belirtilmediği takdirde raporda yer alan bütün eşitsizlik ölçüleri, OECD ölçeği kullanılarak elde edilen bireysel eşdeğer gelirler üzerinden hesaplanmıştır.

1.3. Veri Kaynakları: Gelir Dağılımı Anketleri

Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinin ampirik olarak ölçümü için, gelir dağılımına ilişkin bilgilerin hanelerden ve/veya bireylerden derlendiği ülke genelinde yapılmış anketlere ihtiyaç vardır. Bu tür anketlerin düzenlenmesi ve uygulanması maliyetli bir süreç olduğundan, geçmişte birçok ülke için gelir dağılımı anketlerinin belirli zaman aralıklarıyla düzenlendiğini ve dolayısıyla gelir eşitsizliğine dair araştırmalarda ülkeler için gelir dağılımı istatistiklerinin bu zaman aralıklarını yansıttıklarını görüyoruz. Bu konuda Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkelere benzerlik göstermektedir ve 2002 yılına kadar, gelir dağılımı eşitsizliği istatistikleri kesintili şekilde derlenmiştir. 2002 yılından sonra ise, TÜİK tarafından düzenli olarak uluslararası standartlara uygun gelir dağılımı anketleri her yıl düzenlenmektedir. Bu sayede, bu araştırmamızda, geçmişteki Türkiye ekonomisi gelir dağılımı araştırmalarına göre daha uzun bir dönemi içeren ve yüksek kaliteli bir veri seti ile çalışma fırsatı yakalıyoruz. Veri setleri gelir kaynaklarına göre ayrıştırma ve bölge analizleri yapmaya uygun detaylı bilgiye sahiptir.

TÜİK'in, bireysel gelir eşitsizliği ile ilgili veriler sunan ve Türkiye genelini kapsayan ilk anket araştırması, 1987 yılında yürütülmüştür. İkinci gelir dağılımı anketi ise 1994 yılında yapılmıştır. 1994 yılından sonra uzunca bir süre gelir dağılımı verilerini derleyen bir anket çalışması yürütülmemiştir. TÜİK, gelir dağılımına ilişkin veri kaynağı olma özelliğine sahip yeni anket düzenlenmesine 2002 yılında Hanehalkı Bütçe Anketi (HBA) adıyla yeniden başlamıştır. Bu yıldan sonra gelir dağılımı analizleri yapmaya uygun anketler her yıl düzenlenmektedir.¹

TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketlerinin yanı sıra, 2006 yılından itibaren Avrupa Birliğine uyum çalışmaları çerçevesinde Eurostat anketlerine paralellik sağlamak amacıyla Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) ismiyle yeni bir anket çalışmasını daha yürütmeye başlamıştır. TÜİK tarafından Türkiye ekonomisine ilişkin gelir dağılımı bulguları, 2006 yılından itibaren GYKA verileri kullanılarak raporlanmaktadır. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Anketlerinin yanı sıra, Hanehalkı Bütçe Anketlerine de devam etmesinin gerekçesi olarak bu anketlerin asıl amacının hanelerin tüketim kalıplarında ortaya çıkan değişiklikleri izlemek olduğunu ve bu verilerin enflasyon hesaplamalarında kullanıldığını göstermektedir. Bu nedenle halen bu ankete ilişkin veriler de toplanmaktadır. Bu araştırmada, TÜİK tarafından yürütülmekte olan gelir dağılımına ait mikro veri sunan Hanehalkı Bütçe Anketleri ve Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri'nin her ikisi de kullanılmıştır. Türkiye ekonomisindeki genel ve bölgesel gelir eşitsizliği ile ilgili geniş

¹ TÜİK 2001 yılında yeni bir ankete başlamıştır. Ancak ilk üç ay tamamlandığında, ekonomik krizin baş göstermesi nedeniyle TÜİK ankete devam etmekten vazgeçmiştir. Çünkü kamuoyunda 1994 yılı anketi, bu yılın ekonomik kriz yılına denk düşmesi ve hanehalkı davranışlarının krizden etkileneceği görüşüyle eleştirilmiştir. TÜİK bu araştırmasına yöneltilen eleştirilerin tekrar gündeme gelmesini önlemeyi amaçlamış ve ancak bir yıl sonra 2002 yılında Hanehalkı Bütçe Anketi uygulanabilmiştir.

bir analiz yapabilmek amacıyla bu araştırma kapsamında iki farklı anketteki verilerden de yararlanılmıştır. TÜİK'in bu iki ayrı veri setinin kullanılması gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili bulguları güçlendirmektedir.

Hanehalkı Bütçe Anketlerinin kullanılmasının temel sebebi, 2002 yılı sonrası gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren karşılaştırılabilir, kesintisiz bir zaman serisi verisine duyulan ihtiyacı karşılamasıdır. Bu amaçla, 2002-2011 dönemini kapsayan hesaplamalarda, Hanehalkı Bütçe Anketleri yıllık düzeydeki mikro veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, gelir kaynaklarının eşitsizliklerini belirlemek ve genel gelir eşitsizliğine katkılarını ortaya çıkartmak için kullanılmıştır.

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması anketlerine ihtiyaç duyulmasının sebebi ise Hanehalkı Bütçe Anketlerinin 2003 yılı dışında bölge değişkeni bilgisini içermemesidir. Bu araştırmanın temel amaçlarından biri de, bölgesel gelir dağılımı eşitsizliğine ilişkin analizler yapmak ve gelir eşitsizliğinin bölgesel dinamiklerini ortaya çıkarmak olduğu için, bölgesel ayrımı içeren bir ankette yararlanmak gerekmektedir. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları, Türkiye geneli için yapılan gelir eşitsizliği ve gelir eşitsizliğinin kaynaklarına ayrıştırma analizlerini, Türkiye'nin on iki bölgesi için ayrı ayrı elde ederek analizler yapma fırsatı sunmaktadır. Bu nedenle bölgesel analizlerde, bu veri setlerinden yararlanılmıştır. Çünkü Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri, Türkiye geneli, kent ve kırsal kesimlerinin yanı sıra, NUTS (Düzey) 1 temelinde tahminler üretebilecek örneklem büyüklüğüne sahiptir.²

GYKA, gelir dağılımı verilerinin yanında yaşam koşulları, göreceli yoksulluk ve sosyal dışlanma konularını da içeren verilerin elde edilmesi amacıyla derlenmektedir. Bu anketin en önemli farkı, panel veri analizleri yapmaya uygun olacak şekilde, örnekleme girecek yaklaşık 12.800 hanenin 2006 yılında rassal olarak seçilmiş olması ve izleyen yıllarda bir kısım hanehalkı bir yıldan diğer yıla örnekleme kalırken, diğer kısım hanehalklarının örneklemden çıkması ve yerine yeni hanehalklarının örnekleme girmesidir. Bu şekilde anketlerin bir kısmının aynı hanelere uygulanması yoluyla, aynı hanelerin yaşam koşullarındaki değişikliklerin izlenebildiği bir panel veri seti elde edilebilmektedir. Araştırmaya kaynaklık eden mikro düzeydeki anketlerle ilgili detaylı bilgiler Ek 1A'da yer almaktadır.

---

² Avrupa Birliği uyumu çerçevesinde Türkiye'nin bölgelendirilmesi doğrultusunda, 2002 yılında TÜİK üç ayrı düzeyde İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)) bölgesi oluşturmuştur. NUTS esas olarak Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı istatistiki bölge sınıflandırmasıdır. Buna göre 81 il NUTS 3 seviyesi olarak kabul edilmiş ve 2-6 arasında değişen sayılarda il birleştirilerek 26 NUTS 2 Bölgesi ve onların da birleşmesiyle 12 NUTS 1 düzeyi oluşturulmuştur. İstanbul büyüklüğünden dolayı aynı anda NUTS 1, NUTS 2 ve NUTS 3 düzeyi sayılmış olup, bunun dışında Ankara ve İzmir ise tek ilden oluşan NUTS 2 bölgelerini oluşturmaktadırlar. İstatistik bölgelerin tanımlanmasında temel faktörler olarak nüfus, bölgesel kalkınma planları, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması, temel istatistik göstergeleri ve coğrafya kullanılmıştır.

1.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliği Ölçüleri

Bireysel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin istatistiki ifadesiyle dağılımdaki çarpıklığın saptanabilmesi ve zaman içinde izlediği eğilimin ortaya çıkarılabilmesi için literatürde çeşitli gelir eşitsizliği ölçülerinden faydalanılmaktadır. Bu nedenle gelir eşitsizliği, sıkça kullanılan Gini katsayısının yanında farklı gelir eşitsizliği ölçüleri yardımıyla da analiz edilebilmektedir.

Gelir eşitsizliği ölçüleri, temel olarak pozitif ve normatif eşitsizlik ölçüleri olmak üzere iki gruba ayrılır (Sen, 1997). Pozitif ölçüler, gelirlerin birbirinden veya ortalama gelirden farklarının istatistiksel ölçümlerini kullanarak objektif anlamda eşitsizlik derecesini kavramaya çalışır. Bu araştırmada kullanılan pozitif gelir eşitsizliği ölçüleri, Gini katsayısı, logaritmik sapmaların ortalaması (mean log deviation), değişkenlik katsayısı (coefficient of variation) ve Theil indeksidir. Normatif ölçüler ise toplumsal refahın bazı normatif görüşleriyle eşitsizliği ölçmeye çalışan ölçülerdir. Bu araştırmada normatif gelir eşitsizliği ölçüsü olarak Atkinson indeksi kullanılmıştır.

Gelir eşitsizliği ölçülerinin, ölçekten bağımsızlık, aktarım ilkesi, sabit eklemeler ilkesi, nüfustan bağımsızlık ilkesi ve ayrıştırılabilirlik ilkesi gibi özelliklere sahip olması beklenir. Ölçekten bağımsızlık ilkesine göre, bir gelir dağılımındaki bütün gelirlerin aynı oranda artırılması ya da azaltılmasının eşitsizlik ölçüsünü değiştirmemesi gerektiği savunulur. Sen (1997) de bu özelliğin istenen bir özellik olup olmadığının tartışmalı olduğunu belirtir.

Gelir eşitsizliği ölçülerinin sahip olması gereken özelliklerden biri olarak sayılan aktarım (transferler) ilkesine göre, zengin bir kişiden yoksul bir kişiye yapılacak gelir aktarımı, diğer koşullar aynı kaldığı takdirde eşitsizliği azaltmalıdır (Sen, 1997). Herhangi bir eşitsizlik ölçüsü, aktarım (transfer) ilkesini sağlıyor olmalıdır.

Zengin bir kişiden yoksul bir kişiye gelir aktarımı yapıldığında eşitsizlik ölçüsünün küçülmesi beklenir. Ancak bu, eşitsizlik ölçüsünün hangi miktarda küçülmesi gerektiği konusunda bir ipucu vermez. Bu nedenle Cowell, bu gelir aktarımını "Zayıf Aktarım İlkesi" olarak tanımlamıştır (Cowell, 2011).

Aktarım ilkesine getirilen bir değişiklik de Kolm'un (1976) eklemesi olan "azalan aktarımlar ilkesi"dir (Coulter, 1989). Buna göre, aktarım ilkesi, eşitsizlik ölçüsünün iki faktöre karşı duyarlılığıyla ilgilidir. Birinci faktör, gelir verici ve alıcısının gelirleri arasındaki fark, ikinci faktör ise aktarımın gelir dağılımının hangi düzeyinde yapıldığıdır. Azalan aktarım ilkesine göre, zengin bir vericiden fakir bir alıcıya yapılan gelir aktarımının etkisi; bunların gelir payları arasındaki fark büyük olduğunda ve aktarım gelir dağılımının daha alt bir düzeyinde gerçekleştiğinde daha büyük olmalıdır (Coulter, 1989).

Gelir eşitsizliği yazınında eşitsizlik ölçüleri arasında seçim yapılırken, ölçünün aktarım ilkesini sağlayıp sağlamadığı araştırılır. Toplumsal refah fonksiyonlarından yararlanılarak türetilen Atkinson indeksi gibi gelir eşitsizliği ölçülerinin de aktarım ilkesine uygunluğu incelenmiştir. Toplumsal refah fonksiyonlarına dayanan gelir eşitsizliği ölçülerinin bazıları, aynı zamanda gelir dağılımının farklı düzeylerinin göreceli önemi konusunda değerlendirmeler içerir. Örneğin Atkinson ölçüsü, alt gelir grupları arasında yapılan gelir aktarımlarına daha duyarlıdır yani "azalan aktarım ilkesine" uygunluk gösterir. Gelir dağılımı araştırmacılarının çoğunluğu, gelir dağılımlarını karşılaştırırken, Gini katsayıları aynı olan iki dağılımla karşılaşıldığında eşitsizlik açısından gelirleri alt gelir düzeylerinde daha eşitliğe yakın dağıtan (yani en yoksullarının gelirden aldıkları payın daha yüksek olduğu) gelir dağılımının tercih edilir olduğunu belirtirler. Bu durumda azalan aktarım ilkesine uyan eşitsizlik ölçüsü, tercih edilen dağılım için daha küçük olur. Diğer bir deyişle, gelir dağılımının alt gelir grubunda yer alan kişiler arasında yapılan bir aktarımın eşitsizliği azaltmadaki etkisinin, üst gelir grupları arasındaki bir aktarıma göre daha önemli olduğu varsayımıyla tercih yapılmış olur. Çoğu araştırmacı azalan aktarım ilkesini kabul ettiği halde, gelir dağılımının farklı düzeylerindeki aktarım etkisinin ne büyüklükte olması gerektiği konusunda anlaşmazlıklar söz konusudur (Coulter, 1989).

Sabit eklemeler ilkesine göre, aynı miktardaki eklemelerin eşitsizliği azaltması, aynı miktardaki çıkarmaların ise eşitsizliği artırması beklenir. Nüfustan bağımsızlık ilkesi ise, herhangi bir gelir dağılımındaki geliri alan kişi sayısı aynı oranda artırılırsa, bunun eşitsizlik düzeyini etkilememesi gerektiğini söyler (Cowell, 2011).

Ayrıştırılabilirlik ilkesi, bir gelir dağılımının eşitsizliğine neden olan faktörlerin etkilerini inceleyebilmek için, gelir eşitsizliği ölçüsünün sahip olması gereken bir diğer özelliktir. Gelir eşitsizliği ölçüsünün, istatistiki olarak gelir kaynaklarına göre veya toplumun sosyo-ekonomik alt gruplarına göre ayrıştırılabilir olmasını ifade eder. Ayrıştırma analizinde temel yaklaşım, belirlenen özelliklere göre oluşturulan alt gruplara ait eşitsizlik indekslerinin karşılaştırılmasına dayanır. Bu ilkenin literatürde önemine vurgu yapan Shorrocks (1982), gelirin kaynaklarına göre ayrıştırma analizine yönelik varyans gelir eşitsizliği ölçüsünden yola çıkarak ayrıştırma yöntemi önerir. Literatürde bu yöntem "Shorrock Ayrıştırma Analizi" olarak bilinir. Ampirik araştırmalarda yer alan ayrıştırma analizlerinde çoğunlukla değişkenlik katsayısının karesi olan "göreceli varyans" gelir eşitsizliği ölçüsü kullanılır.

Bütün eşitsizlik ölçülerinin formülleri ve özellikleri Ek 1A'da yer almaktadır. Bu ölçülerden Gini katsayısı, literatürde yer alan gelir eşitsizliği ölçülerinin içerisinde en yaygın olarak kullanılan ölçü olduğu, değişkenlik katsayısı ise ayrıştırma analizlerinde yaygın olarak kullanıldığı için, genel özellikleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1.4.1. Gini Katsayısı

İtalyan istatistikçi Gini (1912) tarafından geliştirilen Gini katsayısı, eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ettiğinden farklı gelir dağılımlarının eşitsizlik düzeyi ile ilgili karşılaştırma yapma olanağı sağlamaktadır. Gini katsayısı literatürde en yaygın kullanılan gelir eşitsizliği ölçülerinden biridir. Bu nedenle birçok farklı araştırmada, bulunan sonuçların karşılaştırılabilir olabilmesi amacıyla bu ölçü kullanılarak analiz bulguları elde edilmiştir. Gini katsayısı, bütün gelir ikililerinin farklarının aritmetik ortalamasının dağılımın aritmetik ortalamasına oranlanmasıyla elde edilen "görelî ortalama farkın" yarısını göstermektedir (Sen, 1997).

Gini katsayısı, gelir eşitsizliği düzeyinin görsel bir sunumunu sağlayan Lorenz eğrisi çiziminden hareketle de elde edilebilmektedir. Lorenz eğrisi, birikimli nüfus oranlarının yatay ekseninde, bu nüfus oranlarının birikimli gelir paylarının ise dikey ekseninde yer aldığı grafiğe verilen isimdir. Grafikte, tam eşitlik durumunda herkes gelirden eşit pay alır ve Lorenz eğrisi kare grafik üzerinde diagonal (tam eşitlik doğrusu) olarak uzanır. Ülkelerde gelir eşitsizliği mevcut olduğundan Lorenz eğrisi, tam eşitlik doğrusunun altında yeralan eğridir. Gini katsayısı, tam eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, tam eşitlik doğrusu altındaki üçgen alanına oranı olarak hesaplanmaktadır. Bu durumda Gini katsayısı, tam eşitlik durumunda "0" değerini, tam eşitsizlik halinde ise "1" değerini alır. Bu katsayı sıfır değerine yaklaştıkça tam eşitlikçi bir dağılıma ve bir değerine yaklaştıkça ise tam eşitsizlik durumuna sahip bir dağılıma işaret etmektedir. Bu aşamada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Gini katsayısı teorik anlamda 0 ile 1 arasında değer alabileceken, ülkeler için hesaplanan Gini katsayılarının ampirik olarak 0.20 ile 0.65 arasında değiştiği gözlemlenmektedir.

1.4.2. Değişkenlik Katsayısı

Değişkenlik katsayısı, bir istatistik dağılımının görelî değişkenliğini ölçmekte kullanılan ve dağılımın standart sapmasının (σ), aritmetik ortalamaya (μ) oranlanmasıyla bulunan ölçüdür.

$$DK = \frac{\sigma}{\mu}$$

Değişkenlik katsayısının karesi, literatürde görelî varyans olarak bilinir ve gelir dağılımı eşitsizliği analizlerinde "görelî varyansın yarısı" yaygın bir eşitsizlik ölçüsü olarak kullanılır. Gelir eşitsizliği ölçüsünün bu şekilde tanımlanmasının nedeni, gelir eşitsizliği ölçülerinden genelleştirilmiş entropi grubu olarak isimlendirilen genel formüle bu şekilde uygunluk göstermesidir (Sen, 1997; Cowell, 2011). Bu ölçü, özellikle ayrıştırma analizlerinde yaygın olarak kullanıldığı için birçok ampirik araştırmada yer alır.

Farklı gelir eşitsizliği ölçülerinden faydalanarak gelir eşitsizliğine yönelik bulguların elde edilmesinin bir takım yararları vardır. Çünkü her bir gelir eşitsizliği ölçüsü, gelir dağılımının farklı noktalarına daha fazla ağırlık vermektedir. Bir başka ifade ile her bir eşitsizlik ölçüsünün duyarlılığı değişmektedir. Bu duyarlılık, gelir eşitsizliği ölçüsünün gelir transferlerinden (transferler ilkesi) etkilenme düzeyi ile ilgilidir.

Gini katsayısı orta gelirliiler arasındaki gelir transferlerinden daha fazla etkilenirken, değişkenlik katsayısı üst gelir gruplarındaki gelir transferlerine daha fazla duyarlıdır. Logaritmik sapmaların ortalaması ise, alt gelir gruplarındaki gelir transferlerine daha fazla duyarlıdır. Theil indeksi bütün gelir düzeylerindeki transferlere aynı şekilde duyarlılık göstermektedir. Atkinson indeksi ise alt gelir gruplarına daha fazla duyarlılık gösteren bir normatif ölçüdür.

Gelir dağılımları karşılaştırılırken, eşitsizlik ölçülerinin birbirleriyle zıt sonuçlar verdiği durumlarla da karşılaşmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında gelir eşitsizliği ölçülerinin sahip olduğu özellikleri göz önünde bulundurarak bir değerlendirmeye gitmek yerinde olacaktır.

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin yorumlanmasında ve zaman içindeki gelişmelerin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur; bu ölçülerin her yıl için ayrı bir örneklemden elde edilen özet istatistiklerin yardımıyla anakütle parametreleri için yapılan tahminler olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle örnekleme hatasını içermektedir. Gözlem sayısının büyümesi örnekleme hatasını küçülttüğü için ve büyük örneklem kümeleri ile çalışıldığı için standart hatalar çok küçük olacaktır (Cowell, 2011). Bu nedenle bu araştırmamızda standart hatalar sunulmamıştır.

1.4. Sonuç

Bireylerin refah düzeyleri karşılaştırılmak istendiğinde, yaşam standardını yansıtan, servet, yaşam boyu gelir ve gelir olmak üzere birçok kavramdan yararlanılabilir. Bu kavramların herbiri bireylerin sahip oldukları refah düzeyi hakkında farklı boyutlarıyla bilgi sunar.

Bu araştırmada, bireylerin refah düzeyini yansıtmak üzere gelir kavramı kullanılmıştır. Gelir ölçümü, Hanehalkı Bütçe Anketleri ve Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması isimli iki ayrı hanehalkı anketlerinden elde edilen verilere dayanarak yıllık olarak belirlenmiştir. Gelir birimi olarak ilk aşamada hanehalkı gelirleri verisi kullanılmıştır. Hanehalkı içindeki bireylerin emek gelirleri, müteşebbis gelirleri, faiz gelirleri, gayrimenkul gelirleri ve transfer gelirleri toplanarak hanenin gelirine ulaşılır.

Hanenin elde ettiği gelirlerden dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler düşüldükten sonra kalan gelir, kullanılabilir gelir olarak isimlendirilir. Anket verileri, bu gelir bilgisini sunduğu için araştırmada vergi sonrası gelir ölçümünden yararlanılmıştır. Bu nedenle araştırma, vergilerin gelir dağılımı etkilerini yansıtmamaktadır. Bireysel gelir dağılımı literatüründe, hanehalkı gelirlerinden, hanehalkı içindeki bireylerin ortak faydalarını ifade eden "eşdeğerlik ölçeği" yardımıyla bireysel eşdeğer gelirler elde edilir. Hane içerisindeki her bireyin gelirden eşit olarak yararlandığı varsayılır. Bu araştırmada gelir dağılımı literatüründe önerilen OECD eşdeğerlik ölçeği kullanılarak bireysel eşdeğer gelirler hesaplanmıştır.

Gelir dağılımı eşitsizliği literatüründe çok sayıda eşitsizlik ölçüsü mevcuttur. Bu araştırmada, literatürde en yaygın olarak kullanılan gelir dağılımı eşitsizlik ölçüleri seçilmiş ve sonuçları kullanılmıştır.

B Ö L Ü M 2

TÜRKİYE'DE MAKROİKTİSADİ GELİŞMELER VE GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

2. TÜRKİYE’DE MAKROİKTİSADİ GELİŞMELER VE GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri, "muasır" medeniyetleri yakalama (catch up) gayreti, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte yüksek büyüme oranlarına ulaşma hedefi olarak algılanmaya başlanmıştır. Önceleri ekonominin sahip olmadığı altyapıların oluşturulması yoluyla elde edilen büyüme, 1980 yılından itibaren yapılan kapsamlı yapısal reformlarla çağdaş bir ekonomide olması gereken iktisadi kurumların oluşturulmasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu reformların ana amacı, kamu kesiminin liderlik ettiği iktisadi faaliyetlerin yerine piyasanın ve özel sektörün ikame edilmesini sağlamak ve bu amaçla 1930’lardan itibaren giderek kapanan Türkiye ekonomisini dışarıya açmaktır.

Türkiye’de yaşanan toplumsal değişimin yarattığı baskı ve dünya ekonomisinin konjonktürel döngülerinin etkisiyle zaman zaman ekonomide sahip olunandan daha fazla kaynak kullanıldığı ve büyüme gayretlerine girildiği görülmüştür. Ancak istisnasız böyle dönemlerin her birinin sonunda daha fazla kaynak kullanılarak büyüme gayretlerine girilmiş ve sonucunda ekonomik bir krizle karşılaşılması neredeyse kaçınılmaz bir son olmuştur. Bu durumda, sürdürülebilirliği güç, yüksek büyüme gayretleri ülkenin makroekonomik dengelerinde önemli boyutta tahribatlara neden olmuştur. Bu tahribatların en önemli göstergelerinden biri uzun yıllar süre gelmiş ve zamanla kronikleşmiş enflasyondur. Bir diğeri ise, uygulanan büyüme politikaları ile bu politikaların neden olduğu ekonomik krizlerin yol açtığı eşitlikten uzak gelir dağılımı problemidir. Zira Türkiye hala OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı en kötü olan ülkelerden biri olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2011).

Defalarca siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların gölgesinde büyümeye çalışan Türkiye 1990’ların sonunda da böyle bir ortama maruz kalmıştır. Siyasi istikrarsızlık ve bunun yarattığı toplumsal baskıları, ekonomiyi büyüterek aşmayı düşünen siyasiler ekonominin sahip olduğundan fazla mali kaynak kullanmaya başlamışlardır. Yüksek enflasyon, yüksek faiz ve aşırı borçlanmayla sonuçlanan bu tarz bir kaynak kullanma tercihi Türkiye’nin tarihsel ekonomi pratiklerinden biridir. Ülkenin geçmişinden gelen bu politika ezberleri, dünyada ve Türkiye’de, çok da farkında olmadan gerçekleşen kurumsal değişimlerin ortaya çıkardığı yeni düzende sürdürülemez bir hal almıştır.³

³ İktisadi kaynakların oluşumu ve bunların ihtiyaçlar arasında dağıtımı belli bir kurumsal çerçeve içinde gerçekleştirilmektedir. Örneğin piyasa ve bu piyasanın işleyişi için oluşturulmuş kurallar ve kurumlar böyle bir çerçeveyi oluştururlar. 1982 sonrasında gerçekleştirilen reformlarla daha önce ülkemizde olmayan birçok kurum oluşturulmuştur. Faizlerin ve döviz kurunun serbest bırakılması sonucunda para ve döviz piyasalarının oluşumu bunun güzel örneklerindendir. İktisadi gelişme denildiğinde ise, bu kurumsal çerçeveyi oluşturan kural ve kurumların toplumda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda farklılaşması ve/veya mevcut kurumların işleyişlerindeki değişimler kastedilmektedir. 2001 sonrası Türkiye ekonomisi için örneğin Merkez Bankası bağımsızlığı, para politikası yapma konusundaki kurumsal bir değişime karşılık gelir. Ya da Bankalar Yeminli Murakıplık müessesesi yerine yeni bir kurum olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun oluşturulması bir başka örnektir.

1970'ler ve 1980'lerde kamunun yüksek oranda kaynak kullanımının neden olduğu yüksek faiz ve enflasyonun bir ölçüde baskı altına aldığı özel kesim taleplerinin, piyasanın ve piyasaya özgü kurumların gelişmiş olduğu, ekonominin dış alemle geçmişe göre daha sıkı ve çeşitli yollarla ilişki içinde olduğu bir dönemde daha fazla baskılanabilme şansı artık kalmamıştı. Türkiye küreselleşmenin etkisinin arttığı bir ortamda, dışa açık ve dünya ile daha çok ortak değerleri paylaşır hale gelmiştir. Geçmişin göreceli olarak daha kapalı ve yerel değerler sistemine dayanan iktisat politikalarının, ortaya çıkan bu yeni kurumsal çerçeve içinde uygulanabilirliği son derecede güçtür. Bu güçlük, yeni bir kaçınılmaz kriz olarak kendisini göstermiştir. Zamanlama olarak Şubat 2001'de ortaya çıkan bu kriz, bir bakıma eski değerler sistemine uygun, devleti iktisat politikalarının öznesi olarak gören ve bu sebeple aşırı müdahalelerden kaçınmamayı benimsemiş bir anlayışın da iflasını temsil etmektedir.

Ortaya çıkış sebebi itibarıyla 2001 krizi, diğerlerinde olduğu gibi nihayetinde bir ödemeler dengesi krizidir. Her ne kadar mali sistem kaynaklı bir kriz olarak görünse de, temelinde yatan sebep, kaynaklarının ötesinde harcamaya çalışan bir kamu otoritesinin, gelişimini tamamlayamamış bir mali kesim üzerinden, elindeki tüm imkanları kullanarak kaynak yaratma çabasıdır. Türk mali kesiminin gücünün ve kapasitesinin ötesinde üstlenmiş olduğu bu rol, uzun süre sürdürülememiş ve kaçınılmaz son 2001 yılının ilk aylarında gelmiştir.

Her krizde olduğu gibi, hem ekonomiyi krize götüren dinamiklerin, hem de kriz sonrası gelişmelerin ve uygulanan politikaların ülke insanının refahı üzerinde olumsuz etkileri ortaya çıkmıştır. Yüksek oranlı reel devalüasyonlar ve dramatik faiz artışlarının etkisiyle mali kaynaklar kesimler arasında el değiştirmiştir. Neticede bu gelişmeler, ekonomideki gelir gruplarının gelirleri üzerinde de homojen olmayan etkiler yaratarak, krizin maliyetini toplumsal anlamda yüklenecek bir takım kesimleri ortaya çıkarmıştır.

Denilebilir ki 2001 krizinin boyutu bugüne kadar görülenlerden çok daha fazladır ve ortaya çıkan maliyetler de büyüktür. Bu sebeple "bıçağın kemiğe dayanması" şeklinde bir bıkkınlığa işaret eden bir toplumsal algının oluşması kaçınılmaz olmuştur. Böyle bir algının yardımıyla, normal zamanlarda uygulanması siyasi açıdan son derecede zor olan bir takım ekonomi politikalarının uygulanmasının zemini hazırlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu uygulamaların mimarı olan Kemal Derviş'in adıyla anılan bu politikaların, kanımızca uygulanabilirliğini temin eden bir başka faktör daha bulunmaktaydı. O da, dünya ve Türkiye ekonomilerinin 2000'li yıllara kadar önemli bir kurumsal dönüşüm geçirmiş olmalarına ilişkin inançtır. Küreselleşen dünyada, küreselleşme ile yerel düzeyde bütünleşmeyi sağlayan piyasaların ve piyasa aktörlerinin güçlenmesi, bu yönde oluşturulan kurumsal ve yasal dönüşümler günümüz iktisadi sistemlerindeki kaynak-kullanım önceliklerini ve şekillerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Yeni kurumsal çerçeveye uygun

kaynak tahsisleri ve mekanizmaları, bu kurumsal çerçeveye uygun piyasa önderliğinde, ancak kuralları önceden belirlenmiş, daha kural temelli faaliyet gösteren yeni bir siyasi anlayışı gerekli kılmaktadır. Bu amaçla, Merkez Bankasının bağımsızlığı sağlanırken, kamu kesimi harcamalarının da belli kurallar çerçevesinde yapılabilmesini sağlayacak mali kurallar (fiscal rules) oluşturulması düşünülmüştür. Piyasanın işleyişini düzenlemeye yönelik olarak bağımsız kurumlar oluşturulmuştur.

Müdahaleci bir çevrede, piyasanın yönlendirmesine izin vermeden neyin, nasıl ve kim tarafından kullanılacağına karar verme pratiğini uygulamak mümkün değildir. Zira ağırlıklı olarak kamunun yönlendirmesiyle, kaynak-kullanım önceliklerinin siyasi anlamda belirlendiği bir düzende, birey ve bireyin erişebileceği refah düzeyi kolayca göz ardı edilebilmektedir. Baskı altına alınan özel tüketim ve ücretler yoluyla açığa çıkartılan kaynakların, sözüm ona kamunun menfaatleri doğrultusunda kullanılması artık mümkün değildir. Sadece Türkiye’de değil, hemen hemen birçok gelişmekte olan ülkede bireyler istedikleri tüketimi yapabilmek için istedikleri piyasalara, yine istedikleri şekilde erişim hakkı talep etmeye başlamışlardır.

2.1. 2001 Krizi ve Beraberinde Gelen Reformlar

Yerel ve küresel düzeyde yaşanan bu kurumsal dönüşümler Türkiye ekonomisini çok fazla farkında olmadan 2001 yılındaki reformlara getirdi. Kriz sonrası yapılan reformlar ve uygulanan politikaları iki aşamada değerlendirmekte yarar vardır. Zira bu tür krizlerin ilk aşamasında uygulanacak öncelikli politikalar ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlamalıdır. Ardından gelen politikalar ise ekonominin benzer bir sorunla karşılaşmaması için gerekli tedbirleri içermelidir. Türkiye için bu ikinci aşamadaki reformlar "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında uygulanan reformları içermiştir. Niteliği itibarıyla bu reformlar, Türkiye’nin 1983 yılından itibaren, aşamalı bir şekilde hayata geçirdiği liberalleşme ve buna bağlı yapısal uyum programının bir halkasıdır. Bir bakıma yarım kalmış reformların bir zorunluluk neticesinde tamamlanmasıdır. 1980 sonrasında başlayan ve Özal reformları olarak bilinen bu reformlar öncelikle mal piyasalarının dışa açılmasını temin eden dış ticaret rejiminden başlamıştır. Ardından ekonominin mali kaynak ihtiyacının karşılanması ve bu hususta Türkiye ile dünya piyasaları arasındaki mali akımlara aracılık edebilecek bir mali kesimin oluşturulmasını amaçlayan finansal liberalleşme politikaları uygulanmıştır. 1989 yılında çıkartılan 32 numaralı kararnamenin sağladığı TL konvertibilitesinin yol açtığı sermaye akımlarına getirilen serbestlik liberalleşme reformlarının en son halkasını oluşturmuştur.

Ancak 1990’lı yıllar boyunca ülkenin karşı karşıya kaldığı siyasi istikrarsızlıklar kamu kesiminin kaynak kullanım ihtiyacını daha makul seviyelere çekmeyi amaçlayan reformların

gecikmesine neden olmuştur. Böyle bir durumda kamu kesiminin devam eden kaynak kullanma talebi ve beraberinde gelen yüksek faiz uygulaması dışarıdan sermaye akımlarını teşvik etmiştir. Özellikle bu kaynakları kullanması beklenen özel kesimin bu maliyetler altında kaynak kullanmayı göze alamaması, dahası mevcut kaynaklarını da faaliyet dışı kazanç elde edebilmek için kamu kesiminin hizmetine sunması Türkiye ekonomisinde arzu edilmeyen bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Bu kaynak kullanma sistemi devam ettikçe, mali disiplinden giderek daha fazla uzaklaşmış, kamu kesiminin kaynak kullanma ihtiyacı sürdürülemez derecede artmıştır. Geciktirilen reformlar neticesinde 2001 yılındaki krizin alt yapısı oluşturulmuştur.

Derviş reformlarının içeriği ve detayları başka kaynaklarda bulunabilir. Ancak bu çalışmada ele aldığımız konu açısından reformların makroiktisadi dengelere ne yönde etki ettiğinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Zira geçmişte izlenen politikaların neticesinde oluşan olumsuz makroiktisadi gelişmelerin, incelemeye çalıştığımız gelir eşitsizliği üzerinde önemli etkileri olmuştur (Gürsel vd, 2000). Yeni makroiktisadi dengelerin de benzer şekilde gelir dağılımı eşitsizlikleri üzerinde etkili olması beklenir.

Bu bölümde 2001 sonrası makroiktisadi dengelerdeki gelişmeler incelenirken, aynı zamanda temel değişkenlerdeki iyileşmelerin gelir dağılımı eşitsizlikleri üzerine ne yönde etki ettikleri ve hangi mekanizmalarla bu etkilerin ortaya çıktığı incelenmektedir.

2.2. Derviş Reformları

Derviş reformları temelde Türkiye ekonomisindeki kaynak kullanım dengesizliklerini gidererek, oluşacak yeni dengeleri çağın gerekleriyle ve de facto olarak gerçekleşmiş olan kurumsal yapıyla uyumlu bir hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, devrim niteliğinde üç temel reform yapılmıştır. Bunlar enflasyonla mücadele amacıyla Merkez Bankasının bağımsızlığını sağlayıcı kurumsal değişimler, bankacılık kesiminde istikrarı sağlayacak yeni bankacılık yasası ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'nın etkinliğini artırıcı düzenlemeler ile mali disiplini sağlama yönünde kamu maliyesinde şeffaflık sağlayıcı düzenlemelerdir.

Bu sebeple öncelikli olarak, kamu ve özel kesim arasında, uzun bir süre daha çok özel kesim aleyhine gerçekleşmiş olan kaynak-kullanım dengesizliğinin giderilmesi gerekmektedir. 1990'lı yıllar boyunca görülen kamu kesimin yüksek kaynak ihtiyacı enflasyonist finansman yöntemleriyle karşılanmakta ve bunun sonucunda da yüksek faiz politikalarıyla özel kesimin mali kaynak kullanımı da baskı altına alınmaktaydı. Ayrıca sermaye akımlarına getirilen serbestlik, ekonominin sınırlarının ötesinde bir kaynak kullanımına yol açmaktaydı. Bu düzeylerde kaynak kullanımı ve kaynak yaratma politikalarının kaçınılmaz sonucu kronikleşmiş, yüksek enflasyon, yüksek faiz ve aşırı değer kayıplarına maruz kalmış bir yerel para birimi olmuştur.

Öncelikle yapılması gereken, kamu kesiminin kaynak ihtiyacını azaltmak ve bu amaçla ekonomiyi bir mali disipline ulaştırmaktır. Ardından mali kesimde sağlanacak olan istikrarla açığa çıkan kaynakların "özel" kesim tarafından kullanımı sağlanacaktır. Dahası kaynak kullanımının bu şekilde oluşması için gerekli kurumsal değişikliklerin de bir an önce yapılması gerekmektedir. Madem ekonominin sahip olduğu kaynakların birbirinden bağımsız birçok özel kesim birimince kullanılması düşünülmektedir, o halde kaynak tahsisinin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlayacak tahsis mekanizmalarının oluşturulması ve bu mekanizmaların gözetimini yapacak kurumsal değişikliklerin de yapılması gerekmektedir. Bu temel prensiplerin gerçekleşmesine vesile olan reformlar, kaynak kullanımında özel kesimi öne çıkarırken, bu özel kesim içinde özellikle üretici birimlerin kaynak kullanımında önceliklerini yeterince garantiye alamamıştır. Uygulanan makroiktisadi politikaların bir yansıması olarak meydana gelen nisbi fiyatlar Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerine imkan sağlarken, oluşan bu fiyatlar yerel sanayi üretimine yatırılacak kaynakların cazibesinin azalmasına neden olmuştur. Yeni dönemin yeni siyaset yapma biçimi, kamu kesiminin kullanımından açığa çıkan bu kaynakların daha çok hanehalklarınca kullanımını ön plana çıkartmıştır. Böylece geniş kitlelerin yeni dönemde ortaya çıkan refah artışlarından pay alması temin edilmiştir. Geniş kitlelerin refah algısını yönetebilmek için de, onların birçok ekonomik kaynağa erişim özgürlüğü temin edilmiş, dahası ortaya çıkartılan seçenekler arasından özgürce tercih yapabilmelerine imkan sağlanmıştır.

Tablo 2.1 - Türkiye Ekonomisi Göstergeleri

	1995-2000 (%)	2001	2002-2007	2008-2011
GSYİH Büyüme (1998=100)	4.7	-5.7	6.8	3.5
Enflasyon Oranı (1994=100)	69.5	68.5	12.8	8.1
Faiz Oranı	74.4	62.5	26.0	17.6
Nominal Döviz Kuru	0.264	1.225	1.416	1.503
GSYİH'ye Oranı (%)				
Kamu Sektörü Borçlanma Gereksinimi	7.3	12.1	3.2	1.8
Cari Denge	-1.1	1.9	-3.9	-7.6
Toplam Borç	42.0	57.7	43.0	40.5
Kısa Dönemli Borç	9.4	8.3	7.5	9.1
Uzun Dönemli Borç	32.2	42.0	30.4	30.6
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY), net girişler	0.4	1.7	1.8	1.6
Yüzde Değişim				
Reel Efektif Kur	7.6	-21.2	9.0	-1.7
Nominal Döviz Kuru	66.6	96.5	1.5	6.8
Nominal Ücret Endeksi	77.3	31.9	17.8	-

Kaynaklar: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler; TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>; Dünya Bankası, Dünya Gelişmişlik Göstergeleri.

Not: Yukarıdaki tabloda 2008-2009 yılları arasında Dünya ve Türkiye ekonomisinde ciddi bir daralma yaşanmıştır. Bu Türkiye ekonomisinde bugüne kadar yaşanmış daralmalardan farklı bir nitelik gösterir. Zira bu daralmanın kaynağı dünya piyasalarındaki gelişmelerdir.

2 Kasım 2002 genel seçimleri Derviş Reformlarının sağladığı iktisadi dönüşümün ardından, oluşan yeni iktisadi sistemin yönetimini yapacak kadroların da değişimini beraberinde getirmiştir. Derviş reformlarının Türkiye ekonomisinde yarattığı etkinin boyutunu ve hangi yollarla bu etkinin ortaya çıktığını Tablo 2.1’de görebilmekteyiz. Tablo 2.1’de temel makroiktisadi değişkenlerin 2001 öncesi ve sonrası değerleri görülmektedir.

2.2.1. Reformlar Öncesi ve Sonrası Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Performansı

En temel performans ölçüsü olarak reel GSYİH’deki büyüme oranlarına bakıldığında 2001 öncesi yaklaşık %5 seviyelerinde gerçekleşen ortalama büyüme oranının, 2001 krizi ile birlikte %-5.7 seviyesine düştüğü, bu gerilemenin ardından 2002-2007 döneminde de neredeyse ortalama %7 seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Büyüme oranlarının yıldan yıla detaylı seyri Şekil 2.1a’da ayrıca görülebilmektedir.

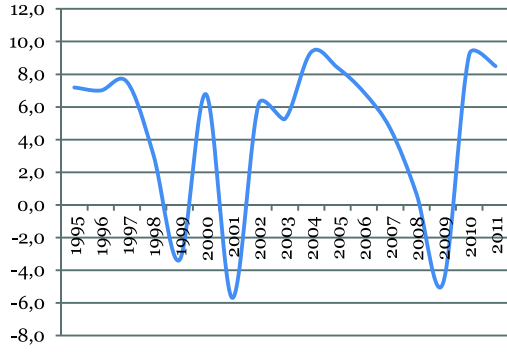
Türkiye ekonomisinde çok sık rastlamadığımız bu reform sonrası büyüme dönemi, elbette ekonomide gerçekleştirilen yapısal değişimlerin ve yarattığı makroekonomik istikrarın neticesinde ortaya çıkmış arz yönlü etkilerin sonucudur. Türkiye ekonomisine bu dönemde artan güven ile Avrupa Birliği (AB) üyeliği yönünde atılan siyasi adımların da bu performansın oluşmasında önemli katkısı olmuştur.

Ortaya çıkan olumlu iktisadi durum siyasi anlamda da iktidar partisinin lehine bir durum oluşturmıştır. 1980’lerde Turgut Özal liderliğindeki ANAP iktidarı döneminde elde edilen büyümeye benzer bir durum yaşanmıştır. Bu boyuttaki büyüme ve gelir artışlarının siyasi anlamda iktidar partilerine bir yarar oluşturabilmesi, meydana gelen büyümeden geniş kitlelerin ne kadar pay aldıklarına bağlıdır. Dolayısıyla olağanüstü koşullarda gerçekleşen yapısal dönüşümlerin sağladığı kazanımların demokratik şekilde iktidara gelen bir parti tarafından geniş kitlelerin hizmetine sunulabilmesi bir bakıma beklenen bir sonuçtur. Ekonomik ve siyasi dönüşüm ihtiyaçlarının tamamını karşılayamadan, siyasi alanda kendi pozisyonunu güçlendirmeyi amaçlayan bir iktidardan beklenen, ortaya çıkan ekonomik faydadan geniş kitlelerin faydalanmasını sağlamak, aynı zamanda bunun sürekliliğini de temin etmektir. Ancak bu faydaların uzun vadede devamı, yapısal anlamda ekonomik ve siyasi reformların devamlılığına bağlıdır.

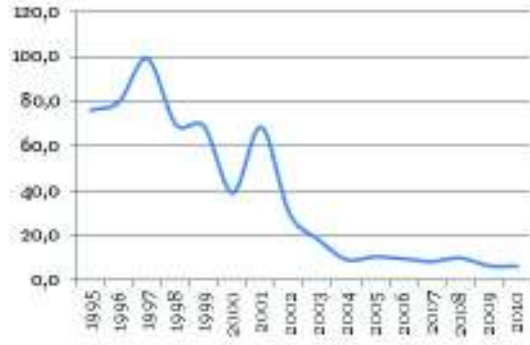
2002-2007 yılları arasında Adalet ve Kalkınma (AK) Partisi’nin tek parti iktidarının getirmiş olduğu siyasi istikrarın yanında, hükümetin IMF gözetimindeki politikalara bağlılığının da büyük önemi bulunmaktadır. Zira Türkiye’nin büyümesi için çok fazla ihtiyaç duyduğu finansmanın dış dünyadan kolayca elde edilebilmesi, bu politikalara

bağlılığın uluslararası yatırımcılar nezdinde yaratacağı olumlu algıya dayalıdır. Enflasyonu düşürmek için girişilen mücadele, bu şekilde kaynak yaratma ihtiyacını azaltmıştır. Kısa dönemde iç tasarrufların artırılabilmesi de mümkün olmadığı için özellikle iç talep çeşitli bir büyüme dışarıdan kaynağa ihtiyaç duyacaktır.

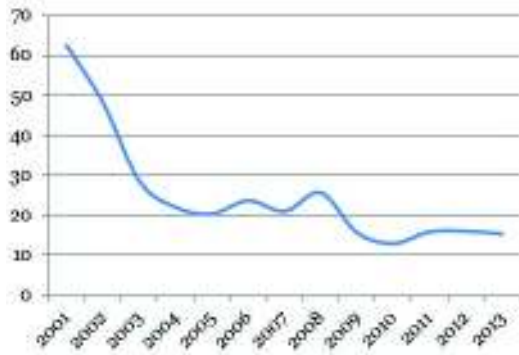
Şekil 2.1. Türkiye Ekonomisine İlişkin Temel Makroiktisadi Değişkenler

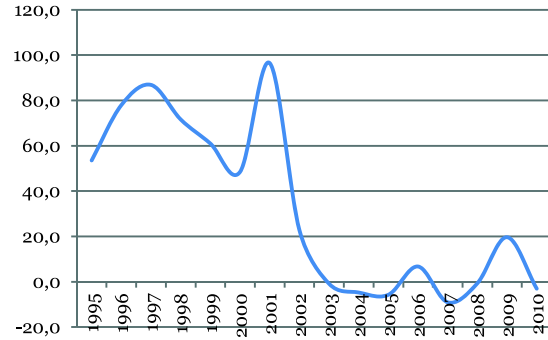
(a) GSYİH Büyüme Oranı (1998=100)

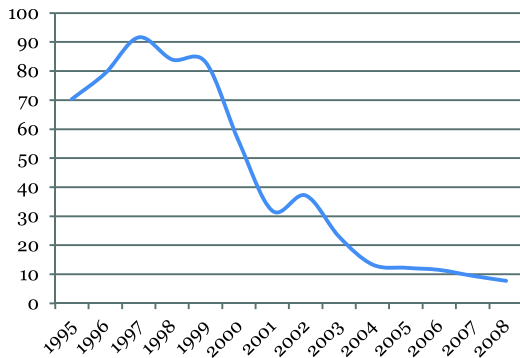
(b) Enflasyon (1994=100)

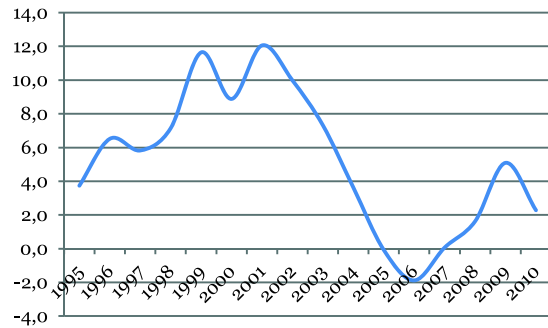
(c) Faiz Oranı

(d) Nominal Döviz Kuru (% Değişim)

(e) Nominal Ücret Endeksi (% Değişim)

(f) Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (% GSYİH)

Kamu kesiminin harcamalarına getirilen kısıtlamaların neden olacağı talep eksikliğinin özel kesim talebi ile karşılanabilmesi gereği, ayrıca ek finansman imkanlarının mali kesim tarafından sağlanmasını gerekli kılacaktır. Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelebilmesi için bu dönemde ekonomik ve siyasi anlamda yaratılacak pozitif algı son derecede önemlidir. Bu konuda AK Parti hükümetinin elde ettiği başarı önemlidir. Zira AK Parti'nin bu dönemde gösterdiği ekonomik ve siyasi başarı bazı yabancı gözlemciler tarafından bir "Türk mucizesi" olarak nitelendirilmiştir (Casanova, 2004).

Böyle bir algının oluşmasının arkasında bazı veriler yatmaktadır. Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, dört yıl gibi çok kısa bir dönemde %70'ler seviyesinde seyreden enflasyon 2002-2007 döneminde ortalamada %13 seviyesine geriletilmiştir. Enflasyondaki bu gerilemenin altında, Merkez Bankası bağımsızlığı ile kararlılıkla uygulanan para politikasının yanında, yine bu yolla ekonomiye kaynak yaratma ihtiyacındaki azalma da önemli rol oynamaktadır. Yine aynı dönemde kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının %3'ler seviyesine düşmesi dikkat çekicidir. Şekil 2.1f'de kamunun borçlanma gereksinimindeki bu hızlı düşüş yıllık düzeyde görülmektedir.

Ancak 2008-2009 döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve AB ekonomilerinde baş gösteren ekonomik krizin bu ülkelerde neden olduğu genişleyici para politikaları, Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülke için kolay elde edilebilen uluslararası likidite arzının artmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin enflasyonist finansman yollarına başvurmak yerine, cari açık vererek daha çok dış kaynağa dayalı finansman yolunu tercih etmesini mümkün kılmıştır.

Kamu kesiminde gerçekleştirilen disiplin ve borçlanma gereksiniminin azalması mali piyasalar üzerindeki talep baskısının azalmasına yol açarak, faiz oranlarında da önemli boyutta düşüslere vesile olmuştur. 2001 öncesi ortalama %71 olan nominal faizler, 2002-2007 döneminde %26'ya, ardından gelen 2007-2011 döneminde ise ortalama %17.6 seviyesine düşmüştür. Şekil 2.1c'de faizlerdeki yıldan yıla görülen bu dramatik düşüş çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Derviş Reformları sonrasında gelen dönemin bir diğer özelliği ise döviz kurunda yaşanan istikrardır. Nominal ve reel kurlarda görülen değişkenliklerin aşamalı bir şekilde azaldığı görülmektedir. Şekil 2.1d'de nominal döviz kurundaki yıllık düzeyde görülen oynaklıktaki düşüş son derecede çarpıcıdır. Bu durum bir yandan mali piyasaların istikrarına olumlu yönde etki ederken, diğer yandan aşamalı bir şekilde de olsa, geniş kitlelerin satın alma güçlerinde önemli artışların yaşanmasına vesile olmuştur. Dönemin genişleyici dünya konjonktüründe, ekonominin cari açık verebilme kabiliyeti özellikle orta gelirlielerin tüketimlerini artırabilme ve bu kesimlerin daha önce ulaşamadıkları refah düzeylerine ulaşabilme imkanı yaratmıştır.

2.3. Makroiktisadi Performansın Fonksiyonel Gelirler Üzerine Etkisi

2002 sonrası uygulanan makroiktisadi politikaların fonksiyonel anlamda gelir dağılımı üzerine etkilerini değerlendirebilmek için, bu dönemde elde edilen performansı özetleyen dört temel makroiktisadi göstergeyle gelir dağılımı arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasında yarar vardır. Bu amaçla dikkate aldığımız temel değişkenler büyüme, enflasyon, faiz ve döviz kurudur. Ayrıca bu incelemenin yapılabilmesi için 2002 ile 2011 dönemi iki alt döneme ayrılmıştır. Bununla her iki dönemde de iktidarda olan AK Parti hükümetlerinin iktisat politikası uygulamalarının neticeleri dikkate alınmaya çalışılmıştır. 2002-2007 dönemi I. AK Parti dönemine karşılık gelirken, 2007-2011 dönemi de II. AK Parti dönemi olarak nitelendirilmektedir.

Her bir dönemin uygulanan iktisat politikalarının niteliği bakımından da değerlendirilmesinde yarar vardır. 2002-2007 döneminde işbaşındaki I. AK Parti hükümetinin izlenecek makroiktisadi politikalar açısından çok fazla hareket alanı bulunmamaktaydı. 2001 krizinin ardından IMF ile varılan anlaşmalar neticesinde bir takım reformların yapılması, başlayanların devamı, krizin ağır ekonomik ve sosyal sorunlara sebep olması hükümete çok fazla seçenek bırakmamıştır. Kriz sonrası ekonominin toparlanabilmesi büyük ölçüde dışarıdan temin edilecek mali kaynaklara bağlıydı ve bu kaynakların da Türkiye'ye gelmesi büyük ölçüde IMF ile varılan anlaşma koşullarına bağlılığı gerekli kılmaktaydı. Dolayısıyla I. AK Parti döneminde büyük ölçüde reform süreci devam ederken, yapılan uygulamalarda uluslararası yatırımcıların güvenini kazanmaya yönelik tedbirlerin alınmasına özel gayret sarfedilmiştir.

2007 yılının sonunda IMF ile varılan "stand by" anlaşmasının da sonuna gelinmiştir. Birinci dönemde elde edilen makroiktisadi başarıların ve siyasi reformların etkisiyle AK Parti, Temmuz 2007'de yapılan seçimde oy oranını %34'lerden %46'ya yükselterek ikinci bir seçim zaferi kazanmıştır. Böylece AK Parti 2007-2011 arasındaki ikinci döneminde uygulayacağı makroiktisadi politikalar açısından bir ölçüde bağımsızlık kazanmış; kaynak-kullanım tercihlerini kendi insiyatifi ile gerçekleştirebilir bir hale gelmiştir. Hükümet IMF ile yeni bir anlaşmaya varmayı kabul etmemiş, ekonomi idaresinde kendi insiyatifini uygulamaya koymayı tercih etmiştir. ABD'den kaynaklanan iktisadi krizin etkisiyle uluslararası piyasalarda meydana gelen likidite artışı AK Parti iktidarının ikinci dönemde uygulayacağı politikaların finansmanında imkan elde etmesine yardımcı olmuştur. Özellikle mali disiplin ve enflasyonla mücadele konularında gösterilen hassasiyet bu dönemde de devam etmiştir.

Bu her iki dönemdeki gelişmelerin bir neticesi olarak yukarıda bahsi geçen dört makroiktisadi değişkende görülen gelişmelerin faktörel gelirlere olası etkileri Tablo 2.2’de raporlanmıştır. Tablo 2.2’nin sütunlarında makroiktisadi performansın ölçüsü olarak ele aldığımız değişkenler yer almaktadır. Bu bakımdan Tablo 2.1’de yer alan büyüme değişkeninin Tablo 2.2’de görülen detaylı gösterimi bir parça açıklamayı gerekli kılmaktadır. Burada büyümeyi iki bileşenine ayırarak değerlendirmekte fayda görülmüştür. Büyüme bir yönüyle arz genişlemesinin bir sonucu olarak ekonomideki üretim kapasitesi ve iktisadi kaynaklardaki bir genişlemeyi ifade eder. Diğer yönüyle ise, konjonktürel olarak talep düzeyindeki değişmelerin sebep olduğu, ekonomideki mevcut kapasitelerin kullanım oranındaki artışlara karşılık gelir. İzlenilen büyüme politikasının ne tip bir büyüme politikası olduğuna bağlı olarak, büyümenin her iki kaynağı faktör gelirlerini farklı şekillerde etkileyebilecektir.

Tablo 2.2’nin satırlarında ise, elimizdeki veri setinin sağladığı imkanlar dahilinde oluşturulabilecek olan fonksiyonel gelir grupları yer almaktadır. Şekilsel anlamda ücret, faiz, kar, kira gibi klasik fonksiyonel gelir ayırımından farklı bir sınıflandırmayı gösteriyor gibi olsa da, TÜİK verilerinde yer alan temel gelir grupları klasik sınıflandırmaya yakın bir sınıflandırma yapılmasına imkan vermektedir. Bu sınıflandırmada emek ve faiz gelirlerinin yanında müteşebbis gelirlerinin, klasik sınıflandırmalarda yer alan kâra benzer bir gelir grubuna işaret etmektedir. Diğer yandan, bu gelir gruplarına ek olarak hanehalklarının elde etmiş olduğu transfer gelirlerine ilişkin bilgi de kullandığımız veri kümesinde mevcuttur. Transfer gelirleri içinde önemli bir grubu oluşturması nedeniyle emekli gelirleri diğer transfer gelirlerinden ayrıştırılarak Tablo 2.2’de ve ilerleyen bölümlerdeki hesaplamalarımızda dikkate alınmıştır.

Tablo 2.2. Temel Makroiktisadi Değişkenlerdeki İyileşmelerin Fonksiyonel Gelirlere Olası Etkileri

Büyüme					
Gelir Grupları	Potansiyel	Konjonktürel	Enflasyonun Düşmesi	Faizin Düşmesi	TL’nin Değer Kazanması
Emek	+	+/-	+	?	+
Tarımsal Müteşebbis	+	+/-	+	+	+/-
Müteşebbis	+	+/-	+	+	+/-
Faiz	+	+/-	-	-	-
Emekli	?	?	+	+/-	+/-
Transfer	?	?	?	?	?

Ekonomik büyümenin, yapısal bir takım değişimler neticesinde meydana gelen arz yönlü bir genişlemenin ardından olması ekonominin sahip olduğu gelir (kaynak) yaratma kabiliyetinin potansiyel olarak artması anlamına gelecektir. Potansiyel anlamda bir katma

değer artışı anlamına da gelecek olan bu tarz bir büyüme, ekonomideki faktör paylarının değişkenlik göstermediği bir durumda tüm gelir gruplarının gelirlerinde artış sağlayacaktır.⁴ En kötü ihtimalle, ekonominin potansiyel geliri artarken, izlenen politikalar neticesinde bir faktör gelirin görelisi olarak payının artması da olasıdır. Ancak bu durumda bile diğer faktör gelirlerinde azalma yaşanmasının gereği yoktur. Zira ekonominin halihazırda elde ettiği büyüme ve gelir yaratma potansiyeli diğer gelirleri azaltmadan, bir gelir grubunun gelirlerinin artmasına imkan sağlamaktadır. Emekli ve diğer transfer gelirlerinin otonom karakterde gelirler olması ve merkezi olarak ekonomideki gelişmelerden ziyade, daha çok otonom olarak gerçekleştirilecek kararlardan etkilenmesi sebebiyle, herhangi bir makroiktisadi gelişmeden ne yönde etkileneceği daha çok o otonom kararların niteliğine bağlı olacaktır.

Konjonktürel anlamda büyümenin daha ziyade talep çekişli gerçekleşmesi durumunda, gelir gruplarına etkisi, izlenecek olan talep politikasının hangi gelir grubunun lehine sonuçlar doğuracağına bağlı olacaktır. Büyümenin talep çekişli olması ekonomideki kapasite kullanımı oranının artması anlamına gelirken, talebin finansmanı için kullanılacak imkanların kaynağı da bu tarz büyümenin niteliğini oluşturacaktır. Örneğin kısa dönemde ihtiyaç duyulacak kaynak emek gelirlerinin baskı altına alınmasıyla açığa çıkartılacak bir artık üzerinden finanse edilirse, ekonomi konjonktürel anlamda büyürken emek gelirlerinde azalma görülmesi mümkündür. Ya da bu mali kaynak borçlanma yoluyla temin edilirken, bir dönem sonunda faiz gelirlerinde diğer gelirlere kıyasla çok daha fazla artış yaşanabilir. Bu nedenle konjonktürel büyümenin fonksiyonel gelir gruplarının gelirleri üzerine ne yönde etki edeceği daha çok bu talep yönlü politikaların uygulanması ve finansman şeklinin tespit edeceği niteliğe bağlıdır.

Enflasyondaki düşüşlerin reel anlamda tüm gelir gruplarının gelirleri üzerinde olumlu bir etki yapması beklenir. Ancak faiz gelirleri bunun tek istisnasını oluşturmaktadır. Enflasyondaki düşüş risk primini de indirecek ve faizlerin de düşmesine kaynaklık edeceği için faiz gelirlerinde bir düşüş yaşanacaktır.

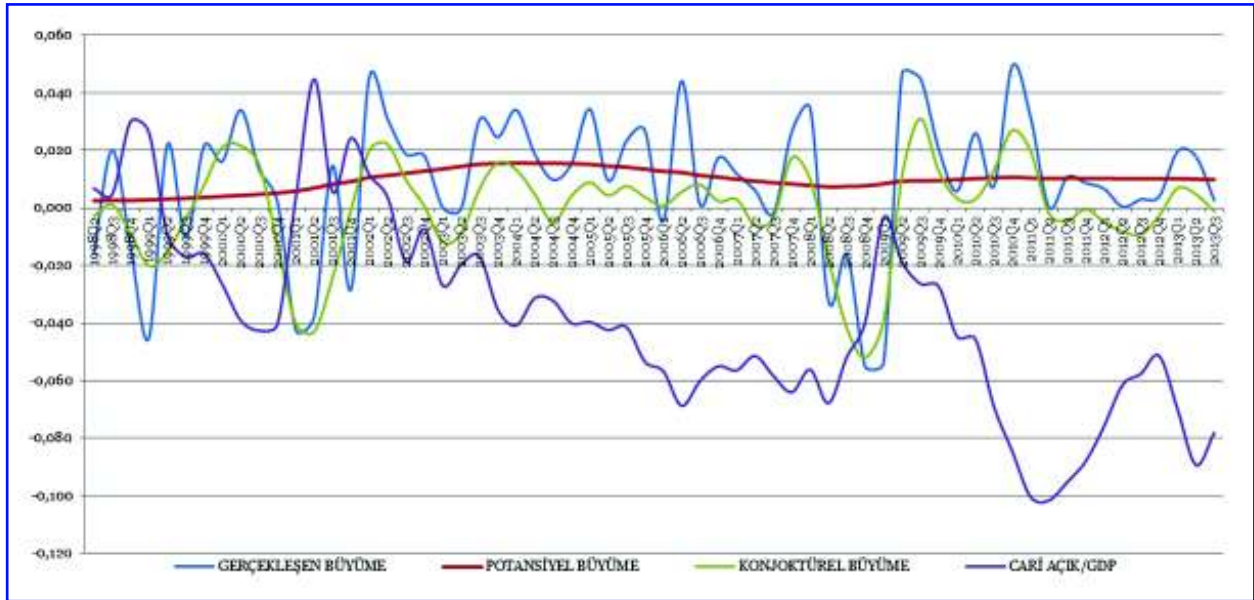
Türkiye ekonomisinde 2001 sonrası dönemde olduğu gibi faizlerde yaşanan bir düşme farklı gelir gruplarını yine farklı şekillerde etkileyecektir. Ancak etkilenmenin yönünü bazı gelir grupları için önceden kesin olarak ifade edebilmek mümkün değildir. Faizlerdeki düşüşün diğer gelir gruplarının gelirlerini etkileme şekli doğrudan o gelirler üzerinde bir etki yaratılması şeklinde anlaşılmamalıdır. Daha ziyade hanehalkı gelirlerinden faiz ödemesinin azalması (artması) neticesinde açığa çıkacak ek satın alma gücündeki artış

⁴ AK Parti döneminde yapılan reformlar ve siyasi istikrarın Türkiye ekonomisi için yaratmış olduğu önemli etkilerden biri enflasyon, faiz ve kurlardaki düşüştür. Özellikle 2001 öncesi dönemde yüksek faiz politikası sebebi ile ötelenen yatırımlar, oluşan bu yeni ortamda yapılabilecek hale gelmiştir. Büyük ölçüde, özel sektörün yenileme yatırımlarına ağırlık verdiği bu dönemde, emek verimliliği ve toplam faktör verimliliğinde ciddi artışlar meydana gelmiş ve bu da potansiyel anlamda ekonominin üretim kapasitesinde genişlemelere neden olmuştur.

(azalma) olarak düşünölmelidir. Örneğın emek gelirleri açısından durumu ele alırsak, faizlerdeki bir düşüşün doğrudan emek gelirleri üzerine bir etkisinden bahsedilemez. Ancak ekonomideki hanehalklarının borçluluk düzeyi önemli boyutlarda ise, o takdirde faizlerde yaşanacak düşüşler emek gelir grubundaki hanelerin gelirlerini olumlu yönde etkileyecektir. Müteşebbisler açısından da durum bundan farklı değildir. Yaptıkları işın gereğı olarak ödünç fon kullanmak zorunda olan bu kesim gelirlerinin, faizlerin düşmesinden olumlu yönde etkilenmesi beklenir. Emekli gelirleri için de benzer mantığın geçerliliğı vardır. Bu gelir grubundaki hanehalklarının borçluluk durumuna bağılı olarak, faizlerdeki düşüş, emekli geliri elde edenlerin gelirlerini etkileyecektir. Faizlerdeki bir düşme, borçluluğı yüksek olan emekli geliri elde eden bir bireyin satınalma gücünün artmasına neden olabilecektir.

Kurlardaki değışim de gelir gruplarını doğrudan etkilemektedir. Ancak TL'nin değıer kazanması şeklinde ortaya çıkacak olan kurlardaki düşüş gelir gruplarının yabancı mal kullanım oranına bağılı olarak onların bütçeleri dahilinde yapacakları harcamaları etkileyecek ve refahlarını artırabilme imkanı sağlayacaktır. Şimdi Tablo 2.2'de raporlanan beklentiler ışığında Türkiye ekonomisinde 2001 sonrası meydana gelen gelişmelerin farklı gelir gruplarının gelirleri üzerine yapmış olabileceğı etkileri değıerlendirmekte yarar vardır. Bu bölümde ortaya konulacak beklentilerimizin ne derecede gelir dağılımı eşitsizliklerine yansıdığını, izleyen bölümde mikro düzeyde elde edilen veriler kullanılarak oluşturacağımız bir takım ölçüler yardımıyla inceleyeceğiz.

Şekil 2.2. Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Kaynakları

2.3.1. Ekonomik Büyüme

Büyüme hususunda Türkiye ekonomisi I. ve II. AK Parti hükümetleri dönemlerinde önemli farklılıklar göstermektedir. Dönemsel ortalamalar dikkate alındığında 2002-2007 yılları arasında ortalama %7 seviyesinde bir büyüme oranına erişen Türkiye ekonomisi, 2007-2011 döneminde bu oranın %3.5 seviyelerine düşmesine engel olamamıştır. Yıllık düzeyde bir inceleme Şekil 2.2'de görülebilir.⁵ Bu grafiğe göre, 2001'deki daralmanın ardından yüksek bir büyüme döneminin geldiği görülmektedir. Ancak 2008-2009 döneminde dünyayı etkisine alan ekonomik krizin etkisiyle büyüme oranı neredeyse 2001 seviyelerine gerilemiştir.

Türkiye ekonomisinin bu iki dönemdeki büyüme performansının biraz daha detaylı incelenebilmesi, büyümenin fonksiyonel gelir gruplarının gelirlerine ve gelir dağılımına etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için önemlidir. Özellikle 2001 sonrası dönemde gerçekleştirilen yapısal reformların büyüme üzerindeki rolünün, ardından gelen dönemde ise yapısal reformların hızının kesilmesine rağmen sağlanan büyümenin kaynağının tespit edilmesinin önemi vardır. Bunun için toplam büyüme, kaynaklarına ayrılmaktadır. Yukarıdaki satırlarda ifade edildiği gibi toplam büyümenin bir kaynağı, yapısal reformların tetiklediği arz genişlemelerinin kaynaklık ettiği potansiyel büyümedir. Diğerisi ise kapasite veri iken, talep artışlarıyla bu veri kapasitenin kullanım oranını arttırmaya yönelik gerçekleşen, konjonktürel büyümedir. Teknik anlamda toplam büyümenin bu şekilde ayrıştırılmasının nasıl yapıldığı Ek - 2A'da gösterilmektedir.

Türkiye ekonomisine ait, mevsimselliklerden arındırılmış üçer aylık GSYİH serisinden yararlanılarak oluşturulan Şekil 2.2'de toplam büyüme ile potansiyel ve konjonktürel büyüme oranlarının zaman içinde izlediği seyir görülmektedir. Mavi ve yeşil fonksiyonlar sırasıyla toplam ve konjonktürel büyüme rakamlarını gösterirken, daha az dalgalanma gösteren kırmızı fonksiyon da ekonominin potansiyel büyüme oranının zaman içindeki seyrini göstermektedir.

Potansiyel büyüme fonksiyonu dikkatle incelendiğinde, 2002-2007 döneminin ortalarına kadar yükselen bir seyir izlediği, ardından bir düşüşe geçtiği görülmektedir. Potansiyel gelirin bu seyri sebebiyle, Derviş Reformlarının neden olduğu yapısal dönüşümün ekonominin bu dönemdeki potansiyel gelir artışında son derecede etkili olduğu ve yine bu dönemdeki büyümenin önemli kaynağını da potansiyel gelir artışlarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Gerçekleştirilen yapısal dönüşümün ekonominin üretim kabiliyetinde ve kaynak yaratma kapasitesinde neden olduğu iyileşmeler bu şekilde açık olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yapısal reformların bu dönemden sonra süreklilik kazanmaması neticesinde, arz üzerinden elde edilen bu olumlu etki sınırlı düzeylerde kalmış ve izleyen

⁵ *Ekonomik büyümenin Şekil 2.2'de olduğu gibi bir şekle sahip olması Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisindeki konumu, yapısı ve uygulanan politikalar neticesindedir. Farklı ülke deneyimleri sonucunda ortaya çıkan farklı büyüme pratikleri Ek 2 B'de gösterilmektedir.*

yıllarda düşmüştür. Özellikle 2007 sonrası dönemde potansiyel büyüme oranının sabit bir seyir izlemesi dikkat çekicidir. Dahası, sonraki yıllarda elde edilen büyümenin kaynağını, daha çok talep çekişli konjonktürel büyümenin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde elde edilen ekonomik büyümenin bu niteliği, talep artışlarının sürdürülebilirliği için gerekli olan finansman imkanlarının amaçlanan büyüme potansiyeli açısından taşıdığı öneme dikkat çekmektedir. Ekonominin arz imkanlarını artırmadan yüksek büyüme oranlarına ulaşabilmek, yüksek talep düzeyine ve bu talebi destekleyecek finansal imkanların varlığına bağlı olacaktır.

Bu noktada dikkate alınması gereken bir önemli husus da, potansiyel büyümenin doğrudan üretim imkanlarında bir genişleme ve bunun sonucunda faktör gelirlerinde artış anlamına geleceğidir. Dolayısıyla potansiyel büyümenin, üretim faktörlerinin gelirleriyle doğrudan bir ilişkisi olduğu düşünüldüğünde, potansiyel gelir artışlarının son yıllarda yeterince artırılamaması, faktör gelirlerinde de artışların sınırlı düzeyde seyredeceğine işaret etmektedir.

Diğer yandan konjonktürel büyümenin halihazırda var olan faktör gelirlerinin potansiyel seviyelerinde bir etki yaratması beklenmemelidir. Aksine bu tarz büyüme pratiği ekonominin potansiyelini yakalaması anlamına geleceği için, bunu sağlayacak talep politikalarının niteliği, faktörlerin katma değerden aldıkları payları etkileyebilmekte ve böylece potansiyel gelir düzeyi değişmese bile bunun dağılımı değişebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin büyüme performansı giderek daha çok talep çekişli ve konjonktürel nitelikte bir büyüme haline gelirse, bu nitelikte bir büyüme pratiğinin gelir dağılımı eşitsizliği açısından daha çok sorun çıkarması mümkündür. Türkiye ekonomisinde geçmişte sıkça başvurulmuş kamu harcamaları yolu ile talep yaratma pratiğinin sebep olduğu yüksek faiz ödemelerinin gelir dağılımı üzerinde yarattığı etkiler buna bir örnek verilebilir. Büyümenin ihtiyaç duyduğu talep borçlanma yoluyla temin edildiğinde faktör gelirlerinde oluşacak olan artışlar ekonominin halihazırda var olan potansiyel gelire ulaşılabilmesini sağlayacaktır. Ancak borca yönelik olarak ortaya çıkacak olan faiz ödeme zaruriyeti, diğer gelirlerden buraya bir transfer yapılmasına yol açacaktır. En basitinden bu durum, potansiyel gelire ulaşma yolunda gelir dağılımı eşitsizliğinin kötüleşmesine neden olacaktır. Bu yüzden ekonomide aşırı borçlanma ve faiz yükünün olduğu dönemlerde bu şekilde uygulanan talep çekişli büyüme pratiği ekonomideki gelir eşitsizliği problemlerinin de kötüleşmesine neden olacaktır.

Bu açıklamalarımız ışığında, 2007-2011 döneminde elde edilen görece istikrarsız büyüme performansının ağırlıklı bir şekilde konjonktürel bir büyüme olduğu düşünülürse, AK Parti'nin ikinci döneminde uygulanan politikaların gelir dağılımına etkileri araştırmaya değer bir konudur.

2.3.2. Enflasyon

Çok uzun yıllardır süregelen kronikleşmiş yüksek enflasyon Türkiye ekonomisinin en temel problemlerinden biri olmuştur. Tablo 2.1'den görüleceği üzere 1995-2000 döneminde %70 seviyesinde olan enflasyon, 2001 krizinin ardından gelen AK Parti hükümetlerinin kararlı tutumu sayesinde tek haneli seviyelere düşürülebilmektedir. Bu konuda hala yapılması gerekenler olmasına rağmen, enflasyonun gerilediği bugünkü seviyeler düşünüldüğünde 2001 sonrası politikaların en önemli başarılarından birinin enflasyon konusunda gerçekleştiği ifade edilebilir.

Genel anlamda ekonomideki nominal değerlerde erozyona neden olan enflasyon, nisbi fiyatlar üzerindeki etkisi nedeniyle de farklı kesimlerin gelirleri üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Bu şekilde, enflasyonist ortamda her bir faktör gelirin enflasyona aynı hızda uyum gösterememesi, enflasyona yavaş uyum gösteren kesimlerin reel gelirlerinde azalma gerçekleşmesi, gelir dağılımı eşitsizliğini kötüleştirecektir. Örneğin sabit gelirlilerin ücretlerindeki değişimin sadece dönemsel gerçekleşmesi, bu dönem zarfında elde edecekleri reel gelirlerinde, değişken gelir elde eden gruplara göre gerilemeye sebep olacaktır. Öte yandan faiz gibi değişkenliği yüksek bir gelir grubunun enflasyona uyum süreci de son derecede hızlıdır. Enflasyonist dönemlerde faiz gelirlerinin de kısa dönemde sürekli artabilme kabiliyeti, bu gelir gruplarının gelirlerinin enflasyondan çok fazla etkilenmemesine ya da artmasına imkan sağlar. Bu da, ekonomideki gelir eşitsizliğini artırıcı yönde bir etki doğurur.

Bu açıklamalardan yola çıkarak, 2001 sonrası dönemde enflasyonunun kademeli bir şekilde düşürülmesinin, sabit gelirlilerin gelirleri üzerinde olumlu yönde etki ederek, daha önceki yıllarda oluşmuş olan gelir dağılımı eşitsizliklerinin azalmasına imkan vermesi beklenmelidir.

2.3.3. Faiz

2001 sonrası olumlu gelişmelerin yaşandığı bir diğer makroiktisadi değişken de faizdir. Geleneksel olarak yüksek kaynak kullanım ihtiyacı içinde olan Türkiye ekonomisinde bir türlü artırılmayan tasarruflar doğal olarak yüksek faiz uygulamalarına yol açmıştır. Özellikle mali disiplinden uzak kamu kesiminin katkılarıyla oluşan yüksek faiz özel kesimin mali kaynak kullanma talebini baskılamak, ortaya çıkan kaynakların kamu kesimi tarafından kullanılmasına imkan sağlamıştır. Bu tarz kaynak-kullanım yöntemine 1990'lı yıllar boyunca devam edilmiş ve faizler sürekli yüksek tutulmuştur. Kamu kesiminin mali disiplinden uzaklaşması kaçınılmaz olarak hazinenin iç borçlanmaya gitmesine ve iç borç stok artışına neden olmuştur. Bu da hazinenin diğer giderlerine ek olarak yüksek faiz ödemeleri yapmasına yol açmıştır. Elbette bu faiz ödemelerinin yapıldığı kesimlerin gelirlerinde bu dönemde ciddi artışlar gerçekleşmiş ve bu uygulama gelir eşitsizliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 2.1’de 2001 öncesi dönemde ortalama nominal faizlerin %74 mertebesinde seyretmesi bu yüksek faiz uygulamasının ulaştığı boyuta işaret etmektedir. 2002-2007 döneminde nominal faizlerin ortalama olarak %26 seviyesine düşmesi de bu dönemdeki iktisadi uygulamaların ne boyutta bir başarıya yol açtığının bir göstergesidir. Ayrıca 2007-2011 döneminde de düşük faiz uygulamasına devam edilmesi, orta ve uzun vadede ekonominin maruz kaldığı kaynak sıkıntısının mali piyasalarda yarattığı talep baskısının azaldığına işaret etmektedir. Bu da faizlerin düşmesinin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki olumlu etkisinin devam etmesine imkan sağlamıştır.

2.3.4. Döviz Kuru

2001 sonrası politikaların olumlu bir sonucu da döviz kuru üzerinden meydana gelmiştir. 2001 öncesi dönemde yüksek oynaklık gösteren \$/TL kuru, 2001 sonrasında görece olarak istikrara kavuşmuştur. Enflasyondaki düşüş ve yüksek oranlı sermaye girişlerinin neden olduğu nominal kurlarda görülen düşüş, TL’nin reel anlamda da değer kazanmasına yol açmış, satınalma gücünün de artmasına eden olmuştur. Özellikle bu dönemde uluslararası piyasalardaki likidite bolluğunun etkisiyle artan sermaye girişi TL talebinin artmasına ve reel olarak değer kazanmasına yol açmıştır. Ancak bu durum Merkez Bankası’ndan çok, özel sektörün kredi genişlemesine yardımcı olmuş ve 2002 sonrası iç talepte artışa vesile olan kredi genişlemesine neden olmuştur. İktisadi birimlerin borçlulukları artarken, bu durum, daha önceki dönemlerde mali kaynak eksikliği sebebiyle ertelenen harcamaların yapılabilmesine olanak sağlamıştır. 2007 sonrası yapısal reformların hız kesmesi nedeniyle yerel üretimin böyle bir talep artışına yavaş tepki vermesi ve/veya verememesi sonucunda ithalat devreye girmiş; ekonomi büyük cari açıklara maruz kalmıştır. Şekil 2.2’de Türkiye ekonomisinde cari açıkların ulaştığı boyut görülmektedir.

TL’nin reel anlamda değer kazanması kaçınılmaz olarak üretim üzerinde olumsuz etkiler doğurmuş ve arzın bu olumlu çevresel koşullara yeterince tepki vermesini engellemiştir. Artan talebin neden olduğu büyüme, kullanılan kaynakların kesimsel olarak yeniden dağıtımına yol açmıştır. Likidite bolluğunda talebin yöneldiği bu yeni alanlarda artan iktisadi faaliyetler, yine bu kesimdeki üretim faaliyetlerinde rol olan grupların gelirlerinde görece olarak bir artış yaşanmasına neden olmuştur. Uluslararası rekabetin çok daha az hissedildiği alanlar (inşaat, bankacılık, ticaret ve diğer hizmet sektörlerinde) bu dönemdeki büyümenin en önemli kaynağı olmuştur. Birçok yatırımcı sanayi faaliyetlerinde kullandığı kaynakları inşaat gibi yüksek kar marjına sahip sektörlerle yönlendirmiştir. Bunun neticesinde, 2001 öncesi yüksek faiz geliri üzerinden faaliyet dışı kazanç elde eden kesimler, 2002 sonrasında ellerindeki kaynak fazlasını inşaat gibi iktisadi faaliyetlerde değerlendirmeye başlamışlardır.

2.4. Genel Olarak Gelir Dağılımı Konusundaki Gelişmeler

Türkiye OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı en bozuk ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir. Geçmişte maruz kalınan istikrarsızlıklar ve ekonomik krizler düşünüldüğünde, böyle bir sonuçla karşılaşmak çok şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak 2001 sonrası dönemde uygulanan ekonomik politikaların ve neticesinde zaman zaman elde edilen yüksek büyüme oranlarının gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde herhangi bir etki yaratıp yaratmadığı sorusu ele almaya değerdir. Zira bu dönemde Türkiye’de eşine çok rastlanmayan şekilde ardı ardına üç genel seçim kazanan siyasi partinin bu başarısının arkasında, uyguladığı politikaların gelir dağılımı açısından yarattığı olumlu etkilerin olduğu düşünülebilir. Buradan da anlaşıldığı üzere Türkiye’deki gelir eşitsizliği problemi salt konjonktürel sebeplerden değil, aynı zamanda yapısal bir takım sebeplerden de kaynaklanmış olabilir.

Bu çalışmanın amacı bir bütün olarak Türkiye’deki gelir dağılımı problemini incelemek olmakla birlikte, uygulanan makroiktisadi politikaların gelir dağılımı açısından performansını değerlendirmekte yarar vardır. Bu amaçla TÜİK’in hazırlamış olduğu Hanehalkı Bütçe Anketi ile Gelir Yaşam Koşulları Araştırmasından elde edilen veriler kullanılmış ve çeşitli gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri hesaplanmıştır.⁶

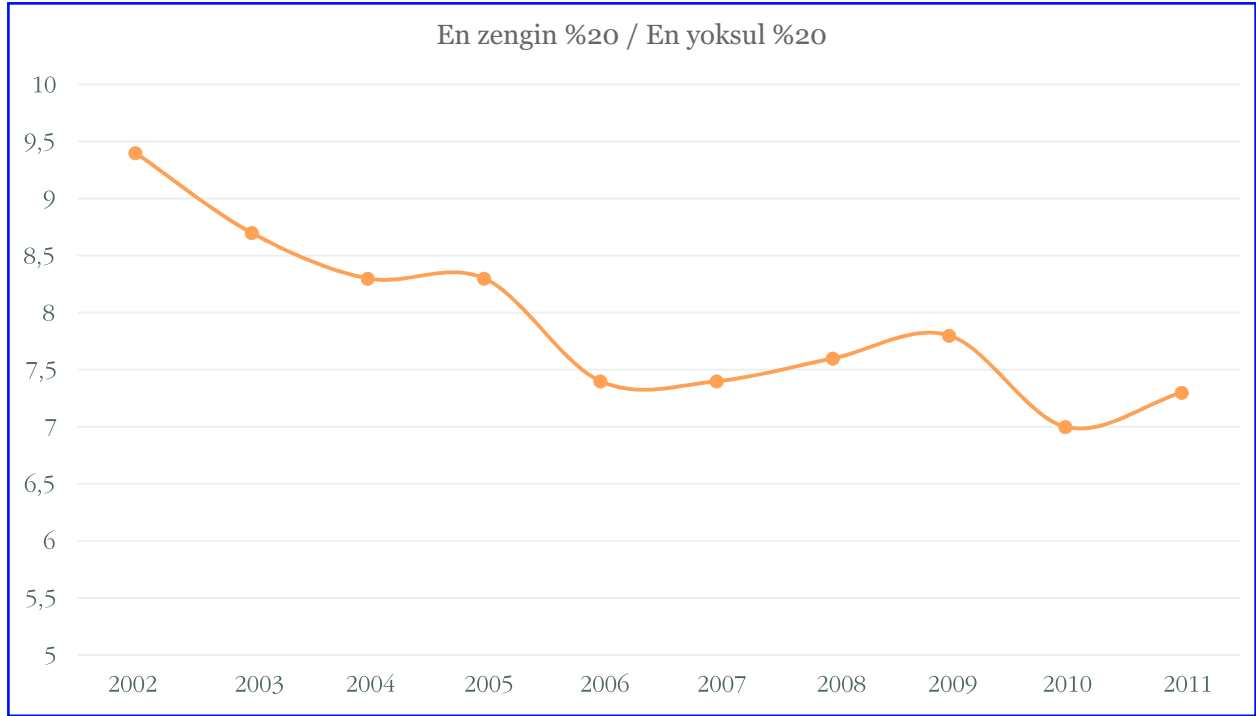
Genellikle kamuoyunda yapılan değerlendirmelerde en çok kullanılan eşitsizlik ölçüsü Gini katsayısıdır. Uygulanan iktisadi politikaların gelir dağılımı üzerine yaptığı etkiler, genellikle Gini katsayısında yıldan yıla görülen değişimlere dayanarak yorumlanmaktadır.

Şekil 2.3. Gelir Eşitsizliği Ölçütleri

⁶ Bu kısımda kullandığımız gelir dağılımı ölçütlerinin tanımları ve genel olarak hesaplanma yöntemleri izleyen bölümde ele alınmaktadır.

Şekil 2.4. En Zengin İle En Yoksul Arasındaki Farkın Seyri

Gini katsayısında görülen herhangi bir azalma gelir dağılımında düzelmeye işaret ederken, artışlar kötüleşmeyi göstermektedir. Ancak böyle bir değerlendirmenin iktisat politikalarının gelir dağılımı üzerinde yarattığı sonuçlar açısından çok da doğru olmayacağı açıktır. Zira, ekonomideki bir takım gelir gruplarının gelirleri çok değişken ve konjonktürel etkilere göre daha kolay dalgalanma gösterebilirken, diğer gelir gruplarının gelirleri daha çok uzun vadede yapısal faktörlerdeki değişmelere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu durumda, belli yıllar için baskın konjonktürel etkiler altında hesaplanacak bir eşitsizlik ölçüsündeki dalgalanmalara dayanarak yapılacak olan değerlendirmelerde ve varılacak sonuçlarda daha dikkatli olunması gerekmektedir. Dolayısıyla daha temkinli yapılabilecek bir değerlendirme, bu katsayının zaman içinde gösterdiği genel eğilime dayanmalıdır.

Şekil 2.3'te, Gini katsayısına ek olarak üç farklı eşitsizlik ölçüsü bir arada görülmektedir. Bu eşitsizlik ölçülerinin tümü Türkiye'de 2001 sonrası ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizliği konusunda benzer bir eğilim sergilemektedir. Buna göre gelir dağılımı eşitsizliğinin 2002-2007 döneminde gözle görülür derecede azaldığı, 2007 sonrası dönemde ise yatay bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Gelir eşitsizliği hususunda iki dönem arasında ortaya çıkan bu farklılık, yukarıdaki satırlarda da ifade ettiğimiz üzere, uygulanan makroiktisadi politikalardaki farklılıkların neticesinde meydana gelmiştir. Birinci dönemde yapısal bir takım değişmelerin sağladığı potansiyel gelir artışları bu dönemdeki büyümenin niteliğini belirlerken, aynı zamanda gelir dağılımı eşitsizliklerinin giderilebilmesi yönünde de etki

etmiştir. Potansiyel gelir artışının azaldığı ve istikrarlı bir seyir izlediği 2007 sonrası dönemde ise, elde edilen büyümenin gelir dağılımı eşitsizliklerini gözle görülür ölçüde azaltıcı bir etki yaratamadığı anlaşılmaktadır.

Bu eşitsizlik ölçülerine ek olarak TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasından elde edilen verilere dayanarak, %20'lik kesimler halinde nüfusun toplam gelirden almış oldukları paylar hesaplanarak, bu payların zamana göre seyri de gelir dağılımı eşitsizliğindeki değişimleri görmek için kullanılabilir. Dahası en üst gelir grubunda yer alan %20'lik kısmın geliri ile en alt grupta yer alan %20'lik kesimin geliri karşılaştırılarak, aradaki farkın seyri bir eşitsizlik ölçüsü olarak alınabilir. Bu şekilde "en zengin" ile "en yoksul" arasındaki gelir farkının zaman içinde nasıl bir seyir izlediği gözlemlenebilir. Bu durum Şekil 2.4'te görülmektedir. Görüldüğü gibi, yukarıdaki eşitsizlik ölçülerine paralel olarak, zengin ve yoksul gelir grupları arasındaki gelir farkı 2007'ye kadar gözle görülür ölçüde azalmaktadır ancak bu durum 2007 sonrası dönem için maalesef gözlemlenememektedir.

2.5. Sonuç

1990'lı yılların siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarının ardından 2002 yılındaki genel seçimler sonrasında elde edilen istikrarın Türkiye ekonomisine birçok açıdan olumlu etkileri olmuştur. Ancak bu bölümde yaptığımız değerlendirmeler ışığında, 2002-2011 döneminin tamamında uygulanan makroiktisadi politikaların niteliklerindeki farklılıklar neticesinde, bu dönemin iki alt döneme ayrılarak incelenmesi daha uygun bulunmuştur. Bu dönemlerden ilki 2002-2007 yılları arasında AK Parti'nin ilk iktidar yıllarını kapsamaktadır. Makroiktisadi politika tercihleri açısından daha çok bir önceki dönemde IMF ile varılan anlaşma hükümleriyle uyumlu politikaların uygulanması tercih edilmiştir. Yapısal birçok reformun yapıldığı, başlayanların ise devam ettiği bir dönemdir. Bir takım yeni ekonomik kurum ve uygulamalar hayata geçirilirken, var olanların ise ekonomideki konumlarının güçlendirilmesi tercih edilmiştir. Ayrıca bu reformların oluşturduğu iyimserlik ve güven ortamı ekonomideki yenileme yatırımlarının hız kazanmasına, uluslararası piyasalardan da giderek artan oranda sermaye girişine vesile olmuştur. Bu dönemin olumlu ekonomik performansı AK Parti için ikinci iktidar döneminin de kapılarını açmıştır.

İkinci dönem 2007-2011 yıllarını kapsayan ve AK Parti'nin ikinci hükümet dönemidir. IMF gözetiminde uygulanan anlaşma 2007 yılının kış aylarında sona ermiş ve yeni bir anlaşma yapılması hükümetçe uygun görülmemiştir. Bu dönemdeki politika tercihlerinin oluşumunda AK Parti'nin kendi inisiyatifinin rolü büyüktür. Ancak önceki dönemde yapılan reformlardan anlamlı görülebilecek bir geriye dönüş (policy reversal) yoktur. Temel makroiktisadi değişkenlerde görülen başarı genel olarak devam etmiştir; TL yeterince değerli, enflasyon ve faizler de düşüktür.

Bu bölümdeki değerlendirmelerimiz ışığında, 2007-2011 döneminde ulaşılan büyümenin dalgalı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde yapısal reformların hız kesmesinin neticesinde, uygulanan makroiktisadi politikalardan ekonominin arz yönlü kazanımlarında da önemli azalmalar meydana gelmiştir. Birinci dönemde büyümeye önemli katkıda bulunan potansiyel büyüme bu dönemde düşmüş ve sabit bir eğilim sergiler hale gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemde büyüme daha çok konjonktürel nitelikli ve talep çekişli bir hal almıştır. Büyümenin niteliğinin bu hale gelmesi Türkiye ekonomisi için önemli bir istikrarsızlık kaynağı oluşturacaktır.

Bu politikaların gelir dağılımı eşitsizliğine katkıları açısından yaptığımız değerlendirmeler, ilk dönemde uygulanan ve ekonominin arz yönünü güçlendirmeyi amaçlayan politikaların gelir eşitsizliğini azaltıcı etki yarattığı yönünde bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Ayrıca düşük enflasyon ve faiz ile birlikte ekonominin gözle görülür derecede artan potansiyel büyüme oranının bu iyileşmeye katkısı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte 2007 sonrası büyümenin giderek talep çekişli bir özelliğe bürünmesinin, büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini sınırlayan bir etken olduğu düşünülebilir.

B Ö L Ü M

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİREYSEL GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİREYSEL GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ

Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye ekonomisi dünya ekonomileriyle karşılaştırıldığında, gelir dağılımı eşitlikten oldukça uzak olan ekonomiler arasında yer almaktadır. Gelir eşitsizliğini ölçen en temel istatistiklerden biri olan Gini katsayıları karşılaştırıldığında, Türkiye ekonomisinin dünyadaki birçok ülkeden daha yüksek bir eşitsizliğe sahip olduğu görülmektedir.⁷

OECD ülkelerini karşılaştıran bir araştırmada, 2011 yılı itibarıyla, Türkiye 0.41 Gini katsayısı ile, Şili (0.50) ve Meksika'dan (0.48) sonra en yüksek gelir eşitsizliğine sahip üçüncü ülke olarak görülmektedir. OECD ülkelerinde Gini katsayısı, en düşük gelir eşitsizliğinin olduğu ülke Slovenya'da 0,25 ile en yüksek gelir eşitsizliğinin olduğu Şili'de 0,50 arasında değerler alır. OECD ortalaması ise 0.31'dir (OECD, 2014)

Gelir eşitsizliklerini daha çarpıcı olarak gösteren nüfusun en zengin %10'unun ortalama geliri, nüfusun en fakir %10'unun ortalama gelirine oranlandığında, OECD ülkeleri ortalamasında bu oran 9,6'ya 1'dir. Ancak ülkeden ülkeye bu oran değişmektedir. Kuzey İskandinav ve Avrupa Ülkeleri'nin çoğunda bu oran çok daha düşüktür. Örneğin Danimarka ve Slovenya'da bu oran 5.3'e 1, İzlanda'da 5.6'ya 1'dir. Gelirin daha eşitlikten uzak dağıldığı, örneğin İsrail (12.5'a 1), Türkiye (15.2'ye 1) ve Amerika (16.5'a 1)'da ise oranlar oldukça yüksektir. OECD ülkeleri arasında gelirlerini eşitlikten en uzak dağıtan iki ülke olan Şili (26.5'a 1) ve Meksika'da (30.5'a 1) ise bu oran dikkat çekici şekilde yükselmektedir (OECD, 2014). Gelir dağılımı literatüründe daha yaygın olarak yapılan karşılaştırma, nüfusun en zengin %20'sinin ortalama gelirini, en yoksul %20'sinin ortalama gelirine oranlamaktır. Meksika için bu oranın da 13.5'e 1 olması (OECD, 2014), gelir eşitsizliğinin yüksek olmasının, önemli oranda, bu ve benzeri ülkelerdeki en zenginlerin gelirden aldıkları payların çok büyük olmasından kaynaklandığını gösterir.⁸

OECD (2011) raporunda, 1980'lerin ortalarında OECD ülkelerinde ortalama 0.29 olan Gini katsayısının, 2000'lerin sonlarında 0.32'ye yükselerek, OECD ülkelerinde eşitsizliklerin zaman içinde artmakta olduğuna işaret edilmiştir. Rapor'da Türkiye, Meksika ve Şili zaman içinde gelir eşitsizliğini azaltmayı başarmış ülkeler olarak görülmektedir. Ancak bu gelişmelere rağmen Türkiye hala gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir. Bu durum iktisadi karar alıcıların gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik daha aktif politikalar oluşturup uygulamalarını gerekli kılmaktadır.

⁷ Gini katsayısı, teorik olarak 0-1 arasında değerler alabilir olmasına rağmen ampirik olarak ülkeler için tahmin edildiğinde, 0,20-0,65 arasında değişen Gini katsayılarına rastlanır.

⁸ Dünyada gelirleri eşitlikten en uzak dağılan ülkelere biri olan Brezilya'da, 2003 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, en zengin %20/en yoksul %20 gelir oranı, 20 katına varmaktadır (Sotomayor, 2008).

Gelir eşitsizliklerinin pasif olarak ekonomik büyümenin neticesinde giderileceğini beklemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü iktisat literatürü ekonomik büyümenin gelir eşitsizliklerini giderici etkilerinin yanında, gelir eşitsizliklerini arttırıcı etkilerinin varlığına da işaret etmektedir. Gelir eşitsizliklerini azaltmaya yönelik politika önerileri ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Türkiye ekonomisinin bireysel gelir eşitsizliğinin durum tespiti farklı eşitsizlik ölçüleri yardımıyla bu bölümde sunulmuştur. Ancak araştırmanın bulgularına geçmeden önce, 1963'ten başlayarak günümüze kadar yürütülmüş ve bireysel gelir dağılımı eşitsizliği ölçümüne ait istatistik sunan araştırmalara yer verilmiştir.

3.1. Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizliği Üzerine Mevcut Araştırmalar

Türkiye ekonomisi, OECD istatistiklerine göre 2011 yılına gelindiğinde yüksek gelir eşitsizliği gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Bununla beraber Türkiye'de bireysel gelir eşitsizliklerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, geçmişte Türkiye ekonomisinin daha da çarpık bir gelir dağılımına sahip olduğu görülür. Türkiye'de bireysel gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili istatistik sunan ilk ayrıntılı çalışma 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılmış ve Gini katsayısı 0,55 olarak tahmin edilmiştir (Çavuşoğlu ve Hamurdan, 1966). 1980'li yıllara kadar Gini katsayısı 0,50'in üstünde seyrederek, gelir dağılımında yüksek eşitsizliğin varlığına işaret etmektedir.

3.1.1. 2000 Öncesi Gelir Dağılımı Araştırmaları

1963 yılı Türkiye gelir dağılımı araştırması, Çavuşoğlu ve Hamurdan'ın (1966) çeşitli kaynakları dikkate alarak yaptıkları, gelirlerin beyanname veren mükelleflerin gelir vergisi beyanlarına dayanılarak derlediği araştırmadır. Fakat bu araştırma sadece gelir vergisi beyanına dayanılarak gerçekleştirildiğinden, elde edilen sonuçların o dönemdeki gelir vergisi kapsamının oldukça dar olması nedeniyle, Türkiye genelini yansıtamayacağı yönünde eleştirilmiştir (Özmucur, 1995). Bu araştırmada Türkiye geneli için 0.55 olarak tahmin edilen Gini katsayısı, 1960'lı yıllarda bireysel gelir dağılımının eşitlikten oldukça uzak dağıldığının bir göstergesidir. Bu araştırma, ülkenin iyi bir temsilini vermiyor olmasına yönelik eleştirilere rağmen bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini Türkiye'de ilk olarak ortaya çıkarması açısından önemlidir (Gürsel vd.,2000).

Bireysel gelir dağılımı eşitsizliği ölçümü üzerine ikinci çalışma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü'nce 1968 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın 1963 yılı araştırmasından farkı, gelir dağılımı anketlerine dayanarak bireysel gelir dağılımını ölçmeye yönelik ilk çalışma olmasıdır (Bulutay vd., 1971). Bu araştırma daha kapsamlı

düzeyde verileri içermektedir. Fakat bu sefer de araştırmanın örneklem seçim yöntemine ilişkin bazı eleştiriler getirilerek örneklemin Türkiye genelini yansıtamayacağı vurgulanmıştır. Çünkü bu araştırma kapsamı sadece eşi kırk beş yaşından küçük, evli erkeklerle sınırlandırılmıştır.⁹ Bu araştırma sonucunda Gini katsayısı 0.56 olarak tespit edilmiştir.

Gelir dağılımı araştırmalarının üçüncüsü, Türkiye'nin nüfus yapısı ve nüfus sorunları konusunda ülke çapında yapılan alan araştırmasının sonuçlarına dayanan 1973 Gelir Dağılımı Araştırması'dır (DPT, 1976). Bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye geneli için Gini katsayısı 0.51'dir. Fonksiyonel gelir dağılımı yaklaşımıyla değerlendirildiğinde gelirler; kar, faiz ve rant gelirleri, ücret gelirleri ve küçük üretici gelirleri olarak toplulaştırılmıştır. Bu üç gelir grubu içerisinde en eşitsiz gelir dağılımına kar, faiz ve rant gelir grubunun, en eşitlikçi gelir dağılımına ise ücret gelir grubunun sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, tarımsal gelir elde eden hanhalklarının gelirlerinin, tarım dışı gelir elde eden hanhalklarına göre daha eşitlikten uzak olduğu tespit edilmiş ve bunun sebebi olarak toprak mülkiyetindeki eşitsizlik gösterilmiştir. (DPT, 1976). Bu çalışmaya getirilen en önemli eleştiri ise, özellikle 1970'li yıllarda gelir dağılımında önemli bir gelir kaynağı olan yurtdışından transfer gelirlerinin hesaplamada kapsam dışı bırakılmış olmasıdır (Bayar, 2012). Ayrıca Derviş ve Robinson (1980), 1973 yılı gelir dağılımı anketini, ankette tarım dışı gelirin ve tarımsal nüfusun olduğundan daha az görüldüğünü belirterek eleştirmiştir.

Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği ile ilgili bulgular sunan ve anket çalışması yapmadan gelir dağılımı modellemesi ile 1978 ve 1983 yılları için tahminde bulunan farklı bir araştırma Celasun (1986) tarafından yapılmıştır. Gini katsayısı, 1978 yılı Türkiye geneli, tarımsal ve tarım dışı gelir grupları için sırasıyla 0.51, 0.57 ve 0.43 olarak, 1983 yılı için ise sırasıyla 0.52, 0.57 ve 0.45 olarak bulunmuştur.

Türkiye'de gelirin hanhalkları arasında dağılımına ilişkin sonuçlar sunan diğer bir araştırma 1986 yılında TÜSİAD tarafından hazırlanmıştır (Esmer vd., 1986). Bu araştırma özellikle bir gelir dağılımı araştırması olmayıp, Türkiye'de hanhalklarının sosyal ve ekonomik açıdan genel bir resmini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu araştırmada Türkiye geneli için hesaplanan Gini katsayısı 0.50'dir.

Yukarıda bahsi geçen araştırmaların bulguları, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllara kadar eşitlikten uzak bir gelir dağılımı yapısı sergilediğine ve ülke içerisinde yüksek gelir eşitsizliği düzeyine sahip olunduğuna işaret etmektedir. Ardından, 1980'li yılların sonuna doğru gelindiğinde, ilk kez 1987 yılında Türkiye genelini kapsayacak bir biçimde

⁹ Bu çalışma doğurganlık çalışmasına yönelik bir çalışma olduğundan, tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiş örnek hanhalklarından, belirli bir boyuttaki hanhalkı örnekleme dışı tutulmuştur (Gürsel vd, 2000). Örneklemin bu şekilde sınırlı tutulması Türkiye'deki tüm hanhalklarının %17'sinin ve toplam nüfusun ise %8'inin araştırma kapsamı dışında kalmasına neden olmuştur (Bulutay vd, 1971).

TÜİK tarafından Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır.¹⁰ Kapsamlı bir çalışma olan bu anketten bölge, nüfus tabakaları, kır ve kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını gösteren bilgiler elde edilmiş, sonuçlar tüketici fiyat endeksinin belirlenmesinde kullanılmıştır. TÜİK, bir sonraki Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'ni, 1994 yılında uygulamıştır.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen 1987 ve 1994 yılı anket çalışmalarının bulgularına göre Gini katsayısının 1987 yılında 0.43, 1994 yılında ise 0.49 olduğu belirtilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Türkiye ekonomisinde 1987 yılından 1994 yılına gelindiğinde, gelir dağılımında önemli ölçüde bozulma yaşandığı şeklinde yorumlanmıştır. Gelir eşitsizliği araştırmalarında, gözden kaçırılmaması gereken bir nokta gözlem biriminin seçimidir. TÜİK, 1987 ve 1994 yıllarındaki araştırmalarında gözlem birimi olarak hanehalkını kullanmıştır. Aynı yılların gelir dağılımı anket verilerini kullanarak yürütülen diğer iki araştırma ise gözlem birimi olarak bireyleri almışlar ve hanehalkı gelirlerini eşdeğerlik ölçekleri yardımıyla bireysel eşdeğer gelirlere dönüştürmüşlerdir (Gürsel vd., 2000; Dünya Bankası, 2000). Gürsel vd. (2000) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, hanehalkı gelirleri üç ayrı eşdeğerlik ölçeği (OECD ölçeği, Eurostat ölçeği ve Oxford ölçeği) yardımıyla bireysel eşdeğer gelirlere dönüştürülmüş ve gelir eşitsizliği ölçüleri hesaplanmıştır. OECD eşdeğerlik ölçeği ile bulunan sonuçlara göre Gini katsayısı 1987 yılı için 0.46 ve 1994 yılı için ise 0.45 olarak bulgulanmıştır. Dünya Bankası (2000) araştırmasında ise OECD eşdeğerlik ölçeği kullanılarak, 1987'den 1994'e gelir dağılımı eşitsizliğinin Gini katsayıları 0.47 bulunarak değişmediği belirtilmiştir. Bu iki araştırmanın bulgularının ortak yanı, yöntem olarak bireysel eşdeğer gelir yaklaşımını kullanmış olmalarıdır. Bu araştırmaların Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği bulgularının TÜİK tarafından açıklanan, hanehalkı gelirlerinin gözlem değerlerinin kullanıldığı sonuçlarla örtüşmediği görülmüştür.

Tablo 3.1 Bireysel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Sonuçları

	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994
En düşük %20	4.5	3.0	3.5	2.9	2.7	3.9	5.2	4.9
İkinci %20	8.5	7.0	8.0	7.4	7.0	8.4	9.6	8.6
Üçüncü %20	11.5	10.0	12.5	13.0	12.6	12.6	14.1	12.6
Dördüncü %20	18.5	20.0	19.5	22.1	21.9	19.2	21.2	19.0
En yüksek %20	57.0	60.0	56.5	54.7	55.8	55.9	49.9	54.9
Gini Katsayısı	0.55	0.56	0.51	0.51	0.52	0.50	0.43	0.49

Kaynak: Gürsel vd. (2000), *Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, TUSİAD Raporu, 2000-12/295.

¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu'nun resmi adı, anketlerin yapıldığı yıllarda Devlet İstatistik Enstitüsü'dür.

Yukarıda 1963-1994 arasında yapılan çalışmalar olarak bahsedilen Çavuşoğlu ve Hamurdan, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü, DPT Gelir Dağılımı Araştırması, Celasun, Esmer vd. ve TÜİK Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi araştırmalarının sonuçlarının özeti Tablo 3.1.'de verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisine ait Gini katsayıları ve en yoksul hanelerden başlayarak en zengin hanelere doğru sıralama yapıldığında, %20'lik gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları paylar sunulmaktadır. Tablo 3.1'den de görüldüğü gibi, Gini katsayılarına bakılarak inceleme yapılan her bir yılda Türkiye ekonomisinde gelir eşitsizliği yüksektir. Araştırmaların bulguları belirtilen dönemlerde Türkiye ekonomisinde gelir eşitsizliğinde azalma yaşandığına dair tespitler sunmaktadır.¹¹ Elde edilen bulgulara bakıldığında, 1963 yılından 1994 yılına gelindiğinde gelir eşitsizliklerinde azalmalar olduğu söylenebilmektedir. Bununla beraber, hane gelirlerinin en düşükten en yükseğe doğru sıralaması yapıldığında, en üst gelir düzeyinde yer alan gelir grubunun toplam gelirin büyük bir bölümünü aldığı görülmektedir. Son iki yıl hariç diğer yıllara ilişkin sonuçlar toplam gelirin %50'sinden fazlasının en üst gruptaki haneler tarafından paylaşıldığını gözler önüne sermektedir. Bu durum, Türkiye ekonomisindeki gelir dağılımının çarpıklığını açığa çıkaran bir bulgudur.

3.1.2. 2000'li Yıllar Gelir Dağılımı Araştırmaları (TÜİK)

Türkiye İstatistik Kurumu, 2002 yılında Hanehalkı Bütçe Anketini düzenlemiş ve izleyen yıllarda her yıl gelir eşitsizliği istatistiklerini yayımlamıştır. Ancak TÜİK, gelir eşitsizliği istatistiklerini kamuoyuna duyururken, 2005 yılına kadar Hanehalkı Bütçe Anketleri'ni (HBA) kullanmış, 2006 yılından sonra ise Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketleri'nden (GYKA) yararlanmıştır. Tablo 3.2'de 2002-2011 döneminde TÜİK'in Haber Bültenleri'nde yer alan Türkiye gelir eşitsizliği Gini katsayıları ve %20'lik gelir gruplarının gelirden aldıkları paylar topluca sunulmuştur.

TÜİK, Haber Bültenleri'nde 2003 ve 2004 yıllarına ait Gini katsayılarını "bireysel eşdeğer gelir" üzerinden, 2005 yılına ait Gini katsayısını "hanehalkı geliri" üzerinden hesaplayarak kamuoyuna duyurmuştur. 2006 ve izleyen yıllar ise GYKA verileri üretilmiş ve "bireysel eşdeğer gelir"¹² dönüştürmesi yapılmıştır. Bu durumun kamuoyu tarafından gözden kaçırılması, elde edilen bulguların yanlış yorumlanmasına neden olabilmektedir. Veri kaynağının ve gözlem biriminin değişmesi nedeniyle, TÜİK'in yayımladığı gelir eşitsizliği istatistikleri kesintiye uğramıştır. İki farklı anketten gelen eşitsizlik ölçülerinin, bahsedilen gerekçelerle 2006 öncesi ve sonrası olarak ayrı değerlendirilmesi gerekir (Tablo 3.2). Bu konuda kamuoyunda yapılmış yanlış yorumlardan biri, 2005 yılına göre

¹¹ Buna karşın, bu yıllara ait verilen tam olarak karşılaştırılabilir veriler olmadığının akıllarda tutulmasında yarar vardır. 1968 yılında olduğu gibi bazı yıllara ilişkin verilerin Türkiye genelini yansıtmadığına dair literatürde çeşitli eleştiriler söz konusudur.

¹² Eşdeğerlik ölçeği olarak, Eurostat ölçeği (modified OECD ölçeği) olan, referans kişi "1", 14 ve daha yukarı yaştaki fertler için "0,5" ve 14 yaşın altındaki fertler için "0,3" katsayısının alınarak eşdeğer yetişkin sayısının bulunduğu ölçek kullanılmıştır.

2006 yılında Gini katsayısının, 5 puan artarak 0.38'den 0.43'e yükselmesinin gelir dağılımının bozulduğunu gösterdiğini söyleyen yorumdur.¹³ 2006 yılı olağan bir yıl olduğu ve bireysel gelir dağılımı eşitsizlikleri bir yıldan diğerine bu derece hızlı değişmediği için Gini katsayısında bu oranda yüksek değişim beklenmemelidir. Zira eşitsizliğin artışı veri kaynağının değişmesinden ve ayrıca yıldan yıla uygulanan yöntem değişikliklerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 3.2. 2000'li Yıllar TÜİK Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları

%20'lik grup	HBA				GYKA*					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
En düşük	5.3	6.0	6.0	6.1	5.1	5.8	5.8	5.6	5.8	5.8
İkinci	9.8	10.3	10.7	11.1	9.9	10.6	10.4	10.3	10.6	10.6
Üçüncü	14.0	14.5	15.2	15.8	14.8	15.2	15.2	15.1	15.3	15.2
Dördüncü	20.8	20.9	21.9	22.6	21.9	21.5	21.9	21.5	21.9	21.7
En yüksek	50.1	48.3	46.2	44.4	48.4	46.9	46.7	47.6	46.4	46.7
Gini Katsayısı	0.44	0.42	0.40	0.38	0.43	0.41	0.41	0.42	0.40	0.40

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2013), Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Çalışma Grubu Raporu, (Raportör: R. Selim) 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı.

* GYKA gelir değişkenleri referans yılı, bir önceki yıldır. Bu tabloda da sunulduğu gibi, TÜİK tablolarında anketin yapıldığı yılı başlıkta kullanmış, ancak verilerin bir önceki yılın gelirlerini yansıttığını Tablo altında rapor etmiştir.

TÜİK gelir dağılımı anketleriyle ilgili önemli bir nokta, gelirlerin derlendiği yılın ne olduğudur. Hanehalkı Bütçe Anketlerinde, bir haneye ilişkin gelir verileri, bir yıl boyunca elde edilen gelirleri kapsamaktadır. Her ay örneklem grubu değiştiği için ve geriye doğru bir yıllık gelirlerini beyan ettikleri için, veri setinde ifade edilen gelirler, yıllık gelir bilgisini içerir ancak hanelerin yıllık gelirlerinin toplandığı dönem başlangıcındaki ay değişmektedir. GYKA gelir bilgileri ise, bir önceki yılın gelir bilgileridir. TÜİK, GYKA'da diğer bütün değişkenlere ilişkin bilgiler anketin yapıldığı yılın bilgilerini içerdiği için gelir eşitsizliği hesaplarının başında da anketin yapıldığı yılı belirtmekte, gelir verilerinin bir önceki yıla ait olduğunu tabloların altında not etmektedir.

Gini katsayısı hesabındaki veri kaynağının ve yöntemin değişmesi nedeniyle, Gini katsayısının zaman içindeki değişimini Tablo 3.2. yardımıyla karşılaştırmak doğru olmayacaktır. Bununla beraber, her iki ankete dayanarak elde edilen Gini katsayıları, gelir eşitsizliğinin 2000'li yıllarda zaman içinde azalma eğilimine girdiğini göstermektedir. Ancak, 2011 yılına gelindiğinde Türkiye 0,40 Gini katsayısı ile Dünya ülkeleri sıralamasında gelir dağılımı eşitsizliği yüksek ülkeler arasında yer alır.

¹³ Bu yorumlardan biri, Gini katsayısının, 2005'te 0,38 ile gelir eşitsizliğinde düzelmenin doruk noktasına çıktığı, ne var ki 2006 yılında yeniden 0,43'e yükseldiği ve gelir dağılımının bozulduğu, izleyen iki yılda 0,41 oranında kaldığı yönünde yapılan değerlendirmedir (Radikal, 1 Ağustos 2010)

Bu araştırmada, 2002-2011 dönemi Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ve OECD eşdeğerlik leği ile dönüştürülmüş bireysel eşdeğer gelirler yöntemi kullanılarak 2002-2011 döneminde karşılaştırılabilir ve kesintisiz bir serinin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Aşağıdaki bölümde, bireysel eşdeğer gelir dağılımının özellikleri, bireysel eşdeğer gelirlerin ortalamaları ve zaman içindeki değişimi, gelir dağılımının değişkenlik ve çarpıklığının ne olduğu tespit edilmiştir. Gelir dağılımının çarpıklığı eşitsizlik ölçüleri yardımıyla izlenmiştir. Gelir eşitsizliği ölçülerinin zaman içindeki değişimine dair bulgular elde edilmiş ve 2002-2011 dönemindeki değişimler yorumlanmıştır.

3.2. 2002-2011 Döneminde Bireysel Gelir Düzeyindeki Gelişmeler

Türkiye ekonomisinin geçmişine bakıldığında gelir dağılımı eşitsizliği, diğer le ekonomileri ile karşılaştırıldığında, gelir dağılımı en çarpık olan ülkeler arasında yer almaktadır. Buna karşın, 2002 sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelerin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki yansımalarının nasıl olduğu merak konusudur. Türkiye ekonomisinin, 2001 ekonomik kriz sonrası uyguladığı "güçlü ekonomiye geçiş programı" ve makroiktisadi göstergelerdeki iyileşmeler ve gerçekleşen ekonomik büyümenin, bireysel gelir dağılımına ve eşitsizliğine nasıl yansıdığının bulguları, bu alt bölümde ve izleyen bölümlerde sunulacaktır.

2002-2011 yılları arasını kapsayan bu araştırmanın analizlerinde, tüm dönem, ekonomik ve siyasi açıdan bölümlendirmeye uygun iki alt döneme ayrılmıştır: "2002-2007" makroekonomik istikrar, yapısal reformlar, potansiyel büyüme ve tek-partili iktidar dönemi ve "2007-2011" makroekonomik göstergelerin olumlu seyrettiği ancak yapısal reformların hız keştiği, konjonktürel büyüme ve aynı tek-partili iktidarın ikinci dönemi. Araştırmada kullanılan sayısal verilerin mevcut olduğu tüm dönemin, iki alt döneme ayrılarak incelenmesi, gelir dağılımı eşitsizliğinde iki alt dönemdeki gelişmelerin, hangi ekonomi ve politika değişikliklerinden kaynaklanmış olabileceğini yorumlama fırsatı sunmaktadır.

Bu araştırmada, 2000'li yıllarda gelir eşitsizliğinin seyrini, kesintisiz ve aynı yöntemlerle ölçülmüş gelir eşitsizliği ölçüleri yardımıyla yorumlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle, 2002-2011 yılları Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır. Aynı zamanda Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2011 yılları anketleri kullanılarak, bu iki tür veri kaynağı yardımıyla, Türkiye ekonomisi gelir eşitsizliği ölçümünün literatürde geçerli yöntemlerle tespit edilmesi amaçlanmıştır. Eşitsizlik lülerinin sunumuna geçmeden önce bireylerin gelir düzeylerinin ve 2000'li yıllarda gelir düzeylerinin nasıl değiştiğine ilişkin bulgular sunulacaktır. Bu amaçla, ilerleyen bölümlerde detaylı gelir eşitsizliği incelemelerinin yapılacağı veri kaynakları ile ilgili zet istatistik bilgilerin sunulması yerinde olacaktır.

İlk olarak Hanehalkı Bütçe Anketlerine ilişkin özet istatistikler Tablo 3.3'te sunulmaktadır. İlk sütunda ortalama hanehalkı büyüklüğü, ikinci ve üçüncü sütunda ortalama gelir (kişi başına bireysel eşdeğer gelir) ve medyan gelir (bireysel eşdeğer gelir ortancası) sunulmuştur. Gelir ortalamaları hesaplanırken gözlem değerleri, hanehalklarının temsil ettiği hanehalkı sayıları (faktör) ve hanehalkı büyüklüğünün (hhb) çarpımıyla bulunmuş tartılarla ağırlıklandırılmıştır.

Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğü zaman içerisinde azalma eğilimindedir. Türkiye'de doğurganlık oranlarındaki düşüş, hanehalkı anketlerinden de izlenebilmektedir. Ancak hanehalklarının ortanca büyüklüğü her yıl aynı düzeydedir ve Türkiye'de hanehalkları ortalama dört kişiden oluşmaktadır.

Tablo 3.3. Hanehalkı Bütçe Anketi Özet İstatistikler

	Hanehalkı Büyüklüğü (ortalama)	Ortalama Gelir (TL)	Meydan Gelir (TL)	TÜFE (%)	Reel Ortalama Gelir (TL)	Reel Medyan Gelir (TL)
2002	4,16	4200	2940	31,8	4200,0	2940,0
2003	4,13	5200	3730	11,7	4655,3	3339,3
2004	4,11	6170	4680	9,4	5049,1	3829,8
2005	4,08	7077	5641	7,7	5377,3	4286,2
2006	4,10	7987	6441	9,7	5532,1	4461,3
2007	3,97	9252	7498	8,4	5911,7	4791,0
2008	3,92	10619	8396	10,1	6162,7	4872,6
2009	3,83	11178	8738	6,5	6091,2	4761,6
2010	3,79	12068	9534	6,4	6180,7	4882,9
2011	3,75	14004	11074	10,45	6493,6	5135,0

Kaynak: Tablodaki ilk üç sütundaki istatistikler, TÜİK, HBA ham verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Tablodaki gelir değerleri, OECD ölçeği yardımıyla hesaplanmış bireysel eşdeğer gelir ortalamalarıdır. TÜFE, TÜİK'den alınmış enflasyon istatistikleridir. Reel ortalama gelir ve reel medyan gelir, 2002 fiyatlarıyla ifade edilmiştir.

2002 yılında yıllık ortalama bireysel eşdeğer gelir 4.200 TL'dir (Tablo 3.3). Bu gelirin "bireysel eşdeğer gelir" olduğu, o yılda bireyin ortalama nakit gelirine denk olmadığı unutulmamalıdır. Bireysel eşdeğer gelir ortalaması tek başına dağılımın şekli hakkında bilgi vermez. Ancak ortanca gelir (medyan) aynı yıl için 2.940 TL olarak tahmin edilmiştir. Ortanca gelirin çok daha küçük olması, nüfusun çoğunluğunun ortalama gelirin altında bir gelir düzeyine sahip olduğunu gösterir. Bu bilgi, gelir dağılımının çarpık olduğunu yani, gelirlerin eşitlikten uzak dağıldığının da bir göstergesidir.

Bireysel eşdeğer gelirin zaman içindeki seyri incelendiğinde, zaman içinde cari gelirlerin artmakta olduğu, 2011 yılına gelindiğinde yıllık ortalama bireysel eşdeğer gelir

düzeyinin 14.004 TL'e yükseldiği görülür. Ancak 2002 yılından 2011 yılına Türkiye hanehalklarının satın alma gücünde oluşan değişiklikleri görebilmek amacıyla, aynı tabloya TÜİK'in yıllık fiyat endeksi istatistikleri eklenmiştir. Nominal gelirler, enflasyonun etkisinden arındırılarak reel ortalama yıllık bireysel gelirler elde edildiğinde, ortalama bireysel gelirlerde 2008 yılına kadar (2008 yılı dahil) bir artış yaşandığı, ardından 2009 yılında reel gelirlerin biraz azaldığı ve 2010 ve 2011 yıllarında yükseldiği görülmektedir.

Benzer şekilde Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması anketine dayanılarak oluşturulan betimleyici istatistikler ise Tablo 3.4'te sunulmuştur. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketleri'nde, gelir değişkenlerinin referans yılı bir önceki yıldır. Bu tabloda ortalama bireysel eşdeğer gelirler, temsil ettiği yıla yazılmıştır. Bu nedenle ortalama gelirler 2005-2010 yıllarının gelirleridir. Oysa TÜİK tablolarında anketlerin yayımlanma yılları 2006-2011 şeklindedir.

Tablo 3.4 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Özet İstatistikler*

	Hanehalkı Büyükülüğü (ortalama)	Ortalama Gelir (TL)	Meydan Gelir (TL)	TÜFE (%)	Reel Ortalama Gelir (TL)	Reel Medyan Gelir (TL)
2005	-	7447	5604	7,7	5658,8	4258,4
2006	3,91	9389	7271	9,7	6503,2	5036,2
2007	3,85	9755	7465	8,4	6233,1	4769,9
2008	3,79	10897	8285	10,1	6324,1	4808,2
2009	3,67	11249	8633	6,5	6129,9	4704,4
2010	3,69	12454	9540	6,4	6378,3	4885,9
2011	3,68	-	-	-	-	-

Kaynak: Yazarlar tarafından TÜİK, GYKA ham verilerinden hesaplanmıştır.

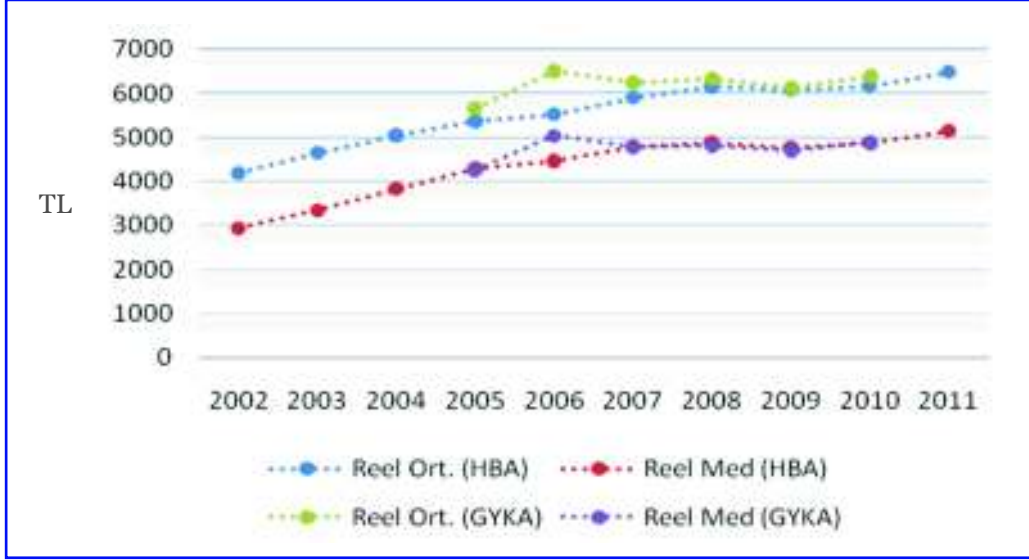
* Tabloda, GYKA'dan elde edilen "hanehalkı ortalama büyüklükleri", TÜİK'in tablolarında gözüktüğü şekline benzer şekilde anketin yapıldığı yıla işlenmiştir. Gelirlerle ilgili istatistikler, anketteki gelir değişkenlerinin bilgilerinin önceki yıla ait olması nedeniyle, ilgili yılın karşısına işlenmiştir.

Tablo 3.4'te yer alan istatistiklere göre, 2006-2011 döneminde HBA'den elde edilen sonuçlarla benzer şekilde, ortalama hanehalkı büyüklüğü, zaman içinde nüfus artış oranındaki düşüşlerin etkisiyle azalmaktadır. Bu tabloda da ortalama yıllık hanehalkı gelirleri, nominal gelirlerden reel gelirlere dönüştürülürken aynı 2002 yılını temel alan fiyat endeksleri serisi kullanılmıştır. Böylece 2006 yılı ve sonrası için ortalama yıllık hanehalkı reel gelirleri, 2002 fiyatlarıyla ifade edilmiştir ve HBA sonuçlarıyla karşılaştırılabilir olmuştur.

Tablo 3.3 ve Tablo 3.4'teki iki farklı anketten elde edilen sonuçlar, kolay izlenebilir olması açısından Şekil 3.1'de birarada çizilmiştir. Gelir ortalamaları açısından GYKA'dan bulunan ortalama yıllık bireysel gelirler, HBA'dan bulunan istatistiklerle benzerdir. Tek

istisnası, 2006 yılı GYKA gelir ortalamalarının, HBA ortalamalarına göre yüksek görünüyorsa olmalıdır. Diğer yıllarda her iki anketten elde edilen ortalamaların birbirine benzer olması, 2006 yılında bu anketlerden birinin veri toplama sürecinde bir problem olabileceği olasılığını düşündürür.

Şekil 3.1. Bireysel Gelir Düzeylerindeki Gelişmeler

Şekil 3.1'den çıkan genel sonuç, 2002 yılından 2008 yılına, ortalama gelirlerin reel olarak artış eğiliminde olduğudur. Bu sonuç, ekonomik büyümenin bir yansıması olarak açıklanabilir. Türkiye ekonomisi özellikle 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları göstermiştir. Bu döneme bakıldığında, büyüme oranlarının hanehalkı gelirlerine yansıdığı görülmektedir. Ancak 2008 yılında reel gelirler duraksamış, 2009 yılında ise reel gelirler azalmıştır. 2008 yılından başlayarak, ekonominin küçülmesi hanehalkı gelirlerine de olumsuz yansımıştır. 2010 ve 2011 yıllarında ise reel gelirler önceki dönemle karşılaştırıldığında daha az oranda da olsa artış eğilimindedir.

3.3. Türkiye'de 2000'li Yıllarda Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Türkiye ekonomisinin, 2001 ekonomik krizi sonrası uyguladığı "güçlü ekonomiye geçiş programı" sonucunda makroiktisadi göstergelerdeki iyileşmelerin 2002-2007 döneminde gerçekleşen ekonomik büyüme oranlarının, bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinde düzelme sağladığına inanılmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre, bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmekte kullanılan bütün eşitsizlik ölçüleri, 2002-2007 döneminde gelir dağılımı eşitsizliğinde düzelmenin olduğuna işaret etmektedir¹⁴ (Tablo 3.5). 2007 sonrasında ise gelir eşitsizliği ölçülerinin küçük artış ve azalışlarla durağan bir seyir izlemesi, 2007-2011 döneminde bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinde kayda değer bir değişikliğin olmadığını gösterir.

¹⁴ Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için literatürde yaygın olarak kullanılan farklı gelir eşitsizliği ölçüleri rapor edilmiştir.

2002-2011 yılları arasını kapsayan bu araştırmanın analizlerinde, tüm dönem, ekonomik ve siyasi açıdan bölümlendirmeye uygun şekilde 2002-2007 ve 2007-2011 olmak üzere iki alt döneme ayrılmıştır. İncelemeye konu olan birinci dönem, AK Parti'nin 2002 seçimleriyle tek başına iktidar olduğu yılla başlamakta ve genel seçimlerin yenilendiği 2007 yılında son bulmaktadır. Bu dönemde, ekonomik açıdan ortalama yıllık % 7.2'ye ulaşan yüksek büyüme oranları görülmüştür. Makroekonomik istikrarın olduğu, yapısal reformların yapıldığı bir dönemdir. İkinci alt dönem ise genel seçimlerin yenilendiği ve aynı tek parti hükümetinin (AK Parti) iktidarının devam ettiği, ancak dünya ekonomik krizinin etkili olmaya başladığı ve büyüme oranlarının dalgalı bir seyir izlemeye başladığı (ortalama yıllık %3.5) 2007-2011 dönemidir. Bu dönem makroekonomik göstergelerin olumlu seyrettiği ancak yapısal reformların hız kestiği bir dönemdir. Araştırmada kullanılan verilerin iki alt döneme ayrılarak incelenmesi, bu dönemlerde gelir dağılımı eşitsizliğindeki gelişmelerin, hangi ekonomi ve politika değişikliklerinden kaynaklanmış olabileceğini yorumlama fırsatı sunmaktadır.

Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmekte yaygın olarak kullanılan Gini katsayısının 2002 yılında aldığı 0,44 değeri, Türkiye'de gelir eşitsizliğinin yüksek olduğunun göstergesidir. Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinin ilk ölçümünün yapıldığı 1963 yılından itibaren gelirleri eşitlikten uzak dağılan Türkiye'nin 1990'lı yıllarda izlediği makroiktisadi politikalar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik krizler ve yüksek enflasyon oranları gelir dağılımı eşitsizliklerinin devamına yol açmıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin bir yansıması olarak da 2002 yılında Gini katsayısının böyle yüksek değerlerde seyrettiği söylenebilir.

2001 ekonomik krizi sonrası IMF desteğiyle yeni bir istikrar programı hazırlandı ve uygulanmaya başlandı. 2002 Kasım seçimlerinde, özellikle yoksulluk ve gelir eşitsizliği konularına yaptığı vurguyla dikkat çeken AK Parti seçimleri kazandı (Koyuncu ve Şenses, 2004). "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", AK Parti tarafından da benimsendi. Özellikle bankacılık sistemindeki düzenlemeler, denetimin bağımsız kurumlar tarafından yürütülmesi, mali disipline bağlı kalınması kamu kesimi bütçe dengelerinin yeniden kurulmasını sağladı (Pamuk, 2012). 1990'lardan beri süregelen yüksek enflasyon oranlarının düşürülmesi hedefinin başarılı olması ve enflasyonun tek haneli rakamlara gerilemesi, mali disiplin beraberinde faiz oranlarındaki düşüş ve yüksek büyüme oranları, bireysel gelir dağılımı eşitsizliklerine azaltıcı yönde katkı sağladı. Nitekim, Gini katsayısı, 2002 yılında 0.44 iken, azalarak 2007'de 0.38'e kadar gerilemiştir. Bu bulgu, bu dönem boyunca bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinde iyileşmenin yaşandığını gösterir. Bu dönemde yüksek büyüme oranlarının yanında, bu çalışmanın izleyen bölümünde gelir eşitsizliğinin kaynaklarına ayrıştırılmasında ayrıntılı şekilde inceleneceği gibi, yapısal politikaların sonucu olarak gelir eşitsizliği düzeltilmektedir.

Gelir dağılımı eşitsizliklerini değerlendirirken tek bir eşitsizlik ölçüsüne bağlı kalmak, dağılımın farklı kısımlarındaki değişikliklerin gözden kaçırılmasına neden olabilir. Aynı Gini katsayısına sahip iki dağılımın eşitsizlik açısından tamamen aynı olduğunu söylemek hatalı olabilir. Örneğin, dağılımlardan birinde alt gelir gruplarının gelirden aldığı paylar yüksek, diğerinde az olduğu halde, aynı Gini katsayısı bulunabilir. Böyle bir yanılgıya düşmemek için, başka gelir eşitsizliği ölçülerini de kullanarak eşitsizlikteki değişiklikleri yorumlamak faydalı olacaktır. Bu amaçla Tablo 3.5'te Gini katsayısının yanında, değişkenlik katsayısı, Atkinson indeksi, log sapmaların ortalaması ve Theil indeksi sonuçları da sunulmuştur.

Tabloda yer alan bütün eşitsizlik ölçüleri, bu dönemde gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaldığını göstermektedir. Değişkenlik katsayısı ölçüsü 2002-2007 döneminde, 1.45'ten 0.86'ya gerilemiştir. Değişkenlik katsayısı, üst gelir düzeyindeki transferlere daha duyarlı, diğer bir deyişle, büyüklüğü zenginler arasındaki gelir transferlerinden daha fazla etkilenen bir ölçü olduğu için, 2002'den 2007'ye özellikle en zenginlerin gelirlerinde azalmalar olduğunu gösterir. Atkinson indeksi ve log sapmaların ortalaması ölçüleri ise alt gelir düzeylerindeki transferlere daha fazla tartı verirler. Atkinson indeksinin 0.29'dan 0.22'ye düşmesi ve log sapmaların ortalaması ölçüsünün de 0.34'ten 0.25'e gerilemesi, gelir dağılımının alt ucunda da yoksullar lehine gelişmeler olduğuna işaret eder. Yine Theil indeksi de 2002'de 0.40 iken, 2007'de 0.25'e düşerek, bu dönemde gelir eşitsizliklerinin azalmakta olduğu bulgusunu desteklemektedir.

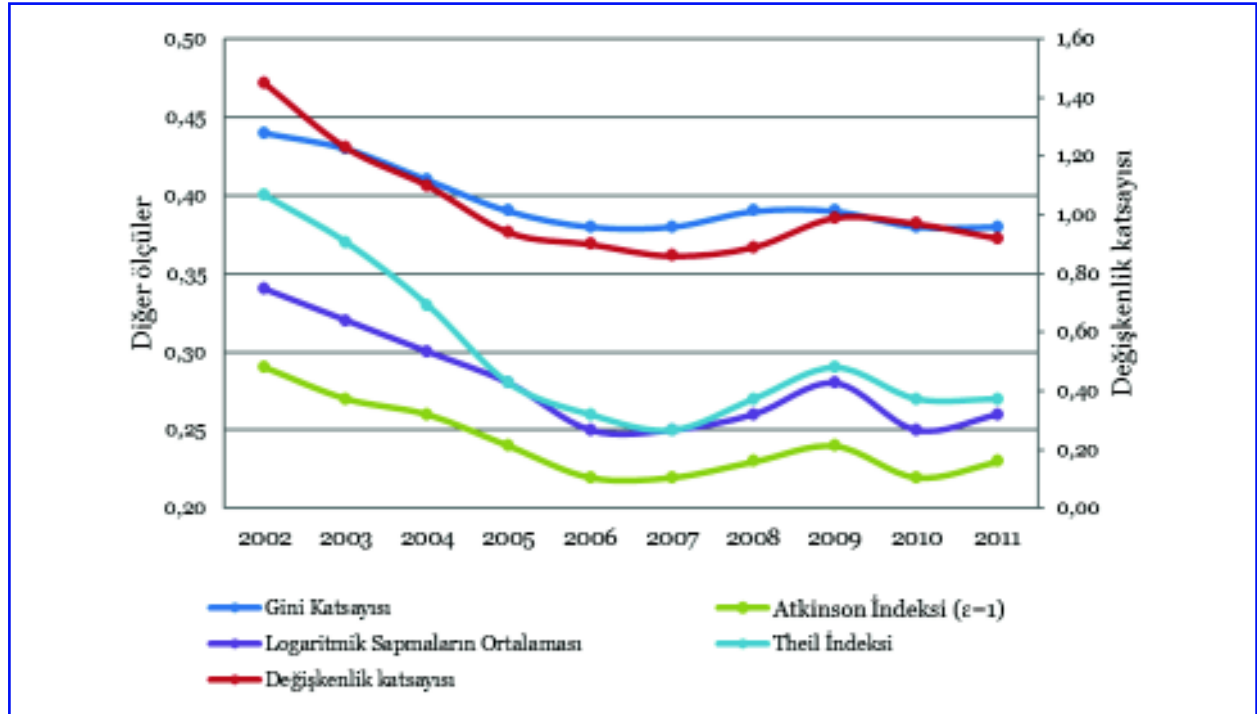
Tablo 3.5. Gelir Eşitsizliği Ölçüleri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hanehalkı Bütçe Anketi										
Gini Katsayısı	0.44	0.43	0.41	0.39	0.38	0.38	0.39	0.39	0.38	0.38
Değişkenlik katsayısı	1.45	1.23	1.10	0.94	0.90	0.86	0.89	0.99	0.97	0.92
Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)	0.29	0.27	0.26	0.24	0.22	0.22	0.23	0.24	0.22	0.23
Log Sapmaların Ortalaması	0.34	0.32	0.30	0.28	0.25	0.25	0.26	0.28	0.25	0.26
Theil İndeksi	0.40	0.37	0.33	0.28	0.26	0.25	0.27	0.29	0.27	0.27
Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi										
Gini Katsayısı	-	-	-	0.42	0.39	0.39	0.40	0.39	0.39	-
Değişkenlik katsayısı	-	-	-	0.98	1.01	0.98	1.04	0.98	0.97	-
Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)	-	-	-	0.26	0.23	0.23	0.25	0.23	0.23	-
Log Sapmaların Ortalaması	-	-	-	0.30	0.27	0.26	0.28	0.26	0.26	-
Theil İndeksi	-	-	-	0.32	0.30	0.29	0.31	0.28	0.29	-

Kaynak: Yazarlar tarafından TÜİK ham verileriyle OECD ölçeği yardımıyla oluşturulmuş bireysel eşdeğer gelirler üzerinden hesaplanmıştır. GYKA gelir eşitsizliği ölçüleri, 2006-2011 yılları verileri, gelir verilerinde referans yılının bir önceki yıl olması nedeniyle ait oldukları yıllara yani 2005-2010 dönemine kaydedilmişlerdir.

İkinci alt dönem olan 2007-2011 döneminde, gelir dağılımı eşitsizliği ölçüleri dönem başı ve sonu itibarıyla, ufak farklar dışında benzer değerler almıştır. 2007 sonrası, iktisadi açıdan yüksek büyüme oranlarının sürdürülemediği bir dönemdir ve bu dönemde ekonomik büyümenin gösterdiği istikrarsızlığın eşitsizliği bozucu yönde etkide bulunması beklenebilir. Nitekim, ekonominin durgunluğa girdiği 2008 yılı ve ekonominin %4.8 oranında küçüldüğü 2009 yılında, bütün gelir dağılımı eşitsizliği ölçüleri artma eğilimine girmiştir. HBA'dan elde edilen bütün gelir eşitsizliği ölçülerinin zaman içerisinde izledikleri seyir Şekil 3.2'de sunulmuştur. Gini katsayısı, 2008 ve 2009 yıllarında 0,39 değerini almıştır. 2007 yılından sonraki dönem, iktisadi olarak büyüme oranlarının ilk dönemdeki şekilde sürdürülemediği, yapısal reformların hız kestiği ve dünya krizinin etkilerinin özellikle işsizlik oranlarındaki artış nedeniyle gelir dağılımının alt kesimindeki kişilere olumsuz yansıdığı yıllardır. Özellikle, 2009 yılına ait eşitsizlik ölçülerine bakıldığında, bütün eşitsizlik ölçülerinde artma eğilimi olduğu görülmektedir. Bu yıldan sonraki iki yılda ise Gini katsayısı ve diğer gelir eşitsizliği ölçülerinde önemli bir değişim gözlenmemektedir. Ekonominin büyüme oranlarının yüksek olduğu 2010 ve 2011 yıllarında ise yüksek büyüme oranlarına rağmen Gini katsayısı 0.38 değerini almıştır. Bu da makroekonomik göstergeler olumlu seyretmeye devam ettiği halde bu alt dönemin gelir dağılımı eşitsizliği açısından olumlu bir gelişme yaratamadığını gösterir. Dönemin başında 0.38 bulunan Gini katsayısı dönem sonunda da 0.38'dir.

Şekil 3.2. Gelir Eşitsizliği Ölçülerinin Zaman İçindeki Seyri

Tablo 3.5'te, ikinci alt dönem için tahmin edilmiş GYKA¹⁵ sonuçları da sunulmuştur. GYKA'dan bulunan eşitsizlik ölçüleri, genel olarak HBA'dan bulunan eşitsizlik ölçülerinden bir miktar daha büyüktür. Bu, yeni ankette gelirle ilgili daha ayrıntılı soruların yer almasının ve bu nedenle, gelirlerin eksik beyan edilmesinden doğan sapmanın küçük bir ölçüde de olsa bertaraf edilebilmiş olmasının bir sonucu olabilir.

GYKA verileri alt dönem ayrımı, verilerin derlendiği dönemler açısından 2005-2007 ve 2007-2010 dönemi olmaktadır. İlk dönem için GYKA eşitsizlik ölçüleri, HBA eşitsizlik ölçüleriyle örtüşen sonuçlar verir. İkinci alt dönem için, GYKA eşitsizlik ölçüleri, 2008'de artış, 2009'da düşüş gösterir. Bu durum HBA eşitsizlik ölçüleriyle uyuşmamaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme ile karşılaştırıldığında bu sonuç paradoksal görünebilir. Oysa şu olguyu dikkate alırsak paradoks büyük ölçüde kaybolur. Yıllık Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) değişimi yanıltıcı olmaktadır. GSYH küçülmesi 2008'in ikinci çeyreğinde başlamış, üçüncü çeyreğinde şiddetlenmiş ve 2009'un birinci çeyreğinde dip noktasını görmüştür. HBA ile oluşan fark, bu anketin toplanma döneminin hareketli olmasından kaynaklanıyor olabilir. GYKA'dan bulunan Gini katsayısı da 2007 ve 2010 yılları için aldığı 0.39 değeri ile bu ikinci alt dönemde eşitsizlikte herhangi bir düzelmeye ulaşmadığını bulgular. Bu bulgu, 2007 sonrası izlenen ekonomi politikalarının, gelir eşitsizliğinde bir düzelmeye yaratmadığını, gelir eşitsizliğinin düz bir seyir izlemesine yol açtığını göstermektedir. Bu sonuç gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeltilmesi için ekonomik büyüme yanında yapısal politikaların önemini destekler niteliktedir.

Gelir eşitsizliği ile ilgili bireysel eşdeğer gelirler üzerinden her iki anket verileriyle karşılaştırılabilir ölçüler elde etmek amacıyla yukarıdaki tabloda eşdeğerlik ölçeği olarak OECD ölçeği kullanılmıştır. Ancak diğer eşdeğerlik ölçeklerinin kullanılması ile sonuçların ölçekteki değişime duyarlılığı da incelenmelidir. Bu amaçla, GYKA verilerinden Eurostat (modified OECD) ölçeği yardımıyla oluşturulmuş gelir eşitsizliği ölçüleri de hesaplanmış ve Tablo 3.6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6. GYKA Gelir Eşitsizliği Ölçüleri (Eurostat Ölçeği)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Gini Katsayısı	0,43	0,40	0,40	0,41	0,40	0,40
Değişkenlik katsayısı	1,02	1,06	1,01	1,06	1,03	1,01
Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)	0,28	0,25	0,24	0,26	0,24	0,24
Log Sapmaların Ortalaması	0,32	0,38	0,28	0,30	0,28	0,28
Theil İndeksi	0,33	0,28	0,31	0,33	0,30	0,31

Kaynak: Yazarlar tarafından Eurostat eşdeğerlik ölçeği (modified OECD ölçeği) yardımıyla hesaplanmış gelir eşitsizliği ölçüleridir.

¹⁵ Gelir eşitsizliği ölçüleri, Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri'nden, Hanebalkı Bütçe Anketlerinde olduğu gibi, OECD eşdeğerlik ölçeği yardımıyla hanebalkı kullanılabilir gelirleri bireysel eşdeğer gelirlere dönüştürülerek hesaplanmıştır.

GYKA anketi ile gelir eşitsizliği ölçüleri, OECD ölçeği (Tablo 3.5) ve Eurostat ölçeği (Tablo 3.6) karşılaştırıldığında Eurostat ölçeğinin eşdeğer yetişkin sayılarını, sistematik olarak OECD ölçeğinden bir miktar daha büyük vermesi söz konusudur. Eurostat ölçeğinin kullanılması, bireysel eşdeğer gelirlerin, özellikle hanehalkı büyüklükleri genellikle fazla olan alt gelir grupları için bir miktar daha küçülmesine ve böylece gelirler arasındaki farkların açılmasına yol açar. Bu durum eşitsizlik ölçülerinin de daha büyük tahmin edilmesi sonucunu doğurur. Ancak zaman içindeki eğilim açısından bir fark yoktur. Bu nedenle yorumlama açısından OECD ölçeği ile yapılan yorumları destekler.

3.3.1. Yoksuldan Zengine Gelir Gruplarının Gelirden Aldıkları Paylar

Gelir dağılımında yaygın yaklaşım, gelirlerine göre sıralanmış kişilerin %20'lik gruplar halinde, toplam gelirden aldıkları payların ne olduğunun belirlenmesidir. Tablo 3.7'de en yoksuldan en zengine doğru beş gelir grubunun toplam gelirden aldıkları paylar ve bunların incelenen dönemde, zaman içinde seyri tablodan izlenebilir. Gelişmelerin kolay izlenebilmesi için bu grupları, en yoksul, orta-yoksul, orta, orta-zengin ve en zengin olarak isimlendirebiliriz. Bu araştırmada, birinci bölümde bahsedildiği gibi bütün dönem, 2002-2007 ve 2007-2011 olmak üzere iki alt döneme ayrıldı. Gelir gruplarının gelirden aldıkları paylardaki gelişmeyi bu iki alt dönem ayırımında izlemek açıklayıcı olacaktır.

Tablo 3.7'de Hanehalkı Bütçe Anketi verileri dikkate alınarak yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'de 2002-2007 döneminde en yoksul gelir grubundan başlayarak dört grubun hepsinin gelirden aldıkları paylar, 2002'den 2007'ye artmıştır. Nüfusun en yoksul %20'sinin toplam gelirden aldığı payın 2002'de %5.3'ten, 2007'de %6.0'a kadar yükseldiği görülür. Orta gelir grubunda yer alan, ikinci gelir grubunun (orta-yoksul) payı %9.8'den %11.3'e, üçüncü gelir grubunun (orta) payı, %14.1'den %16.3'e ve orta grup içindeki son gelir grubunun (orta-zengin) gelir payı da %20.9'dan %22.7'ye yükselmiştir. Yoksulların ve orta gelirliilerin gelir payındaki bu artış, bu dönemde ardarda yüksek büyüme oranlarının gerçekleşmiş olduğu düşünüldüğünde, bu büyümenin düşük ve orta gelirliilerin gelir payları lehine faydalar üretmiş olduğuna işaret eder. Örneğin bu dönemde devletin transfer harcamalarındaki artışlar ve 2004 yılında asgari ücrete yapılan zam dar gelirliilerin satın alma güçlerinde artış yaratmıştır.

Tablo 3.7'nin sonuçlarına göre Türkiye'de incelenen birinci alt dönemde, makroiktisadi politikalardaki başarı, özellikle enflasyon oranlarının tek haneli seviyelere düşürülmesi, daha önceki dönemlerde dar gelirliiler için yaşanan nominal gelirlerin yüksek enflasyonla hızla değer kaybetmesi gerçeğini ortadan kaldırmış, önceki dönemlerin aksine reel gelirlerini koruma hatta artırma fırsatı sağlamıştır. Bir diğer deyişle bu gelişmeler sayesinde, siyasi açıdan AK Parti iktidarının seçimlere hazırlanırken vaadettiği yoksulluk ve gelir eşitsizliği konularına yapılan vurgu doğrultusunda, en yoksul ve orta gelir gruplarının

paylarının artması, bu dönemde refahlarının arttığının bir göstergesidir. 2002-2007 dönemi, zenginler için, yoksul ve orta gelir gruplarının aksine görece gelir paylarını koruyamadıkları bir dönem olmuştur. En zengin %20 gelir grubunun gelirden aldığı pay, 2002 yılında %49.8 iken, 2007 yılında bu pay %43.7'ye kadar gerilemiştir. Altı yıllık bir sürede gelir payında %10'un üzerinde kayıp, bu dönemdeki makroiktisadi gelişmelerin, örneğin faizlerde gerçekleşen düşüşün, özellikle zenginlerin gelirlerinde azalma yarattığını gösterir. Sonuç olarak bu alt dönemdeki makroiktisadi gelişmeler, zenginler ve fakirler arasındaki gelir farklarının azalması dolayısıyla gelir eşitsizliğinin azalması sonucunu doğurmuştur.

Bu araştırmanın bulgularına göre, 2007-2011 dönemi, dönemin başı ve sonu itibarıyla birbirine çok benzer bir bireysel gelir dağılımı eşitsizliği gösterir. Bu dönemde, HBA sonuçlarından, ilk sayı 2007 yılının ve ikinci sayı 2011 yılının tahminini göstermek üzere, en yoksul gelir grubunun gelirden aldığı pay, %6.0 ve %6.1; orta-yoksul grubun payı, %11.3' ve %11.1, orta gelir grubunun payı %16.3 ve %15.8; orta-zengin grubunun payı %22.7 ve %22.1 ve son olarak en zengin gelir grubunun payı, %43.7 ve %44.8 olarak tahmin edilmiştir.¹⁶ Ancak gelir paylarında dönem içinde dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bu dönemin ilk iki yılında (2008 ve 2009) alt ve orta gelir gruplarının payları azalırken, en zengin gelir grubunun payı az oranda da olsa artmıştır. Bu, kriz ortamlarından en fazla etkilenenlerin dar gelirli olmaları ve krizin etkilerine karşı kendilerini koruyabilecek değişiklikler yapma fırsatı sağlayacak bir sermaye birikimine sahip olamamalarının bir sonucudur. Aynı yıllarda en zengin %20'lik grubun gelirden aldığı pay ise, %45.3'e kadar yükselmiştir.

Gelir dağılımı eşitsizliğindeki değişiklikler, bütün gelir gruplarındaki değişikliklerin yanında, daha büyük oranda, en zengin gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın 2002'den 2007'ye kadar azalmasından ve 2007 sonrasında artmasından kaynaklanmaktadır. Fonksiyonel gelir grupları ayrımında yapılan ayrıştırmalar, gelir gruplarının farklı uçlarındaki gelişmelere ışık tutmaktadır. En zengin gelir grubunun gelirlerinin çoğunlukla müteşebbis ve faiz gelirlerinden kaynaklanıyor olması ve söz konusu gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkılarının diğer gelir kaynaklarına göre çok yüksek olması, gelir eşitsizliğindeki gelişmeleri açıklar niteliktedir.

Tablo 3.7'de gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların yanında, nüfusun en zengin %20'sinin toplam gelirden aldığı pay, nüfusun en yoksul %20'sinin toplam gelirden aldığı paya oranlanarak bulunan, alternatif bir eşitsizlik ölçüsü yardımıyla da izlenebilir. Buna göre 2002 yılında 9 katın üstünde olan bu oran, 2007 yılında 7 kata

---

¹⁶ Bireysel gelir eşitsizliği hesaplamalarının, rassal örneklem verileri üzerinden yapılan anakütle için elde edilen tahminler olduğu ve bu oranlardaki ufak artış ve azalışların istatistiki açıdan anlamlı olmama olasılığının bulunduğu, bu nedenle de yorumlamada dikkatli olunması gerektiği unutulmamalıdır.

kadar gerilemiştir ve 2011 yılında aynı kalmıştır. Bu katsayı da incelenen ilk dönemde, zengin ve yoksul gelir grupları arasındaki farkın kapandığını ancak ikinci dönemde sabit kaldığını göstermektedir.

Tablo 3.7. Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar (%)

		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HBA											
En yoksul %20	(1)	5.3	5.6	5.4	5.4	6.0	6.0	5.9	5.8	6.3	6.1
İkinci %20	(2)	9.8	10.1	10.3	10.8	11.3	11.3	10.9	11.0	11.3	11.1
Üçüncü %20	(3)	14.1	14.4	15.3	15.9	16.2	16.3	16.0	15.8	15.8	15.8
Dördüncü %20	(4)	20.9	20.9	21.9	22.8	22.4	22.7	22.6	22.2	22.1	22.1
En zengin %20	(5)	49.8	48.9	47.0	45.1	44.1	43.7	44.7	45.3	44.4	44.8
(5)/(1)		9.4	8.7	8.6	8.3	7.3	7.3	7.6	7.9	7.0	7.3
GYKA											
En yoksul %20	(1)	-	-	-	5.3	6.1	6.1	5.9	6.2	6.2	-
İkinci %20	(2)	-	-	-	10.2	10.8	10.6	10.5	10.9	10.8	-
Üçüncü %20	(3)	-	-	-	15.0	15.5	15.3	15.3	15.5	15.4	-
Dördüncü %20	(4)	-	-	-	22.1	21.8	22.1	21.7	22.0	21.9	-
En zengin %20	(5)	-	-	-	47.4	45.8	45.8	46.6	45.4	45.8	-
(5)/(1)		-	-	-	8.9	7.5	7.5	7.9	7.3	7.4	-

Kaynak: Yazarlar tarafından TÜİK ham verileriyle OECD ölçeği yardımıyla oluşturulmuş bireysel eşdeğer gelirler üzerinden hesaplanmıştır.

GYKA gelir eşitsizliği ölçüleri, 2006-2011 yılları verileri, gelir verilerinde referans yılının bir önceki yıl olması nedeniyle ait oldukları yıla 2005-2010 yıllarına kaydedilmişlerdir.

3.3.2. Gelir Dağılımının Alt ve Üst Kısımındaki Gelişmeler

Gelir eşitsizliğinin ölçülenmesinde, Gini katsayısına ek olarak, Türkiye 2002-2011 dönemi için çeşitli gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 3.5'te ve yukarıdaki alt bölümlerde belirtilmişti. Bu alt bölümde, bu ölçülerin 2002-2007 ve 2007-2011 alt dönemlerinde nasıl değiştikleri bir kere de oransal olarak karşılaştırılacaktır. Şekil 3.2, tüm eşitsizlik ölçülerinin 2002'den 2007'ye azalmakta olduğunu görsel olarak sergilemektedir. Bu bulgu, 2002-2007 döneminde Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin azalmakta olduğunun bir göstergesidir. Eşitsizlik ölçüleri, 2008 ve ardından 2009'da bir miktar yükselmiş ve 2010 yılında bir miktar düşmüştür. Bütün ölçülerde, 2007 sonrasında oluşan değişiklikler, 2007 öncesiyle karşılaştırıldığında çok daha küçük oranlarda olmuştur.

Tablo 3.8, bütün eşitsizlik ölçülerinin, incelemeye konu aldığımız iki alt dönemde, hangi yönde ve ne oranda değiştiklerini göstermektedir. Değişkenlik katsayısı, istatistikte göreceli değişkenliği ölçmek amacıyla kullanılan ve standart sapmanın, aritmetik ortalamaya oranlanmasıyla bulunan ölçüdür. Bu ölçü, gelir dağılımının üst ucundaki transferlere

daha duyarlı bir ölçüdür. Değişkenlik katsayısının, 2002-2007 alt döneminde %40.7 oranında küçülüyor olması, gelir dağılımında en zengin gelir grubunda yer alanların gelirlerinin bu dönemde oransal olarak azaldığına işaret eder. İkinci dönemde ise en zengin grup, yeniden gelir paylarını az oranda da olsa arttırmıştır. Theil indeksi de değişkenlik katsayısı ile benzer sonuçlar gösterir.

Türkiye gelir dağılımının alt ucundaki gelişmeleri izleyebilmek için, yoksul gelir grubundaki transferlere daha duyarlı olan eşitsizlik ölçülerinden yararlanılabilir. Atkinson indeksi ve logaritmik sapmaların ortalaması ölçüsü, ilk dönemde, benzer oranlarda küçülmekte ve ikinci dönemde daha az oranlarda büyümektedir. Bu ölçüler de ilk dönem eşitsizliğin azaldığına, ikinci dönemde ise eşitsizliğin arttığına işaret eder. Ancak bunlardaki ilk dönem oransal düşüşün, değişkenlik katsayısı ile kıyaslandığında daha küçük olması, gelir dağılımındaki düzelmeye, gelir dağılımının alt kısmından çok üst kısmındaki değişimlerden kaynaklandığını göstermektedir. Gelir dağılımının birinci dönemde düzelmesine, büyük oranda gelir dağılımının en üst ucunda yer alan kişilerin gelirlerindeki azalma etkili olmuştur. Bölüm 3.4'te ayrıntılarıyla açıklanacağı gibi, bu dönemde faizin eşitsizliğe yaptığı katkıdaki düşüşün etkisi önemlidir.

Tablo 3.8. Gelir Eşitsizliği Ölçülerinin Alt Dönemlerdeki Değişimi

	2002-2007 Dönemindeki Değişim (%)	2007-2011 Dönemindeki Değişim (%)
Gini Katsayısı	-13.6	0
Değişkenlik Katsayısı	-40.7	7.0
Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)	-24.1	4.5
Log Sapma Ortalaması	-26.5	4.0
Theil İndeksi	-37.5	8.0

Kaynak: Yazarlar tarafından HBA gelir eşitsizlik ölçüleri üzerinden hesaplanmıştır.

3.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliğini Etkileyen Faktörler

Gelir dağılımı eşitsizliğinin 2002'den 2007'ye azaldığı, 2007 sonrasında ise ufak dalgalanmalar etrafında aynı kaldığı saptanmıştır. Yukarıdaki alt bölümlerde en yoksuldan en zengine gelir gruplarının gelir paylarındaki değişiklikler izlenmiştir. Bu noktada bu değişikliklerin hangi faktörlerden kaynaklandığının belirlenmesi ve makroiktisadi değişkenlerle ilişkilerinin analiz edilmesi gerekir. Bu sayede makro düzeyde, ekonomik büyümelerin gelir dağılımını düzeltici yönde etki etmesinin koşullarının neler olduğu hakkında bilgi elde edilir. Bu çerçevede, Türkiye ekonomisinde bugüne kadar gerçekleşen büyümenin, gelir dağılımı üzerinde etkilerinin nasıl gerçekleştiğini saptamak önem kazanmaktadır.

Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğindeki azalmanın nelerden kaynaklandığı, ekonomik, sosyal ve demografik değişiklikler üzerinden açıklanabilir. Yine bu amaca yönelik olarak ekonomik büyümenin temin edildiği iktisadi faaliyetlerin niteliği ve/veya sektörel tercihlerin gelir dağılımı üzerinde etkileri incelenebilir.

Gelir dağılımı eşitsizlikleri, gelirlerin bireyler arasındaki dağılımına etki eden birçok faktörden etkilenir. Bunlardan bir tanesi, gelir gruplarının gelirlerini hangi iktisadi faaliyetten elde ettikleriyle ilgilidir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin kaynaklarından biri, çeşitli iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirler ve bu faaliyetlere ilişkin fonksiyonel gelir unsurlarına düşen gelir paylarında görülen farklılıklardır. Belli konjontürel dönemlerde belli türdeki iktisadi faaliyetler ve bu faaliyetlerin yapıldığı sektörlerdeki gelirler yüksek gerçekleşebilir. Buna koşut olarak da bu faaliyetlerin icrasında yer alan çeşitli fonksiyonel gelir gruplarının kazançları da artarak diğer iktisadi faaliyetlerde bulunan bireylerin gelirleri arasında eşitsizliği artırıcı etki yaratabilir. Bu etkiyi görebilmek amacıyla bu araştırmada, iktisadi faaliyetler, ticarete konu olan iktisadi faaliyetler ve ticarete konu olmayan iktisadi faaliyetler şeklinde iki gruba ayrılarak, her bir grubun gelir eşitsizliğine etkisi incelenmiştir. 2002-2011 döneminde özellikle ticarete konu olmayan iktisadi faaliyetlerin faktör paylarında artış gözlenmiştir. Bu iktisadi faaliyetlerin gelir eşitsizliğine olan katkıları, izleyen bölümde sunulmuştur.

Bu bölümde, 2002-2011 döneminde Türkiye’deki gelir eşitsizliği ve zaman içindeki seyri incelendikten sonra gelir eşitsizliğinin hangi faktörlerden kaynaklandığı, fonksiyonel gelir dağılımı bileşenlerinin gelir eşitsizliğine yaptığı katkılar üzerinden ampirik olarak irdelenecektir. Bu inceleme, metodolojik bir takım sonuçların elde edilmesi için ele alınan dönem, uygulanan makroiktisadi politikalardaki farklılıkların etkileri ve bu gelir eşitsizliği farklılıklarının olası kaynaklarını görebilmek amacıyla alt bölümlere ayrılarak yapılmıştır.

Bölgeler arasında gelişmişlik farklılıklarının olduğu ve gelirin bölgeler arasında da eşitsiz dağıldığı, Türkiye iktisat literatüründe önemli bir yer tutar. Bölgesel eşitsizliklerin, bireysel gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde ne derece etkili olduğu da merak konusudur. Bu araştırmada, bölgeler arasındaki ve bölge içi gelir dağılımı eşitsizliklerinin, Türkiye genel gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri de analiz edilmiştir. Bölgesel ayrıştırma analizi sonuçları ve politika önerileri, bu çalışmanın 4. bölümünde yer almaktadır.

3.4.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı Kaynaklarının Gelir Düzeyleri

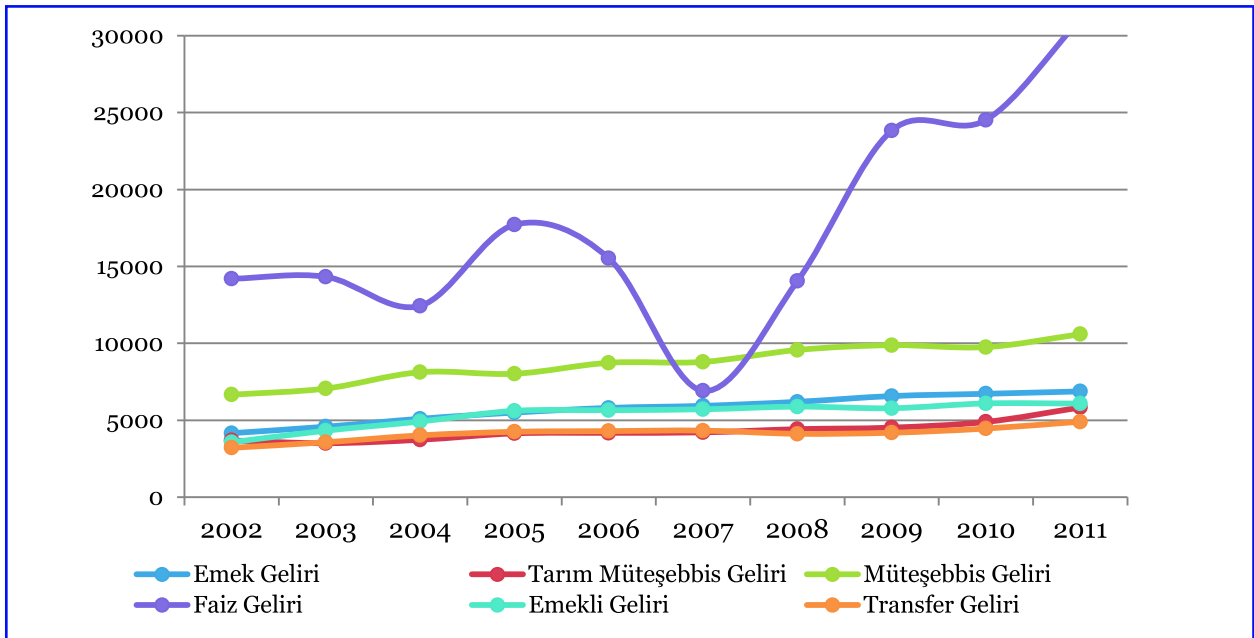
Gelir dağılımı eşitsizliğinin, fonksiyonel gelir gruplarının gelir eşitsizliğine yaptıkları katkıyı ölçecek şekilde ayrıştırılması, makroiktisadi değişikliklerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemeye fırsat sunar. Bu nedenle bu projede Hanehalkı Bütçe Anketi’nden elde edilen gelirler, elde edildikleri kaynağa göre aşağıdaki gruplara ayrıştırılmış ve her

grubun gelir eşitsizliğine katkısı ve bu katkının zaman içindeki gelişimi incelenmiştir. Bu araştırmada Hanehalkı Bütçe Anketleri verisi kullanılarak, fonksiyonel gelir kaynakları, altı gruba ayrılmıştır. Bunlar, emek geliri, tarım müteşebbis geliri, müteşebbis geliri, faiz geliri, emekli geliri ve transfer geliri gruplarıdır.

Fonksiyonel gelir grupları, Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden oluşturulurken, hanenin ana gelir kaynağı esas alınmıştır. Örneğin bir hanedeki bireyler, emek gelirinin yanında transfer geliri de elde edebilirler. Bu durumda, toplam hane geliri içerisinde, emek gelirinin payı yüksekse, bu hane gelir kaynağı emek geliri olan hane olarak sayılmıştır. Ancak bireysel eşdeğer geliri, hanenin toplam gelirleri üzerinden hesaplanmıştır. Fonksiyonel gelir türlerinin, 2002-2011 yılları arasında elde ettikleri gelirlerin ortalamalarını gösteren özet istatistikler Ek 3A'daki tabloda yer almaktadır. Fonksiyonel gelir türlerinin, HBA'dan hesaplanan yıllara göre ortalama bireysel eşdeğer gelirleri, tüketici fiyat endeksi (TÜFE) verileri kullanılarak, ortalama bireysel eşdeğer gelirlere (2002 sabit fiyatlarıyla) dönüştürülmüştür. Bu tablodaki verilerden reel gelirlerin zaman içindeki seyrini görebilmek için Şekil 3.3 hazırlanmıştır.

Fonksiyel gelir ayrımı yapıldığında, hanehalkı ana gelir kaynağına göre, ortalama reel bireysel eşdeğer gelirler zaman içerisinde artış eğilimindedir (Şekil 3.3). Ana gelir kaynakları emek, emekli, transfer ve tarım müteşebbis geliri olan hanehalklarının bireysel gelir ortalamaları birbirine yakındır ve zaman içindeki artış eğilimleri de birbirine yakındır. Bu tür gelir elde eden hanelerin gelirleri arasındaki fark, 2002 yılında da, 2011 yılında da düşüktür. Bu gruptan önemli oranda farklı kazanç elde eden iki gelir türü, müteşebbis geliri ve faiz geliridir.

Şekil 3.3. Fonksiyonel Gelir Türleri Ortalama Gelirleri (2002 sabit fiyatlarıyla)

Gelir kaynaklarının reel gelir ortalamalarındaki yıllık ortalama artış oranları Tablo 3.9’da tüm dönem ve alt dönemler için sunulmuştur. İncelenen dokuz yıllık zaman diliminde, müteşebbis gelir grubunun kazançları (yıllık ortalama %5,3), toplam gelirdeki artışa (yılda ortalama %5,0) benzer bir artış göstermiştir.

Tablo 3.9. Fonksiyonel Gelir Türlerinin Gelirlerindeki Artış Oranları

	Yıllık ortalama artış oranı (%)		
	2002-2011	2002-2007	2007-2011
Toplam Gelir	5.0	7.1	2.4
Emek geliri	5.7	7.4	3.7
Tarım Müteşebbis Geliri	5.2	2.7	8.5
Müteşebbis Geliri	5.3	5.7	4.8
Faiz Geliri	9.1	-13.4	45.6
Emekli Geliri	6.1	9.9	1.6
Transfer Geliri	4.8	6.2	3.2

Kaynak: Yazarlar tarafından HBA ham verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 3.9’da ortalama geliri, diğer bütün gelir gruplarından farklı bir seyir izleyen tek gelir türü, ana gelir kaynağı faiz geliri olanların gelirlerindeki artıştır. Anket verilerinde az sayıda hane bu gruba düşmektedir. Bu haneler, faiz gelirinin yanında başka gelir türlerinden de gelir elde etmektedir. Ancak, toplam gelirleri içerisinde faiz gelirinin ağırlığı fazladır ve ortalama gelirleri bütün diğer gruplardan daha yüksek olduğu için bu haneler en zengin gelir grubunda yer alırlar. Dönem boyunca, ana gelir kaynağı faiz geliri olan haneler, gelirleri yılda ortalama %9.1 artış ile tüm diğer gelir gruplarına göre en yüksek gelir artışları elde eden kesimdir. İki alt dönemdeki gelişmeler ise birbirinin tam aksi yöndedir. Bu gruptaki hanelerin bireysel eşdeğer gelirleri 2002-2007 alt döneminde yıllık ortalama %13.4 azalırken, 2007-2011 döneminde ise yılda ortalama %45.6 artış göstermiştir. İncelenen ilk dönemde faize yani borçlanmaya ihtiyaç düştüğü için faiz gelirlerinin düştüğü, daha sonra yeniden arttığı söylenebilir. Bu noktada yüksek gelir gruplarının faiz gelirlerinden elde ettikleri gelirlerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemek önem kazanır ki dördüncü bölümde ayrıştırma analizi sonuçlarına dayanarak bu etki yorumlanmıştır.

3.4.2. Bölgelerin Bireysel Gelir Düzeylerindeki Gelişmeler

Türkiye gibi bölgesel gelişmişlik farklarının olduğu bir ekonomide, bölgesel düzeydeki farkların gelir dağılımı üzerine etkilerinin olması kaçınılmazdır. Öncelikle bölgesel düzeydeki coğrafi farklılıkların yanında demografik ve ekonomik farklılıkların gelir eşitsizliğine neden olması beklenir. Bu şekilde ortaya çıkan bölgesel düzeydeki gelir

eşitsizliği ekonomi çapındaki eşitsizliği de arttırıcı yönde etki edebilir. Buna ek olarak her bölgenin kendi içinde ortaya çıkan gelir eşitsizliklerinde meydana gelen artışların da ekonomi düzeyindeki eşitsizlikleri arttırıcı yönde etki yaratması beklenmelidir. Gelir eşitsizliğini gidermeye yönelik politikaların, bölgeler arasındaki eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikaları da içermesi gerekir. Bu amaçla öncelikle bölgeler arasındaki gelir eşitsizliklerini ve bu eşitsizliğin kaynaklarını belirlemenin önemi son derecede büyüktür. Ardından bölgesel düzeyde gelir eşitsizliklerinin boyutu ile bu eşitsizliğin bölgesel düzeyde fonksiyonel gelir dağılımına göre kaynaklarının araştırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin gelir eşitsizliğine bölgelerin etkisi iki yönden olabilir. Birincisi, bölgeler arası gelir farklılıkları zaman içinde artar (azalır) ise, bu genel gelir eşitsizliğinin artmasına (azalmasına) yol açabilir. İkincisi bölge içindeki bireyler arasında zaman içinde oluşan eşitsizlikler (düzelmeler) gelir dağılımının daha eşitsiz (daha eşitliğe yakın) dağılmasına etki eden bir faktör olabilir. Bu alt bölümde, Türkiye gelir dağılımı eşitsizliğine katkı açısından sadece birinci etkiyle ilgili bölgelerin gelir düzeyleri karşılaştırmaları yer alacaktır. Türkiye gelir eşitsizliğine, bölgeler arası değişkenliğin etkileri ve bölge içi eşitsizliklerin etkileri araştırmanın 5. bölümünde ayrıntılarıyla tartışılacaktır.

Türkiye'de gözlemlenen bölgelerarası farklılıklar, bölgelerin birbirine yakınsayıp yakınsamadıkları sorusunu da beraberinde getirmiştir. Bölgesel büyüme ve yakınsama konularında yürütülen araştırmalar, analizlerinde illerin kişi başına milli gelirlerini, il ve bölgenin bireysel gelir düzeyi temsilcisi olarak kullanırlar (Doğruel ve Doğruel, 2003; Karaca, 2004; Filiztekin, 2008; Zeren ve Yılcı, (2011); Erhat, 2012; Kırdar ve Saraçoğlu, 2012).¹⁷ Bölgesel gelir eşitsizliğini, hanehalkı verileri üzerinden inceleyen araştırmalar sayısal olarak daha azdır. Bunlardan Filiztekin ve Çelik (2010), 1994 ve 2003 Hanehalkı Bütçe Anketleri yardımıyla bölgeleri karşılaştırmışlardır. Bölgelerle ilgili yakınsama analizleri yapan araştırmalarda, gelir düzeyi belirlenirken, ilgili ilde yaratılan katma değer, ilin nüfusuna oranlanarak kişi başına gelir elde edilir. Bu şekilde kişi başına geliri üretmenin şöyle bir sakıncasından bahsedilebilir. Örneğin Kocaeli, Bursa gibi illerde yaratılan katma değer, büyük oranda fabrikaların bu illerde ancak firma merkezlerinin başka bölgelerde olması nedeniyle, o bölge dışındaki hanehalklarının refahına da yansımaktadır. İllerin kişi başı gelir sıralamasında en üstte yeralan Kocaeli, o bölgedeki hanehalklarının refah düzeyinin Türkiye'nin diğer bütün bölgelerinden yüksek olduğu yönünde sapmalı bir sonuç doğurur. Bu gibi durumlarda, bölge için ortalama bireysel eşdeğer gelirin kullanılması, o bölgenin bireysel refah düzeyinin bir göstergesi olarak daha iyi bir temsilci olmaya adaydır. Bu da bölgedeki hanehalklarının gelir düzeylerini karşılaştırmada, direkt hanehalklarından elde edilen bilginin, bireylerin refah düzeyini daha iyi yansıtan bir gösterge olduğunu düşündürmektedir.

¹⁷ Bölgelerin gelir dağılımı açısından karşılaştırıldığı araştırmaların çoğu, illerin Gayri Safi Hasıla verileri üzerinden yapılan hesaplamaları içerir. TÜİK'in illerin kişi başı gelirlerini gösteren bu tür verileri 2000 yılına kadar yayımlanmış olması, 2000 sonrası için karşılaştırma şansı vermemektedir (Filiztekin, 2008).

Bu araştırmada bölgesel farklılıkları ortaya çıkartmak amacıyla yararlandığımız veri kaynağı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)'dır. Bu araştırma, Türkiye'yi on iki bölgeye ayıran Düzey 1 coğrafi bölge sınıflamasını kullanmıştır. Bu araştırmanın verilerinden Türkiye'nin oniki bölgesinin zet istatistikleri hesaplanmıştır. Tablo 3.10'da bölgelerin yıllık ortalama bireysel eşdeğer gelirleri sunulmuştur. Bu tablodaki bölgeler, 2010 yılındaki ortalama bireysel eşdeğer gelirlerine göre büyükten ke sıralanmıştır.

Türkiye bölgeleri ortalama bireysel eşdeğer gelir sıralamasına göre, üç ana gruba ayrılabilir. Birinci sırada yüksek gelir düzeyine sahip bölgeler yer alır. Bu bölgeler, 2010 yılı ortalama bireysel eşdeğer geliri 12.500 TL'nin üstünde olan, Türkiye'nin coğrafi olarak batı bölgesindeki illerden oluşan, İstanbul, Ege, Batı Anadolu ve Doğu Marmara Bölgeleri'dir. Ortalama bireysel eşdeğer geliri 10.000'den fazla, 12.500'den az olan bölgeler (Akdeniz, Batı Marmara, Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz) orta gelir grubundaki bölgeler olarak tanımlanmıştır. 2010 yılında, ortalama bireysel eşdeğer geliri 10.000 TL'nin altında olan üç Doğu Anadolu (Orta, Kuzey, Güney) Bölgesi de düşük gelir düzeyine sahip bölgeler olarak isimlendirilmiştir.

Türkiye bölgeleri arasında bireysel eşdeğer gelir ortalaması en yüksek olan, bir başka deyişle, ortalama olarak bireyin refah düzeyinin en yüksek olduğu bölge, 2005-2010 arasındaki her yıl için İstanbul Bölgesi'dir. İstanbul Bölgesi'ndeki bireysel gelirin yüksek olması bu bölgenin diğer bölgelere göre tercih edilen ve g alan bir bölge olmaya devam etmesini açıklar niteliktedir. 2010 yılında İstanbul Bölgesi'ni, refah sıralamasında Ege Bölgesi ve Batı Anadolu izlemektedir. Doğu Marmara ise 2005 yılında bu iki bölgenin arasında iken, 2010 yılında dördüncü sıraya gerilemiştir. Bu altı yıllık süre zarfında, bütün bölgeler içinde bireysel refahın en yavaş büyüdüğü bölge Doğu Marmara Bölgesi'dir. Her yıl ilk sıralarda yer alan bu dört bölge, Türkiye'nin sanayi merkezlerinin bulunduğu, gelişmiş bölgelerdir.

Orta gelir düzeyinde yeralan bölgeler içinde başı çeken Batı Marmara Bölgesi'dir. Bu altı yıllık sürede bireysel gelirleri neredeyse iki katına çıkan Akdeniz Bölgesi, 2005 yılında orta gelir düzeyindeki bölgeler arasında en düşük gelir düzeyine sahip blgeyken, bu hızlı artışla ikinci sıraya yükselmiştir. Diğer üç bölge, sırasıyla Orta Anadolu, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz Bölgeleri'dir. Orta gelir düzeyinde olup, gelirleri en yavaş artan bölge ise Doğu Karadeniz Bölgesi'dir.

2005 yılında Türkiye bölgeleri içinde gelir düzeyi düşük olan üç bölge, Orta Doğu Anadolu, Kuzey Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'dir. Bununla beraber bu üç bölgenin de hanehalkı gelirleri, 2005-2010 döneminde Türkiye ortalamasının üzerinde artış göstermiştir. Ancak 2010 yılına gelindiğinde bu üç bölge bireysel refah düzeyi açısından en alt sırada yer almaktadır.

Tablo 3.10. Bölgelerin Yıllık Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelirleri (TL)

Gelir Düzeyi	Bölgeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Yüksek	İstanbul	10.318	13.190	13.725	14.804	15.424	17.089
	Ege	8.472	10.012	10.455	12.064	12.536	14.668
	Batı Anadolu	9.053	10.680	11.362	13.259	12.793	14.310
	Doğu Marmara	8.968	11.649	11.399	12.821	11.713	12.507
Orta	Batı Marmara	7.327	8.555	9.168	10.295	11.043	12.127
	Akdeniz	5.968	7.797	8.002	9.367	10.743	11.633
	Orta Anadolu	6.793	8.137	8.107	9.640	9.845	11.037
	Doğu Karadeniz	7.618	9.104	9.819	10.467	9.977	10.964
	Batı Karadeniz	5.997	8.353	8.362	9.442	9.613	10.745
Düşük	Kuzey Doğu Anadolu	4.898	7.366	7.649	7.212	7.739	8.644
	Orta Doğu Anadolu	4.636	6.232	6.534	6.762	7.609	8.006
	Güney Doğu Anadolu	3.405	4.561	5.317	5.822	6.334	6.773
Türkiye		7.447	9.389	9.755	10.897	11.249	12.454

Kaynak: Yazarlar tarafından GYKA verileri ve OECD ölçeği yardımıyla hesaplanmıştır. Gelirlerle ilgili istatistikler, anketteki gelir değişkenlerinin bilgilerinin önceki yıla ait olması nedeniyle, ilgili yılın karşısına işlenmiştir. Gelir ortalamaları hesaplanırken gözlem değerleri, banebalklarının temsil ettiği banebalkı sayıları (faktör) ve banebalkı büyüklüğünün (bbb) çarpımıyla bulunmuş tartılarla ağırlıklandırılmıştır.

Bölgeler arasında bireysel gelir düzeyine göre önemli farklılıklar vardır. Örneğin, 2005 yılında en yüksek gelir düzeyine sahip İstanbul Bölgesi'nin ortalama bireysel geliri, en düşük gelir düzeyindeki Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin üç katıdır. Zaman içerisinde bu farklılıklar az da olsa azalma eğilimine girmiştir. Örneğin, 2010'da İstanbul ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi arasındaki fark 2.5 kata kadar inmiştir.

Tablo 3.10'da bölgelerdeki bireylerin refah düzeyleriyle ilgili karşılaştırmalar, nominal bireysel gelirler üzerinden yapılmıştır. Aynı karşılaştırma fiyat endeksleriyle dönüştürmeler yapılarak, bölgelerdeki reel bireysel gelirler üzerinden de yapılmıştır. Bu amaçla, 2005-2010 arası fiyat endeksleri kullanılarak reel ortalama bireysel eşdeğer gelirler elde edilir. Bu şekilde zaman içerisinde bölgelerin reel bireysel gelirlerindeki gelişmeler izlenebilir. Bu amaçla yukarıdaki tablolarda sunulan TÜİK fiyat endeksleri kullanılarak reel ortalama bireysel eşdeğer gelirler hesaplanmıştır. Ancak bu noktada, asıl merak edilen, bölgedeki bireysel refahın, bölgesel fiyat endeksleriyle olan bağlantısıdır.

Bölgesel olarak piyasa fiyatları arasındaki farklılıklar nedeniyle, bireysel gelirlerin satın alma gücüyle ifade edilmesine ihtiyaç vardır. Gelir düzeyi düşük olan bir bölgede yaşayan bireyin refah düzeyi, gelir düzeyi biraz daha yüksek olan ancak, piyasa fiyatları da yüksek seyreden bir bölgedeki bireyden daha fazla olabilir. Bu sakıncayı ortadan

kaldırabilmek için TÜİK, Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi¹⁸ 2008 çalışmasından yararlanılacaktır.¹⁹ TÜİK, Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi (2008) verileri Düzey 2 ayırımında 26 bölgeye aittir. Bu verilerden Düzey 1 ayırımında bölgesel fiyat endeksleri verileri elde edilmiştir ve Tablo 3.11’de ilk sütunda sunulmuştur.

Tablo 3.11. Bölgelerin Satınalma Gücü Paritesine Göre Bireysel Eşdeğer Gelirleri

Bölgeler	Fiyat Endeksi	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İstanbul	114.2	9035	10529	10106	9901	9686	10086
Ege	102.0	8306	8947	8620	9034	8814	9693
Batı Anadolu	100.9	8972	9648	9469	10037	9093	9560
Doğu Marmara	104.1	8614	10200	9208	9407	8069	8098
Batı Marmara	102.5	7148	7609	7522	7672	7726	7975
Akdeniz	99.3	6010	7158	6776	7205	7759	7897
Orta Anadolu	96.2	7061	7710	7087	7654	7340	7734
Batı Karadeniz	99.0	6058	7691	7103	7284	6964	7316
Doğu Karadeniz	103.0	7396	8058	8016	7762	6947	7175
Kuzey Doğu Anadolu	97.4	5029	6894	6604	5656	5699	5982
Orta Doğu Anadolu	96.7	4794	5875	5682	5341	5643	5580
Güney Doğu Anadolu	95.1	3581	4372	4702	4676	4776	4801

Kaynak: Bölgesel fiyat endeksleri, TÜİK Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi, 2008 Haber Bülteni, Sayı:54. 2005-2010 satınalma gücü paritesine göre bireysel eşdeğer gelirler, yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 3.10’daki yıllık ortalama bireysel eşdeğer gelirler, önce Türkiye genel fiyat endeksleri kullanılarak, 2005 fiyatlarıyla reel değerlere dönüştürülmüş, sonra da Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi verileri kullanılarak bölgesel gelirleri satınalma gücü paritesi yaklaşımıyla ifade eden gelirlere ulaşılmış ve Tablo 3.11’de sunulmuştur.

Bölgeler arasında, İstanbul fiyatların en yüksek olduğu bölgedir. Yine Ege ve Batı Anadolu gibi fiyatların yüksek olduğu büyük şehirlerin içinde bulunduğu bölgelerin fiyat endeksleri yüksektir. Bölgeler, satınalma gücü paritesine göre bireysel gelirler üzerinden 2010 yılında büyükten küçüğe sıralandığında, Tablo 3.10’dan tek fark, Batı Karadeniz ile Doğu Karadeniz’in sıralamada yer değiştirmesidir. Bu değişiklik, Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki fiyatların, Batı Karadeniz’den çok daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁸ *Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi 2008 çalışması, Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde TL’nin satın alma gücündeki farklılıkların belirlenmesine yönelik gerçekleştirilmiş, ortak bir mal ve hizmet sepetinden hareketle bölgesel düzeyde satınalma gücü paritesi değerleri temelinde fiyat düzeyleri elde edilmiştir (TÜİK, 2009). İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey 2’ye göre sunulmuş olan endekslerden, bu araştırma için Düzey 1’e göre hesaplanmış endeksler, ilgili bölgelerdeki illerin endeks verilerinin geometrik ortalamalarının alınması yoluyla hesaplanmıştır.*

¹⁹ *Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi verileri yıldan yıla çok büyük farklılıklar göstermemektedir. Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi 2012 çalışması fiyat endeksleri kullanıldığında da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır.*

Bölgeler arasındaki bireysel gelir düzeyine göre farklılıklar, satınalma gücü paritesine göre bakıldığında, nominal bireysel gelirler üzerinden yapılan karşılaştırmaya kıyasla azalmaktadır. Örneğin, 2005 yılında en yüksek gelir düzeyine sahip İstanbul Bölgesi'nin satınalma gücü paritesine göre bireysel refahı, en düşük olan Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin 2.5 katına düşmektedir. Göreli gelir farklılığındaki bu daralma, Tablo 3.11'in fiyat endeksi sütunundan kolayca izlenebileceği gibi İstanbul Bölgesi'nin fiyatların en pahalı olduğu bölge, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin ise fiyatların en ucuz olduğu bölge olması nedeniyledir. 2010 yılında ise bu fark, 2.1'e kadar azalmaktadır. Bölgelerin gelirleri arasındaki farkların illerin kişi başına gelirleriyle tespit edildiği derecede yüksek olmaması, 4. bölümde yer alan bölgelere göre yapılan ayrıştırma analizlerinde, gelir eşitsizliği üzerine bölgelerarası gelir farklılıklarının etkisinin az olmasına yol açar. Gelir eşitsizliğine önemli derecede katkıyı, bölgelerarası değil, bölge içindeki gelir eşitsizliklerinin yüksek olması yapmaktadır.

3.4.3. Gelir Eşitsizliğini Etkileyen Demografik Faktörler

Bireysel gelir eşitsizliklerindeki değişiklikler, ekonomik değişkenlerin yanında sosyal ve demografik birçok değişkenden de etkilenir. Bir ülkedeki gelir eşitsizliklerine ülkenin hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı tipi, hanehalkı reisinin yaşı, hanehalkı reisinin cinsiyeti, eğitimi, mesleği gibi faktörler de etki eder. Bu araştırma, gelir eşitsizliğine fonksiyonel ve bölgesel açıdan etkili olan faktörleri kapsadığı için her biri ayrıntılı incelemeler ve politika önerileri gerektiren diğer faktörlerin etkisi ayrıntılarıyla tartışılmayacaktır. Sadece başka araştırmalara öncülük edebilmesi amacıyla birkaç tanesine ilişkin kısa değerlendirmeler yapılacaktır.

Demografik faktörlerden olan hanehalkı büyüklüğü, genel olarak nüfus artış oranlarındaki düşüşten ve aile tipindeki değişikliklerden etkilenir. Türkiye'de 2002 sonrası hanehalkı büyüklüğü, nüfus artış oranlarındaki azalma ve Türk aile tipinin geleneksel aile yapılarından, çekirdek aileye doğru değişmesinden, boşanma oranlarındaki artıştan etkilenerek zaman içinde azalmaktadır. Bu bölümün başında sunulan tablolarda yer alan istatistiklere göre, Türkiye hanelerinin ortanca büyüklüğü 4 kişilik hanelerdir. Ancak zaman içindeki değişikliği görebilmek için hesaplanan aritmetik ortalama sonuçlarına göre, 2002 yılında 4.26 olarak tahmin edilen ortalama hanehalkı büyüklüğü, 2011 yılında 3.75'e kadar gerilemiştir. Hanehalkı büyüklüğü açısından bölgeler arasında da farklar vardır. Türkiye'nin batı bölgelerinde hanehalkı büyüklüğü ortalama 3-4 arasında değişirken, doğu bölgelerinde ortalama 5-6'ya yükselmektedir.

Hanehalkı büyüklüğündeki değişimin gelir eşitsizliğini nasıl etkileyeceği düşünüldüğünde, hanehalkı büyüklüğündeki azalma sonucunda bireysel eşdeğer gelirler, hane gelirleri eşdeğerlik ölçeğine bölünerek elde edildiği için büyüyecektir. Yapısal olarak alt gelir

düzeyindeki haneler, üst gelir düzeyindeki hanelere kıyasla daha çok çocuk sahibi oldukları için, Türkiye genelinde hanehalkı büyüklüğünde zaman içinde görülen azalma, alt gelir düzeyindeki haneler için hesaplanan bireysel eşdeğer gelirleri zaman içinde artırıcı (hane gelirleri, daha küçük bir eşdeğer yetişkin sayısına oranlandığı için) rol oynar. Bu yolla gelir farklarını azaltıcı etki yaparak eşitsizliğe olumlu yönde katkı sağlaması beklenebilir.

Kadın-erkek gelir farklılıklarının, gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, gelir dağılımı literatüründe hanehalkı reisi erkek ve hanehalkı reisi kadın olan hanelerin gelir eşitsizlikleri üzerinden analiz edilir. Hanehalkı Bütçe Anketi'nden hesaplanmış olan özet istatistiklere göre (Tablo 3.12)²⁰ Türkiye'de hanehalkı reisi kadın olan hanelerin oranı 2000'li yıllarda %10 dolayındadır. 2011 yılında ise hanehalkı reisi kadın olan hanelerin oranı, 2007 sonrası dönemde boşanma oranlarındaki artış nedeniyle %13'e yükselmiştir. Hanehalkı reisi kadın olan hanelerin ortalama hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı reisi erkek olan hanelere göre küçüktür.²¹ Hanehalkı reisi kadın olan hanelerin genellikle eşi ölmüş veya boşanmış kadınlardan oluştuğu düşünüldüğünde, bu hanelerin gelir ortalamalarının, hanehalkı reisi erkek olan hanelere göre düşük olması beklenir. Tablo 3.12'de gerek ortanca gerek ortalama bireysel eşdeğer gelirler, hanehalkı reisi kadın olan hanelerde, hanehalkı reisi erkek olan hanelere kıyasla küçüktür. Bu hanelerin, reisi erkek olan hanelere göre gelir dağılımının daha alt gelir düzeyinde yer aldıkları söylenebilir.

Tablo 3.12. Hanehalkı Reisinin Cinsiyetine Göre Özet İstatistikler

	2002		2007		2011	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Hanehalkı Reisi (%)	89,9	10,1	89,3	10,7	87,0	13,0
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (HHB)	4,4	2,9	4,2	2,8	3,9	2,6
Ortanca Bireysel Eşd. Gelir(TL)	2.960	2.680	7.504	7.228	11.098	10.612
Ortalama Bireysel Eşd. Gelir (TL)	4.210	4.050	9.258	8.953,3	14.007	13.963
Standart Sapma (Bireysel Eşd. Gelir)	6.100	6.010	7.973	7.042	12.869	12.903

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Hanehalkı reisinin cinsiyetinin gelir dağılımı eşitsizliklerine etkisini inceleyebilmek amacıyla Tablo 3.13 hazırlanmıştır. Bu tabloda hanehalkı reisi kadın ve erkek olan hanelerin gelir eşitsizlikleri ölçüleri yer almaktadır. 2002 yılında hanehalkı reisi kadın olan haneler ile hanehalkı reisi erkek olan haneler arasında önemli bir fark vardır. Reisi kadın olan hanelerin eşitsizlik düzeyleri, reisi erkek olanlara göre daha yüksektir. Gini

²⁰ Tablonun izlenme kolaylığı göz önünde bulundurularak, sadece incelenen dönemlerin başı ve sonundaki yıllara ilişkin istatistikler rapor edilmiştir.

²¹ TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri Sonuçları'na göre, 2002-2006 arasında yılda ortalama 93.673 çift boşanırken, 2007 sonrası boşanmalar her yıl bir önceki yıla göre artmış ve 2007-2011 yılları arasında yılda ortalama 109.346 boşanma gerçekleşmiştir (TÜİK, 2012).

katsayısı, erkek reisli haneler için, nüfusun çoğunluğunda bu tür haneler yer aldığı için, Türkiye Gini katsayısıyla aynı, yani 0,44'tür. Hanehalkı reisi kadın olan haneler için ise Gini katsayısı 0.47 ile oldukça yüksektir.

Tablo 3.13. Hanehalkı Reisinin Cinsiyetine Göre Gelir Eşitsizliği

	2002		2007		2011	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Gini Katsayısı	0,44	0,47	0,37	0,38	0,38	0,40
Değişkenlik Katsayısı	1,45	1,48	0,86	0,79	0,92	0,92
Log Sapmaların Ortalaması	0,33	0,40	0,25	0,26	0,26	0,28
Theil İndeksi	0,40	0,47	0,25	0,25	0,27	0,29

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

2002-2007 döneminde gelir eşitsizliği ölçülerinde görülen düzelmenin, kadın reisli haneler için de olumlu olduğu, bu dönemde bu hanelerdeki gelir eşitsizliğinin azaldığı görülür. Gelir eşitsizliği ölçüleri kadın ve erkekler için birbirine çok yakındır. 2011 yılında ise, kadınların Gini katsayısı, 0.40'a yükselmiştir.

Tablo 3.13 özetle, 2002 yılında kadınlar için eşitsizliğin çok yüksek olduğunu, 2007'de ise hemen hemen erkeklerle aynı eşitsizlik düzeyine geldiğini ve 2011'de kadınlar için eşitsizliklerin yine artmış olduğunu gösterir. Bu sonuç, hanehalkı reisi kadın olan hanelerin çoğunlukla dar gelirli gruplar arasında olması nedeniyle, ekonomik krizlerden en fazla etkilenen haneler olmasının bir göstergesidir.

3.5. Sonuç

Türkiye, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, bireysel gelir dağılımı eşitlikten oldukça uzak olan ülkeler arasında yer alır. 2011 itibarıyla Türkiye, OECD ülkeleri arasında Meksika ve Şili'den sonra sıralamada gelirleri en eşitsiz dağılan üçüncü ülke olmaktadır (OECD, 2014).

Bireysel gelir dağılımı açısından Türkiye için olumlu gelişme, OECD ülkelerinde 2000'li yıllarda zaman içinde eşitsizlikler artarken, Türkiye'de aynı dönemde bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinde düzelmenin meydana gelmiş olmasıdır. 2000'li yılların başında 0.44 olan Gini katsayısı, 2011 yılında 0.39'a gerilemiştir. Ancak gelir dağılımı eşitsizliğindeki bu düzelmenin, 2000'li yıllar iki alt döneme ayrıldığında, 2002-2007 arasındaki birinci dönemde gerçekleşmiş olduğu görülür. Bu dönemdeki başarı, 2001 ekonomik kriz sonrası, IMF desteğiyle uygulanan makroiktisadi politikaların yapısal reformlara ilişkin düzenlemeler içermesi ve ekonominin potansiyel büyümesi üzerinden gerçekleşmiş olan

gelirin bölüşüm sürecinin sonucudur. 2007-2011 döneminde ise, gerek dönemin başındaki dünya ekonomik krizinin olumsuz etkileri, gerekse konjonktürel büyüme süreci, bireysel gelir dağılımında bu dönemde durağan bir seyrin ortaya çıkmasına yolaçmıştır.

Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini etkileyen fonksiyonel gelir kaynaklarına göre yapılan ayrıştırmaların sonucunda, ana gelir kaynağı faiz geliri olan hanelerdeki bireysel gelirlerin, diğer hanelere göre çok daha yüksek olduğu, 2002 yılından başlayak 2007'ye kadar bu grubun gelirlerinde azalma yaşandığı görülür. 2007 sonrası ise faiz geliri elde edenlerin gelirlerindeki hızlı artış, bu grubun gelirleri ile hanenin ana gelir kaynağı ücret, emekli maaşı, transfer veya müteşebbis geliri olan hanelerin gelirleri arasındaki makasın açılması sonucunu doğurmuştur. Türkiye'de bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini etkileyen önemli bir faktör de, bölgeler arasındaki gelir farklılıkları ve bunların eşitsizlik üzerindeki etkileridir. Bu araştırmada, önceki araştırmalardan farklı olarak, hanehalkı gelirlerinden elde edilen bireysel eşdeğer gelirler, o bölgenin bireysel refah düzeyinin bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Bölgeler arası bireysel refah düzeyi farklılıkları, kişi başına milli gelir farklılıklarında bulgulandığı kadar yüksek değildir. Hatta, bölgesel gelirler satın alma gücü paritesi üzerinden elde edildiğinde bölgesel farklılıklar daha da düşüktür. Zaman içinde, bölgesel gelir farklılıklarının birbirine yakınsadığı yönünde ön bulgular mevcuttur. Ancak bölge içi bireysel gelir eşitsizlikleri halen çok yüksektir ve bunların ve bölge içindeki gelir kaynaklarının Türkiye gelir eşitsizliğine etkileri, beşinci bölümde ayrıntılarıyla tartışılacaktır.

B Ö L Ü M 4

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 2002-2011 DÖNEMİNDE GELİR EŞİTSİZLİKLERİNİN KAYNAKLARI

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 2002-2011 DÖNEMİNDE GELİR EŞİTSİZLİKLERİNİN KAYNAKLARI

Belli bir dönemde uygulanan iktisat politikalarının gelir dağılımı üzerine etkilerinin anlaşılabilmesi, bu politikaların öncelikle toplam gelir üzerine, ardından da bu gelirden pay alan grupların gelirleri üzerine yaptığı etkilerin değerlendirilmesini gerektirir. Makroiktisadi politikaların toplam gelir üzerine yaptığı etki ekonominin büyüme oranı ile ilgilidir ve 2001 sonrası Türkiye ekonomisinin bu açıdan performansı karışıktır. Önceki bölümlerde değinildiği üzere, 2002-2007 döneminde ekonomi yüksek oranlarda büyürken, bu dönemdeki büyümenin en önemli özelliği potansiyel anlamda da büyümenin yüksek düzeylerde seyretmiş olmasıdır. Ancak 2007 sonrası tecrübe edilen büyüme hem nicelik, hem de nitelik olarak bir daha bu ilk dönemdeki seviyelere ulaşamamıştır.

Büyüme oranları cinsinden makroiktisadi politikaların bu birbirinden farklı performansının gelir dağılımı üzerine yapmış olduğu etkinin incelenmesi için fonksiyonel anlamda ekonomide yaratılan bu gelirden pay alan kesimlerin kazançlarındaki değişime bakmakta yarar vardır. Elbette iktisat politikaları farklı gelir gruplarının gelirlerine simetrik bir şekilde etki etmeyecektir. İzlenilen iktisat politikalarının niteliğine göre, bazı gelir gruplarının gelirlerinin olumlu, diğerlerinin ise olumsuz etkilenmesi mümkündür. Fonksiyonel anlamda gelir gruplarının iktisat politikalarından asimetric bir şekilde etkilenmiş olmaları da etkilenmenin yönüne bağlı olarak gelir dağılımını iyileştirebileceği gibi, tersine kötüleştirebilir de. İşte fonksiyonel anlamda farklı gelir gruplarının gelirleri üzerinden Türkiye ekonomisinin 2002 sonrası döneminde izlenilen makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Amaçladığımız değerlendirmelerin yapılabilmesi için öncelikle ortak bir eşitsizlik ölçüsünün tanımlanmasına gereksinim duyulacaktır. Ardından bu eşitsizlik ölçüsü referans alınarak, her bir gelir grubunun zaman içinde toplam gelirden almış oldukları paylar ve bu payların eşitsizliğe yapmış olduğu katkıların hesaplanmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca her bir gelir grubunun toplam gelirden almış oldukları paylar neticesinde toplam eşitsizlik üzerine yapmış oldukları katkının da zaman içinde nasıl değişkenlik gösterdiğinin analiz edilmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir inceleme dönemsel olarak meydana gelen iktisat politikalarında değişimin gelir dağılımı eşitsizliği üzerine yapacağı etkilerin anlaşılabilmesine imkan verecektir.

4.1. Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü ve Kaynaklarına Göre Ayırıştırılması

Gelir eşitsizliği ve her bir iktisadi grubun gelir eşitsizliğine yapmış oldukları katkıların tespit edilebilmesi için öncelikle bir eşitsizlik ölçüsü tanımlamak, ardından da her bir gelir grubunun bu eşitsizlik ölçüsüne yapmış olduğu katkıyı hesaplamak gerekmektedir. İncelememize konu olabilecek birçok gelir eşitsizliği ölçüsü mevcut olup, bu çalışmada değişkenlik katsayısı (Coefficient of Variation) gelir eşitsizliği ölçüsü tercih edilmiştir.²²

Gelir eşitsizliğini incelemeye yönelik ölçüyü oluşturduktan sonra, bu eşitsizlik ölçüsüne farklı gelir gruplarının elde ettikleri gelirler yoluyla yapmış oldukları olumlu veya olumsuz etkiler hesaplanmalıdır. Bu nedenle elde edilen gelir eşitsizliklerinin farklı gelir grupları itibarıyla ayrıştırılması gerekecektir. Bu noktada çözülmesi gereken iki önemli sorun bulunmaktadır. Birinci sorun, ayırtırmaya tabi olacak gelir gruplarının hangileri olacağının tespitidir. İkincisi ise, bu ayırtırmanın nasıl yapılacağı ve ne tarz bir yöntemin kullanılacağıdır. Bunların ardından belirtilmesinde yarar görülen bir husus da 2002'den günümüze kadar olan ve en uzun dönemi kapsayan veriye duyulan ihtiyaçtır. TÜİK'in hazırlamış olduğu veriler arasında, bu uzunluktaki tek veri kaynağı Hanehalkı Bütçe Anketleri'nden elde edilen verilerdir.

Değerlendirmelerimiz için çözüm gerektiren ilk husus, ayırtırma analizlerinin hangi gelir grupları itibarıyla yapılacağıdır. Bu amaçla iki farklı gruplama tercih edilmiştir. Bunlardan ilki, üretim faktör gelirleri itibarıyla gruplandırmaktır.²³ Buna göre, orijinal verilerdeki gelir gruplarını referans alarak emek, tarım müteşebbis, müteşebbis, faiz, emekli ve transfer gelirleri olmak üzere altı farklı gelir grubu oluşturulmuştur. Bu şekilde yapılan gruplamalarda, özellikle klasik anlamda emek ve emek dışı gelirlerdeki gelişmelerin gelir eşitsizliği üzerine katkıları görülebilecek; bu eşitsizliğin giderilmesi yolundaki politikalarla hedeflenmesi gerekenlerin emek geliri elde eden kesimler mi, yoksa başka kesimler mi olması gerektiği ortaya çıkacaktır. Ya da, uygulanmış olan iktisat politikalarının ex post olarak hangi gelir grupları üzerinden gelir eşitsizliğine etki ettiği görülebilecektir. Ayırtırmada analizlerimize temel olacak bir diğer gruplandırma ise, AK Parti iktidarı süresince uygulanan iktisat politikalarıyla tercih edilen gelir yaratma süreçlerinin gelir eşitsizliği üzerine etkilerini değerlendirmeye imkan tanıyacak bir gruplama şeklidir. 2002 yılı sonrası dönemde dünya ekonomisinin içinde bulunduğu konjonktürün etkisiyle

²² Gelir eşitsizliği ölçüsü olarak değişkenlik katsayısının seçilmesinin bazı temel nedenleri söz konusudur. Bunlardan birincisi, bu gelir ölçütünün ayırtırma analizi için gerekli temel özellikleri taşımasıdır. İkincisi ise, bu eşitsizlik ölçütünün ayırtırma analizinde fazla sayıda gelir grubunun kullanılması durumunda hiç gelir elde etmeyen hane baskılarını da göz önüne alan ve bu sorunla baş edebilmesi mümkün olan bir gelir ölçüsü olmasıdır.

²³ İktisat literatüründe ücret, faiz, kira ve kar şeklinde tanımlanan klasik anlamdaki üretim faktör gelirlerinin pratikte elde edilmesinde yaşanan güçlükler sebebiyle, hanehalkı gelirlerinin fonksiyonel anlamda gruplanmaları emek gelirleri, tarımsal müteşebbis geliri, müteşebbis geliri, faiz ve transfer gelirleri şeklinde yapılmaktadır.

uluslararası likidite bulmakta güçlük çekmeyen Türkiye, arzu ettiği harcamaları kolayca finanse edebilme ve yeni gelir yaratma süreçleri oluşturabilme imkanlarına erişmiştir. Likidite bolluğu, bir yandan önemli bir ölçüde tüketim patlaması (consumption boom) yaratarak toplumsal refaha olumlu etki etmiş, öte yandan uzun yıllardır ertelenen bir takım harcamaların yapılabilmesi için de olanaklar yaratmıştır. Gelir yaratma süreçleri itibarıyla ortaya çıkan canlı talep ve bu talebin neden olduğu harcamaların finansmanı için gerekli likiditenin bolluğu, öncelikle iç piyasaya yönelik yerel nitelikli üretim yapan iktisadi faaliyetlerde artışa neden olmuştur. Bu tip iktisadi faaliyetlerde yer alanların gelirleri, oluşan bu yeni iktisadi ortamdan olumlu yönde etkilenmiştir. Yerel pazara yönelik bu iktisadi faaliyetler, bir yandan uyarılmaları kolay olduğu için tercih edilirken, diğer yandan kısa dönemde imkan sağladığı istihdam ve gelir artışları sebebiyle toplum tarafından olumlu algılanmakta ve hükümetler tarafından kolayca tercih edilmektedirler. Bu tip iktisadi faaliyetlerle, bu faaliyetlerin yaratacağı gelirlere dayanarak oluşturulacak gelir politikalarının tek sıkıntısı ise, bu faaliyetlerin ülkenin döviz kazanma kapasitesine etkilerinin son derecede sınırlı olması; buna karşılık ülkenin döviz giderlerine artırıcı yönde etki etmesidir. Bu sebepler dikkate alarak, bu tip iktisadi faaliyetler ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetler olarak nitelendirilir.²⁴ Hatta bu tip faaliyetler ülkenin uluslararası rekabet gücüne de olumsuz etki edebilirler.

İncelememiz açısından çözümü gereken ikinci sorun da farklı gelir gruplarının dönemler itibarıyla eşitsizliğe yaptıkları katkıların hesaplanabilmesidir. Bu amaçla iktisat literatüründe sıkça kullanılan ayrıştırma yöntemlerinden biri olan Shorrocks ayrıştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu tercihin nedeni, bu yöntemin her bir gelir kaynağının gelir eşitsizliği üzerine yapmış olduğu katkıların ayrı ayrı belirlenmesine olanak tanımasıdır.²⁵ Farklı gelir gruplarının gelir eşitsizliği üzerine yaptıkları etkilerin zaman içinde karşılaştırılmasına izin vermese bile, Shorrocks ayrıştırma yöntemiyle, belli bir dönem içinde farklı gelir gruplarının, o dönemde ortaya çıkan gelir eşitsizliğine katkısı görülebilmektedir. Bu özelliğiyle statik bir ayrıştırma yöntemi olan Shorrocks ayrıştırma yönteminin, dönemler arası karşılaştırmaya izin vermemesi nedeni ile dönemler arası karşılaştırmalarda dinamik karşılaştırmaya olanak tanıyan Jenkins ayrıştırma yöntemi tercih edilmiştir.²⁶

²⁴ Ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetler, hizmet ve inşaat gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: sayfa 106-107, dipnot 29-30.

²⁵ Shorrocks, bu yöntemde varyansın ayrıştırılması ile modelin ilk kurgusunu gerçekleştirmiş ve varyansın ayrıştırılmasına "doğal ayrıştırma" adını vermiştir. Bu özellik, bu yönteme diğer ayrıştırma yöntemlerine oranla bir üstünlük sağladığından, metodolojik olarak en büyük avantajının bu olduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte, toplama göre ayrıştırılabilirlik özelliği taşıması da bu yöntemin bir diğer üstün noktasıdır. Bir diğer avantaj da, çeşitli gelir bileşenlerini "tek bir seferde" göz önüne alarak ayrıştırma işlemini gerçekleştirmesidir. Böylelikle, toplam eşitsizliğe kaynaklık teşkil eden çeşitli gelir gruplarının eşitsizliğe olan oransal katkıları belirlenebilmektedir.

²⁶ Babsi geçen her bir hesaplama yönteminin teknik detayları Ek 4A'da verilmektedir.

4.2. Türkiye’de Gelir Eşitsizliğinin Kaynakları (2002-2011)

İktisat politikaları ile, bir ölçüde, iktisadi sistemdeki gelir yaratma süreçleri belirlenir. Farklı iktisat politikaları vasıtasıyla oluşan her bir gelir yaratma süreci neticesinde ise, farklı gelir grupları üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla 2002 sonrası dönemde AK Parti hükümetlerinin uyguladığı iktisat politikalarının vesile olduğu gelir yaratma süreçlerinin öncelikle her bir gelir grubu üzerine etkisi, ardından da bu gelir gruplarının toplam gelir içindeki ağırlıkları ölçüsünde gelir eşitsizliğine yapmış olduğu etkiler Tablo 4.1’de raporlanmıştır.

Tablo 4.1’de dikkate alınan yıllar 2002-2007 ve 2007-2011 olmak üzere iki farklı AK Parti hükümeti dönemlerini kapsamaktadır. Dikkat edileceği gibi 2007 yılı, birinci dönemin sonu ve ikinci dönemin de başlangıcı olarak ele alınmıştır. Aslında ikinci dönemin 2008 yılı ile başlaması beklenirken, 2007 yılının başlangıç yılı olarak tercih edilmesinin sebebi, 2008 yılının sağlıklı bir dönemsel karşılaştırma yapılabilmesi için normal bir yıl olmamasıdır. Zira 2008 yılında ABD’den başlayıp, etkilerini tüm dünyada hissettiren mali krizin olumsuz etkileri dönemleri ayırtırmamızda rol oynamıştır.

Dönemlerden ilki 2001 krizinin ardından gelen ve uygulanan iktisat politikalarının tespiti konusunda hükümetin çok da inisiyatif sahibi olamadığı bir dönemdir. Zira IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları sebebiyle 2007 sonuna kadar Türkiye ekonomisi IMF gözetimi altındadır. Bu dönemde uygulanan politikaların önceliği, Türkiye ekonomisini iktisaden rehabilite edebilmek ve daha önce dışlandığı uluslararası sermaye piyasalarına dönüşünü sağlayabilmektir. Dolayısıyla bu dönemdeki amaç, öncelikle Türkiye’nin borç ödemelerini temin etmek, ekonomide sürdürülebilir bir harcama düzeyi sağlamak ve makul düzeylerde bir cari dengeye ulaşabilmektir. Elbette bu tarz daraltıcı politikaların ülke içindeki gelir dengeleri üzerine olumsuz etkiler yaratacağı ve bu etkilerin neler olabileceği, Türkiye ve dünyadaki diğer ülke deneyimlerinden bilinmektedir. IMF’nin ve Dünya Bankası iktisatçılarının da kabul ettiği bu etkilerin, toplumsal barışı tehlikeye sokmaması için bir takım "sigorta" mekanizmalarının oluşturulması konusunda literatürde bugün için bir görüş birliği oluşmuştur. Bu itibarla, 2002-2007 dönemi zarfında I. AK Parti hükümeti kanalıyla oluşturulan yardımlaşma ve dayanışma amaçlı ayni ve maddi gelir transferleri bu düşüncenin bir ürünüdür. Bu tip transfer ödemeleri 2007 öncesi dönemde AK Parti hükümeti tarafından başarılı şekilde yönetilmiştir. Bu transfer ödemeleri zaman zaman siyasi tartışmalara da konu edilmiştir.

2007 yılı sonunda IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının sona ermesiyle aynı zamanda II. AK Parti hükümeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde dünya ekonomisinin içinde bulunduğu iktisadi sıkıntılar ve bu sıkıntıları aşma yönünde ABD’de uygulanan politikaların niteliği, bir anlamda II. AK Parti dönemi için önemli fırsatların oluşmasına vesile olmuştur.

ABD’de baş gösteren ekonomik kriz ve beraberinde gelen daralma, ABD’yi düşük faiz ve ucuz dolar politikasına yöneltmiş; iç ve dış talebi artırmak ve bu şekilde ABD ekonomisine canlılık kazandırmak amaçlanmıştır. ABD’de bu tip politikaların uygulanması Türkiye ve benzeri ülkeler için büyük bir imkan yaratmıştır. Uluslararası piyasalarda meydana gelen bu dolar bolluğu ile hem daha önceleri yüksek büyüme oranları için gerekli harcamaları finanse etmekte güçlük çeken Türkiye ve benzer ülkelerin maruz kaldıkları likidite kısıtı aşılmış oluyordu, hem de bu likiditeye daha ucuz erişim imkanı doğuyordu. Bu uluslararası konjonktürün etkisiyle Türkiye ve benzeri ülkelerin harcama ve büyüme oranları kolayca artmıştır. Böyle bir konjonktürde ülkeler, büyüme oranlarını artırıcı harcamalara hız verirken, aynı zamanda bu hızlı büyümeyle gelen gelir artışlarını temin edecek iktisadi faaliyetlerin neler olması gerektiği tercihiyle de karşı karşıya kalmışlardır. Söz konusu tercih gelecek yıllardaki büyüme imkanlarını da etkiler. Türkiye ve benzeri ülkelerde yapılan bu tercihler neticesinde, elde edilen yeni gelirlerin yeniden dağıtımının eşitsizlik üzerinde iyileştirici veya kötüleştirici yönde etkilerin doğması neredeyse kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Tablo 4.1’de 2002-2011 yılları arasında, farklı üretim faktör gelirlerinin toplam gelir içindeki payları ile bu faktör gelirlerinin gelir eşitsizliğine yapmış oldukları etkiler görülmektedir. Tablo 4.1’de birbirinden ayrı iki ana grup sonuç yer almaktadır. Bunlardan

Tablo 4.1. Geleneksel Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine Olan Katkıları

Gelir Kaynakları	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
(a) Gelir gruplarının toplam içindeki payları (%)										
Emek Geliri	45.2	45.1	47.5	50.8	53.3	56.2	55.9	56.2	58.0	58.4
Tarım Müteşebbis Geliri	13.5	10.9	9.6	9.4	6.7	5.5	4.6	6.9	5.9	7.2
Müteşebbis Geliri	25.2	26.7	26.3	21.8	22.5	21.9	21.8	20.1	18.6	18.2
Faiz Geliri	3.0	1.4	0.6	0.7	0.3	0.1	0.3	0.9	0.4	0.7
Emekli Geliri	9.2	11.9	11.8	12.7	12.8	12.3	13.0	10.7	11.5	10.6
Transfer Geliri	3.8	3.9	4.2	4.6	4.3	3.9	4.1	5.2	5.8	4.9
(b) Gelir gruplarının eşitsizliğe katkıları - Görelî eşitsizlik göstergesi										
Emek Geliri	0.3	0.6	0.5	0.8	0.7	0.7	0.7	0.6	0.8	0.8
Tarım Müteşebbis Geliri	0.3	0.3	0.8	0.4	0.2	0.2	0.4	0.3	0.3	0.5
Müteşebbis Geliri	1.9	2.3	2.4	2.0	2.5	2.6	2.4	2.5	2.4	2.4
Faiz Geliri	10.9	4.4	3.3	7.7	4.0	1.0	3.7	10.0	8.8	7.4
Emekli Geliri	0.1	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2
Transfer Geliri	0.1	0.2	0.3	0.5	0.3	0.3	0.1	0.1	0.3	0.2

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerinden, Bayar ve Günçavdı (2011) "AK Parti'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi". Betam Araştırma Notu 11/122'ye dayanarak yazarlar tarafından besaplanan değerlerdir.

birinci gruptaki veriler üretim faktör gelirlerinin toplam gelir içindeki paylarını ve bunun zaman içindeki gelişimini göstermektedir (Tablo 4.1a). İkinci veri grubunda, Shorrocks ayrıştırma yöntemi kullanılarak üretim faktör gelirlerinin her bir yıl için ayrı ayrı toplam eşitsizliğe yapmış oldukları görelî katkı görülmektedir. (Tablo 4.1b).

4.2.1. Üretim Faktörlerinin Gelirden Aldıkları Paylar

Belli bir dönemde Türkiye ekonomisindeki gelirden elde edilen paylara bakılarak, bir yandan her bir üretim faktörünün bölüşümde oynadığı rolü, diğer yandan da ekonomideki eşitsizliğe yapacağı oransal etkinin derecesini görebilme imkanı elde edilmektedir. Tablo 4.1a'ya göre, Türkiye'de elde edilen toplam gelirin önemli bir bölümünü işgücü gelirlerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. 2002'de %45 mertebesinde olan emek gelirlerin, tüm dönem zarfında istikrarlı bir şekilde arttığı ve 2011'de %58 gibi yüksek bir düzeye ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde emek gelirlerinde çok az da olsa bir azalmanın görüldüğü tek dönem, tahmin edilebileceği gibi 2008 yılı olmuştur. Bu kriz yılında emek gelirlerinin toplamdan aldığı paydaki azalma, bir ölçüde diğer grupların gelirlerinde bir artış veya istikrarın kaynağı olduğu görülmektedir. Bu sayede ekonominin %5 mertebesinde daraldığı böyle bir dönemde krizin ekonomideki diğer kesimler üzerine yaptığı olumsuz etkinin sınırlı olması sağlanmıştır.

Toplamdaki payı itibarıyla Türkiye ekonomisindeki ikinci büyük gelir grubu müteşebbis gelirleridir. Ancak bu gelir grubunun toplam gelirden almış olduğu payın 2002-2011 döneminde sürekli bir şekilde azaldığı anlaşılmaktadır. Tablo 4.1a'dan izlenebileceği gibi, 2002 yılında %25 civarında olan bu pay, 2011 yılında istikrarlı bir azalmanın ardından %18 seviyesine gerilemiştir. Benzer bir eğilim tarımsal müteşebbis gelirlerinde de gözlemlenmektedir. Bu kesimin de 2002 yılında toplam gelirden aldığı pay %14 civarındayken, 2011 yılında %7'ye gerilemiştir. Tablo 4.1a'daki rakamlar detaylı incelendiğinde, tarımsal müteşebbis gelirlerinin payının, önceki iki gelir grubundan farklı olarak bu dönemde ciddi dalgalanmalar gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çok uzun yıllar yüksek faiz baskısı altında kalmış ve bu yolla çok büyük miktarlardaki mali kaynağı kamu kesiminin kullanımına kanallize etmiş bir ekonomide yüksek faiz gelirlerinin Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin en önemli kaynağı olduğu düşünülmüştür. Hanehalklarından ve firmalardan önemli miktarlarda mali kaynak kamu kesiminin finansmanı için kullanılmıştır. Hatta faaliyet dışı elde edilen bu karlar uzun yıllar firmalar kesiminin en önemli gelir kaynağı olmuştur. Kamu kesimi bir yandan yüksek enflasyon, diğer yandan dolaylı vergileme yoluyla bu faiz ödemeleri için kaynak bulmaya çalışmıştır. Sadece yapmış olduğu yüksek faiz ödemeleri yoluyla değil, aynı zamanda kaynak yaratmak için başvurduğu enflasyonist finansman ve dolaylı vergileme yoluyla da gelir eşitsizliğine olumsuz yönde katkıda bulunmuştur.

Dolayısıyla kamu kesiminin faiz yükünde meydana gelebilecek olan bir azalmanın eşitsizliği azaltıcı yönde etki etmesi beklenebilir. Ancak bu noktada dikkat çekmekte yarar gördüğümüz bir husus da, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı yönde etki elde etmek için faizlerin düşmesinin gerekli, ama tek başına yeterli olmadığıdır. Aynı zamanda enflasyonda ve kamu kesiminin finansmanı için kaynak yaratmada kullanılan uygulamalardan da vazgeçilmesi gerekmektedir.

Tablo 4.1a'da faiz gelirlerinin toplam içindeki payının 2002 yılında %3 mertebesindeyken, %1'in altında seviyelerde dalgalı bir seyir izleyerek 2011 yılında %0.7 düzeyine gerilemiş olduğu görülmektedir. Özellikle faizin 2002-2007 döneminde istikrarlı bir şekilde sürekli bir düşüş göstermesi ve 2007 yılında %0,1 seviyesine ulaşması dikkat çekicidir. Ancak bu tarihten sonra faiz gelirlerinin toplam içindeki payının daima %1'in altında kalmasına rağmen, iniş ve çıkışlarla istikrarsız bir seyir izlemesi de dikkatlerden kaçmamaktadır. İki dönem arasındaki temel farklılığın, özellikle 2002-2007 döneminde IMF gözetiminde izlenen makroiktisadi politikalar sayesinde kamu kesiminin borçlanma gereksinimini azaltıcı yöndeki uygulamaların katı bir şekilde sürdürülmesidir.

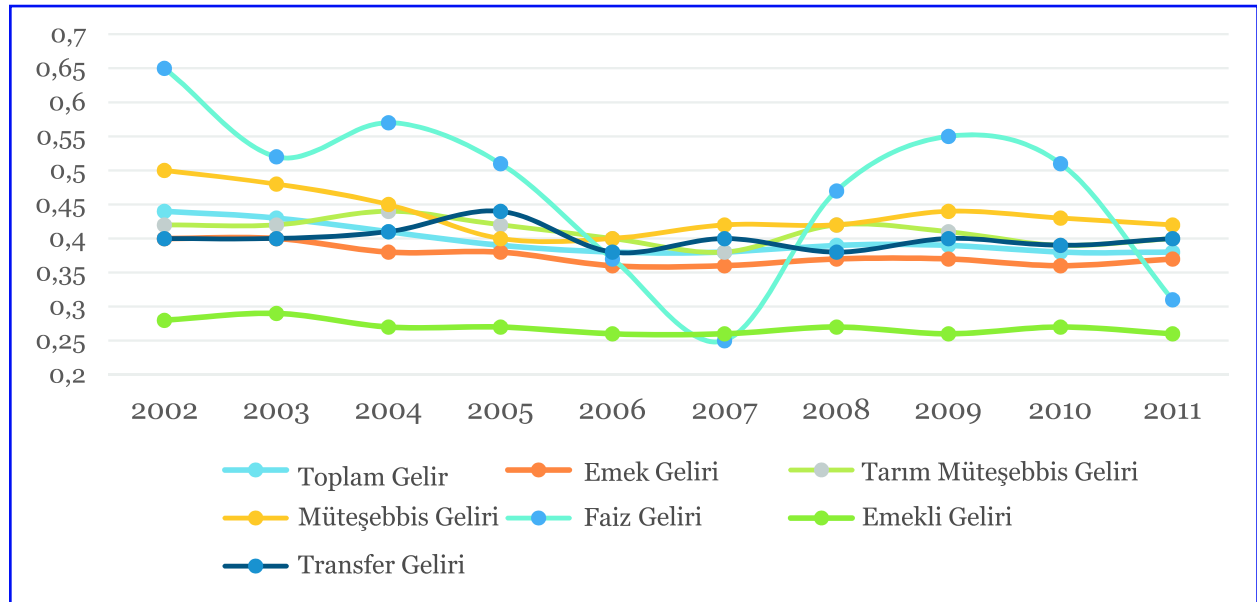
Öte yandan ikinci dönemdeki dünya konjonktürünün daha istikrarsız olmasının da bu dalgalı seyrin elde edilmesinde rolünün olduğu söylenebilir. Faiz gelirlerinin toplam gelir içindeki payında 2007-2011 döneminde görülen dalgalı seyrin bir başka sebebi de, ikinci dönemde elde edilen büyümenin daha ziyade talep çekişli, konjonktürel bir büyüme olması ve potansiyel büyüme oranının sabit yatay bir seyir izlemesi olduğu da düşünülebilir. Özellikle Türkiye ekonomisinin birinci döneminde gerçekleştirilen yapısal reformların yol açtığı potansiyel gelir artışları ekonominin kullanabileceği kaynaklarda da yapısal anlamda bir artışa neden olduğundan faiz gelirlerinin toplam içindeki görece payında azalmalar yaşanmıştır. Ancak izleyen ikinci dönemde reformların hız kesmesi büyümenin daha çok talep çekişli olarak gerçekleşmesine yol açarken, bu politikanın bir neticesi olarak faiz gelirlerinin de talepteki dalgalanmaya bağlı, istikrarsız bir seyir göstermesine neden olmuştur.

Tablo 4.1a'nın ortaya koyduğu ilginç bir durum ise, emekli ve transfer gelirlerinin birlikte toplam gelirden aldıkları payın yüksek oluşu ve hatta emek ve müteşebbis gelirlerinin ardından üçüncü ana gelir grubunu oluşturmasıdır. Ödendiği an itibarıyla herhangi bir üretim faaliyetine bağlı olmadan, diğer üretim faktör sahiplerinin gayretleriyle yaratılan toplam gelirden yapılan bu ödemeler, toplumda ekonomik mağduriyeti olan hanehalklarına diğer gelir gruplarından yapılan transferler olarak düşünülebilir. Bu gelirler makroiktisadi gelişmelerin doğrudan etkisine göre değil de, daha çok otonom bir şekilde merkezi bir karar biriminin kararlarına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin hükümetin zaman zaman emekli maaşlarını artırması bu tarz otonom kararlardandır. Ancak konu emekli gelirleri ve bunun gelir eşitsizliği üzerine etkileri olunca, Türkiye ekonomisi için

yapısal bir takım özelliklerin dikkate alınması gerekmektedir. 2001 reformlarına kadar Türkiye’deki emeklilik sisteminin yapısal olarak kaynak sıkıntısı ciddi boyutlara ulaşmış ve sistem neredeyse iflas etmiştir. Bu iflasın arkasındaki birçok neden arasında en temel unsurlar olarak emeklilik prim ödemelerinin zamanında yapılmaması ve sistemin gelir açığı, bunların rasyonel olmayan şekillerde değerlendirilmeleri, emeklilik sisteminin ağırlıklı olarak kamu desteğine bağımlı olması ve nihai olarak genç yaşta emekli sayısının yüksek oluşu sayılabilir. Özellikle genç yaşta emekli olup daha sonra bir başka gelir getirici faaliyet içinde yer alan bireylerin emeklilik gelirlerindeki artışlar, ekonomide kayıtdışılığın yüksekliği ve sosyal güvence altındaki bireylerin sayısının halen düşük olması da dikkate alındığında, bir eşitsizlik kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Toplam olarak bakıldığında, emekli gelirleri ile yardım amaçlı transfer ödemelerinin payları %14-17 arasında değerlere ulaşmaktadır. Özellikle I. AK Parti döneminde emekli gelirlerinin payında bir artış gözlemlenirken, II. dönemde ise daha dalgalı bir seyir görülmektedir. Otonom bir karaktere sahip olmasına rağmen emekli gelirlerinin payında meydana gelen önemli düşüşlerin, daha çok emeklilik sisteminde bu dönemde meydana gelen yasal değişimlerin sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülebilir.

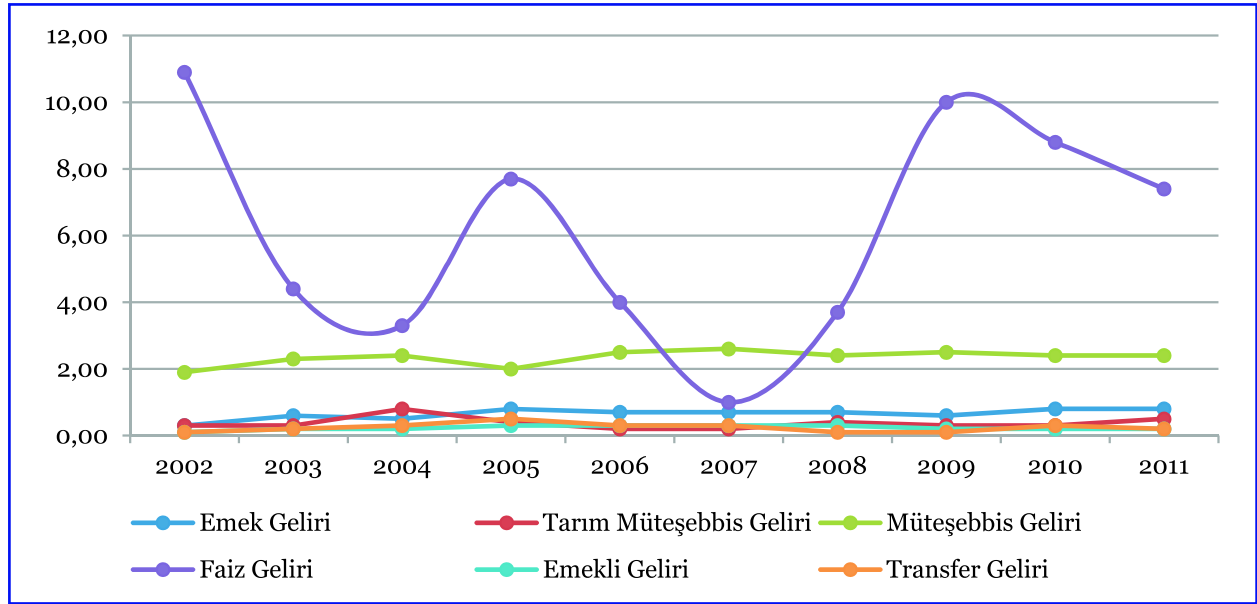
Şekil 4.1. Faktör Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizlikleri (Gini Katsayıları)

Öte yandan hanelere yapılan doğrudan transfer ödemelerinde de önemli artışlar gözlemlenmektedir. 2002 yılında %4 civarında olan bu tarz ödemelerin gelir içindeki payı I. AK Parti dönemi boyunca bu seviyelerde kalmıştır. II. dönem boyunca bu pay %1'lik bir artış göstermiş ve transfer ödemelerinin toplam gelir içindeki payı %5 seviyesine ulaşmıştır.

Gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların yanında, her bir gelir grubunun kendi içlerindeki gelir dağılımının niteliğinin incelenmesinde de yarar vardır. Bu amaçla her bir faktör gelir grubunun kendi içindeki dağılımını ölçmek amacıyla Gini katsayıları hesaplanmış ve Şekil 4.1'de gösterilmiştir. Genel olarak tüm gelir grupları içindeki gelir dağılımlarının son derecede bozuk olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şekildeki en çarpıcı sonuç, faiz geliri elde eden grubun gelir dağılımının en bozuk olduğu grup olarak karşımıza çıkmasıdır. Dahası bu eşitsizlik durumu, zaman içinde de ciddi dalgalanmalar göstermektedir.²⁷ Diğer yandan emekli geliri elde eden grubun ise, gelir dağılımının en eşitlikçi olduğu grup olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan müteşebbis gelir grubunun da kendi içindeki bozuk yapısı Şekil 4.1'de dikkat çeken bir diğer sonuçtur. Diğer gelir gruplarındaki Gini katsayıları genellikle birbirine yakın bir seyir seyrettiklerinden, bu üç gelir grubundan dikkat çekici bir şekilde ayrılmaktadır.

Şekil 4.2. Faktör Gelir Gruplarının Genel Eşitsizliğe Katkıları

²⁷ Faiz gelirlerindeki dalgalanmanın iki kaynağı vardır. Bunlardan birincisi faizlerdeki değişim, diğeri ise faiz gelirine konu olan mevduat tabanındaki değişimdir. Faiz oranlarının düşmesinin mevduatlar üzerinde yaratacağı olumsuz etki, bu noktada gözden kaçırılmamalıdır. Zira, faizlerdeki ani düşüş özellikle küçük mevduat sahiplerinin tüketime yönelmelerine yüksek gelir gruplarına göre çok daha hızlı yol açacaktır. Bu da, faiz oranları düşerken, yüksek gelir gruplarındaki mevduat miktarlarının nispi olarak yüksek kalmasına ve nihayetinde faiz gelirlerinin de düşük ve orta gelir gruplarına göre daha yüksek çıkmasına neden olabilir.

4.2.2. Gelir Gruplarının Eşitsizliğe Katkıları

Belli bir dönemde farklı gelir gruplarının toplam gelir içindeki ağırlıkları ölçüsünde gelir eşitsizliğine yaptıkları katkı Shorrocks ayrıştırma yöntemiyle hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 4.1b’de raporlanmıştır. Bu tablodaki sonuçlar ayrıca Şekil 4.2’de gösterilmiştir. Bu veri setinde yer alan sayıların negatif olması, ilgili gelir grubu tarafından elde edilen gelirlerin ekonomi çapında gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı yönde etki ettiğini; pozitif olması ise bu etkinin eşitsizliği artırıcı yönde olduğunu göstermektedir.

Bu itibarla, tüm gelir gruplarının ilgili her bir yıl zarfında elde etmiş oldukları gelirlerin ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı yönde etki yaptığı anlaşılmaktadır. Özellikle, transfer gelirlerinin gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etki sergilemesi beklenirken, aksine artırıcı bir etkiye neden olması dikkate değer bir husustur. Transfer gelirlerinin emekli gelirlerinin toplam gelirden aldığı payın neredeyse yarısına tekabül etmesine rağmen, gelir eşitsizliğine en az emekli gelirleri kadar etki ediyor olması, bu transfer gelirlerinin dağıtımının hiç de amaçlandığı gibi eşitsizliği giderici şekilde yapılmadığının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Öte yandan bu katsayıların bire eşit olması halinde, ilgili gelir grubunun Türkiye ekonomisindeki eşitsizliğe katkısının toplam gelir içindeki ağırlıkları kadar olacağı anlaşılmaktadır. Bu hesaplanan katsayı birin üzerine çıktıkça, o gelir grubunun eşitsizliğe katkısının toplam gelir içindeki ağırlığından çok daha yüksek düzeylerde olduğu; birin altına düştükçe de, gelir grubunun eşitsizliğe katkısının toplam gelirdeki ağırlığından çok daha düşük düzeylerde olduğu anlaşılmalıdır. Bu katsayının sıfır olması durumu ise, ilgili gelir grubunun eşitsizliğe katkısının olmadığını göstergesidir. Özellikle eşitsizliği azaltma yönündeki gayretlerin, bu katsayıyı sıfır yapmasa bile, sıfıra yakın bir değere ulaştırması beklenmektedir.

Tablo 4.1b’deki sonuçlar bu açıdan değerlendirildiğinde tüm gelir gruplarının Türkiye ekonomisinde var olan eşitsizliğe pozitif, yani eşitsizliği artırıcı yönde katkı yaptığı görülmektedir. Ancak Tablo 4.1b’deki sonuçlardan özellikle dikkat çeken nokta, müteşebbis gelirleri ile faiz gelirlerinin eşitsizliğe katkılarının, toplam gelir içindeki ağırlıklarının üzerinde gerçekleşmiş olmasıdır. Faiz gelirlerinin toplam gelir içindeki payının 2002 ve 2003 yılları dışında %1’in altında olmasına rağmen eşitsizliğe yapmış olduğu katkının yüksekliği, faizleri düşürme yönündeki gayretlerin gelir eşitsizliği ile mücadelede ne kadar isabetli bir politika tercihi olduğuna işaret etmektedir. Ancak burada dikkatten kaçırılmaması gereken bir noktayı belirtmekte yarar görmekteyiz. Faiz gelirlerinin düşmesi gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek için önemlidir; ancak bundan çok daha önemli olan yüksek faiz politikasını zaruri kılan kaynak kullanımı politikasından vazgeçilmesidir. Kamu kesiminin aşırı kaynak kullanımının sonucunda ortaya çıkan yüksek faizlerin düşürülmesinin tek yolu hükümetin mali disiplini sağlayarak

ekonomiden mali kaynak talebini azaltmasıdır. Yoksa salt dünyadaki mali piyasalardaki gelişmelerin neticesinde ortaya çıkabilecek zorunlu faiz artışlarından baskılarla kaçınmanın, belki başlangıçta ekonomiye olumlu etkileri olacaktı gibi görünse de, sonraki dönemlerde bu baskıların neden olacağı dengesizlikler, ekonomiye çok daha fazla maliyetler yükleyebilecektir. Dahası bu maliyetlerin başında da artan gelir eşitsizliği sorunu gelebilecektir.

Faiz gelir grubunun toplam gelir içindeki ağırlığı en düşük gruplardan biri olmasına rağmen, eşitsizliği artırıcı etkisi, bu ağırlığının ötesinde bir etkiyle 2002 ve 2009 yıllarında 10 düzeylerini aşarak, diğer gelir gruplarının katkılarına göre son derece yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu beklenen sonuç bir bakıma 2001 krizi sonrasında etkileri olarak yorumlanabilir. Fakat nominal olarak faizlerde önemli düşüşlerin gerçekleşmiş olmasına ve faiz gelirlerinin toplamdaki payının %0.9 mertebelerine gerilemiş olmasına rağmen, 2009 yılında faiz gelirlerinin eşitsizlik yaratma etkisinin bu düşük payının çok üstüne çıkıp, yine 10 mertebesine erişmesi de ilginçtir.²⁸

Faiz gelirleriyle birlikte müteşebbis gelirleri de eşitsizliğe toplam gelirdeki ağırlığının çok üzerinde katkı yapmaktadır. İnceleme dönemi içinde bu etki, müteşebbis gelirlerinin ağırlığının iki katının üzerindedir. Buradan da anlaşılacağı üzere müteşebbis gelir grubu, 2002 sonrası iktisadi politika uygulamalarından en çok etkilenen gelir gruplarından biridir. Bir bakıma bu beklenen bir sonuçtur. Zira 2002 öncesi yüksek enflasyon ve faiz baskısı altında faaliyet gösteren küçük, büyük tüm girişimcilerin karlılıklarında, faiz yükünün ve enflasyonun azalmasıyla birlikte önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Dolayısıyla, AK Parti liderliğinde uygulanan iktisat politikalarından, gelir eşitsizliğine katkıları yüksek olsa da en çok bu gelir grubundakilerin yararlandığını ifade etmek çok da yanlış olmayacaktır.

Tablo 4.1b'den elde edilen bir başka ilginç sonuç da, emek gelirlerinin toplam gelir içindeki payının oldukça yüksek olmasına rağmen, eşitsizlik üzerine yapmış olduğu katkının bu payına kıyasla son derecede düşük olduğudur. 1'in altında gerçekleşmiş olan bu katkının zaman içinde artış göstermesi ise, dikkatlerden kaçmayan bir başka bulgudur. 2002'de 0.3 olan emeğin göreceli eşitsizlik katsayısı, emek ödemelerinin toplam gelir içindeki payındaki artışla birlikte 2011 yılında 0.8 seviyesine çıkmıştır. Dolayısıyla emek gelirlerinin toplam gelir içindeki ağırlığının giderek artması, etkisi sınırlı da olsa geçmişe göre artan oranda eşitsizliğe katkıda bulunmaktadır.

²⁸ Faiz gelirlerinin gelir eşitsizliği üzerinde bu kadar etkili olmasının arkasındaki temel nedenlerden biri 2009 yılında GSYİH'nın %4.8 düzeyinde gerilemesi ve Türkiye ekonomisinde yaşanan daralmadır. Bu itibarla geçmişte ekonominin büyüdüğü dönemlerde yapılmış olan borçlanmanın, 2009 yılı içindeki ödemeleri olarak yorumlanabilecek faiz ödemelerinin miktarı, 2009 yılı gelirleri azalırken, mutlak olarak çok fazla değişmese bile, diğer gelirlere nispetle artmış gibi görülebilecektir. Dolayısıyla faiz gelirlerine yönelik olarak 2009 yılına ait yorumlarda, 2009 yılının bu özel durumunun göz önünde bulundurulmasında yarar vardır.

Tablo 4.1b’de gösterilen faktör gruplarının her birinin genel eşitsizliğe yaptığı katkıların zamana göre seyrini inceleyebilmek için Şekil 4.2 oluşturulmuştur. Buradan da kolayca görülebileceği gibi iki faktör gelir grubunun dönemsel olarak oluşan gelir eşitsizliğine katkıları diğer gelir gruplarının çok ötesine geçmektedir. Daha önce açıklandığı üzere bu eşitsizlik kaynağı gruplar; faiz ve müteşebbis gelir gruplarıdır.

Tablo 4.1’deki Shorrocks ayrıştırma yönteminden elde ettiğimiz sonuçlara göre, gelir gruplarının ülkedeki genel eşitsizlik üzerine farklı şekillerde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkilerin gelir grupları arasındaki eşitsizlikten mi, yoksa her bir gelir grubunun kendi içindeki eşitsizliklerinden mi meydana geldiğini anlamak gelir eşitsizliğini gidermeye yönelik politikaların tespiti açısından önem arz edecektir. Bu amaçla gelir gruplarının bir bütün olarak kendi aralarındaki eşitsizlikleri ile, her bir gelir grubunun kendi içindeki eşitsizliklerinin ülke çapındaki genel eşitsizlik üzerine yaptığı etkilerin boyutu hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 4.2’de raporlanmıştır. Bu raporlanan sonuçlara dayanılarak da Şekil 4.3 oluşturulmuştur.

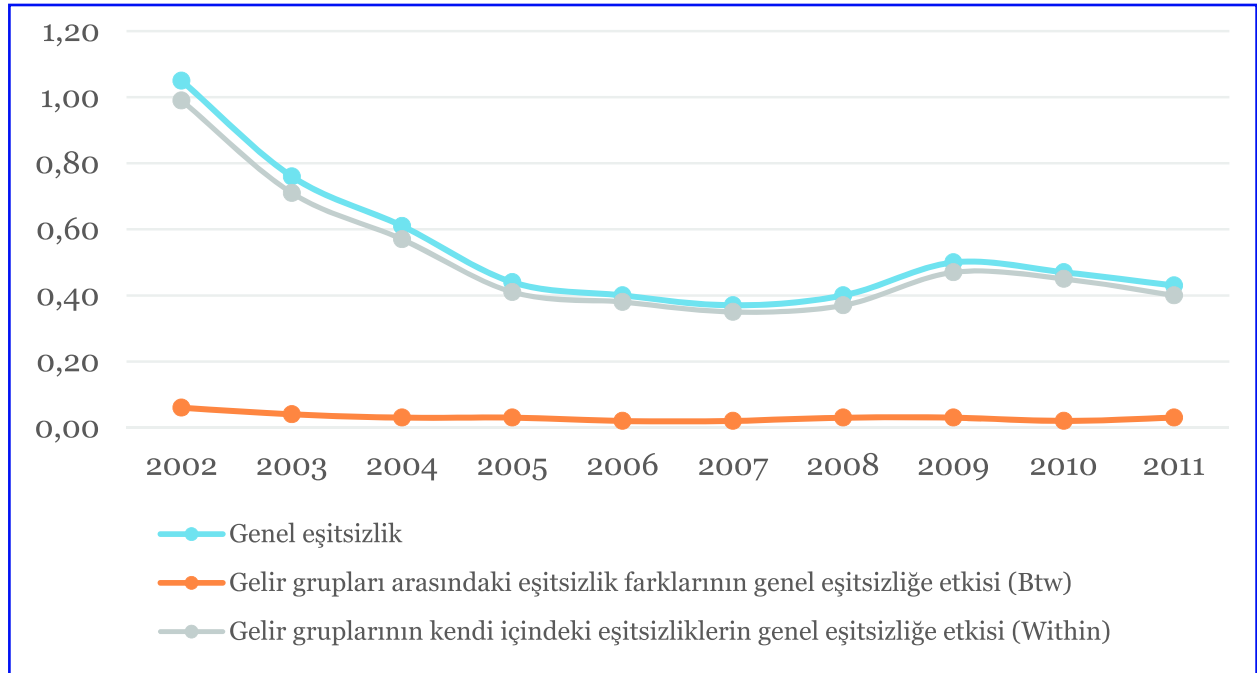
Yorumlama kolaylığı açısından Şekil 4.3’e bakıldığında, 2002-2011 döneminde ülke düzeyindeki eşitsizliğe her bir gelir grubunun kendi içindeki eşitsizliklerinin katkısının baskın faktör olduğu görülmektedir. Ülkedeki gelirin farklı gelir grupları arasında eşit dağıtılıp dağıtılmadığının etkisi ise son derecede sınırlı düzeylerde kalmaktadır. Örneğin Tablo 4.1’deki Shorrocks ayrıştırma sonuçlarına göre, genel eşitsizliğe yaptığı katkının düzeyi bakımından faiz gelirlerinin ilk sırada yer almasının nedeninin, faiz gelirlerinin kendi grubu içinde daha eşitsiz dağılımının olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan bu sonuç, ülke çapındaki genel gelir eşitsizliğinin düzeltilebilmesinin ilk koşulu olarak, gelir grupları içinde o gruba özgü gelirlerin dağılımında eşitliğin sağlanmasının önemine işaret etmektedir. Elbette bu durumda akla gelen önemli bir soru da, gelirin her bir grup içindeki eşitsiz dağılımının nedenleridir. Örneğin faiz geliri açısından bunun cevabı, faiz gelirlerine konu olan mevduatın yoğunlaşması ve dağılımındaki farklılıklardır. Daha çok mevduatın daha az hanenin elinde yoğunlaşması, bekleneceği gibi bu hanelerin daha yüksek faiz geliri elde etmelerine yol açacaktır.

Tablo 4.2. Gelir Gruplarının İçinde ve Aralarındaki Eşitsizliklerin Genel Eşitsizlik Üzerine Etkileri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Genel eşitsizlik	1,05	0,76	0,61	0,44	0,40	0,37	0,40	0,50	0,47	0,43
Gelir grupları arasındaki eşitsizlik farklarının genel eşitsizliğe etkisi (Btw)	0,06	0,04	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03
Gelir gruplarının kendi içindeki eşitsizliklerin genel eşitsizliğe etkisi (Within)	0,99	0,71	0,57	0,41	0,38	0,35	0,37	0,47	0,45	0,40

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerinden, Bayar ve Günçavdı (2011) "AK Parti'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi". Betam Araştırma Notu 11/122'ye dayanarak yazarlar tarafından hesaplanan değerlerdir.

Şekil 4.3. Gelir Gruplarının İçinde ve Aralarındaki Eşitsizliklerin Genel Eşitsizlik Üzerine Etkileri

Genel eşitsizliğe yüksek katkıda bulunan diğer bir gelir grubu da müteşebbis gelirleridir. Bu bölümdeki sonuçlarımıza dayanarak, bu gelir grubunun kendi içindeki gelir eşitsizliğinin genel eşitsizliğe yaptığı yüksek katkının sebebi olduğu düşünülebilir. Faiz gelirleri grubunda olduğu gibi, müteşebbis gelirlerinin dağılımındaki eşitsiz yapının sebebi, belli hanelerin daha yüksek müteşebbis geliri elde ediyor olmalarından ziyade, bu tanım içinde yer alan müteşebbislerin tanımsal olarak heterojen yapısıdır. Zira bu grup içinde çok büyük ölçekli işler yapan müteşebbislerin yanında, esnaf sınıfındaki, daha küçük çaplı işlerden gelir elde eden müteşebbisler de yer alabilmektedir. Tanım olarak müteşebbis geliri olarak tanımlanan grubun kapsadığı gelirlerin heterojen olmasının, bu eşitliksiz yapının ortaya çıkmasının bir sebebi olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, her bir gelir grubu içinde tanımsal olarak yer alan gelir gruplarının heterojenliği bu gelir grupları içinde meydana gelen eşitsizliklere kaynaklık etmiş olabilir.

4.3. Gelir Yaratma Politikasının Dayandığı İktisadi Faaliyetler ve Gelir Dağılımı

Yukarıdaki gibi benzer bir ayrıştırma bu kez de, gelir gruplarının elde ettikleri gelirlerin tabi oldukları ana iktisadi faaliyetler dikkate alınarak yapılabilir. Böyle bir ayrım 2002-2011 döneminde uygulanan gelir yaratma politikalarının ne tür iktisadi faaliyetlere dayandığının ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerin gelir dağılımı eşitsizliği üzerine nasıl etki ettiğinin anlaşılmasına imkan sağlayacaktır.

Hanehalklarının gelir elde ettikleri iktisadi faaliyetler, dış rekabete açıklıkları ve dünya ekonomisindeki dinamikler ile pratiklere uygunlukları dikkate alınarak iki temel gruba ayrılmıştır.²⁹ Bunlar sırasıyla ticarete-konu-olan (tradable) iktisadi faaliyetler ve ticarete konu olmayan (non tradable) iktisadi faaliyetlerdir. Bunlardan ilk grubun, global nitelikte iş pratiklerinin geçerli olduğu, uluslararası rekabet edebilirlik açısından global ölçülerin referans alındığı iktisadi faaliyetlerden oluştuğu düşünülür. Bu tarz faaliyetler neticesinde üretilen ürünlerin piyasası global ölçekte bir piyasadır. Ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetler ise daha çok yerel nitelikte ve yerel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik üretim faaliyetlerinin yapıldığı faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerdeki üretimin yerel özelliği sebebiyle, ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin pazarı da yerel standartlara göre işleyen, büyük ölçüde dış rekabete karşı doğal bir koruması olan faaliyetlerdir. Siyasiler açısından, ticarete-konu-olmayan bu faaliyetler, yerel öncelikleri gözetken gelir yaratma uygulamaları yapabilmelerine fırsat vermektedir. Eğer ülke ekonomisi dışa açık mal piyasalarına sahip

²⁹ Burada ticarete konu olup olmamakla kastedilen, ilgili iktisadi faaliyet konusundaki ürünlerin dış pazarlarda ticaretinin yapılıp yapılmaması ile ilgilidir. Bu sebeple ticarete-konu-olan iktisadi faaliyetler neticesinde üretilen malların ihracatı yapılarak ülkenin döviz kazandığı düşünülür. Aynı zamanda uluslararası rekabet gücü düşük ticarete-konu-olan bir takım faaliyetlerin ürünleri de fiziki olarak yerel piyasalarda talebin karşılanabilmesi için ithal edilebilmektedir. Bu özelliği itibarıyla da ülke ekonomisi için döviz cinsinden bir barcamayı işaret ederler. Dolayısıyla ticarete-konu-olan faaliyetler, aslında büyük ölçüde ihracatı ve ithalatı yapılabilen malların üretimini yapan sektörlerdeki faaliyetleri işaret etmektedir.

ise, hükümetlerin ticarete-konu-olan faaliyetler yoluyla yerel ihtiyaçları ön plana çıkartan gelir yaratma süreçlerini uygulamaları çok mümkün değildir. Zira bu tarz yerel öncelikli uygulamaların dünya ölçeğinde rekabet edilen pazarlarda ülke ekonomisinin rekabet gücünü azaltması beklenir. O sebeple seçenekleri sınırlanmış hükümetler kendi önceliklerine göre ülkedeki gelir yaratma pratiklerini şekillendirmek istediklerinde ve buna ticarete-konu-olan faaliyetleri de katmak istediklerinde, genellikle daha korumacı dış ticaret rejimlerine başvururlar. Eğer dış ticaret rejimi ile ilgili tercihlerde de bir sınırlama varsa, o takdirde kendi siyasi önceliklerini ve buna bağlı gelir yaratma süreçlerini ticarete konu olmayan iktisadi faaliyetler üzerinden icra etmek zorunda kalırlar.

Tablo 4.3a'ya göre, 2002-2011 döneminde Türkiye ekonomisindeki tüm iktisadi faaliyetlerin içinde ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirlerin payı artmış ve bu pay 2002'de %66 iken, aradan geçen yaklaşık 10 yıllık bir süre sonunda, 2011'da %73'e ulaşmıştır.³⁰ Bu tip iktisadi faaliyetlerin iktisadi karar alıcılar için önemli olmasının nedeni, bu tip yerel nitelikli faaliyetlere dayanarak ekonomide yaratılan gelirlerin doğrudan uyarılmalarının görece olarak daha kolay olması ve sonuçlarının da çok daha hızlı alınabilmesidir. Bir kere, yerel nitelikte faaliyetler oldukları için, uluslararası rekabete maruz kalmamaktadırlar. Dahası bu tarz faaliyetlere dayanarak uygulanacak gelir uyarıcı politikalar, kısa dönemde yerel likiditenin kullanılmasıyla hayata geçirilebilir. Bu uygulamaların neticesinde istihdam ve gelir yaratıcı etkiler kısa dönemde doğrudan ortaya çıkacaktır. Ayrıca ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlere hız vermek, özellikle uluslararası likidite bolluğunun yaşandığı 2002 sonrası dönemde daha da kolay gerçekleştirilmektedir.

---

³⁰ Ticarete-konu-olan gelir yaratıcı iktisadi faaliyetler tarım, avcılık, ormancılık, balıkçılık, madencilik ve taş ocaklığı ve imalat sanayi sektörlerini kapsamaktadır. Ticarete-konu-olmayan gelir yaratıcı iktisadi faaliyetler ise, elektrik, gaz ve su, inşaat ve bayındırlık işleri, toptan ve perakende satış, motorlu araçlar, motosiklet, kişisel ev eşyalarının tamiri, otel ve lokantalar, ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri, mali aracı kuruluşların faaliyetleri, gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri, kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik, eğitim, sağlık işleri ve sosyal hizmetler, diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri, evlerde yaptırılan hizmet işleri ve uluslararası örgütler ve temsilcilikleri kapsamaktadır.

Tablo 4.3. Temel İktisadi Faaliyetlerin Gelir Eşitsizliğine Etkisi

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
(a) Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (%)										
Ticarete konu olan gelirler	34.2	30.3	31.2	26.8	28.9	28.0	25.1	27.8	28.5	27.2
Ticarete konu olmayan gelirler	65.8	69.7	68.8	73.2	71.1	72.0	74.9	72.2	71.5	72.8
(b) Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (%)										
Ticarete konu olan gelirler	19.1	26.1	25.2	18.8	16.9	16.1	16.2	10.9	16.6	19.5
Ticarete konu olmayan gelirler	80.9	73.9	74.8	81.2	83.1	83.9	83.8	89.1	83.4	80.5
(c) Göreli Eşitsizlik Göstergesi [(b)/(a)]										
Ticarete konu olan gelirler	0.6	0.9	0.8	0.7	0.6	0.6	0.6	0.4	0.6	0.7
Ticarete konu olmayan gelirler	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2	1.2	1.1	1.2	1.2	1.1

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerinden, Bayar ve Günçavdı (2011) "AK Parti'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi". Betam Araştırma Notu 11/122'e dayanarak yazarlar tarafından hesaplanan değerlerdir.

Tablo 4.4. Ticarete-Konu-Olan Ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine Olan Katkısı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
(a) Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkısı										
Ticarete konu olan Emek geliri	2.9	8.2	5.7	17.8	6.8	7.3	4.1	4.4	8.1	6.8
Ticarete konu olmayan Emek geliri	10.8	18.2	17.8	20.5	25.3	28.9	33.2	28.6	36.0	36.4
Ticarete konu olan Emek dışı gelir	16.3	18.1	19.2	10.4	10.0	9.1	12.4	6.8	8.4	14.8
Ticarete konu olmayan Emek dışı gelir	70.0	55.6	57.3	51.3	57.9	54.7	50.3	60.3	47.5	42.1
(b) Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları										
Ticarete konu olan Emek geliri	13.0	13.0	14.6	16.4	14.4	17.0	14.2	15.3	16.1	14.7
Ticarete konu olmayan Emek geliri	29.8	30.6	31.0	31.3	35.9	36.8	38.5	38.4	39.4	41.0
Ticarete konu olan Emek dışı gelir	21.4	17.4	16.3	16.5	14.5	11.3	11.5	13.0	12.5	13.7
Ticarete konu olmayan Emek dışı gelir	35.8	38.9	38.1	35.8	35.2	34.8	35.8	33.3	32.0	30.6
(c) Görelî Eşitsizlik Göstergesi [(b)/(a)]										
Ticarete konu olan Emek geliri	0.2	0.6	0.4	1.1	0.5	0.4	0.3	0.3	0.5	0.5
Ticarete konu olmayan Emek geliri	0.4	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8	0.9	0.7	0.9	0.9
Ticarete konu olan Emek dışı gelir	0.8	1.0	1.2	0.6	0.7	0.8	1.1	0.5	0.7	1.1
Ticarete konu olmayan Emek dışı gelir	2.0	1.4	1.5	1.4	1.6	1.6	1.4	1.8	1.5	1.4

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerinden, Bayar ve Günçavdı (2011) "AK Parti'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi". Betam Araştırma Notu 11/122'ye dayanarak yazarlar tarafından hesaplanan değerlerdir.

Tablo 4.3c’de görülen sonuçlara bakıldığında, Türkiye ekonomisindeki tüm iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirlerin gelir eşitsizliğini artırıcı etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonucu, ilgili veri grubundaki katsayıların pozitif olmalarından kolayca çıkartabiliyoruz. Ticarete-konu-olmayan malların ekonomide yaratılan gelirler içindeki payı yüksektir ve 2002-2011 döneminde her bir yıl için, gelir eşitsizliği yaratıcı etkisi kendi ağırlığının ötesinde bir oranda yüksek olmuştur. Bunun temel sebebi 2002 sonrası iktisat politikalarının ticarete-konu-olmayan faaliyet kollarında daha çok gelir artışına neden olmasıdır.

Diğer yandan her bir iktisadi faaliyet grubunun kendi içindeki eşitsizlikleri ülke genelindeki gelir eşitsizliğine önemli derecede katkı yapmakta; ancak gruplar arası gelir farklılıklarının katkısı ise son derecede sınırlı boyutta kalmaktadır. Bu sonuç Tablo 4.2’deki sonuçlarla uyumlu olduğundan, şaşırtıcı değildir. Bu sonuçlara dayanak teşkil eden ampirik test sonuçları Ek 4C’de sunulmuştur.

Buradan yola çıkarak, ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirlerin Türkiye ekonomisindeki mevcut gelir eşitsizliğinin önemli kaynaklarından birini teşkil ettiği söylenebilir. Dahası, elde edilen bu sonucun ışığında, ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlere dayalı gelir yaratma süreçlerinin teşvik edilerek, gelecekte ağırlığının daha da artırılmasının, ülkemizdeki mevcut gelir eşitsizliğini daha da kötüye götürme olasılığı bulunmaktadır.

Bu husustaki analizlerimizi bir adım daha öteye götürerek, her bir faaliyet alanındaki gelirleri emek ve emek dışı bileşenlerine ayırabiliriz.³¹ Bu şekilde yapılan bir ayırım, gelir eşitsizliğine katkı yapan iktisadi faaliyet grupları içinde hangi gelirlerin etkin olduğunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Tablo 4.4a’daki ayrıştırılmış sonuçlar dikkate alındığında, her iki faaliyet grubu itibarıyla emek dışı gelirlerin eşitsizliğe katkısının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ticarete-konu-olmayan faaliyetlerden elde edilen emek dışı gelirlerin eşitsizliğe katkısının daha yüksek olduğu da Tablo 4.4.a’dan görülmektedir. Öte yandan Tablo 4.4b’den izlendiği gibi, emek gelirleri açısından da ticarete-konu-olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirin payı diğer iktisadi faaliyetlere göre daha yüksektir. Eşitsizliğe katkıları itibarıyla, her bir gelir grubunun ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğine katkılarının boyutu Tablo 4.4c’de görülmektedir. Buna göre her bir gelir grubunun ülkedeki eşitsizliğe katkısı pozitif ve eşitsizliği artırıcı yöndedir. Ancak özellikle ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerden elde edilen emek dışı gelirlerin yapmış olduğu katkı çok daha yüksektir.

³¹ *Mevcut verilerdeki gelir gruplarının içinde yer alan hane sayıları, iktisadi faaliyetleri ticarete-konu-olan ve konu-olmayan iktisadi faaliyetler olarak ayrıştırdığımızda her bir gelir grubu içinde yeterli sayıda gözlem kalmamaktadır. Bu nedenle daha önce yapıldığı gibi gelir gruplarını altı alt başlıkta toplamakta sıkıntı doğmaktadır. Ancak bunun yerine alt gelir grupları emek ve emek dışı olmak üzere iki gelir grubu başlığı altında toplanmıştır.*

4.4. 2002 Sonrası Politikaların Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkisi: Dönemler Arası Karşılaştırma

Bu aşamaya kadar elde edilen sonuçlar ile her bir gelir grubunun belli bir yıldaki gelir eşitsizliğine yapmış olduğu katkılar ayrı ayrı görülmüştür. Ancak AK Parti hükümetlerinin uyguladığı politikaların gelir eşitsizliğine etkileri açısından değerlendirilebilmesi için, bu gelir gruplarının gelir eşitsizliği üzerine yaptıkları etkilerin zaman içinde nasıl bir değişkenlik gösterdiğinin de ortaya konulması gerekmektedir. Tablo 4.5'te bu amaçla kullanılan Jenkins ayrıştırma yöntemine göre elde edilmiş sonuçlar yer almaktadır (Bkz. Ek-A). Bu ayrıştırma yönteminin uygulanabilmesi için, biri başlangıç ve diğeri bitiş olmak üzere iki referans yılının tespit edilmesi gerekmektedir. Hesaplanan değerler, bu iki referans yıl arasında gelir eşitsizliğine etki eden gelir gruplarının, bu etki düzeylerindeki değişmeyi yansıtmaktadır. Elde edilecek pozitif değerler, ilgili gelir grubunun gelir eşitsizliği yaratma etkisinin arttığı; negatif değerler ise, azaldığı anlamına gelecektir. Eldeki verilerin bize dikte ettiği dönemlerin, aynı zamanda AK Parti'nin iki farklı hükümet dönemine karşılık gelmesi de, sonuçların yorumlanması açısından bir kolaylık sunmaktadır. Örneğin herhangi bir gelir grubunun eşitsizliğe yapmış olduğu katkının artması, o dönem zarfında uygulanan iktisat politikalarının asimetrik olarak bu gelir grubunun gelirleri lehine sonuçlar doğurduğu ve bu sebeple gelir eşitsizliği üzerine geçmişten daha fazla etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Gelir gruplarının eşitsizliğe yapmış oldukları katkılardaki değişim iki farklı şekilde hesaplanmış ve raporlanmıştır. Bunlar Tablo 4.5 ve Tablo 4.6'da görülmektedir. Tablo 4.5'te adım adım (descrete) yıllık değişimler hesaplanmış ve izlenilen politikalar neticesinde yıldan yıla bu katkıların nasıl evrildiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Tablo 4.6'da raporlanan sonuçlarda ise dönemselsel politikaların gelir eşitsizliği üzerine etkilerini görebilmek için dönem sonu ve dönem başı karşılaştırması yapılmıştır. Zira eldeki verilerin 2002'den 2011'e kadar bir dönemi kapsamaması, öncelikle iki farklı makroiktisat uygulamalarını içeren iki farklı AK Parti hükümet dönemlerinin gelir dağılımı itibarıyla etkilerini görmemize olanak tanımaktadır. Özellikle I. dönemin IMF stand-by dönemi olması, bu politikaların gelir eşitsizliği üzerine etkilerinin değerlendirilebilmesi bakımından ilginçtir.

Tablo 4.5 detaylı olarak incelendiğinde bir takım çarpıcı bulgular görülebilmektedir. Özellikle 2002-2007 dönemindeki rakamlara bakıldığında, genel olarak tüm gelir gruplarının eşitsizlikteki değişime katkı derecelerinin azaldığı anlaşılmaktadır. 2002 sonrası dönemde gelir eşitsizliğinde azalmanın en çok yaşandığı dönem 2002 ile 2003 yılları arasındaki dönemdir. Takriben %29 mertebesinde bir azalmanın yaşandığı bu dönemde, gelir eşitsizliğindeki azalmaya faiz gelirlerinin yapmış olduğu katkı en fazla olmuştur (-%28.4). İzleyen dönemde de faizlerin gelir eşitsizliklerine azaltıcı etkisi devam etmiştir. 2002-2003 döneminde faizin ardından müteşebbis gelirleri ile tarımsal müteşebbis gelirlerinin

eşitsizlik giderici etkileri meydana gelmiştir. Bunlar sırasıyla %4.8 ve %1.4'tür. İlginç olan, emek gelirlerinin aynı dönemde eşitsizlik üzerine tersi yönde bir etki sergilemesidir. Bu gelir grubu, bu dönemde toplamda eşitsizlik azalmış olmasına rağmen, %4.8'lik pay ile bu eşitsizliği artırıcı yönde etki etmiştir. Emek gelirleri açısından böyle bir etkinin yaşanmış olması ya nominal ücretlerde görece bir iyileşmenin olması, ya da ücret geliri elde edenlerin kendi aralarındaki dağılımın daha eşitsiz hale gelmesi ile mümkündür. Daha önceki bölümlerdeki istatistiki analizlerden de görüldüğü gibi, bu dönemde nominal ücretlerde azalan bir oranda da olsa bir artış eğilimine girildiği görülmektedir. Diğer yandan emek geliri elde edenler arasında gelirin dağılımının kötüleşmesi de böyle bir etkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 4.5'teki bulgulara göre, faiz gelirleri, gelir eşitsizliği yaratan önemli unsurlardan biridir. Fakat 2002-2003 döneminde faizlerde ve enflasyonda yaşanan hızlı düşüşün etkisiyle faiz gelirlerinin eşitsizlikteki değişime olan katkısı daha sonra azalmıştır. Ancak bu gelir grubunda dikkat çeken husus, faiz gelirlerinin eşitsizliğe kaynak olma derecesinde ikinci AK Parti hükümeti döneminde artışların bulunmasıdır. Diğer bir deyişle I. AK Parti hükümeti döneminde faiz gelirlerindeki gelişmeler eşitsizliği azaltıcı yönde etki etmişken, II. AK Parti hükümeti döneminde bu etki tersine dönmüştür.

II. AK Parti döneminde Türkiye genelindeki eşitsizliklerde kategorik olarak artış görülmektedir. Bu tabloda bir istisnayı müteşebbis gelirleri oluşturmaktadır. Zira bu gelir grubunun elde etmiş olduğu gelirlerde 2002 yılından itibaren, 2005-2006 ve 2008-2009 dönemleri dışında yaşanan gelişmeler sürekli olarak gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etki etmiştir. Öncelikle 2008-2009 dönemi dünyada ve Türkiye'de bir kriz olması itibarıyla 2005-2006 döneminden farklılık arz eder. Zira bu farklılık 2005-2006 döneminde gelir eşitsizliğinde bir düzelmenin var olmasıyla açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Öte yandan 2008-2009 döneminde ise gelir eşitsizliği %24.8 oranında artmıştır ve bu artışın %12.2'si müteşebbis gelirlerinin eşitsizliğe yaptığı etkiden kaynaklanmaktadır. Gelir gruplarının eşitsizlik üzerine etkilerinde iki farklı dönem zarfında ortaya çıkan bu kategorik farklılığı, tüm dönemi iki alt döneme ayırıştırarak daha net görmek mümkündür. Bu amaçla Tablo 4.6 oluşturulmuştur. Tablo 4.6 bu iki referans dönem arasında, ilgili gelir gruplarının toplam gelir eşitsizliğine yapmış olduğu etkide meydana gelen değişimi göstermektedir.

Tablo 4.5. Fonksiyonel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerine Etkilerinin Zaman İçinde Değişimi (%)

	2002 2003	2003 2004	2004 2005	2005 2006	2006 2007	2007 2008	2008 2009	2009 2010	2010 2011
Emek Geliri	4,8	-6,8	4,8	-9,2	-0,6	7,4	1,9	7,7	-5,8
Tarım Müteşebbis Geliri	-1,4	2,6	-4,4	-2,7	-0,8	1,2	1,1	-0,6	1,3
Müteşebbis Geliri	-4,8	-10,1	-30,8	8,6	-5,1	-0,7	12,2	-9,5	-4,3
Faiz Geliri	-28,4	-4,6	2,0	-4,3	-1,2	1,1	10,2	-5,6	1,0
Emekli Geliri	1,2	-0,8	1,3	-1,2	-0,4	0,2	-1,2	0,8	-1,1
Transfer Geliri	0,2	0,5	0,4	-1,1	-0,2	-0,9	0,6	1,0	-0,7
Toplam Gelir	-28,5	-19,3	-26,7	-9,9	-8,3	8,4	24,8	-6,2	-9,4

Kaynak: TÜİK Bütçe Gelir Harcama Anketleri verilerinden, Bayar ve Günçavdı (2011) "AK Parti'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi". Betam Araştırma Notu 11/122'ye dayanarak yazarlar tarafından besaplanan değerlerdir.

Tablo 4.6. Geleneksel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerine Etkilerinin Dönemsel Olarak Değişimi (%)

	2002-2007	2007-2011
Emek Geliri	-1.4	12.7
Tarım Müteşebbis Geliri	-3.6	3.1
Müteşebbis Geliri	-28.1	-5.7
Faiz Geliri	-32.8	5.9
Emekli Geliri	0.7	-1.2
Transfer Geliri	0.1	0.2
Toplam Gelir	-65.1	15.0

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerinden, Bayar ve Günçavdı (2011) "AK Parti'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi". Betam Araştırma Notu 11/122'ye dayanarak yazarlar tarafından besaplanan değerlerdir.

Bu rakamların işaret ettiği sonuç, I. AK Parti dönemi içinde uygulanan iktisat politikalarının gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı bir etki (-%65.1) yaratmış olmasına rağmen, II. AK Parti dönemindeki uygulamaların gelir dağılımı eşitsizliklerini artırıcı bir etkiye (%15) neden olduğudur. Özellikle birinci dönemde faiz gelirlerinin eşitsizliği giderici yönde yapmış olduğu etki çok çarpıcıdır (-%32.8). Ardından gelen müteşebbis gelirlerinin yaptığı -%28.1'lik katkının da dikkatlerden kaçmaması gerekmektedir. Ancak II. AK Parti döneminde genel olarak eşitsizlikte artışta faiz gelirlerinin pozitif yönde, yani eşitsizlik artırıcı etki etmesi kayda değer bir sonuçtur. Ancak bundan çok daha önemlisi, bu dönemde ücret gelirlerinin eşitsizlik yaratıcı etkisinin %12.7 mertebesine çıkması ve en önemli eşitsizlik kaynağı haline gelmesidir.

Öte yandan klasik anlamda faktör gelir sahipliği açısından yapılan gelir gruplamasında, I. AK Parti döneminde emekli ve transfer gelirleri dışındaki tüm gelir kalemleri gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etki etmiştir. Dolayısıyla bu dönemin iktisadi uygulamalarının gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltıcı etkilere vesile olduğu düşünülebilir. Özellikle faiz gelirlerinin eşitsizlik yaratıcı etkisinde çok büyük azalmalar yaşanmıştır. 2002-2007 dönemi için elde edilen bu sonucu ilginç kılan iki hususa özellikle dikkat çekmekte yarar vardır. Bunlardan ilki 2002-2007 döneminin bir IMF stand-by dönemi oluşu ve bu dönemde neredeyse klişeleşmiş beklentilerin aksine, ilginç bir şekilde IMF güdümlü uygulamaların gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltıcı bir etki ortaya çıkartmış olmasıdır.³² İkinci husus ise, transfer gelirlerinin yine beklentilerin aksine, bu süre zarfında gelir dağılımı eşitsizliği yaratıcı etkisinin artmış olmasıdır. Diğer bir deyişle, sosyal ve ekonomik yardımlaşma amaçlı gelir transferlerinin gelir eşitsizliğini küçük boyutta bile olsa artırdığı görülmektedir.

4.5. Sonuç

Bu bölümde Türkiye'deki gelir eşitsizliklerinin kaynakları üzerinde durulmuştur. İktisadi faaliyetlerden aldıkları gelir payları itibarıyla gruplara ayırdığımız hanelerin ait oldukları foksiyonel gelir gruplarının her birinin genel eşitsizliğe yaptıkları katkılar incelenmiştir. Gelir eşitsizliğine genel olarak bakıldığında, 2002 sonrası gelir eşitsizliğinde bir azalmanın gerçekleştiği görülmektedir. Ancak bu iyileşme trendi 2007 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren eşitsizlik yatay bir seyir izlemeye başlamıştır. AK Parti iktidarlarının ilk dönemine karşılık gelen 2002-2007 döneminde elde edilen makroiktisadi başarıların ve bu başarılarla bağlı olarak elde edilen yüksek büyüme oranlarının gelir dağılımı eşitsizliğinde azalma trendinin elde edilmesinde rol oynadığı düşünülebilir. Ancak ardından gelen dönemde meydana gelen dalgalı büyüme performansı ve dış dünyadaki olumsuz konjonktürel gelişmeler yatay bir seyir takip etmeye başlayan Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin yapısal bir karakter sergilemeye başladığını göstermektedir. Bu öngörü uyarınca, gelir eşitsizliklerinin daha da azaltılabilmesi, bu eşitsizliğe sebep olan yapısal karakterdeki kısıtların giderilmesine bağlıdır. İşte bu bölümde Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğine kaynaklık eden yapısal faktörler bulgulanmaya çalışılmıştır.

---

³² IMF temelli politikalar ile, uluslararası ödemelerde finansman sıkıntısı çeken, uluslararası finansal piyasalarda finansal kısıtlarla karşılaşan ülkelerin toplam barcamalarının kontrol edilip, nispi fiyat yapıları üzerine müdahalelerde bulunarak, ülkenin daha çok döviz kazandırıcı faaliyetlere yönlendirilmesi amaçlanır. İktisat literatüründeki bir çok araştırma bu politikalara maruz kalan ülkelerde ciddi gelir dağılımı problemlerinin yaşandığı yönünde sonuçlara dikkat çekmektedir. Oysa Türkiye'de bunun tam tersi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi, IMF politikalarının gelir dağılımı etkilerinin şiddeti büyük ölçüde uygulandığı uluslararası konjonktüre bağlı olabilmektedir. Zira daralan ve ekonomik krizlerle uğraşan bir dünya ekonomisinde IMF politikalarının katı bir şekilde uygulanmasının toplumlar üzerine etkileri çok daha menfi olabileceken, tam tersine ülkelerin maruz kaldıkları finansal likidite kısıtlarının daha esnek olduğu, büyüyen bir dünya ekonomisinde aynı politikaların etkileri çok daha ılımlı ve hatta olumlu olabilmektedir.

Öncelikle ekonomideki emekli gelirleri dışında kalan tüm faktör gelir gruplarının kendi içlerinde gelir dağılımı son derecede kötüdür ve zaman içinde de bu konuda ciddi bir değişim yaşanmamıştır. Diğerlerine göre faiz ve müteşebbis gelir gruplarındaki eşitsiz dağılım çok daha dikkat çekicidir. Eşitsizlikle mücadelede makroiktisadi alandaki başarılı performansın önemi büyüktür. Ancak böyle bir performans, nispi fiyatlar üzerinde yapacağı etki yoluyla farklı gelir gruplarının gelirlerini etkileyecek ve gelir grupları arasındaki gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunacaktır. Oysa bu bölümde elde edilen önemli bir bulgu, farklı gelir gruplarının gelirleri arasındaki eşitsizlikten ziyade, gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizliklerin ekonomi çapındaki gelir eşitsizliğine kaynaklık ettiğidir. Dolayısıyla Türkiye’de gelir dağılımındaki eşitsizlikle ilgili kapsamlı bir mücadelenin, öncelikle farklı gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizlikleri yaratan sebeplerle mücadeleyi kapsamaması gerekecektir.

Gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizliğin temel sebebi, gelire konu iktisadi faaliyetlerden doğan gelirlerdeki farklılıklardır. Bunun da kanımızca, gelir grubunu ve bu gruptaki gelirleri oluşturan dinamikler uyarınca iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi gelirleri doğuran iktisadi faaliyetlerin formel ve informal pratikleri içeriyor olmasıdır. Örneğin formel ve daha çok kurumsallaşmış bir yapı içinde gelirlerin oluşturulduğu gruplarda elde edilen gelirler arasında bir standart ve eşitlikten bahsedebilmek mümkündür. Öte yandan informal iktisadi faaliyetlerin ve kurumsal olmayan ilişkilerin neticesinde elde edilen gelirlerde ise, herhangi bir standartlaşma ve eşitlikten bahsedebilmek mümkün değildir. Bu itibarla gelir getirici iktisadi faaliyetlerin daha kurumsal bir yapıya sahip faaliyetler olması, elde edilecek gelir düzeylerinde de belli bir eşitlikçi düzeyin ve buna bağlı daha adil bir dağılımın sağlanmasının koşulu olacaktır. Buna bağlı olarak, gelir grupları içinde yer alan birey ve/veya hanelerin gelirlerin oluşumuna aracılık eden kurumsallaşmış piyasa pratiklerine ulaşabilme imkanları gelir eşitsizlikleriyle mücadele de önem arz etmektedir.

Gelir gruplarının kendi içlerindeki dağılımını bozan bir diğer faktör ise o gelir grubu içine dahil olan iktisadi faaliyetlerin tanım itibarıyla heterojen bir yapıda olmasıdır. Dolayısıyla tanım olarak benzer faaliyetlerin iktisadi boyutlarının farklılıkları doğal olarak gelir farklılıklarına neden olmakta ve bunun neticesinde de bu gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizliği artırmaktadır. Bu sebepten kaynaklanan eşitsizliklerin azalması, en azından tanımsal düzeyde ilgili gelir grupları içinde kapsanan faaliyetlerin daha homojen faaliyetlerden oluşmasıyla temin edilebilir.

İleri sürdüğümüz bu hususlar itibarıyla Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğine kaynaklık eden gelir gruplarının değerlendirilmesini yapmak ve bu gruplardan kaynaklanan eşitsizliklerin sebeplerini özetlemekte yarar vardır. Faiz bu gelir gruplarının başında gelmektedir. 2002 sonrası faizlerde yaşanan düşüşün, faiz gelirleri ile diğer gelir grupları

arasındaki eşitsizliği azaltıcı etki yaratması olumlu bir gelişmedir. Ancak bu gelir grubunun kendi içinde görülen dağılımın eşitsizliğinin yüksekliği de son derecede çarpıcıdır. Bunun temel sebebi faiz gelirine konu olan mevduatların ve mevduatı doğuran tasarrufların haneler ve bireyler arasından eşit bir şekilde dağılmamasıdır. Dolayısıyla faiz düzeyi düşse de, haneler ve bireyler arasındaki dağılımda herhangi bir iyileşmenin olmaması halinde, faiz geliri elde edenler arasındaki eşitsizliğin düzelmesi mümkün değildir. Türkiye ekonomisinde 2007 sonrası dönemde giderek daha çarpıcı bir şekilde görülmeye başlanan tasarruf oranlarındaki düşüş, tasarruf ve mevduatların belli kesimler üzerinde nispi olarak daha fazla yoğunlaşmasına neden olmuştur. Düşük gelir gruplarının daha çok tüketime yönelmesi, onların yüksek gelir gruplarına göre mevduattan kaçışlarının daha hızlı olmasına yol açmakta ve bu da toplam mevduatta yüksek gelirlilerin payını görece olarak arttırmaktadır. Mevduatın dağılımında bu şekilde meydana gelen sapmalar faiz gelirlerinin de yüksek gelir grupları lehine bir durum yaratmaktadır.

Müteşebbis gelirleri, Türkiye'deki gelir dağılımı eşitsizliğine kaynaklık eden bir diğer gelir grubudur. Bunun temel sebebi bu grupta yer alan müteşebbislerin ve elde ettikleri gelir düzeylerinin heterojen yapısıdır. Zira bu grup içinde çok büyük iktisadi faaliyetlerde bulunan müteşebbislerle, esnafılık boyutunda iktisadi faaliyetlerde bulunan müteşebbisler yer almaktadır. Bu nedenden ötürü müteşebbis gelirleri arasında düzey olarak önemli boyutta farklılıklar oluşmaktadır.

Tarımsal müteşebbis grubunda da eşitsiz bir gelir dağılımı gözlemlenmektedir. Bu eşitsizlik temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki bu grup içinde yer alan hanelerin tarımsal işletmelerinin boyutudur. Tarımsal gelire konu olan toprağın büyüklüğü, elbette elde edilecek gelirin büyüklüğünü pozitif yönde etkileyecektir. Küçük toprak sahibi olan küçük üreticilerin gelirleri de küçük olacaktır. Öte yandan bu gelir grubu içindeki eşitsizliği yaratan bir diğer faktör de tarımsal ürünler arasında nispi fiyatlardaki farklılıklardır. Bazı tarımsal ürünlerin fiyatlarının belli dönemlerde diğerlerine oranla daha yüksek düzeyde artması bu gelirleri elde edenlerin gelirlerinde de yüksek oranda artışları beraberinde getirecek ve konjonktürel (bazı durumlarda yapısal olarak) olarak tarımsal gelir elde eden müteşebbis gelirlerinde de farklılıklara neden olacaktır.

İncelemeye konu olan emekli gelir grubu, diğer gelir gruplarına nazaran en kurumsal gelir kaynağından gelir elde eden gruptur. Bu sebeple Türkiye geneli itibarıyla kendi içinde en eşitlikçi gelir grubudur. Elde edilen gelirin doğası gereği farklılaşma düzeyi de düşüktür. Olumlu makroiktisadi gelişmelerin en fazla bu gelir grubunun refah düzeyini artırması beklenir.

Transfer geliri elde eden grupların içinde de eşitlikçi olmayan bir dağılım görülmektedir. Özellikle gelir dağılımını düzeltmek için desteğe ihtiyacı olan yoksul hanehalklarına yapılan bu tarz gelir transferlerinin gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltması beklenir. Oysa ülkemizde transfer gelirlerinin genel eşitsizliği artırıcı bir etki yarattığı gözlemlenirken kendi içinde de son derecede eşit olmayan bir dağılım sergilediği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi hanelerin transfer gelirlerine eşit erişim imkanına sahip olmamaları gelmektedir. Bu konunun araştırılmasında fayda vardır.

Emek geliri grubu da, kendi içinde eşitsiz gelir dağılımına sahip bir diğer gelir grubudur. Doğal olarak emek gelirlerinin elde edilmesinde bir takım farklılıklar gözlemlenebilir. Kurumsal gelir kaynaklarından elde edilen emek gelirlerinin daha standart ve çok da farklılaşmayan gelirlerden oluşması beklenirken, kurumsal olmayan, daha çok informal (kayıt dışı) gelir kaynaklarından elde edilen emek gelirlerinin ise, daha düşük ve oynaklığının ise daha yüksek gelirler olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, emek gelirlerinin daha kurumsal gelir kaynaklarından elde edilen gelirler konumuna gelmesi bu grup içindeki gelir dağılımı eşitsizliğini düzeltici etki yaratacaktır.

Türkiye ekonomisindeki iktisadi faaliyetler içinde son yıllarda dikkat çekici şekilde artış gösteren ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerin önemli ölçüde eşitsizliğe katkıda bulunduğu görülmektedir. Uluslararası rekabetten uzakta ve kurumsallık düzeyi düşük bu tarz iktisadi faaliyetler kolay şekilde artırılmaları sebebiyle siyasilerce tercih edilirler. Ampirik incelemelerimiz neticesinde bu tarz iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirlerin kendi içlerindeki gelir eşitsizliğinin de önemli boyutlarda olduğu ve ülke genelindeki eşitsizliğin artmasına katkıda bulunduğu anlaşılmıştır. Öte yandan dünya ekonomisi ile rekabet düzeyi yüksek ticarete-konu-olan iktisadi faaliyetlerin bünyesinde oluşturulacak kurumsal gelir kaynaklarının Türkiye'deki mevcut gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etki yaratacağı da düşünülebilir.

B Ö L Ü M

BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE KAYNAKLARI

5. BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE KAYNAKLARI³³

Farklı gelir gruplarının tabi oldukları gelir yaratma mekanizmalarının yol açtığı fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizlikleri ve bunun olası sebepleri bir önceki bölümde konu edilmiştir. Bu bölümde ise coğrafi olarak Türkiye'deki ve belli başlı on iki bölgedeki gelir eşitsizlikleri ve bunların olası kaynakları üzerinde durulmaktadır. Amacımız genel olarak bölgeler düzeyindeki gelir oluşturma mekanizmalarına ve bu mekanizmaların gelişmişlik düzeyi ile kurumsal düzeylerindeki farklılıklara dikkat çekerek bölgeler arasındaki gelir eşitsizliklerini açıklamaya çalışmaktır. Ayrıca her bölgenin faktör donanımı ve piyasa yapılarında görülen farklılıklar ile kültürel ve toplumsal farklılıklarının bölgesel iktisadi uygulamalara yansımaları ve bunların kaynaklık ettiği eşitsizliklerin neler olduğu da bulgulanmaya çalışılmaktadır. Dahası makroiktisadi düzeyde yapılan uygulamaların her bir bölge düzeyinde yansımaları ve bu yansımalarda bölgesel karakteristik özelliklerin rolü tartışılmaktadır.

Metodolojik olarak, bir önceki bölümde olduğu gibi bölgeler düzeyinde genel eşitsizlik ölçülerinin genel bir analizi ile başlayacak olan incelememiz, bölgesel eşitsizlikleri yaratan farklılıkların Shorrocks ayrıştırma yönteminin bulgularına dayanarak yorumlanmasıyla devam edecektir. Bu şekilde yapacağımız incelemelerle, her bir gelir grubunun bölgesel eşitsizliklere yapmış olduğu katkının derecesi anlaşılmalı çalışılacaktır.

Bölüm 4'teki incelememize konu olan Hanehalkı Bütçe Anketlerinin (HBA) bölgesel düzeyde bilgi içermemesi sebebi ile bu bölümde kullanılması mümkün olmamıştır. Bunun yerine bölge düzeyinde detaylı veri içeren Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları Anketi (GYKA) kullanılmıştır. Ancak, GYKA'nın kısıtı, 2006 yılından itibaren mevcut olmasıdır. Bu bölümdeki incelememiz sadece 2006 sonrasındaki dönemi kapsayacaktır. Bununla birlikte, incelememize konu olan bölgelerin ve bu bölgeleri konu edinen analizlerin daha iyi anlaşılması için bu bölgelerin neler olduğundan bir kez daha bahsetmekte yarar vardır. Ülkemiz alışageldiğimiz şekliyle coğrafi olarak yedi bölgeye ayrılmıştır. Bunlar Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'dir. Ancak önceki bölümlerde de açıklandığı üzere, çalışmamızın bu bölümünde dikkate aldığımız bölgesel gruplandırma bu yedili gruplandırma değildir. TÜİK'in bölgesel düzeydeki çalışmalarında kullandığı şekliyle on iki bölgeye ayrılmış bir gruplandırma kullanılmaktadır. Zira bu gruplandırma düzeyi on iki bölge ayrımında istatistikler üretmeye uygun temsili örneklemeler içerdiğinden, bu ayrımı

³³ Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları anketi belirli bir yıl süresince elde edilen gelir verilerini içermektedir ve bu gelir verileri o dönem zarfında elde edilen gelirlerin toplamını ifade eder. Dolayısıyla dönem sonu (ex post) değerler olarak düşünmek gerekir aynı şekilde bu veriler bir sonraki yılın dönem başı (ex ante) değerleri olarak da düşünülebilir. TÜİK'in belirli bir yıl için ilan ettiği gelir değerleri o yıl sonuna kadar elde edilen gelirlerin toplamıdır. Ancak ilan edilirken izleyen yılın dönem başı değeri olarak ilan edilir. TÜİK gelir dağılımı verilerini kamuoyuna sunarken ilan ettiği ex post gelir verisini referans yıl geliri olarak ifade etmektedir.

kullanmak bir bakıma zaruriyet haline gelmektedir. Ayrıca on ikili gruplandırmanın alışageldiğimizden daha fazla bölgeyi içermesi sebebiyle, göreceli olarak birbirine daha çok benzer, daha homojen illeri içermesinden dolayı iktisadi analizler açısından çok daha faydalı olabileceği düşünülebilir.

5.1. Türkiye Geneline ve Bölgesel Düzeyde Eşitsizlikler

Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak, bölgesel düzeyde gelir eşitsizlikleri bölgesel Gini katsayıları hesaplanarak incelenmeye çalışılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 5.1’de raporlanmıştır. Bu rakamsal sonuçlar, ayrıca Şekil 5.1’in oluşturulmasında kullanılmıştır.

Dikkat edilirse, Türkiye geneli için Tablo 5.1’de raporlanan Gini katsayılarının 2006 ve sonrası değerleri bir önceki bölümde farklı bir veri kümesinden yararlanılarak hesaplanan değerlerden bir iki puan daha büyük değerlere işaret etmektedir. Ancak Gini katsayılarının 2006 sonrası izledikleri yol bakımından bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Tablo 5.1’deki değerleri daha iyi yorumlayabilmek ve eşitsizlikteki gelişmeleri bir bütün olarak daha iyi görebilmek için bu tablodaki değerler kullanılarak Şekil 5.1 oluşturulmuştur. İlk bakışta Şekil 5.1’den birkaç çarpıcı sonuç elde edilmektedir. Öncelikle Türkiye geneli için hesaplanan Gini katsayısı 2006 sonrası yaşanan bir düşüşün ardından, yatay bir doğrultu etrafında hafif dalgalı bir seyir izlemeye başlamıştır. Bu yatay seyirden, yapısal anlamda gelir yaratma mekanizmalarında kayda değer bir değişimin yaşanmadığı, o yüzden de mevcut yapının aynı şekilde eşitsizlik üretmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak konjoktürel politikaların gelir yaratma süreçlerinde neden olduğu farklı etkileşimler neticesinde, ekonominin genel Gini katsayısında zaman içinde dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bu dönem zarfında hem toplamda, hem de kişi başı gelir (ortalama gelir) itibarıyla önemli artışlar yaşanmış olsa da, Tablo 5.1 ve Şekil 5.1’deki sonuçlardan anlaşıldığı kadarıyla dağılımındaki eşitsiz yapı hala devam etmektedir.³⁴

Şekil 5.1’den elde ettiğimiz diğer bir sonuç ise, bölgeler arası gelir eşitsizliği konusunda ciddi farklılıkların olduğudur. Dahası bu farklılıklara rağmen, hemen hemen tüm bölgelerdeki gelir eşitsizlikleri konjoktürel olarak dalgalanmalar göstermektedir. Öncelikle bölgeler arasındaki eşitsizlikler açısından meydana gelen bu farklar, gelir yaratıcı mekanizmaların her bir bölgede farklı sonuçlar doğurduğuna işaret eder. Gerek faktör donanımları, gerek bölgesel düzeydeki üretim ilişkileri açısından farklı olduğu anlaşılan bu bölgeler, kurumsal yapıları ve piyasa pratikleri açısından da önemli farklılıklar göstermektedir. Zira tüm bu bölgelere özgü yapısal farklar bölgelerin, ekonomiyi etki altına alan şoklar ile uygulanan politikalara farklı tepki vermesine neden olacaktır. Bu sebeplerden dolayı bölgesel gelir eşitsizlikleri zaman içinde farklı boyutlarda dalgalanmalar göstermektedir.

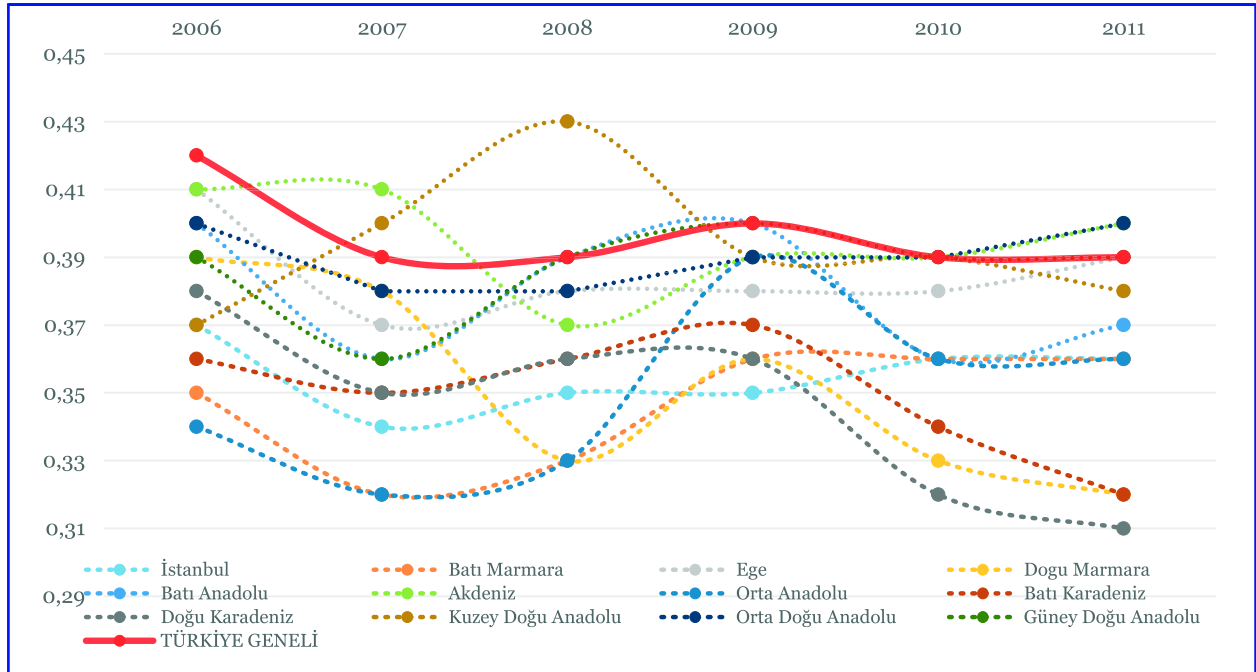
³⁴ Genel eşitsizlik ve bölge içindeki faktör gelirlerinin kendi içlerindeki eşitsizlik düzeyinin tespitine yönelik Gini katsayıları hesapları ve şekilleri sırasıyla Ek 5A ve Ek 5B’de verilmektedir.

Tablo 5.1. Türkiye Geneli ve Bölgesel Eşitsizlik Ölçüleri

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gini katsayıları						
İstanbul	0.37	0.34	0.35	0.35	0.36	0.36
Batı Marmara	0.35	0.32	0.33	0.36	0.36	0.36
Ege	0.41	0.37	0.38	0.38	0.38	0.39
Doğu Marmara	0.39	0.38	0.33	0.36	0.33	0.32
Batı Anadolu	0.40	0.36	0.39	0.40	0.36	0.37
Akdeniz	0.41	0.41	0.37	0.39	0.39	0.40
Orta Anadolu	0.34	0.32	0.33	0.39	0.36	0.36
Batı Karadeniz	0.36	0.35	0.36	0.37	0.34	0.32
Doğu Karadeniz	0.38	0.35	0.36	0.36	0.32	0.31
Kuzey Doğu Anadolu	0.37	0.40	0.43	0.39	0.39	0.38
Orta Doğu Anadolu	0.40	0.38	0.38	0.39	0.39	0.40
Güney Doğu Anadolu	0.39	0.36	0.39	0.40	0.39	0.39
TÜRKİYE GENELİ	0.42	0.39	0.39	0.40	0.39	0.39

Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Şekil 5.1. Türkiye Geneli ve Bölgesel Eşitsizlik Ölçüleri

Şekil 5.1'den elde ettiğimiz bir diğer çarpıcı gözlemimiz ise, üç bölgenin 2006-2011 döneminde belli yıllarda Türkiye genelinden daha fazla eşitsizliğe sahip olmalarıdır. Bu bölgeler 2007 yılında Kuzey Doğu Anadolu ile Akdeniz bölgeleri'dir. 2008 yılında Kuzey Doğu Anadolu'nun yine Türkiye genelinin üstünde bir eşitsizliğe sahip olduğu görülmektedir. 2011 yılında da Orta Doğu Anadolu ve yine Akdeniz bölgeleri diğer bölgelerden daha yüksek bir eşitsizliğe sahiptir. Bu noktada dikkat çeken bir husus da, Akdeniz bölgesindeki eşitsizliğin tüm dönem zarfında en yüksek düzeylerde seyretmesidir. Özellikle bu bölgenin son yıllarda yoğun göç baskısı altında olması bu sonucu açıklayan bir neden olarak görülse de, aynı zamanda bu bölge özelindeki gelir yaratma mekanizmalarının da böyle bir sonucun oluşmasında rolü olduğu gözden kaçırılmamalıdır.³⁵

Şekil 5.1'deki bölgesel eşitsizliklerin seyri incelendiğinde, başlangıçta geniş bir aralıkta dağılmış olan bölgesel Gini değerlerinin 2011 yılına gelindiğinde birbirinden farklı üç grup halinde kümelandıkları görülmektedir. Öncelikle bazı bölgelerin eşitsizlikleri Türkiye geneline ait Gini katsayısı etrafında toplanarak diğerlerinden ayrılmaktadır. Diğer bazı bölgelerin Gini değerleri azalan bir seyir göstererek bu bölgelerdeki gelir eşitsizliğinde bir iyileşmeye işaret etmektedir. Öte yandan, üçüncü grup olarak tanımlayabileceğimiz, son bölge grubunun eşitsizlik düzeyi ise, önceki iki grubun Gini değerlerinin arasında bir değere yakınsamaktadır. Bu son grup içinde bazı bölgelerde gelir dağılımında iyileşmeler yaşanırken, bazılarında da kötüleşmeler meydana gelmiştir.

Şekil 5.1'de yer alan bölgelerin gelir eşitsizlik düzeylerinin zaman içindeki seyri dikkate alınarak oluşturulan üç grup Şekil 5.2'de gösterilmiştir. Şekil 5.2a'da, gelir eşitsizliği açısından birbirinden farklı düzeylerde eşitsizlik durumuna sahip olan, ancak zaman içinde belli bir Gini değerine birlikte yakınsama davranışı gösteren dört bölge yer almaktadır. Bunlar ülkenin batısında yer alan ve nispi olarak piyasa pratikleri ve iktisadi kurumların işleyişi itibarıyla daha gelişmiş İstanbul, Batı Marmara, Batı Anadolu ve Orta Anadolu Bölgeleri'dir. Bu bölgelerdeki eşitsizlik çok geniş bir aralıkta dalgalandıktan sonra belli bir değer etrafında toplanmıştır. Özellikle gelir eşitsizliğinin arttığı yılların 2008 ve 2009 olması dikkat çekicidir. Bu yılların dünya ve Türkiye ekonomisinde iktisadi kriz yılı olması, bu krizin gelir dağılımı açısından olumsuzluklarının bu bölgeleri daha çok etkilediği anlaşılmaktadır. Göreli olarak daha gelişmiş ve piyasa kurumlarının daha çok işlerlik kazandığı bölgeler olması sebebiyle böyle bir şokun etkilerinin bu şekilde ortaya çıkması anlaşılır bir durumdur.

---

³⁵ *Gelir yaratma mekanizması ile kast edilen her bir fonksiyonel gelirin elde edildiği süreçlerdir. Örneğin bu, ücret geliri ise gelir yaratma mekanizması; işgücü piyasası ve bu piyasaya özgü dinamiklerdir. Söz konusu mekanizma, müteşebbis geliri için mal piyasaları ve dinamikleri, faiz geliri için faizin belirlenme süreçleri ile mevduatların oluşumuna etki eden dinamikler, emekli ve transfer gelirleri için bu gelirlerin tespitinin yapıldığı merkezi ve otonom sebeplerdir.*

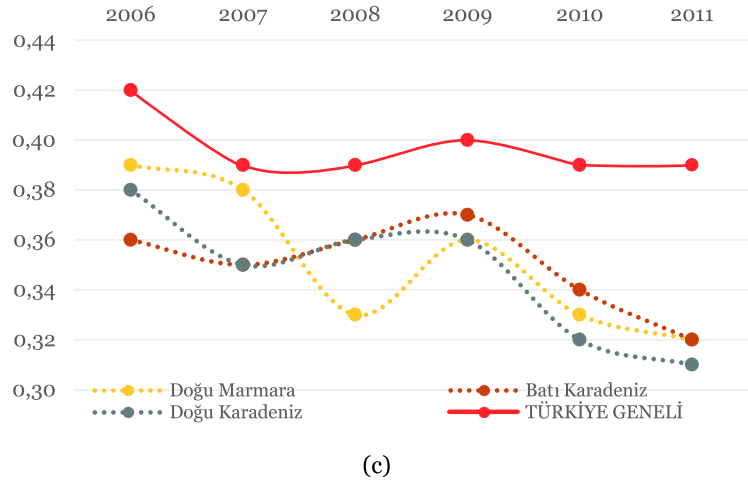
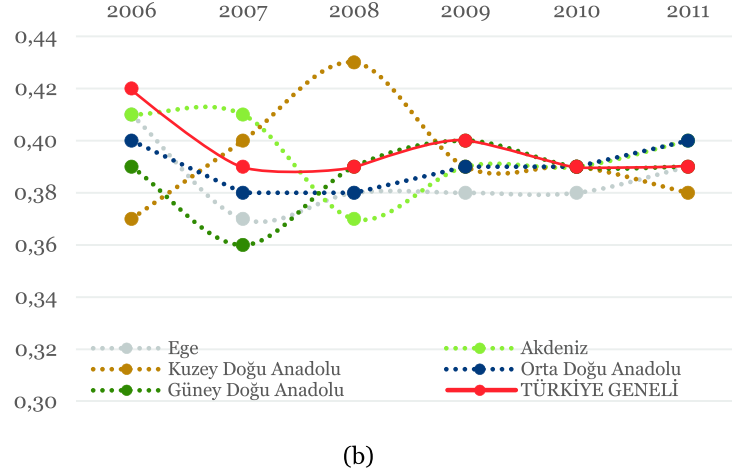
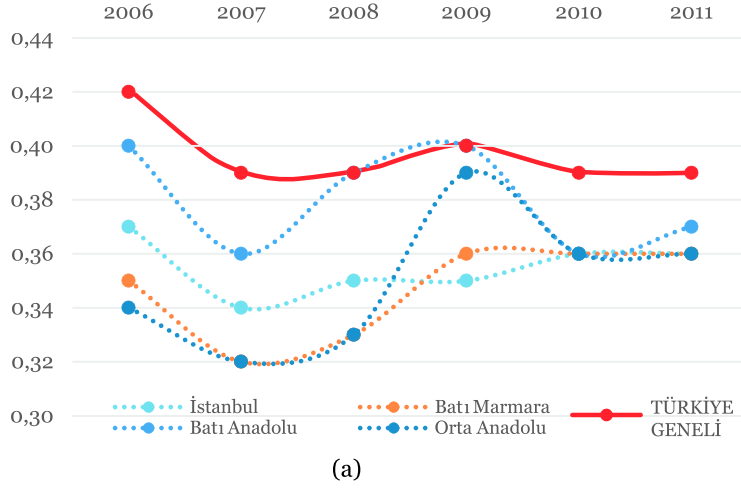
Şekil 5.2b'de gösterilen bölgelerdeki gelir eşitsizlikleri 2006-2011 döneminde yatay bir değer etrafında dalgalı bir seyir sergilemektedir. Grup içindeki bazı bölgeler yüksek Gini değerlerinden başlayarak, sönümlenen bir dalgalanmanın ardından başlangıç değerlerinin altında bir değere ulaşmaktadır. Akdeniz ve Ege bölgeleri buna örnek verilebilir. Orta Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri ise, Gini katsayılarının gösterdikleri dalgalı seyre rağmen, başlangıç düzeyine eşit bir düzeyde dönemi kapatmışlardır. Diğer yandan Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki eşitsizlik değeri 2011 yılına gelindiğinde başlangıç değerinin üstüne çıkarak, bu bölgede yaşanan gelir dağılımındaki kötüleşmenin ipuçlarını vermektedir. Bu bölgelerin ortak bir özelliği ise, zaman içinde Gini katsayılarında görülen dalgalanmanın son üç yıl zarfında sönümlendiği ve daha dar alanda dalgalanma göstererek farklılaştıklarıdır.

Şekil 5.2b'de, 2009 sonrasında, bölgelerdeki farklı gelir mekanizmalarının konjonktürel gelişmelere gösterdikleri tepkinin birbirinden çok farklı olmadığı ve gelir süreçlerinin eşitsizliklere aynı düzeyde kaynaklık ettiği sonucu çıkmaktadır. Özellikle 2006 sonrası gelişmeler bu bölgelerde gelir yaratan mekanizmalarda herhangi bir yapısal değişime neden olmadıklarından, bu bölgelerdeki eşitsizlik düzeyi 2011 yılına gelindiğinde başlangıca göre çok fazla değişim göstermemiştir.

Son olarak, Şekil 5.2c'de yer alan bölgelerdeki gelir dağılımı eşitsizliğinin azalan bir trend sergilemesi dikkat çekicidir. Bu grupta yer alan bölgeler sırasıyla Doğu Marmara, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz Bölgeleri'dir. Bu bölgelerdeki Gini katsayılarının 2006-2011 döneminde azalan bir trend sergilemesi, bu yönde etkiye neden olan sistematik ve bu bölgelere özgü bir takım gelişmelerin varlığına işaret etmektedir. İzleyen bölümlerde her bir bölgede eşitsizliğin ağırlıklı olarak hangi gelir gruplarından kaynaklandığı araştırılırken, bu bölgede ortaya çıkan farklı durumun kaynağı da incelenecektir.

Şekil 5.2'deki üç bölgesel grubun Gini katsayıları dikkate alınırsa, bazı bölgelerin gelir dağılımını zaman içinde düzelttiği, bazılarında değişen çok bir şey olmadığı, bazılarında ise kötüleşmelerin yaşandığı sonucu çıkmaktadır. Buradan, dönem içinde uygulanan politikaların ve dışsal şokların bölgesel gelir mekanizmalarını farklı şekillerde etkilediği ve bunun neticesinde gelirin farklı şekillerde dağılmasına neden olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu farklılıkların kaynakları ilerleyen bölümlerde bulgulanmaya çalışılmaktadır. Bu kısımdaki analizlerimizin ışığında, şimdilik kurumsal gelişmişlik düzeyinde ve bölgesel faktör donanımında görülen farklılıkların, bölgesel gelir süreçlerinin tepkilerindeki farklılıkların ana sebebi olduğunu ifade edebiliriz.

Şekil 5.2. Kümelenmiş Bölgesel Eşitsizlikler

5.2. Faktör Gelirleri ve Gelir Grupları İçindeki Eşitsizlikler

Türkiye ekonomisinde toplam gelirin nasıl paylaşıldığına bakmak için her bir gelir grubunun toplamdan aldıkları payların hesaplanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Hesaplamalarımız neticesinde, gelirin %40'ından fazlasının emek geliri olarak dağıldığı görülmektedir. Nüfusun önemli bölümünün emek geliri elde ettiği düşünüldüğünde en yüksek pay grubunun emek gelir grubu olması anlaşılır bir durumdur (bkz. Şekil 5.3). Şekil 5.3a'da her bir gelir grubunun zaman içinde toplamdan aldığı paylar gösterilmektedir. Müteşebbis gelirleri ikinci büyük gelir grubunu oluştururken, %20'lerin üzerinde olan payının 2008 yılından sonra kısa bir süre düşüş sergilemesi dikkat çekicidir (bkz. Ek 5C).

Herhangi bir üretim sürecine dayanmasa da, emekli gelirleri toplamdan alınan pay itibarıyla üçüncü büyük gelir grubunu oluşturmaktadır. Bu gelir grubunun bir diğer özelliği, kendi içinde çok fazla heterojenliği olmayan ve seviyesi daha çok otonom bir karar süreci ile belirlenen bir gelir grubu olmasıdır. Piyasa kurumuna dayalı olarak belirlenen bir gelir türü değildir. Toplamdan aldığı pay olarak emekli gelirlerini takip eden bir diğer gelir grubu da izafi kira gelirleridir. Bu gelir daha ziyade ev sahibi olmanın aile bütçesine yaptığı katkının derecesini gösterir ve daha çok izafi karakterdedir; yani bu gelir yoluyla gerçekte bireyin gelir toplamına giren bir büyüklük yoktur. Birey düzeyinde fazla oynaklığı olmayan ve daha çok otonom bir özellik sergileyen gelir grubudur. Uygulamada bireylerin evlerinin bulunduğu bölgeye göre tahmini bir değer olarak hanehalkının bütçesine yansıtılır. Diğer gelir gruplarının toplamdan aldıkları pay ise yukarıda bahsedilen dört gelir grubuna göre çok daha düşük düzeylerde olup, gayrimenkul gelirleri, faiz gelirleri ve transfer ödemelerinden oluşmaktadır.

Şekil 5.3b'de her bir gelir grubunun kendi içindeki gelir eşitsizliği gösterilmektedir.³⁶ Bu eşitsizliklerin düzeyini ve zaman içindeki seyirlerini belirlemek, her bir gelir için geçerli olan gelir yaratma sürecinin ne yönde bir sonuç ortaya çıkardığı ve bu sonucu çıkaran kurumsal ve/veya kurumsal olmayan yapının nasıl yapılar olduğunu anlamak bakımından önemlidir. Şekil 5.3b'de görüldüğü üzere, gelir grupları kendi içlerindeki eşitsizlikler itibarıyla kategorik gruplanmış bir davranış sergilemektedir. Bunlardan birinci grup, Türkiye geneli eşitsizliğinin etrafında kümeleşen gelir gruplarından oluşurken, diğeri bunun çok üstünde bir seviyede kümeleşen gelir gruplarını içerir. Bu grup davranışı aslında tüm dönem boyunca sergilenmektedir.

³⁶ Bu konuda yapılan yorumların bir karışıklığa neden olmaması için tekrarlamakta yarar gördüğümüz bir husus, Şekil 5.3'teki verilerin her bir gelir grubunun ayrı ayrı kendi içindeki gelir eşitsizliklerini gösteriyor olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, hanehalklarının tüm gelirleri dikkate alınarak yapılan bir hesaplama değildir.

Şekil 5.3. Türkiye Geneli İtibarıyla Gelir Gruplarının Payları ve Kendi İçlerindeki Eşitsizlikler (Bölgesel Gini Katsayılarına Dayanmaktadır.)

Diğer yandan görel olarak eşitsizlik düzeyi düşük olan gelir gruplarının niteliği dikkat çeken bir husustur. Bu gelir grupları sırasıyla emek gelirleri, emekli gelirleri ve izafi kira gelirleridir. Bu gelirlerden emekli gelirleri merkezi otonom karar süreçlerinin neticesinde oluşur ve piyasa dinamiklerinden bağımsızdır. Dahası bu gelirler tüm ülke düzeyinde homojen olarak uygulanırlar. Bölgesel anlamda uygulamalarda herhangi bir fark gözetilmez. Bu itibarla emekli gelir grubunun kendi içinde daha eşitlikçi bir yapı göstermesi beklenir.

İzafi kira gelirleri de, yukarıda bahsedildiği gibi, hanehalklarının bütçesine gerçek bir gelir katkısına karşılık gelmez. Hanehalkı ve birey düzeyinde çok fazla değişkenlik göstermeyen, daha ziyade sistematik bir tahmine dayanarak elde edilen değerlerdir. Daha çok, gelişmeye bağlı olarak ya zaman içinde ya da farklı bölgeler açısından homojen farklılık gösterirler. Bölgelerde gerçekleşen kira düzeylerine bağlı olarak yine sistematik olarak artar veya azalır. Dolayısıyla daha gelişmiş bölgelerde ev sahibi olmanın ve kira ödememenin hanehalkı bütçesine daha fazla katkı yapması beklenir. Zira kiralar ait oldukları bölgelerdeki iktisadi faaliyetlerin hacmi ile pozitif bir ilişki içindedir. Daha gelişmiş bölgelerdeki kira giderinin daha yüksek, daha az gelişmiş bölgelerdeki ise daha düşük olması beklenir. Bu sebepten dolayı bölgeler arasındaki izafi kira değerlerindeki farklılıklar bir bakıma bölgesel gelişme farklılıklarına işaret eder.

Bu gelir gruplarından emek gelirlerinde kurumsal düzenlemelerin önemi büyüktür. Kayıt dışılığın yaygın olduğu ülkemizde, kayıt içinde yer alan ücret gelirleri farklı kurumsal düzenlemelerin neticesinde elde edilirler. Öncelikle devlet memurları tüm ülke düzeyinde, son derecede homojen bir şekilde uygulanan bir ücret sisteminin neticesinde gelir elde ederler. Diğer yandan kayıtlı işgücü belli bir kurumsal çerçeve içinde ücretlerini belirleyebilmektedir. Dahası asgari ücret gibi bir gelir kaleminin ulusal düzeyde belirlenip, tüm ülke sathında uygulanması da ücret gelirlerinin kurumsal olarak belirlenmesine katkıda bulunur. Bunların dışında kalan ücret gelirleri, daha çok kayıt dışı mekanizmalar neticesinde, mevzuatın kapsamı dışında, daha çok informal faktörlerin neticesinde belirlenen ücretlerdir. Bölgelerin kurumsal altyapısı ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak ücret geliri elde eden grup içinde kayıtdışı mekanizmalardan elde edilen ücret gelirlerinin payı daha yüksek veya daha düşük olabilir. Özellikle ülkenin gelişmişlik ve kurumsallaşma seviyesi daha yüksek olan Batı bölgelerinde, kurumsal süreçler neticesinde belirlenen ücret gelirlerinin nispi payının daha yüksek olması beklenebilir. Kurumsallık düzeyinin giderek yavaşladığı, pazar yapısının zayıfladığı ve daha düşük bir iktisadi gelişmişlik düzeyine sahip bölgelerde ise, bu şekilde kurumsal süreçlerin belirlediği ücret gelirlerinin oranı azalacağı gibi, bu gelir grubunun kendi içindeki farklılıkları da artabilir.

Bunların dışında, kendi içindeki eşitsizlik düzeyi yüksek olan gruplardan müteşebbis gelirleri daha çok piyasa pratiklerinin neticesinde oluşan gelirlerdir. Dolayısıyla farklı piyasa yapıları ve piyasa pratikleri bu elde edilen müteşebbis gelirlerini etkileyecektir. Ayrıca müteşebbis tanım olarak kendi içinde çok fazla heterojen bir özellik gösterdiği için bu gruptaki gelirler arasında da büyük farklılıkların olması kaçınılmazdır. İcra edilen müteşebbislik faaliyetinin ölçeği de bu gruptaki gelirler arasındaki farkın kaynağı olacaktır. Ülke düzeyinde uygulanan politikaların farklı piyasa yapılarını farklı etkilemesi mümkün olduğu için, bu piyasalardan elde edilen gelirlerde de farklılıklar meydana gelebilecektir. Bazı politikalar belli bir tür müteşebbis faaliyetleri için gelir artışı sağlayabilecekken, başka müteşebbisler için tam zıt bir etki ortaya çıkarabilecektir. Bu tarz gelişmeler de

müteşebbis grubu içinde gelir dağılımında farklılıkların meydana gelmesine kaynaklık edecektir. Tüm bu sebepler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, diğer gelir gruplarından farklı olarak müteşebbis gelirlerinin pazar dinamiklerinin etkilerini en fazla yansıtan gelir grubu olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Toplam gelir içindeki payı küçük olmasına rağmen, kendi içindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu grupların başında faiz gelir grubu gelmektedir. Faiz gelirlerinin olduğu piyasa mekanizmaları açısından kurumsal yapının var olması, bu eşitsizliğin faize temel olan mevduatın dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklandığına işaret etmektedir. Bu aynı zamanda tasarrufların dağılımının da eşit olmadığı anlamına gelmektedir. Özellikle banka mevduatının ülke çapında yaygınlık kazanmaması ve/veya makroiktisadi gelişmeler neticesinde gözden düşmesi mevduat dağılımındaki çarpıklığın kaynağı olabilir. Öte yandan yüksek gelir gruplarının tasarruf yapma potansiyelinin daha yüksek olması da, son yıllardaki gelir artışlarının sonucunda tasarrufların bu kesimlerin ellerinde birikmesine yol açtığı düşünülebilir. Bu noktada dikkat çekmekte yarar gördüğümüz bir husus da, ülkenin finansal gelişmişlik düzeyinin bir sonucu olarak mevduatın tabana yönelik yaygınlığının da yapısal olarak düşük olması olasılığıdır. Zira mevduat dışı yatırım seçeneklerinin oluşturulmasının yanında, ülkede hala gayrimenkul ve altın gibi geleneksel yatırım seçeneklerinin yaygın kullanımı bu konudaki gelişmeleri engellemektedir.

Gayrimenkul gelir grubu içindeki yüksek eşitsizlik düzeyi de dikkat çekicidir. Bu gelir grubu içindeki eşitsizliğin kaynağı, daha çok gayrimenkul gelirine konu olan gayrimenkul varlıkların dağılımındaki eşitsizliklerdir. Özellikle bu dönem zarfında gayrimenkul dağılımında meydana gelen eşitsizlikler, ülke çapında uygulanan gayrimenkul edinim sisteminin de bir sonucudur. Ayrıca bu, gayrimenkul edinmek için gerekli kaynaklara erişim açısından da çok da eşit olmayan bir durumun varlığına işaret etmektedir.

Transfer gelirleri açısından da eşitsiz bir dağılımın olduğu Şekil 5.3b'de görülmektedir. Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi, bir sosyal ağ (social net) uygulaması olarak eşitsizliğin değil, daha çok eşitlik yaratıcı bir etkinin kaynağı olması beklenen transfer gelirlerinin kendi içindeki dağılımında görülen bu eşit olmayan dağılım ilgi çekicidir. Bu durum transfer gelirlerinin tahsis mekanizmalarının bir sonucu olabilecekken, farklı kaynaklardan elde edilen bu tarz gelirler arasındaki farklar da buna kaynaklık edebilir. Ayrıca birey ve hanhalkları açısından transfer gelirleri mekanizmalarına erişimde de eşit olmayan bir durumun varlığı bu gelir grubunun kendi içindeki dağılımının kötüleşmesine neden olabilir.

Gelir gruplarının kendi içlerinde gösterdikleri eşitsizliklerin bölgeler itibarıyla herhangi bir farklılık gösterip göstermediğini incelemekte yarar görmekteyiz. Her bir gelir grubunun

tabi olduğu gelir yaratma mekanizmasının bölgesel düzeyde farklılıklara kaynaklık edip etmediğini bulgulamak; ediyorsa bunun bölgesel nedenlerini ortaya çıkarmak gelir eşitsizliği ile mücadelede oluşturulacak politikaların tespitinde yararlı olacaktır. Bu aşamada belirtmekte yarar gördüğümüz bir başka nokta da şudur. Şekil 5.3'ten görüldüğü üzere, elimizdeki gelir gruplarının önemli bir bölümünün gelirleri otonom süreçlere tabidir ve bu şekilde en azından bir bölümünün bölgeler arasında uygulamalar açısından farklılıklar içermediği dikkate alınmalıdır. Transfer gelirleri, emekli gelirleri, izafi kira gelirleri ve bir ölçüde emek gelirleri bu kapsamda değerlendirilebilecek gelirlerdir. Diğer yandan faiz gelirlerinin eşit olmayan dağılımı bölgesel düzeyde mevduatın ve buna temel olan tasarrufların eşit olmayan dağılımı hakkında bir fikir vermektedir. Gayrimenkul gelirlerinin eşitsizliği de, yine gayrimenkul varlıklarının dağılımındaki eşit olmayan yapıya ve gayrimenkul edinim sisteminin adil olmayan yapısına işaret etmektedir. Bu gelir grupları içinde müteşebbis gelirleri ise, piyasalarla ilişkisi sebebiyle, bölgesel düzeyde doğrudan farklılıkların gözlemleneceği, bölgelere göre değişiklik gösteren bir gelir grubudur. Bu husustaki incelemeler izleyen bölümlerde yapılacaktır. Ancak ondan önce gelir gruplarının kendi içlerinde gözlemlediğimiz eşitsizliklerinde bölgesel düzeyde nasıl bir fark olduğunu incelemekte yarar vardır.

5.2.1. Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizliklerinde Bölgesel Farklılıklar Var Mı?

Her bir gelir grubunun kendi içindeki eşitsizlikleri, o gelir grubunun tabi olduğu gelir yaratma mekanizmalarının bir sonucudur ve bu mekanizmalar bölgeler arasında farklılık gösterebilir. Dahası bölgeye özgü bir takım özellikler de belli gelir grupları için gözlemlediğimiz eşitsizliğin sebebi olabilir. Bu gerekçeyle her bir gelir grubunun bölgesel düzeyde gösterdiği eşitsizlikler yıl yıl hesaplanmış ve bunların şekilleri hazırlanmıştır (bkz. Ek-5B). Ardından her bir gelir grubu için hazırlanan bu şekillerdeki bölgesel eşitsizliklerin zaman içindeki seyrinin karakteristik özellikleri dikkate alınarak Tablo 5.2'de özetlenmeye çalışılmıştır. Bu şekillere dayanak teşkil eden Gini katsayıları Ek-5A'da raporlanmıştır.

Tablo 5.2'de her bir sütunda gelir grupları, yatayda ise bölgeler yer almaktadır. Sütun itibarıyla yapılacak bir değerlendirmede, belli bir gelir grubunun kendi içindeki eşitsizliğin nitel anlamda bölgeler arasındaki değişkenliği görülür. Yatayda ise, belli bir bölgedeki farklı gelir gruplarının eşitsizlikleri görülmektedir.

Tablo 5.2'de her bir hücrede yer alan D ve Y harfleri eşitsizlik düzeyi sıralamasında görece olarak düşük ve yüksek gelir eşitsizliği olan gelir gruplarındaki kategorik eşitsizlik düzeyini göstermektedir. Bu harflerin sayısı da, ilgili kategori içindeki eşitsizliğin şiddetini ifade etmektedir. Belirtmekte yarar gördüğümüz bir husus da, bu bölümde yapmaya

çalıştığımız incelemenin genel bir inceleme olduğu ve uygulamaya çalıştığımız yöntemin de, elimizdeki mevcut çok sayıda bilgiyi kategorize ederek, bir takım genel sonuçlar elde etme çabası olduğunun unutulmaması gerektiğidir.

Tablo 5.2 yatay olarak incelendiğinde, her bir bölgedeki gelir grupları için hesaplanan Gini katsayılarının sergilediği eşitsizlikler sebebiyle Şekil 5.3b'deki gibi iki farklı kategori ortaya çıkmıştır. Emek, emekli ve izafi kira gelir grupları görece olarak sergiledikleri düşük eşitsizlik nedeniyle düşük eşitsizlik kategorisinde; transfer, gayrimenkul, müteşebbis ve faiz gelirleri ise yüksek eşitsizlik kategorisinde yer almaktadır (bkz. Ek-D). Her bir gelir grubundaki eşitsizliklerin bölgesel dağılımında görülen farklılıklar, bu gelire yönelik olarak, o bölgelerde oluşmuş gelir süreçlerinin ne boyutta bir eşitsizlik yarattığını anlamamıza yardımcı olur. Örneğin Tablo 5.2'de emek gelirlerinin kendi içindeki eşitsizliğin bölgesel değişkenliği ilk sütundan görülmektedir. Öncelikle emek gelirleri içindeki eşitsizlik, görece olarak düşük eşitsizlik kategorisinde yer almaktadır. Bu, Şekil 5.3'teki sonuçlarla paralel bir sonuçtur. Ancak bu kategori içinde emek geliri, diğer iki gelir grubuna göre eşitsizlik dağılımı en yüksek gelir grubudur ve bu sebeple DDD ile diğerlerinden ayrıştırılmıştır.

Tablo 5.2. Gelir Gruplarının Kendi İçerisindeki Eşitsizliklerde Bölgesel Farklılıklar

Gelir Grupları							
	Emek	Emekli	İzafi Kira	Transfer	Gayrimenkul	Müteşebbis	Faiz
TÜRKİYE	DDD	D	D	YY	YY	Y	YY
İstanbul	DDD	DD	D	YY	Y	YY	YYY
Batı Marmara	DDD	DD	D	YY	Y	Y	YY
Ege	DDD	DD	D	YY	YY	YY	YY
Doğu Marmara	DD	D	D	Y	YY	Y	YY
Batı Anadolu	DDD	D	D	Y	YY	YY	YY
Akdeniz	DD	D	D	Y	Y	YY	YY
Orta Anadolu	DDD	DD	D	Y	YY	YYY	Y
Batı Karadeniz	DDD	D	D	YY	Y	Y	YYY
Doğu Karadeniz	DDD	D	D	Y	YYY	Y	YY
Kuzey Doğu Anadolu	DDD	DDD	D	YY	YYY	Y	YY
Orta Doğu Anadolu	DDD	DDD	D	YY	YYY	Y	YYY
Güney Doğu Anadolu	DD	DDD	D	YY	YYY	Y	YYY

Not: D ve Y sırasıyla Düşük ve Yüksek anlamında kullanılmaktadır. Bu harflerin sayısı ise düşük ve yüksek ibareli gelir grupların eşitsizlik açısından kendi içindeki sıralamasını göstermektedir. Örneğin tek D, düşük Gini katsayısına sahip grup içinde en düşüğü, DDD ise en yüksek Gini katsayısına sahip gelir grubunu gösterir. Y ise yüksek gini katsayısına sahip gelir grupları arasındaki görece olarak en düşük eşitsizliği gösterirken, YYY en yüksek eşitsizliğe sahip gelir grubunu ifade eder. DD ve YY ise en yüksekle en düşük arasındaki ortada yer alan değerleri gösterir. Yani tablodaki Gini katsayıları, harflere göre en küçükten, en büyüğe doğru, D-DD-DDD-Y-YY-YYY şeklinde sıralanır.

Tablo 5.2'ye göre, bölgeler arasında emek geliri eşitsizliğinin çok değişkenlik göstermediği görülmektedir.

Emekli gelirleri açısından bakıldığında ise bu grup içindeki eşitsizlik bölgesel olarak değişkenlik göstermektedir. Bu gruptaki eşitsizliğin en çarpıcı özelliği Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde eşitsizlik düzeyinin diğer bölgelere göre çok daha yüksek olmasıdır. Bu durum söz konusu bölgelerin sosyo-ekonomik yapısı hakkında da bilgi verir. Zira emekli gelirleri açısından böyle bir eşitsizliğin varlığı, bu bölgelerde geniş bir emekli kesiminin düşük gelir elde ettiğine, buna karşılık daha küçük bir kesimin ise yüksek emekli geliri elde ettiğine işaret etmektedir. Bölgedeki yüksek emekli gelirlerini memur emeklilerinin elde ettikleri gelir olarak düşünürsek, düşük olanlarınkini de diğer bölgelerde rastlanmayan ancak sadece bu bölgeye özgü düşük emeklilik geliri sağlayan bir kesimin bulunduğuna işaret etmektedir. Bahsi geçen bölgelerde özellikle yüksek emekli geliri elde edenlerin sayısındaki görece artış ya da düşük emekli geliri elde edenlerdeki artışlar bu duruma yol açmış olabilir.

Tablo 5.2'nin üçüncü sütunundaki izafi kira gelirlerine bakıldığında, bu gelir grubundaki eşitsizliğin homojen seyri dikkat çekicidir. Zira bu gelir, hanhalklarına belli bir sistematik gözetilerek, otonom bir şekilde atanan değerler olduğu için eşitsizlik yaratma kabiliyeti sınırlıdır. Dolayısıyla bu gelir grubu içindeki eşitsizliğin bölgeler açısından farklılık göstermemesi, ancak ve ancak tutarlı bir sistematığın tüm bölgeler açısından uygulandığına işaret edecektir.

Kendi içlerindeki eşitsizlik düzeyleri düşük olan gruplar daha kurumsal, daha organize gelir kaynaklarından gelirlerini elde etmeleri itibarıyla, bölgesel eşitsizlik düzeyleri de diğer gelir gruplarına göre daha düşük çıkmaktadır. Bu, dikkat edilmesi gereken bir bulgudur.

Kendi içlerindeki eşitsizlikleri yüksek olan gelir grupları incelendiğinde ise, bunlardaki eşitsizliklerin bölgeler arasında daha çok değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunlar içinde transfer gelirlerinin dağılımı görece olarak daha az değişkenlik gösterirken, kendi içindeki eşitsizlik düzeyinin birçok bölgede oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla transfer gelirlerinin tahsis mekanizmalarının bölgesel düzeyde de eşit olmayan bir dağılım ürettiği sonucuna varılabilmektedir.

Bölgeler itibarıyla eşitsizlik seviyesi yüksek değişkenlik gösteren diğer gelir grupları gayrimenkul gelirleri, müteşebbis gelirleri ve faiz gelirleridir. Gayrimenkul gelirlerindeki eşitsizliklerin kaynağının gayrimenkul dağılımının da bir göstergesi olduğu düşünülürse, bölgeler itibarıyla gayrimenkul varlıklarının dağılımındaki eşitsizliklerin bölgesel bir takım

özellikler içerdği sonucuna erişilir. Dikkat edilirse Doğu Karadeniz, Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri gayrimenkul gelirlerinin dağılımı açısından en kötü bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, bu bölgelerdeki gayrimenkul edinim sisteminin de bir sonucudur. Zira tarımsal gelirlerin bazı ürünler açısından yüksekliği ve bu gelirlerin belli ellerde toplanması, mali kesimdeki yatırım imkanlarının cazibesinin düşmesiyle birlikte, bir yatırım aracı olarak gayrimenkul edinimine yönelim bu bölgelerin farklılıklarını açıklayan bir sebep olabilir. Konjonktürel olarak artış gösteren kullanılmayan kaynakların gayrimenkul varlık talebini artırması öncelikle bu varlıkların dağılımını bozmuş, ardından bu varlıklardan elde edilen gelirlerin de eşitsiz dağılımına neden olmuştur. Öte yandan aynı dönemde yine aynı bölgelerdeki gayrimenkul arzındaki artış da, bu yöndeki bir yoğunlaşmayı ve gayrimenkul gelirlerindeki eşitsiz dağılımı körüklemiş olabilir.

Müteşebbis gelirlerinin oluşturduğu eşitsizlik gayrimenkul gelirlerine göre daha düşük seviyelerde olup bölgeler arasındaki değişkenliği de görece olarak daha düşüktür. Belli piyasa pratikleri neticesinde meydana gelen bu gelirlerin yüksek bir eşitsizliğe yol açmasının sebepleri önceki bölümde tartışıldı. Müteşebbis gelirlerinin genel olarak daha heterojen bir yapıya sahip olması ve farklı ölçekli faaliyetlerin bünyesinde yer alması bu eşitsizliğin sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca farklı piyasaların, uygulanan makroiktisadi politikalardan, doğrudan ancak farklı şekillerde etkilenmesi de bu eşitsizliğe kaynaklık etmektedir. Tablo 5.2'den anlaşıldığı üzere, piyasa pratiklerinin bölgesel farklılıkları da, bu eşit olmayan dağılıma sınırlı ölçüde etki etmektedir. Bölgesel farklılıkların beklendiği kadar yüksek olmaması, bölgesel düzeydeki unsurların, bu gelirlerin oluşumunda diğer gelir gruplarında olduğu kadar etkili olmadığını göstermektedir.

Faiz gelirleri içindeki eşitsizlikler, gayrimenkul gelirlerindeki gibi bölgeler arasında değişkenlik göstermektedir. Yine bölgelerdeki mevduat dağılımının bir sonucu olarak meydana gelen faiz gelirlerinin dağılımındaki eşitsizlikler aynı zamanda bölgelerin kendine özgü yapılarının bir sonucudur. Bölge düzeyinde gelirin belli ellerde yoğunlaşması ve tasarruf ve mevduat dağılımında buna bağlı meydana gelen eşit olmayan dağılım bu yapısal farklılıklara sebep olabilir. Genel olarak bölgelerin temel gelir kaynağının tarımsal faaliyet olduğu düşünülürse, hem toprakların dağılımı hem de nispi tarımsal ürün fiyatlarının belli tarımsal ürün üreticileri için neden olduğu homojen olmayan gelir artışları bölgesel eşitsizliklere neden olabilir.

Sonuç olarak, otonom karakterde, daha kurumsal ve organize olmuş yapıların doğurduğu gelirlerin ait olduğu gruplarda eşitsizlik görece olarak daha düşük seviyelerdedir. Dahası bu tarz gelir elde eden grupların kendi içlerindeki eşitsizlik düzeyi daha az bölgesel değişkenlikler göstermektedir. Gelir elde etme süreçlerinde bölgesel özelliklerin önem kazandığı gelir kalemlerinde ise, bu bölgesel karakteristik özelliklerin

gelirlerin dağılımına etki ettikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan transfer gelirlerinin eşitsizliğinin bölgesel düzeyde farklılık göstermesi bu gelirlerin tahsis süreçlerinde bölgesel bir takım faktörlerin öne çıktığı sonucunu doğurmaktadır.

5.3. Bölgesel Düzeyde Eşitsizliklerin Zaman İçindeki Analizi

Her bir eşitsizlik düzeyinin zaman içindeki değişimleri dikkate alınarak Tablo 5.3 oluşturulmuştur. Bölge düzeyinde her bir gelir grubundaki gelir dağılımı eşitsizlikleri hesaplanarak, bölge düzeyindeki gelir eşitsizliklerinin zaman içindeki seyrine bakılmıştır. Ardından bu eşitsizliklerdeki seyrin genel eğimi dikkate alınarak, o gelir grubundaki eşitsizliğin her bir bölgede ne yönde değiştiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu incelememizde, önceki bölümlerde olduğu gibi, gelir eşitsizlikleri Gini katsayıları ve bu katsayılardaki değişimler kullanılarak hesaplanmıştır. Tablo 5.3'te özetlenen genel saptamalara temel teşkil eden şekiller Ek-5D'de yer almaktadır.

Tablo 5.3'teki (+)'lar eşitsizlik düzeyindeki artışları, (-)'ler ise azalışları göstermektedir. (0) ise genel eğilimin istikrarlı bir yapıda olduğunu göstermektedir. Değişimlerin kuvveti ise (+) ve (-)'lerin sayısıyla gösterilmiştir.

Görelilik olarak eşitsizliğin daha düşük olduğu gelir gruplarında (emek, emekli ve izafi kira gelir grupları) emek ve emekli gelirlerinin dağılımındaki eşitsizliklerin birçok bölgede artış eğilimi sergilediği anlaşılmaktadır. Özellikle emek gelirlerinde Orta Doğu Anadolu'daki eşitsizlik düzeyinin ciddi bir şekilde artması dikkat çekmektedir. Bunun yanında Batı Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinde emek geliri elde edenler arasındaki eşitsizlik düzeyinde çok fazla bir değişim olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan emekli gelirleri açısından durum bölgeler itibarıyla bir parça farklılık içermektedir. Eşitsizlik düzeyi görelilik olarak düşük olsa da, emekli geliri elde eden grup içindeki gelir dağılımının Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde ciddi oranda kötüleştiği görülmektedir³⁷. İzafi kira gelirleri açısından ise eşitsizliğin hemen hemen tüm bölgelerde azaldığı anlaşılmaktadır.

Önceki bölümlerde görelilik olarak eşitsizliğin daha yüksek olduğu gelir grupları arasında kategorize edilen faiz ve müteşebbis gruplarındaki zaman içindeki gelişmeler ise ilginçtir. Öncelikle faiz geliri grubu içindeki eşitsizliğin Orta Anadolu bölgesi dışında hemen hemen tüm bölgelerde ılımlı bir artış gösterdiği görülmektedir. Ege, Doğu Marmara ve İstanbul'da ise eşitsizlik düzeyinin istikrarlı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Müteşebbis gelirlerindeki gelişmeler ise faiz gelirlerine göre daha karmaşık bir yapı sergilemektedir.

³⁷ Bu durum iki sebepten kaynaklanıyor olabilir. Birincisi düşük emekli geliri elde edenler bölge dışına göç etmiş olabilir. Bir diğeri ise, emek geliri elde edenler kayıtdışı çıkmış olabilir.

Tablo 5.3. Bölge Düzeyinde Gelir Gruplarının Kendi İçlerindeki Eşitsizliğin Gelişimi (2006-2011)

Gelir Grupları							
	Faiz	Müteşebbis	Gayrimenkul	Transfer	Emek	Emekli	İzafi Kira
TÜRKİYE	+	0	+	--	0	++	--
İstanbul	0	0	++	---	+	+	--
Batı Marmara	+	+	0	--	++	+	-
Ege	0	+++	+++	---	0	+	---
Doğu Marmara	0	0	0	--	-	++	--
Batı Anadolu	+	-	+	--	0	0	--
Akdeniz	+	0	+	--	0	+	-
Orta Anadolu	-	+	++	--	++	-	0
Batı Karadeniz	++	+/-	++	--	++	0	-
Doğu Karadeniz	+	--	+++	--	+	+	--
Kuzey Doğu Anadolu	+	+	+++	-	++	++	---
Orta Doğu Anadolu	+	+	+++	+	+++	+++	---
Güney Doğu Anadolu	++	-	+++	+	++	+++	-

Not: (+) ve (-)'ler ilgili gelir grubuna ait Gini katsayılarının sırasıyla artan ve azalan eğimlere sahip olmalarını göstermektedir. Bunların sayısı ise artış ve azalışın şiddetini ifade etmektedir. (0) ise dönem zarfında ilgili Gini katsayısının yatay bir seyir izlediğini göstermektedir.

Ege bölgesinde müteşebbis gelirlerinin dağılımındaki eşitsizlik ciddi bir artış göstermektedir. Diğer yandan Batı Karadeniz'deki eşitsizlik seviyesinde ciddi dalgalanmalar vardır. Dönemin bir bölümünde çarpıcı artış varken, diğer bir bölümünde azalma görülmektedir.

Transfer gelirlerinin eşitsizliğin yüksek olduğu gelir gruplarından biri olduğu daha önce tespit edilmişti. Ancak zaman içinde bu eşitsizliğin ülke geneli ve hemen hemen tüm bölgelerde azalma yönünde bir seyir izlediği anlaşılmıştır. Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri bu husustaki istisnaları oluşturmaktadır. Bu bölgelerde eğilim, eşitsizliği artırıcı yöndedir.

Tablo 5.3'te görülen en çarpıcı sonuç gayrimenkul gelirlerinin dağılımında zaman içinde ciddi bir kötüleşmenin yaşanması ve bu kötüleşmeden hemen hemen tüm bölgelerin az ya da çok pay almalarıdır. Bu kötüleşmenin temeli gayrimenkul varlıkların dağılımında meydana gelen çarpıklıktır ve zaman içinde gayrimenkul edinim sisteminin işleyişi böyle bir çarpıklığın oluşmasına müsaade etmiştir. Özellikle Doğu Karadeniz, Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri bu kötüleşmenin en fazla olduğu bölgeler olarak öne çıkmaktadır. İktisadi yapı ve faktör donanımı açısından bu bölgelerin diğerlerine oranla farklı yapısı, gayrimenkul edinim sisteminin sebep olduğu çarpıklıkları destekleyerek, bu gelir grubu içindeki dağılımın çok daha fazla kötüleşmesine neden olmuştur.

Tablo 5.4. 2011 Yılı İçin Faktör Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı

	Nüfusun Oranı	Ortalama Gelir	Toplam Gelirden Pay
İstanbul	0.18	17,088.5	0.24
Batı Marmara	0.04	12,127.4	0.04
Ege	0.13	14,667.9	0.15
Doğu Marmara	0.09	12,506.6	0.09
Batı Anadolu	0.09	14,310.1	0.11
Akdeniz	0.13	11,633.3	0.12
Orta Anadolu	0.05	11,037.4	0.05
Batı Karadeniz	0.06	10,745.1	0.05
Doğu Karadeniz	0.03	10,964.1	0.03
Kuzey Doğu Anadolu	0.03	8,644.0	0.02
Orta Doğu Anadolu	0.05	8,005.7	0.03
Güney Doğu Anadolu	0.11	6,773.3	0.06

Kaynak: 2011 GYKA anketinden yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

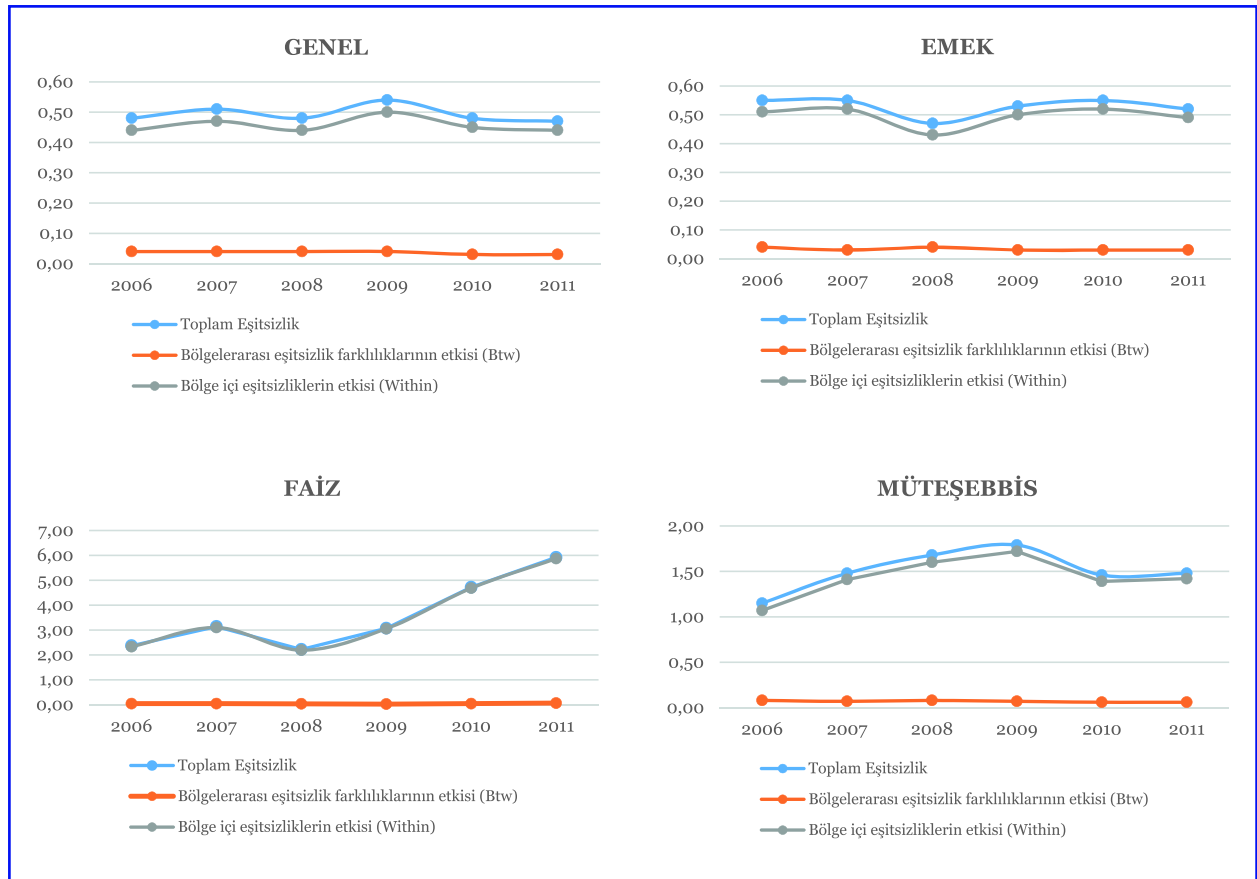
5.3.1. Bölgesel Gelir Farklarının Türkiye'deki Gelir Dağılımına Etkisi

Türkiye ekonomisinde bölgeler arasındaki gelişme farkı bilinen bir gerçektir. Bu bariz gelişme farklılığı bölgesel düzeydeki iktisadi yapıların oluşumu ve işleyişinin bir sonucu olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Makro düzeyde uygulanan iktisadi politikalara ve reformlara bölgesel yapıların yavaş tepki göstermesi, özellikle radikal reform dönemlerinde bölgeler arasındaki eşitsizlikleri artırmaktadır. Zira bazı bölgeler gelişme sürecine yavaş tepki vererek, bazıları da sürece daha hızlı katılarak bölgesel düzeyde değişimlere yön verirler. Özellikle faktör donanımı itibarıyla adil olmayan bir dağılımın bulunduğu bölgelerde bu durumu değiştirmek son derecede zordur. Gelişme sürecinde giderek muhafazakârlaşan bu tarz iktisadi yapılar, bölgeler arasındaki gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olabilirler.

Tablo 5.4'te ülke nüfusunun ve gelirin bölgeler arasında dağılımı görülmektedir. Diğer faktör gelirlerinin de bölgesel dağılımlarını içeren tablolar Ek-5E'de bulunmaktadır. Dikkat edilirse nüfus dağılımı açısından en yüksek yoğunluğun yaşandığı bölgeler İstanbul, Ege ve Akdeniz bölgeleridir. Bu bölgeleri sırasıyla Güneydoğu Anadolu, Doğu Marmara ve Batı Anadolu bölgeleri takip etmektedir. Öte yandan ortalama gelir düzeyleri itibarıyla da bölgeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 5.4'teki veriler ışığında ortalama gelirin en yüksek olduğu bölge İstanbul Bölgesi'dir. En düşük olduğu bölge ise Güney Doğu Anadolu bölgesidir. İstanbul'daki gelir Güney Doğu Anadolu'daki ortalama gelirden yaklaşık 2.5 kat daha fazladır.

Bölgesel düzeydeki gelir farklılıklarının yanında her bir bölgenin kendi içindeki gelir eşitsizliğinin de farklı olduğu daha önceden ifade edilmişti. Bu aşamada sorulması gereken temel soru, Türkiye ekonomisinde gözlemlediğimiz eşitsizliğin, bölgeler arasındaki eşitsizliklerden mi, yoksa her bir bölgenin kendi içindeki eşitsizlik düzeylerinden mi kaynaklandığıdır. Bu amaçla bir önceki bölümde kullandığımız ayrıştırma analizleri vasıtasıyla, bölgeler arasında ve bölge içi eşitsizliklerin genel eşitsizliğe katkıları istatistiki olarak ölçülmeye ve buna bağlı olarak da, hangisinin temel belirleyici olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Hesaplamalarımız neticesinde elde edilen değerlerden yararlanılarak Şekil 5.4 oluşturulmuştur. Bu hesaplamalar hem Türkiye geneli için hem de faktör gelir grupları için yapılmıştır. Bölgesel farklılıkların Türkiye'deki gelir eşitsizliğine katkısının incelenmesinin yanında, faktör gelirlerinin her birinin dağılımına etkileri de incelenmiştir. Yapılan tüm hesaplamalar, gelir eşitsizliğinde bölgeler arası farklılıkların değil, aksine bölge içinde görülen gelir eşitsizliklerinin daha büyük rol oynadığına işaret etmektedir. Bu sebeple bölge içi eşitsizliklerin kaynaklarını daha detaylı olarak incelemek ve gelir eşitsizliğini yaratan gelir gruplarını tespit etmek gerekmektedir. Zira bu yönde yapacağımız inceleme, ülke düzeyindeki gelir eşitsizliğiyle mücadelede öncelikle bölge içindeki eşitsizliklerin kaldırılmasına işaret etmekte ve bu amaçla iktisadi olarak yapılması gerekenlerin tespitini kolaylaştırmaktadır.

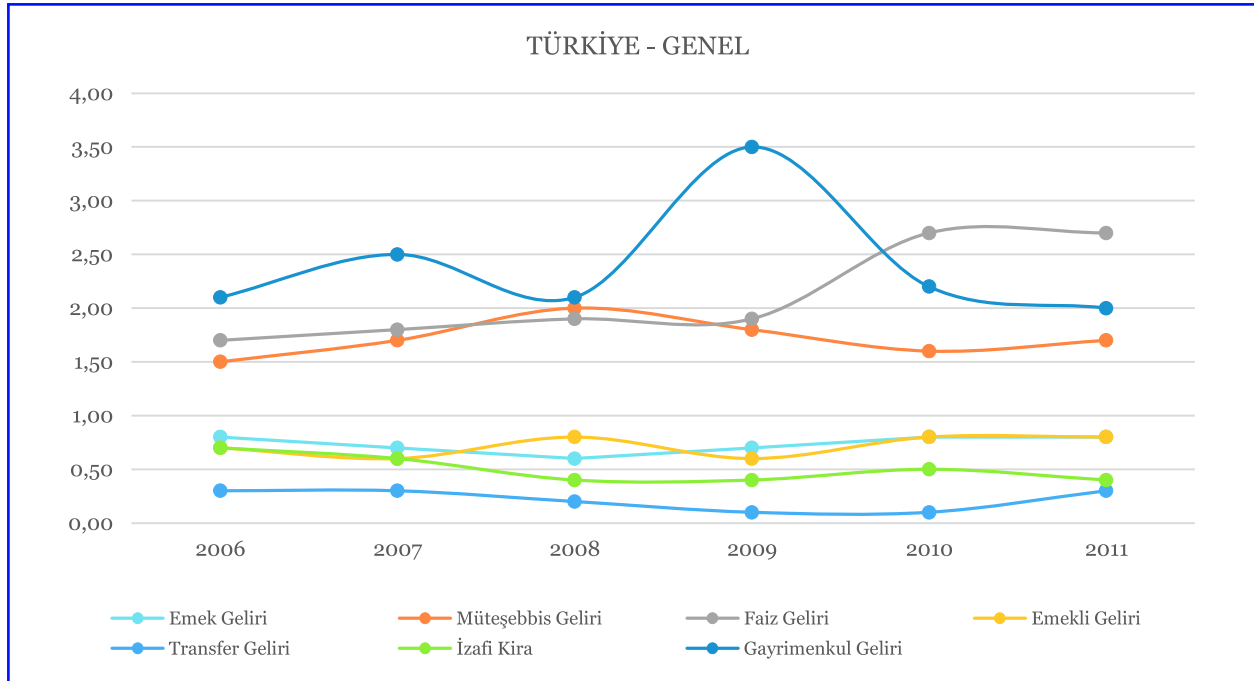
Şekil 5.4. Faktör Gelir Gruplarının Grup İçi ve Gruplar Arası Eşitsizliklerinin Genel Eşitsizliğe Etkileri

Şekil 5.4. Faktör Gelir Gruplarının Grup İçi ve Gruplar Arası Eşitsizliklerinin Genel Eşitsizliğe Etkileri (devamı)

Şekil 5.5. Genel Olarak Faktör Gelir Gruplarının Eşitsizliğe Katkıları

5.4. Gelir Gruplarının Türkiye Geneline ve Bölgesel Eşitsizliğe Katkıları

Daha önceki bölümlerde faktör gelirlerinin bazılarının dağılımında, diğerlerine göre daha farklı gelişmelerin olduğu ve bunların da bölgesel düzeyde farklılaşmalar gösterdiği sonucuna varılmıştır. Özellikle faiz gelirleri ile gayrimenkul gelirlerinin dağılımında bölgesel farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılıkların bölgenin genel gelir dağılımı eşitsizliğine ne yönde ve ne şiddetle etki ettiğini bulgulamak incelememizin bu aşamasında önem kazanmaktadır. Bu amaçla, ülke ve bölge düzeyindeki verilere Shorrocks ayrıştırma yöntemi uygulanarak her bir gelir grubunun bölgesel gelir dağılımına yapmış oldukları etkiler hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu hesaplamaların rakamsal sonuçları Ek 5F’de görülmektedir. İlgili hesaplamalara dayanılarak, gelir gruplarının bölgesel eşitsizliğe yaptıkları katkılar ve bu katkıların zaman içindeki değişimleri Şekil 5.6’da yer almaktadır.

Şekil 5.5’te Türkiye genelinde faktör gelir gruplarının genel eşitsizliğe katkılarının zaman içindeki seyri görülmektedir. Bu bölümde kullandığımız verilerin kapsadığı gelir gruplarının önceki bölümlerden farklı olması sebebiyle, daha önce de Bölüm 4’te raporladığımız benzer bir şekle rağmen, bu hesaplamalar tekrar yapılmış ve Şekil 5.5’te sunulmuştur. Şekil 5.5’ten, gayrimenkul gelirleri ile faiz ve müteşebbis gelirlerinin genel eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir grupları olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle gayrimenkul gelirlerinin katkısının gösterdiği aşırı dalgalanma dikkat çekicidir. 2008-2009 kriz döneminde faiz gelirlerinin katkısı neredeyse değişmezken, gayrimenkul gelirlerinin eşitsizlik yaratıcı etkisinde görülen artış, ekonomik kriz döneminde hanehalklarının gayrimenkul birikimine yöneldiklerine de işaret etmektedir. Faiz gelirlerinin katkısı 2009 sonrası dönemde ciddi bir şekilde artmıştır. Öte yandan müteşebbis gelirlerinin katkısının yüksek ve tüm dönem dikkate alındığında ise yatay bir seyir izlediği görülmektedir. Dolayısıyla inceleme döneminde gayrimenkul gelirleri ve faiz gelirlerinin Türkiye genelindeki eşitsizliğe çarpıcı boyutlarda etkilerinin olduğu görülmektedir. Elde ettiğimiz bu bulgular önceki bölümlerdekiyle paralellik göstermektedir.

Diğer gelir gruplarının eşitsizliğe katkılarına bakıldığında emekli gelirlerinin 2008 sonrasında eşitsizliğe katkısının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bununla birlikte emek gelirlerinin eşitsizliğe katkısındaki kademeli artış bir diğer gözlemimizi oluşturmaktadır. Transfer gelirleri ile izafi kira gelirlerinin katkılarının ise düştüğü görülmektedir. Önceleri otonom bir gelir unsuru olan emekli gelirleri arasındaki dengeyi gözeten maliye politikası, daha sonraları önem kazanan mali disiplin kapsamında aynı özenle uygulanmamış olabilir.

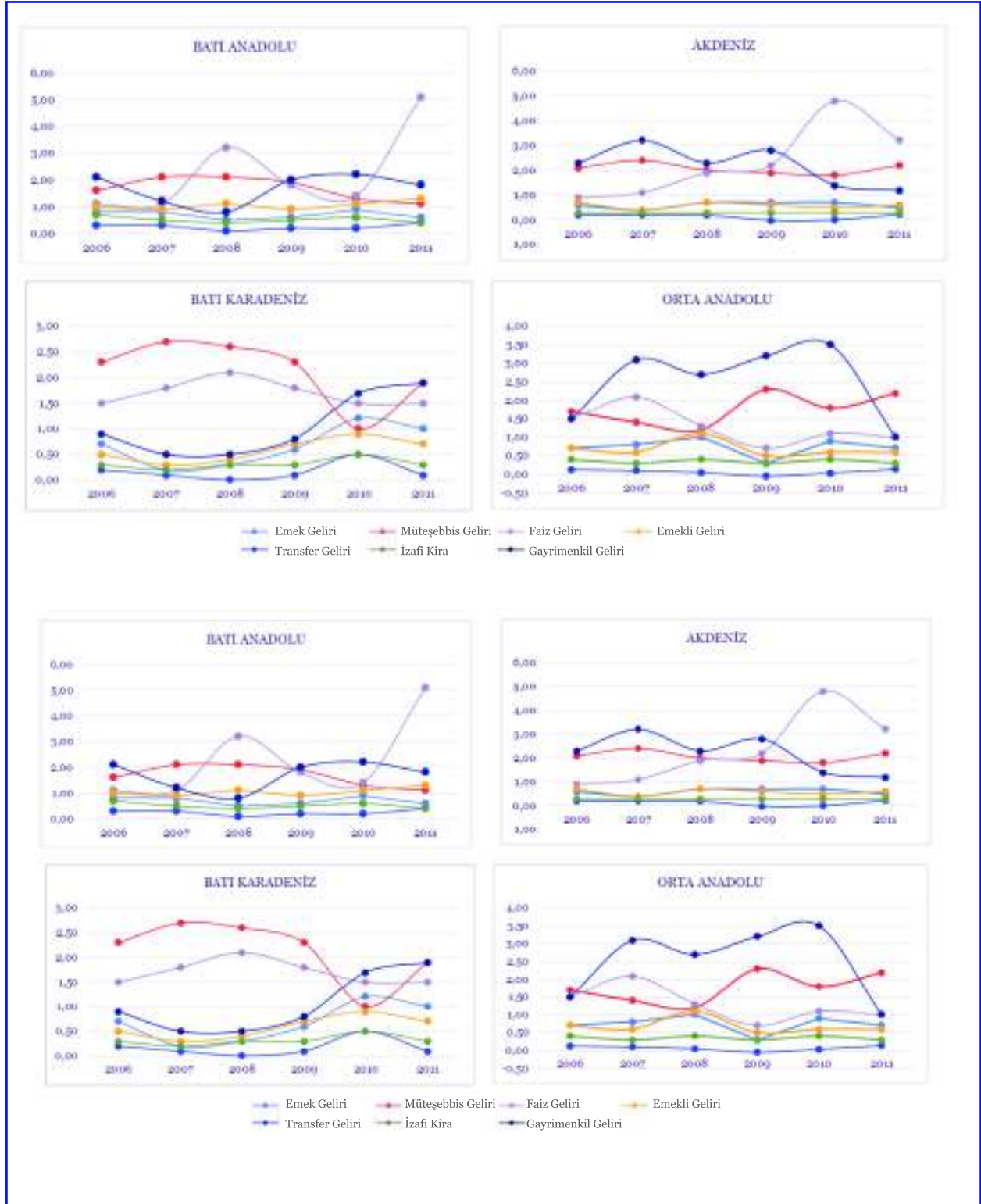
Bu durumun bölgesel yansımalarını anlayabilmek için Şekil 5.6 oluşturulmuştur. Şekil 5.6 bir bütün olarak değerlendirildiğinde üç gelir grubunun hemen hemen tüm bölgelerde eşitsizliğe en fazla katkısı yaptığı görülmektedir. Bu gelir grupları faiz, müteşebbis ve gayrimenkul gelir gruplarıdır. Bunun tek istisnası Orta Doğu Anadolu bölgesidir. Ancak bu bölgede de gayrimenkul ve faiz gelirlerinin eşitsizliğe katkıları 2010'dan sonra artış eğilimi göstermiştir.

Batı Karadeniz bölgesinde faiz ve müteşebbis gelirleri dışındaki tüm gelirlerin bölgesel eşitsizliğe katkılarının 2009 sonrasında arttığı görülmektedir. Doğu Karadeniz'le karşılaştırıldığında gelir gruplarının genel eşitsizliğe katkılarındaki 2009 öncesi ve sonrasındaki farklılık dikkat çekmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinde gayrimenkul gelirleri dışındaki tüm gelir gruplarının genel eşitsizliğe katkıları 2008 sonrasında azalmaktadır. Dolayısıyla Karadeniz'in bu iki alt bölgesi gelir eşitsizliğine yol açan dinamikler açısından birbirinden farklı bir yapıya sahiptir. Genel olarak Kuzey Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde de yekpare bir davranış tarzı yoktur. Orta Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki gelir gruplarının eşitsizliğe katkıları geniş bir aralıkta kendilerini gösterirken, Güney Doğu Anadolu'da bu etkiler sınırlı (faiz dışında) düzeyde kalmaktadır.

Şekil 5.6. Faktör Gelir Gruplarının Bölgeler Düzeyinde Eşitsizliğe Katkıları

Şekil 5.6. Faktör Gelir Gruplarının Bölgeler Düzeyinde Eşitsizliğe Katkıları (devamı)

İstanbul'daki gelir dağılımı eşitsizliğine katkı bakımından faiz, müteşebbis ve gayrimenkul gelirlerinin katkıları simetrik bir yapı göstermektedir. Özellikle gayrimenkul ve faiz gelirlerinin yapmış olduğu katkılar 2010 yılına kadar tam bir paralellik içindedir. Sonrasında katkıları aynı yönde olmakla birlikte faiz gelirlerinin katkısı dikkat çekici bir şekilde artmaktadır. Doğu Marmara Bölgesi'nde gayrimenkul gelirlerinin eşitsizlik üzerine yapmış olduğu katkı ciddi derecede yüksek düzeylerde. Öte yandan müteşebbis gelirlerinin ve faiz gelirlerinin katkıları bu düzeylerin altında gerçekleşmiştir. Gayrimenkul gelirlerinin katkısı açısından benzer bir eğilim Doğu Karadeniz'de ve bir ölçüde son yıllar itibarıyla Ege bölgesinde de gözlemlenmektedir.

Şekil 5.6'dan gözlemlediğimiz bir diğer çarpıcı sonuç da, Güney Doğu Anadolu'da 2009 yılında faiz gelirlerinin eşitsizliğe yaptığı katkıdaki gözle görülür artıştır. Diğer bölgelerin hiçbirinde rastlanmayan derecede gerçekleşen böyle bir artış, bölgede bu dönemde adil olmayan bir mevduat ve buna bağlı tasarruf dağılımının gerçekleşmiş olmasını gerektirmektedir. Ancak bölgenin iktisadi yapısında ve faaliyet düzeyinde bu dönemde herhangi bir kayda değer değişme yaşanmamış olduğu göz önüne alındığında, böyle bir mevduat artışının kayıt dışı bir takım faaliyetlerin neticesinde olmuş olabileceği düşünülebilir. Ek-5G'de bölgesel düzeyde mevduatın dağılımı ile 2003-2012 yılları arasında bölgesel düzeyde mevduatlarda görülen artışlar raporlanmıştır. Buradaki tablolardan da görüleceği gibi Güney Doğu Anadolu bölgesindeki banka mevduatları 2008'de %31.3, 2009'da ise %23.4 gibi sıra dışı bir oranda artış göstermiştir. Faiz gelir grubu içinde aynı dönemde eşitsizliğin de yüksek olduğu düşünüldüğünde, bu bölgedeki mevduat artışının daha çok yüksek gelir grubundaki hanehalklarından kaynaklandığı anlaşılar.

Öte yandan Ek-5H'de gösterildiği gibi bölgeler düzeyinde konut satışlarındaki artışlar son derecede dikkat çekicidir. Bu satışların finansman şeklinin tespiti için gereksinim duyduğumuz konut kredilerine ilişkin istatistiki verinin kapsamı, detaylı bir analiz yapmamıza şu an için imkan vermemektedir. Ancak özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki gayrimenkul varlıklarındaki dramatik artışın kredi ile sağlanmadığı Ek 5H'deki verilerden anlaşılmaktadır. Zira bölgesel düzeydeki gayri menkul kredileri dağılımı içindeki payı %0.1'ler seviyesinde olan bu bölgedeki gayrimenkul edinimlerinin, daha çok tasarruf ve/veya diğer faaliyetlerden gelen gelir artışlarıyla temin edilme ihtimali bulunmaktadır. Orta Anadolu bölgesindeki gayrimenkul varlıklarındaki artışın da benzer sebeplerden kaynaklandığı düşünülebilir.

5.5. Sonuç

Bu bölümde gelir dağılımı eşitsizliğinin bölgesel yansımaları üzerinde durulmuştur. Bölgesel düzeyde 2006-2011 dönemine ilişkin veri mevcut olduğu için analizlerimiz bu dönemle sınırlı kalmıştır. Analizlerimizde kullandığımız metodoloji bir önceki bölümden farklı değildir. İncelemelerimiz neticesinde şu temel sonuçlar elde edilmiştir.

Türkiye ekonomisinde bölgesel eşitsizlikler en az Türkiye genelindeki eşitsizlik kadar yüksektir ve zaman içinde de Doğu Marmara, Batı ve Doğu Karadeniz bölgeleri dışında gelir eşitsizliğinde yapısal bir azalmanın emareleri görülmemiştir. Bu bölgelerdeki gelir yaratma süreçlerinin dengeli bir yapısal değişim gösterdiği düşünülebilir. Ancak bölgesel düzeyde eşitsizlikler birçok bölgede konjonktürel olarak dalgalanma göstermektedir. Türkiye ekonomisinde bölgeler arasında üretim faktör donanımı, ekonomik kurumların kurumsallaşma düzeyi, piyasa pratiklerinin kurumsal uygulamaları ile sosyo-ekonomik düzeyde birçok farklılıklar bulunmaktadır; bu da bölgeler arasındaki iktisadi faaliyetlerde ve yaratılan gelirden de farklılıklar meydana getirmektedir. Ancak istatistiki analizlerimiz neticesinde, Türkiye genelindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin temel kaynağını bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının değil, her bir bölgenin kendi içinde var olan gelir dağılımı eşitsizliklerinin oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Bu sebeple bölgesel gelir dağılımı eşitsizliklerinin kaynakları araştırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye ekonomisinin 2006 sonrası gelir kaynakları incelendiğinde gelirlerin hiç de göz ardı edilemeyecek kadarının otonom karakterde, herhangi bir piyasa dinamiğinden ziyade hükümetlerin belirlediği gelirlerden oluştuğu görülmektedir. Bu son zamanlarda Türkiye’de önem kazanmaya başlayan yeni devletçilik uygulamalarının da bir göstergesidir. Geçmişte devlet iktisadi faaliyetlerin içinde doğrudan rol üstlenir ve fiilen üretim faaliyetlerinde bulunurken, günümüzde sadece kaynak tahsis mekanizmalarını düzenleyerek iktisadi kaynakların dağıtımında söz sahibi olmaktadır. Bunun en güzel göstergesi Türkiye geneli ve bölgesel düzeyde emekli geliri ile transfer geliri gibi otonom karakterdeki gelirlerin toplam içinde payının %20’lerin üzerinde olmasıdır. Buna, bu gelir gruplarıyla benzerlik gösteren izafi kira gelirini de dahil ettiğinizde herhangi bir iktisadi faaliyete bağlı olmadan, merkezi olarak tahsisi yapılan otonom karakter özelliği ağır basan gelirlerin toplamı %30’lara ulaşmaktadır. Memur ücretlerini de dahil ettiğinizde bu oran %30’ları aşmaktadır. Tarımsal müteşebbis gelirleri ile bir takım taahhüt gibi müteşebbislik faaliyetleri de dahil edildiğinde bu oranın %40’ları aşması işten bile değildir. TOKİ sistemi ile gayrimenkul edinim sisteminin kamu ile ilişkisi ülkedeki iktisadi faaliyetlerde devletin rolünün ne boyutta olduğunu çok daha anlaşılır bir hale getirmektedir. Bunlardan yola çıkarak, Türkiye ekonomisinde oluşturulan gelirlerin çok önemli bir kısmının kurumsal yapısının oluşmasında devlet ve kamunun önemli bir rol üstlendiği ifade edilebilir.

Devletin doğrudan ve/veya dolaylı olarak iktisadi kaynakların tahsisinde oynadığı bu rol bölgesel açıdan farklı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin emekli ve transfer gelirlerinin doğu yerine batıda yoğunlaşması bunun bir göstergesidir. Zira izafi kira gelirlerinin payı da batı bölgelerinde daha yüksektir. Emekli gelirleri için Türkiye pratikleri dikkate alındığında bunun iki nedeni olabilir. Bunlardan ilki, batı bölgelerinin daha gelişmiş olması ve diğer bölgelerden daha önce endüstriyel politikaların ve ilişkilerin kapsamı içine girmiş olmasıdır. İkincisi ise, ülke şartları açısından emeklilerin emeklilik sonrasında da işgücü piyasalarında kolayca istihdam edilebilmeleridir. Ancak bu nedenle, emekli gelirlerine otonom karakterde yapılacak müdahaleler bölgeler arasındaki eşitsizliğin kötüleşmesine kaynaklık edecektir.

Türkiye için ortaya çıkan yeni bir gelişme de transfer ödemelerinin toplam gelirden önemli boyutta pay almasıdır. Bu sadece Türkiye geneli için değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde de ortaya çıkan bir durumdur. Bu bir bakıma ülkedeki göç olgusunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, transfer ödemelerinin geleneksel olarak bölge dışına göç veren bölgelerde bile yüksek düzeylerde olması, bu bölgelerin kendi içlerindeki nüfusun da kırsaldan kentlere doğru mobilize olduğunu göstermektedir. Bu tarz meydana gelen iç göç gerçeği bölgelerdeki transfer ödemelerinin sebebini teşkil edebilir. Kamu yatırımlarının sağladığı imkanlarla bölge içinde, kırsaldan şehirlere yönelik artan göçün sosyal maliyetleri yine artan transfer ödemeleri ile giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak transfer gelirlerinin tahsis mekanizmasında hem ülke düzeyinde, hem de bölgeler düzeyinde var olan bir takım aksaklıklar bu gelir grubu içinde eşitsizliğin yüksek boyutlarda olmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de piyasa mekanizması üzerinden elde edilen müteşebbis gelirinin payı %20 civarındadır. Özellikle kırsal bölgelerdeki müteşebbis gelirlerinin içinde tarımsal müteşebbis gelirlerinin önemli bir payı olduğu ve bu tarz gelirlerin büyük ölçüde devletin destekleme politikasına tabi olduğu düşünülürse, piyasa kurumunun ülkedeki gelir yaratma süreçlerinde oynadığı rol kolayca anlaşılabılır. Bölgeler arasında değişkenliği yüksek olan bu gelirler ülkenin doğusuna gidildikçe artış eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte müteşebbis gelirleri hem ülke düzeyinde hem de bölgesel düzeyde kendi içinde yüksek eşitsizlikleri barındırmaktadır. Gayrimenkul ve faiz gelirleri ile birlikte en büyük eşitsizlikler bu gelir gruplarından kaynaklanmaktadır.

İşgücü piyasaları geniş bir kitlenin gelir elde ettiği bir piyasa olduğu için, bu gelir grubu içindeki eşitsizlik düzeyi çok önemlidir. Diğer gelir gruplarında olduğu gibi emek geliri elde eden grubun kendi içindeki gelir dağılımı da eşitlikten uzaktır ancak diğer gelir gruplarına kıyasla daha iyi bir konumdadır. Emek gelirlerindeki eşitsizlik düzeyi ve bu eşitsizliğin bölgesel eşitsizliğe katkısı kötüleştirici yönde ancak düşük seviyelerdedir. Özellikle zaman içinde ülkenin doğusuna gidildikçe bu gelir grubu

içindeki dağılımın daha da kötüleştiği görülmektedir. İşgücü piyasalarının kurumsal yapısının güçlendirilmesi, daha organize ve kayıtdışılığın düşük olduğu bir işgücü piyasası, ücret gelirleri açısından daha adil bir dağılımın elde edilmesini sağlayacaktır. Ancak böyle bir kurumsal yapının, farklı faktör donanımına ve iktisadi faaliyet yapısına sahip, ülkenin doğusundaki bölgelerde bir takım maliyetlere yol açabileceği ve bunun neticesinde de kayıtdışılığı teşvik etme ihtimalinin bulunduğunu belirtmekte yarar vardır.

Bu bölümde, gayrimenkul gelirlerinin Türkiye’de önemli bir eşitsizlik kaynağı olduğu sonucuna varılmıştır. Gayrimenkul varlıklarının dağılımındaki adaletsizliklerin neticesinde meydana gelebilecek olan böyle bir sonuç, genel anlamda ülkedeki gayrimenkul edinim sisteminin işleyişi hakkında soru işaretlerinin doğmasına neden olmaktadır. Özellikle gayrimenkul edinimi için gerekli kredi imkanlarına erişimde yaşanan eşitsizlikler böyle bir sonucu doğuran etmenlerin başında gelmektedir. Bölgesel anlamda ülkenin Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz gibi bölgelerinde bu etki çok yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Halihazırda yüksek gelire sahip olanların kredi imkanlarına kolay erişimi yanında, bölgesel düzeyde tarımsal gelirlere dayanak teşkil eden toprağın dağılımındaki adaletsiz yapı da bölgelerdeki gayrimenkul edinimlerindeki çarpıklıklara kaynaklık etmektedir.

Türkiye’de bir diğer gelir eşitsizliğine kaynaklık eden gelir grubu faiz gelirleridir. Faiz gelirlerinin banka mevduatı karşılığı elde edilen bir gelir olduğu düşünüldüğünde, böyle bir eşitsizliğin de mevduatların dağılımında görülen eşitsiz bir dağılımdan kaynaklandığı düşünülebilir. Mevduat tabanının daraldığı ve mevduatlara temel olan tasarrufların azaldığı bir durumda böyle bir eşitsizliğin ortaya çıkması normal karşılanabilir. Özellikle düşük ve orta gelir grubunun tasarruf eğiliminde görülen azalma ile mevduata dönebilecek tasarrufların gayrimenkul veya kurumsal olmayan yatırım alanlarına yönlendirilmesi bu yöndeki eğilimi hızlandırmış olabilir. Öte yandan bölgesel düzeyde görülen farklılıklar, yine o bölgelerde elde edilen gelirlerin adil olmayan dağılımı ve yüksek gelirlilerde tasarrufun yoğunlaşması sonucunu doğurmuş olabilir. Bu açıdan eşitsizlik ile mücadele, öncelikle mevduatın tabanda yaygınlaştırılmasını gerekli kılarken, aynı zamanda gelir gruplarının tasarruf eğilimlerini teşvik edici düzenlemelerin hayata geçirilmesini ve bununla birlikte finansal kesimin gelişmesini sağlayacak kurumsal değişimlerin yapılmasını gerekli kılmaktadır.

B Ö L Ü M

GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER

6. GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER

2002-2011 dönemi, hem siyasi hem de iktisadi olarak 2001 sonrasında ortaya çıkan yeni bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde AK Parti hükümetleri ile Türkiye’de uzun süreli bir siyasi istikrar temin edilebilmiştir. İktisadi alanda önemli başarılarla bu dönemde imza atılmış, ülke ekonomisi daha önce olmadığı düzeylerde büyüme gerçekleştirmiştir. Enflasyon ve faizler düşmüş, TL’nin yabancı malları satın alma gücünde ciddi artışlar meydana gelmiştir. TL’nin aşırı değerlenmesi cari açıkta olağanüstü artışlara neden olmuştur. 10 yıllık bu dönemin geçmişten en önemli farkı ise, değerli TL neticesinde ortaya çıkan refah artışından geçmişe göre daha fazla kesimin yararlanır hale gelmesidir. Özellikle yabancı kaynaklara herkes tarafından doğrudan ve/veya dolaylı yollardan erişilmesi bu dönemde sağlanmıştır.

Ancak bu dönem siyasi açıdan sunduğu istikrara rağmen, iktisadi açıdan birçok farklılıkları içermektedir. Özellikle 2007 sonrası dönemde dış alemde ortaya çıkan olumsuzluklar Türkiye’nin ekonomik performansında da istikrarsızlıklara neden olmuştur. Dahası, konumuz açısından, bu dönemde uygulanan politikaların gelir dağılımı eşitsizliklerini giderici etkisi son derecede sınırlı olmuş; hatta bazen beklenenin tersi yönde etki etmiştir. Elbette uygulanan makroiktisadi politikaların gelir dağılımı etkileri muhtelif kanallardan meydana gelebilir. Ancak Türkiye özelinde yürüttüğümüz bu çalışma, aşağıdaki hususların gelir dağılımı eşitsizliği açısından önemine işaret etmektedir.

6.1. Büyüme, Refah ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Türkiye’nin 2002’den bu yana iktisadi performansı istikrarlı bir seyir izlememiştir. 2001 krizinin ardından gelen siyasi istikrar ve beraberinde yürütülen reform süreci ekonominin performansını artırmış ve yüksek büyüme hızlarına ulaşılabilmiştir. Kurumsal anlamda birçok yenilik hayata geçirilmiş, iktisadi sistemin kurumsal davranış sergilemesi yönünde önemli mesafeler kat edilmiştir. Girişilen yapısal reformların etkisi hükümetin makroiktisadi performans ölçülerinde de kendisini göstermiştir. Uzun süreli, kronikleşmiş enflasyon tek hanelere indirilebilmiş, kamu maliyesine çeki düzen verilebilmiş ve nihayetinde faizler düşürülebilmıştır. Ancak iktisadi sistemin kaynak kullanım düzeyinde bir azalma olmamış, aksine artmıştır. Daha önce kamu kesimi tarafından kullanılan kaynaklar, yeni durumda özel kesim tarafından kullanılmaya başlanmıştır. O günlerde ve sonrasında geçerli olan uluslararası piyasalardaki likidite imkanlarındaki artış, Türkiye’nin hiç de zorlanmadan, bu arzu edilen harcamalara kaynak bulabilmesine imkan sağlamıştır. Bu olumlu konjonktür içinde ülke arz yönlü bir büyüme sürecine girerek potansiyel

büyüme hızında da önemli oranlarda artışlar gerçekleşmiştir. Bu potansiyel büyüme oranlarındaki artışlar benzer ülke deneyimleri ile karşılaştırıldığında düşük düzeylerde kalmış olsa da, Türkiye'nin kendi geçmiş deneyimlerine kıyasla önemli bir performans artışına işaret etmektedir. Bu süreç 2007 yılı sonunda biten I. AK Parti hükümeti dönemi boyunca devam etmiştir.

2007 sonrasındaki süreçte ise Türkiye ekonomisi istikrarsız bir büyüme performansı göstermiştir. Bunda 2008-2009 döneminde ABD'de meydana gelen iktisadi kriz ile AB içinde Yunanistan ekonomisinin iflası ve Euro krizi önemli rol oynamıştır. Uluslararası likiditenin bol oluşu, Türkiye gibi birçok piyasa ekonomisini sermaye akımlarına maruz bırakmış ve bu şekilde yerel para birimleri değer kazanmaya başlamıştır. Öncelikle düşük kur, yerli mallara kıyasla yabancı malların ucuzlamasına ve bu sebeple daha fazla talep edilmesine imkan sağlamıştır. Geniş halk kesimlerinin yabancı mallara daha kolay erişimini³⁸ sağlayan böyle bir gelişme, yabancı mal talebini kolayca karşılayabilen kitlelerin refahının artmasına imkan sağlamıştır. İktisadi birimler yerel düzeyde üretimi çok fazla değiştirmeden, bu üretim karşılığı elde edebildiği yabancı mal miktarı tüketimini, değerli TL sayesinde kolayca artırabilmiştir. Bu doğal olarak 2002 sonrasında cari açıkların görülmemiş derecede artmasına neden olmuştur. Ülkenin yabancı mal tüketimi üzerinden kazanılan refah artışları yabancı sermaye kullanımıyla finanse edilmeye devam etmiştir. Zira bu şekilde elde edilebilecek refahın en önemli iki koşulu, öncelikle değerli TL ve sermaye girişlerinin sürekliliğidir. İkinci AK Parti döneminde ortaya çıkan bu durum talep temelli bir büyüme sürecinin yaşanmasına vesile olmuştur. Reform sürecinin hız kesmesiyle yavaşlayan potansiyel büyüme, talep çekişli konjonktürel büyüme ile telafi edilmiştir.

2002 yılından bu yana yaşanan bu ikili büyüme sürecinin gelir dağılımına etkileri iki şekilde gerçekleşmiştir. I. AK Parti döneminde artan potansiyel büyüme ve düzelen makroiktisadi performans gelir dağılımı eşitsizliklerini düzeltici yönde etki yaratırken, izleyen dönemde gelir eşitsizliği ölçütlerindeki konjonktürel dalgalanmaların dışında, kayda değer bir düzelme yaşanmamıştır. Buradan yola çıkarak birinci dönemde elde edilen refah artışlarının ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliklerini düzeltebilmek için imkan sağladığı anlaşılmaktadır. Ancak izleyen dönemde elde edilmiş olan refah artışlarının gelir dağılımı üzerine birinci dönemdeki gibi bir düzeltici etkisi söz konusu değildir.

---

³⁸ Geniş halk kesimlerinin yabancı mallara erişimi ya piyasa kanalıyla ya da devletin bu kitlelerin kullanımına tahsis ettiği otonom barcamalar yoluyla sağlanabilir. Serbest dış ticaret rejiminin imkanları neticesinde ucuzlayan yabancı malların Türkiye ekonomisinde bollaşması bu mallara tüketicilerin kolay erişilebilirliğini arttırmıştır. Düşük kurun desteğiyle bu tip mallara talep artmıştır. Öte yandan bu piyasalara doğrudan erişim imkanı olmayan kesimlere de devletin yürüttüğü yatırım projeleri ve doğrudan yapılan transferler yoluyla önemli ölçüde kaynak aktarılabilmektedir.

Buradaki en temel faktör, 2007 sonrası dönemde izlenen politikalar ile giderek yapısal reformların hızının düşmesi ve bu şekilde ekonominin arz yönünde mevcut darboğazları aşmada yeterince aktif olunamamasıdır. Aksine arz yönlü büyüme pratiği talep çekişli konjonktürel bir büyüme ile ikame edilince, yapısal anlamdaki sıkıntılar giderilemeyerek elde edilen büyüme ve refah artışlarının gelir dağılımını iyileştirici etkisinden yararlanılamamıştır. Bu açıdan yapılması gereken, ekonominin arz yönündeki kısıtlarını gidermeyi amaçlayan yapısal değişimleri sağlamak ve bu yöndeki reformları uygulamaktır.³⁹ Bu şekilde sadece mevcut refahın ve büyümenin gelir eşitsizliklerini düzeltici etkisinin yanında, aynı zamanda bu refahın değişen dünya konjonktüründe sürekliliği de sağlanmış olacaktır. Elbette böyle bir tercih bugünün değişen dünya konjonktüründe, Türkiye'nin mevcut büyüme modelini tekrar gözden geçirmesini gerekli kılabilir. Dahası yeni bir büyüme sürecinin gelir eşitsizliklerini giderici yönde etki yaratması için, bu gelirlerin yaratıldığı süreçlerin iyileştirilmesi ve onların gelir eşitsizliğine yaptıkları katkıların ortadan kaldırılmasına ihtiyaç vardır.

6.2. Gelir Yaratma Süreçleri ve Gelir Eşitsizlikleri

Gelir dağılımı eşitsizlikleri konjonktürel bir sorun olmadığı gibi, sadece makroiktisadi politika uygulamalarını hayata geçirerek, bu sorunla mücadele edilemeyeceği açıktır. Bu şekilde yapılan mücadelelerin etkileri sınırlıdır ve belli koşullara bağlıdır. Örneğin, yukarıda anlatıldığı gibi, makroiktisadi uygulamaların toplam arza olumlu yönde etki ederek ülkenin üretim kapasitesini artırarak ekonomiye potansiyel bir büyüme kabiliyeti kazandırması böyle bir koşuldur. Zira eşitsizlikleri yaratan kurumsal çevre ve yapıların değiştirilmesi bu mücadelenin en temel unsurunu oluşturmaktadır.

Gelir dağılımı öncelikle farklı gelir gruplarının gelir elde ettikleri gelir-yaratma süreçlerinin bir sonucudur. Eşitsizlik, uygulanan iktisadi politikaların farklı gelir-yaratma süreçlerini farklı şekillerde etkilemeleri ve/veya bu süreçlerin çevresel gelişmelere farklı şekilde tepki vermeleri neticesinde meydana gelmektedir. Dolayısıyla farklı gelir-yaratma

---

³⁹ Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri düzeltmeye yönelik yapılması gereken reformların öncelikle ekonominin arz yönünü geliştirmeyi amaçlaması gerekmektedir. Bu reformlarla üretimde faktör verimliliği arttırılacak ve böylece ekonominin arz yönlü (potansiyel) büyümesinin önü açılmış olacaktır. Bu amaçla yapılması gereken reformların başında işgücü piyasasının kurumsal yapısını güçlendirecek ve kayıtdışılığın önüne geçecek tedbirlerin alınması yer almaktadır. Zira çalışmamıza göre, kurumsal düzenlemelerin kapsamı içinde elde edilen ücret gelirlerinin eşitsizlik yaratıcı etkisi düşüktür. Ancak bu yönde yapılacak reformların üretici kesimler için oluşturduğu maliyetlerin de daba etkin, verimli ve daba rekabetçi bir üretimin gerçekleştirilmesiyle telafi edilmesi mümkündür. Bu itibarla devlet, üreticileri bu yöndeki tedbirleri almaya teşvik ederken, aynı zamanda mali açıdan desteklerini esirgememelidir. Ayrıca, uygulanacak vergi politikalarının kayıt içinde olmayı özendirmesi gerekmektedir. Bir başka örnek reform alanı ise, mali kesime yöneliktir. Mali piyasalarda çeşitliliği arttıracak yeni ürün ve piyasaların oluşturulması gerekmektedir. Örneğin gayrimenkul ipoteklerinin likiditesini temin edecek bir piyasa kurulabilmiş değildir. Bu ve benzeri amaçlarla mali kesimin gelişimini hızlandıracak tedbirler aynı zamanda tasarrufların artırılmasına da imkan sağlayacaktır.

yapıları, gösterecekleri değişik düzeylerdeki tepkilerle farklı gelir grupları arasındaki gelir oranının (veya farklı gelir gruplarına ait nispi gelirin) bozulmasına yol açabilirler. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerle mücadele doğrudan bu yapıların doğurduğu eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflemelidir.

Bu itibarla farklı gelir gruplarının tabi oldukları gelir süreçlerinde gelirin doğmasına vesile olan üretim faktörlerinin miktarı ve dağılımı da bu gelir-yaratma sürecinin en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Bu miktar ve dağılım daha çok o faktör gelirin kendi içindeki dağılımını etkileyecek ve faktör dağılımının düzeltilmesi bu kapsamda meydana gelen gelir eşitsizliğini giderme yolunda önemli bir katkı yapacaktır. Bu hususta diğer bir eşitsizlik yaratan unsur, gelirin ait olduğu üretim faktörü fiyatının, diğer faktör fiyatlarına göre nispetidir; diğer bir ifadeyle nispi fiyatıdır. Bu unsur daha çok farklı faktör grupları arasındaki eşitsizliğin kaynağını teşkil etmekte olup ve bu nispi fiyatların ayarlanması yoluyla giderilebilecek bir eşitsizlik kaynağıdır. Örneğin reel ücretler ve reel faiz gelirleri bu kapsamda düşünülebilecek gelirlerdir ve makroiktisadi politika uygulamaları ile nispi fiyatlar tekrar düzenlenebilir. Burada önemli olan, ülkedeki eşitsizliğin temel kaynağının gruplar arası eşitsizlik mi, yoksa her bir faktör gelir grubunun kendi içindeki eşitsizliği mi olduğunun tespitidir. Türkiye ekonomisinin 2002-2011 ve 2006-2011 dönemleri için yaptığımız her iki ampirik inceleme de ülkedeki gelir eşitsizliğine, daha çok farklı gelir gruplarının kendi içlerindeki eşitsizliklerin kaynaklık ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla her bir gelir grubu içindeki eşitsizliği doğuran ana etmen, bu grupların tabi oldukları gelir-yaratma süreçleri olunca, gelir dağılımı eşitsizliğiyle mücadelenin de ana konusu, bu yapıları iyileştirmek ve kendi içlerinde daha eşit bir gelir dağılımına yol açacak yapılara kavuşturmak olmalıdır.

Bölgesel düzeyde yaptığımız analizlerde de faktör gelir grupları içindeki eşitsizliklerin ülke genelindeki eşitsizliklere katkısının çok daha önemli olduğu ve bu gelir gruplarında eşitsizliğe kaynaklık eden yapısal kısıtların ortadan kaldırılmasının gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Dahası, bu analizlerimiz bölgeler arasındaki gelir farklılıklarından ziyade yine bölge içinde meydana gelen gelir dağılımı eşitsizliklerinin çok daha önemli olduğunu göstermiştir. Bu itibarla ülke genelinde eşitsizlikle mücadelenin önemli bir unsurunun da, bölgelerin kendine özgü yapılarının doğurduğu eşitsizliklerle mücadele etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bölgesel düzeyde mevcut olan gelir-yaratma süreçlerinin tabi olduğu faktör donanımı ve bu süreçlerin kurumsallık düzeyleri, bölgesel eşitsizlikleri doğuran faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgeler arasında, sahip oldukları faktör donanımı, sosyo-ekonomik yapı ve iktisadi gelişmişlik bakımından bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Elbette tüm bunların bölgesel düzeyde gelir-yaratma süreçlerinin farklılaşmasına neden olmasını beklemek doğaldır. Ancak ülkemizdeki gelirlerin oluşumunda devletin doğrudan ve/veya dolaylı olarak belirleyiciliği bölgesel farklılıkların bu süreçlere etki etmesine imkan vermemektedir.

Dikkat edilirse, emekli, transfer, izafi kira ve faiz gibi gelirler ya doğrudan ve otonom bir şekilde devlet tarafından ya da ülke genelinde homojen olarak uygulanan politikalar sonucunda belirlenmektedir. Bu şekilde devletin bölgesel düzeydeki gelir-yaratma süreçlerine müdahalesi bir bakıma bölgesel gelir farklılıklarının, iktisadi faaliyetler bağlamında artmasının önüne geçmekte ve bölgesel piyasa koşullarına göre daha düşük gelir oluşturabilecek bölgeler lehine bir durum oluşması sağlanmaktadır. Zira yaptığımız istatistiki testler neticesinde ortaya çıkan, bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının ülkenin genel eşitsizliğine katkısının olmamasının ardında, devletin tüm bölgelerde otonom ve/veya yarı otonom bir şekilde uyguladığı gelir transferlerinin olduğu düşünülebilir. Bölgesel anlamda farklılıklar genel olarak müteşebbis gelirlerinin oluşumunda ortaya çıkabilir. Zira bu gelirler, diğerlerine oranla daha piyasa mekanizması üzerinden elde edilen gelirlerdir ve piyasa mekanizmasının da bölgesel farklılıkları yansıtmaması daha olasıdır. Özellikle bu gelir grubu içinde yer alan tarımsal müteşebbis gelirlerinin, tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı bir yer teşkil ettiği Anadolu'daki iktisadi faaliyetlerde bölgesel farklılıkların oluşmasında daha çok rol oynayabileceği düşünülebilir. Bunun yanında gayrimenkul kira gelirlerinin de, bir ölçüde bölgesel özellikleri yansıtabilecek bir gelir-yaratma süreci olduğu ifade edilebilir.

Tüm gelir grupları açısından, gelir-yaratma süreçlerini bölgesel dinamiklere bırakmak bugün için çok doğru olmayabilir. Zira bölgelerin mevcut faktör donanımları ve piyasa pratikleri ile iktisadi faaliyetlerin seviyesindeki farklılıklar buna imkan vermeyebilir. Aslında bölgesel düzeydeki mevcut yapı bir bakıma ülkenin iktisadi merkezileşiminin bir sonucudur. Ülkemizdeki bölgeler, uluslararası sistemde olduğu gibi, bir merkez-çevre ilişkisi içinde batıdaki daha gelişmiş bölgeler ve bu bölgelerdeki pazarlar ile bütünleşmiş durumdadır. Yeterince bölgesel gelişime olanak sağlamayan bu tek eksenli pazar dinamiğinin ve iş bölüşümünün çeşitlendirilmesine ve farklı bölgelerin birbirleriyle iktisadi ilişki seviyelerinin artırılmasına ihtiyaç vardır. Bölgelerin kendi aralarındaki ticari faaliyetlerin artırılması her bir bölge için daha fazla rekabet alanının doğmasına ve beraberinde diğer gelir süreçlerine de katkı sağlayabilir. Bu hususta devletin yapması gereken, bölgeler arası ticarete olanak sağlayacak, varolanları kolaylaştıracak altyapıları geliştirmek ve/veya kurmaktır. Özellikle bölgeler arasındaki ulaştırma ve lojistik ağının geliştirilmesi bu kapsamda düşünülebilir. Bu şekilde bölgesel iktisadi faaliyetler bugün olduğu gibi tek merkezli, tek boyutlu bir yapıdan, çok merkezli, çok boyutlu bir pazar yapısına ve pazar bütünleşmesine doğru gitmelidir.

6.3. Gelir Dağılımında Devletin Rolü

Devlet faktör gelir gruplarının gelirlerinin oluşum sürecinde üstlendiği role bağlı olarak, o gelirler üzerinde etkili olabilmektedir. Transfer ve emekli gelirleri gibi bazı gelir gruplarının gelirleri doğrudan devlet kurumlarının otonom kararları neticesinde

oluşurken, devlet faiz ve gayrimenkul gelirleri gibi diğer grupların gelirlerine ise dolaylı yollardan etki edebilmektedir. Devletin bu şekilde faktör gelirlerinin oluşum sürecine belli kuralları gözeterek ve yerleşmiş bir takım kurumsal yapılar üzerinden dahil olması, bu gelir grupları içindeki eşitsizlik düzeyinin, diğer gruplara göre daha iyi olmasına imkan verilmektedir. Öte yandan daha informel yapılar içinde ve/veya piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde icra edilemediği süreçler üzerinden yaratılan gelirlerde ise, grup içi dağılımın daha eşitsiz bir biçimde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Ancak faktör gelirlerinin oluşum sürecine her devlet müdahalesinin bu şekilde olumlu bir etkisinin olacağını düşünmek doğru olmayacaktır. İncelemelerimizden de görüldüğü gibi, otonom karakteri ağır basan transfer ve emekli gelirlerine yapılan devlet müdahalesinin, o gelir gruplarının eşitsizlik düzeyini kategorik olarak düşürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte, gelirlerinin oluşumu piyasa pratikleri ve onların kurumsal işleyişine bağlı gruplar açısından, devletin kaynak tahsis mekanizmalarına müdahalelerinin gelir dağılımını iyileştirmesi bir yana, daha da kötüleştirdiği anlaşılmaktadır. Bunun en güzel örneğini 2002 sonrası kamu kesiminin yoğun müdahaleleri altında uygulanan gayrimenkul edindirme sistemi oluşturmaktadır.

Türkiye ekonomisindeki gelir süreçlerinin niteliği açısından bu noktada önemli bir bulguya da değinmekte yarar var. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması anketlerinden elde edilen veriler ışığında, devletin doğrudan veya dolaylı müdahalesine tabi gelirlerin toplam gelir içindeki payı son derecede yüksektir. Özellikle otonom karakterde olan iki gelir grubu, "transfer ve emekli gelirleri" gibi doğrudan bir üretim faaliyetinin sonucu olmayan gelirlerin toplam içindeki payı %20'lere yakındır. Bu oran, bölgeler arasında dalgalanmalar gösterse de, son derecede yüksek bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası buna yine otonom karakteri yüksek olan izafi kira gelirlerini de dahil ettiğimizde, oran %30 mertebelerine ulaşmaktadır. Ücret gelirlerinin içinde yer alan devlet memurlarına yapılan ödemelerin de devletin kendi bütçe dengeleri doğrultusunda olduğu düşünüldüğünde, bahsi geçen oranın %40'lara yaklaşması hiç de şaşıracak bir durum değildir. Buna TOKİ sistemi üzerinden ve/veya faiz ödemeleri üzerinden yapılan devlet müdahaleleri dahil değildir. Dikkat edilirse, ülkede yaratılan gelirin çok büyük bir oranına devlet bir şekilde dahil olmaktadır. Dahası bu durum piyasa mekanizmasının gelir yaratma süreçlerindeki rolünü kısıtlamaktadır.

6.4. Düşük Faiz ve Gelir Dağılımı İlişkisi

2002-2011 döneminde oluşan düşük faiz oranları uygulaması, iktidarın en önemli iktisadi performans ölçüsü olarak algılandı. Hatta zaman zaman dış konjonktürde meydana gelen gelişmelere tepki olarak Merkez Bankası'nın faizleri arttırması hükümet ile görüş ayrılıklarının doğmasına dahi neden olmuştur.

İktisadi sistemlerdeki temel fiyatlardan biri olan faiz, sahip olunan mali kaynakların bugün ile gelecek arasındaki dağılımını sağlar. Bu özelliği sebebiyle iktisadi sistemdeki zaman tercihinin bir göstergesidir ve bu şekilde kaynaklarımızın kullanımının ne zaman yapılacağını düzenler. Faizlerin düşük olması kaynaklarımızı kullanırken bugünün yarına tercih edilmesini, yüksek olması da yarının bugüne tercihi anlamına gelir. Buna göre son 11 yıl boyunca, geçmiş dönemlere göre düşük seviyelerde seyreden faiz, Türkiye ekonomisindeki zaman tercihlerini bugün yönünde değiştirmiş ve iktisadi birimlerin tasarrufları azalırken, bugün yapmış oldukları harcama düzeyi artmıştır. Bir refah göstergesi olarak harcamalar artmıştır ancak bu harcamaların hangi alanlarda yapıldığının neredeyse üzerinde hiç durulmamıştır.

Düşük faiz uygulaması neticesinde artan mali kaynak kullanımının yönlendirilebileceği belli başlı iki seçenek mevcuttur. İktisadi birimler kaynaklarını ya tüketime ya da sahip olunan kaynakları geliştirici yatırım alanlarına yönlendirebilirler. İkinci seçenek ülkenin üretim potansiyeli üzerinde doğrudan etkili olacağından gelecekte elde edilebilecek gelir artışı anlamına da gelecektir. Dahası dışa açık bir ülkede, bu yatırımların ülkeye döviz getirici alanlara yapılmasıyla ülkenin döviz gelir potansiyeli artırılarak, gelecekteki döviz cinsinden harcamalar da güvence altına alınmış olacaktır.

Türkiye ekonomisinin 2002-2007 döneminde ulaştığı düşük faiz düzeylerinin hem TL, hem de döviz cinsinden ülkenin potansiyel gelir seviyelerini yükseltici tarzda harcamalarını artırdığı ve buna bağlı potansiyel büyüme oranında kayda değer artışların yaşandığı görülmüştür. Ancak bu dönemi izleyen 2007-2011 döneminde ise, düşük faiz politikasının giderek ağırlıklı olarak tüketim ve TL cinsinden gelirleri arttırıcı yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle düşük faizlere karşı gösterilen tepki ve ülkenin kaynak-kullanım tercihleri değişmiştir.

Faizlerin bahsettiğimiz kaynak-kullanım tercihleri üzerine yapmış olduğu etkinin yanında, bu kaynakları mali kesime arz edenler açısından da bir etkisi bulunmaktadır. Zira, faiz mekanizması yoluyla iktisadi birimlerin tasarruflarının da yönlendirilmesi mümkündür. Özellikle düşük faiz dönemlerinde iktisadi birimlerin tüketim tercihleri ön plana geçtiği için tasarruflar azalacak ve mali kesim için gerekli yerel fon arzında azalma meydana gelecektir. Dahası farklı iktisadi birimlerin düşük faizlere tepkisi aynı şekilde ve aynı şiddette olmayacaktır. Zira düşük gelir gruplarının düşük faizlere tepkisinde ağırlıklı olarak tüketim öne çıkarken, tasarrufları hem mutlak olarak, hem de nispi olarak azalabilir. Diğer yandan yüksek gelir gruplarının tasarrufları ise, artan tüketim harcamaları nedeniyle mutlak olarak bir azalma gösterse de, nispi olarak değişmeyebilir ve/veya artabilir. Bu durum tasarrufların ve bu tasarruflara konu olan mevduatın gelir grupları arasındaki dağılımında farklılaşmalara ve daha çok yüksek gelir grupları lehine bir

yoğunlaşmaya neden olur. Doğaldır ki, faiz gelirlerinin de mevduatların bir fonksiyonu olduğu düşünülürse, bu gelirin de dağılımı mevduat dağılımıyla paralellik gösterecektir. 2002- 2007 döneminde Türkiye ekonomisinde faizlerdeki düşüşler gelir dağılımı eşitsizliklerini düzeltici yönde etki ederken, 2007'den sonra uygulanan düşük faiz politikasının tasarrufların ve buna bağlı mevduatın dağılımında bir eşitsizlik doğurduğu ve bunun neticesinde ortaya çıkan faiz gelirlerinin dağılımının ülke genelindeki eşitsizliği arttırıcı yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle düşük faiz politikası, faiz gelirlerinin eşit olmayan dağılımı nedeniyle eşitsizlik yaratan bir politikaya dönüşmüştür. Özellikle bölgesel düzeyde örneğin Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 2008 sonrası görülen mevduat artışlarının sonucunda ortaya çıkan faiz gelirlerinin eşitsizliğe katkısı dikkat çekicidir.

Faiz gelirlerinden kaynaklanan gelir eşitsizliği ile mücadele edebilmek için zaruri olarak yapılması gereken ülkenin tasarruflarını ve beraberinde mevduat düzeyini arttırmaktır. Ancak bu gerekliliği yerine getirdikten sonra, mevduatın yaygınlaştırılması da bir diğer gerekli şarttır. Bunun yapılabilmesi mutlaka faizleri arttırmayı gerekli kılmaz. Aslında ideal olanı mali kaynakların kullanım tercihlerini değiştirerek, ekonominin döviz cinsinden gelir yaratabilme potansiyelini arttırmaktır. Finansal piyasaların gelişimini sağlamak ve bu yönde yeni piyasaların oluşumuna katkı yapacak reformları gerçekleştirmek ve bu yapılırken tasarrufun tabanda yaygınlaşmasını gözetmek gerekmektedir.

6.5. Gayrimenkul Edinim Sistemi ve Gelir Dağılımı

Ülkemizde gelir eşitsizliği yaratan bir diğer gelir grubu da gayrimenkul kira gelirleridir. Özellikle 2006 sonrası Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması anketleri kapsamında derlenen verilerden elde ettiğimiz gayrimenkul kira gelirleri bölgesel düzeyde bazı farklılıklar göstermesine karşılık, tüm bölgelerde en önemli eşitsizlik kaynağıdır. Bu gelirlerin daha çok gayrimenkul dağılımının bir fonksiyonu olduğu düşünülürse, 2006 ve sonrası dönemde gayrimenkul varlıkların dağılımının hiç de eşit olmayan bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu adaletsizliği belli başlı iki sebebe bağlamak mümkündür. Bunlardan birincisi gayrimenkul edinimine kanalize edilen birikimler ve bu birikimlerin eşitlikten uzak dağılımıdır. Özellikle Anadolu'daki bölgelerin birçoğunda tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı bir yer işgal ettiği ve buradan elde edilen gelirlerin de gayrimenkul varlık alımlarına yönlendirildiği görülmektedir. Yüksek tarımsal gelirlerin de toprağa bağlı olduğu düşünülürse ve bu toprak dağılımının da ülkemizde eşitlikten uzak olduğu göz önünde tutulursa, bu durum edinilen gayrimenkullerin yine yüksek gelir gruplarının ellerinde toplanması anlamına gelir. Dolayısıyla bu gelir grubunun elde ettiği gelirler üzerinden yapılacak bir eşitsizlikle mücadele, yapısal anlamda toprak dağılımının da daha eşit hale getirilmesini gerekli kılacaktır.

Gayrimenkul varlık edinim sisteminde eşitsizlik yaratan ikinci neden, ülkemizdeki gayrimenkul arzının niteliği ve kurumsal yapısıdır. Ülkemizdeki gayrimenkul piyasası kamu eliyle idare edilen TOKİ kurumunun inisiyatifi ile yönlendirilen bir piyasadır. Sektörün fonlanması açısından bankacılık sistemi için güvenli bir kaynak-kullanım seçeneği oluşturan gayrimenkul ipotekleri, BDDK'nın sermaye yeterlilik kuralları çerçevesinde, maliyet açısından ciddi bir cazibeye sahiptir. Özellikle tüketici açısından kolay erişilebilir hale gelen konut kredileri konut talebini artırırken, hanehalklarının daha önceden bankacılık sisteminde mevduat olarak tuttıkları tasarruflar, bankaların alacağı (kredi) haline dönüştürülmüştür. Dahası faiz açısından mevduatın artık cazip bir seçenek olmaması, hanehalklarının tasarruflarını gayrimenkule yönlendirmelerine neden olmuştur. Bu sistemde daha yüksek gelirleri ile tasarrufları olanlar daha fazla gayrimenkul edinir hale gelmiştir. Bu eğilim, araştırmalarımızın sonucunda tüm bölgelerde görülmüştür. Bu sebeple, çalışmamızda 11 yıldır ülkemizde sürdürdüğümüz gayrimenkul edinim sistemimizin, aslında beklendiği gibi eşitsizliği azaltıcı yönde bir etki yaratmadığı, aksine artırdığı sonucuna erişilmiştir. Zira ülkemizdeki gayrimenkul edinim sisteminin iki temel unsuru, banka kredileri ve TOKİ kapsamında yürütülen yüksek gelir gruplarına yönelik projelerdir. Bu sistem uyarınca krediye erişimin de gelir düzeyi ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde, düşük gelir gruplarının bu sistem üzerinden gayrimenkul edinimlerinin mümkün olmadığı anlaşılabılır. Oysa bu gelirler TOKİ'nin düşük gelirli için üretilen konutların finansmanı ve kredilendirilmelerinde kullanılmış olsaydı gayrimenkul varlıkların dağılımı ve gelirlerindeki eşitsizliğin boyutu bu boyutta olmazdı.

EKLER

EKLER

EK - 1A

Araştırmanın Veri Kaynakları ile İlgili Genel Bilgiler

Bu araştırmada bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ölçebilmek amacıyla, Türkiye genelini temsil etme özelliğine sahip, hanehalkı ve fert bazında gerek hanehalkının ekonomik durumunu gerekse hanehalkında yaşayan fertlerin ekonomik, demografik durumlarını ve bölgesel unsurları gösteren değişkenleri içeren anketler kullanılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu, bu kapsamda kullanılabilir olan iki farklı anket çalışmasını yürütmekte ve sonuçlarını kamuoyuna duyurmaktadır. Bu projede, temel veri kaynağı olarak kullanılan bu anket araştırmalarının isimleri ve düzenlendikleri dönemler şöyledir:

1-Hanehalkı Bütçe Anketleri (2002-2011)

2-Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2006-2011)

Türkiye İstatistik Kurumu, bireysel gelir dağılımı eşitsizliğine ilişkin istatistikleri, 2002-2005 dönemi için Hanehalkı Bütçe Anketleri'ni kullanarak üretmektedir. 2006-2011 döneminde ise Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verileriyle gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk ölçüleri üretilmektedir. Hanehalkı Bütçe Anketleri'nden gelir türleri ve gelir kaynaklarına ilişkin veri derlenmeye devam etmektedir. Ancak bu anketler özellikle tüketim harcamalarına ve fiyat endekslerine ilişkin hesaplamalar için kullanılmaktadır. TÜİK, 2006 yılından sonra Avrupa Birliği istatistikleriyle karşılaştırılabilir olan, Türkiye'de gelir dağılımına ait verilerin yanında yaşam koşulları, görelî yoksulluk ve sosyal dışlanma konularını da içeren veriler üretmek amacıyla, "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" adıyla anket çalışmasını yürütmeye başlamıştır.

Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri'nde şu konularda çok sayıda değişkene ilişkin veri derlenmektedir: gelir durumu, ekonomik durum, işgücü durumu, demografi, eğitim, konut, gayrimenkul sahipliği, sosyal dışlanma. Bu ankette, Türkiye, bölgeleri temsil etme özelliğine sahip olacak şekilde aşağıdaki 12 bölgeye (İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması) ayrılmıştır. (Düzey 1) :

TR1- İstanbul

TR2- Batı Marmara

TR3- Ege

TR4- Doğu Marmara

TR5- Batı Anadolu

TR6- Akdeniz

TR7- Orta Anadolu

TR8- Batı Karadeniz

TR9- Doğu Karadeniz

TRA- Kuzeydoğu Anadolu

TRB- Ortadoğu Anadolu

TRC- Güneydoğu Anadolu

Hanehalkı Bütçe Anketi ve Gelir Yaşam Koşulları Anketi arasındaki bir diğer farklılık, referans dönemlerinin farklı olmasıdır. Referans dönemi, anketten elde edilen bilginin ait olduğu zaman süreci olarak tanımlanmaktadır. Gelir bilgilerinin referans dönemi, "bir önceki takvim yılı"dır (TÜİK, 2012). Örneğin, 2011 uygulamasındaki gelir bilgileri, 2010 yılına aittir.

Hanehalkı Bütçe Anketleri'nde örnekleme giren toplam hanehalkı büyüklüğü, her ay değişen hanehalkı alt örneklem kümelerinden oluşmaktadır. Örneğin, 2002 yılında, her ay değişen 800, yıl boyunca toplam 9.600 hanehalkına anket uygulanmıştır. 2003 örnek hacmi diğer yıllara göre, bölge açısından da temsili olma özelliği taşıması amacıyla daha büyüktür. Her ay değişen 2.160, yıl boyunca toplam 25.920 örnek hanehalkına uygulanmıştır. 2004-2008 yılları arasında, her ay değişen 720, yıl boyunca toplam 8.640 hanehalkına uygulanmıştır. 2009 yılından itibaren ise, örneklem hacmi artırılarak, aylık 1.104, yıllık 13.248 hanehalkına uygulanmıştır (TÜİK, 2012). Bu hanelerden yıllık gelir bilgisi, son bir yılda elde ettikleri gelir üzerinden derlenmektedir. Bu nedenle, anketin yapıldığı ay gidilen hanehalkından, geriye doğru son bir yılın gelir verisi elde edildiği için, "Referans dönemi", bir yıllık ancak dönemin başlangıç ve bitiş ayı, anketin yapıldığı aya göre hareket eden dönemler olmaktadır.

EK - 1B

Gelir Eşitsizliği Ölçüleri

Gelir dağılımı eşitsizliğiliteratüründe, gelir eşitsizliğini ölçmek için çok sayıda eşitsizlik ölçüsü önerilmiştir. Gelir dağılımları eşitsizlik düzeyleri yorumlanırken, eşitsizlik ölçülerinin, farklı özellikleri nedeniyle birarada kullanılması söz konusudur. Birçoğu istatistik ölçülerden üretilen gelir dağılımı eşitsizliği ölçüleri ve formülleri ile ilgili genel bilgiler aşağıda Bayar (2012) araştırmasından özetlenmiştir.

Gini katsayısı

Literatürde Gini katsayısı, bütün gelir ikililerinin farklarının aritmetik ortalamasının dağılımın aritmetik ortalamasına oranlanmasıyla elde edilen "görelî ortalama farkın" yarısını gösterirve aşağıdaki şekilde formüle edilir (Sen, 1997):

$$Gini = \frac{1}{2n^2\mu} \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j| \right]$$

Bu formülde, n örneklemdaki bireylerin sayısını, y_i ve y_j sırasıyla i. ve j. bireylerin gelirlerini, μ ifadesi toplam gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir. Gini katsayısı gelir eşitsizliği ölçülerinin sahip olması gereken özelliklerin hepsini

taşımaktadır. Gini katsayısı transfer ilkesi koşulunu sağlamasına rağmen, orta gelir grupları arasındaki gelir transferlerinden, alt ve üst gelir gruplarındaki gelir transferlerine göre daha fazla etkilenmektedir (Sen, 1997; Fields, 2001).

Değişkenlik katsayısının karesinin yarısı

Literatürde birçok ampirik çalışmaya konu olan "görelî varyansın yarısı" olarak da ifade edilen bu eşitsizlik ölçüsü aşağıdaki biçimde elde edilmektedir:

$$DKK = \frac{1}{2n\mu^2} \left[\sum_{i=1}^n (y_i - \mu)^2 \right]$$

Bu eşitsizlik ölçüsü, diğer genelleştirilmiş entropi grubu ölçüleri gibi eşitsizlik ölçülerinin taşıması gereken özelliklerin tümünü sağlamaktadır (Litchfield, 1999; Cowell, 2011).

Logaritmik sapmaların ortalaması

Logaritmik sapmaların ortalaması, her bir gelir bileşeni ile ortalama gelir arasındaki ilişkiyi logaritmik olarak ölçümlemekte ve aşağıdaki gibi elde edilmektedir (Goodman vd, 1997):

$$LSO = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \ln \left(\frac{\mu}{y_i} \right)$$

Bu gelir ölçüsü, gelir dağılımının alt gelir gruplarında yer alan gelirler arasındaki uzaklıklara daha fazla ağırlık verdiği için, alt gelir gruplarının arasındaki gelir transferleri bu ölçünün değerini daha fazla etkilemektedir (Goodman vd, 1997, Litchfield, 1999). Bu gelir eşitsizliği ölçüsünün aldığı değerler 0 ile sonsuz arasında değişmektedir. Bu değer büyüdükçe (küçüldükçe) dağılımın daha eşitsiz (eşit) olduğunu göstermektedir.

Theil indeksi

Theil indeksi, bilgi teorisindeki entropi kavramından yola çıkarak geliştirilmiştir (Theil, 1967). Bu ölçü aşağıdaki biçimde yazılmaktadır:

$$T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\mu} \ln \left(\frac{y_i}{\mu} \right)$$

Theil indeksi dağılım boyunca yer alan gelir grupları arasındaki uzaklıklara eşit derecede önem vermekte, bir diğer ifade ile dağılımdaki her bir kısma eşit duyarlılık gösterdiği anlamını taşımaktadır. Theil indeksi sıfır değerinden sonsuz değerine kadar değişen reel değerler alabilmektedir. Theil indeksinin değeri büyüdükçe (küçüldükçe) dağılımın daha eşitsiz (eşit) olduğu anlamını taşımaktadır (Litchfield, 1999).

Atkinson indeksi

Atkinson (1970) çalışmasında, toplumsal refahı da göz önüne alan bir eşitsizlik ölçüsü önermiştir. Bu indeksi aşağıdaki şekilde ifade edebilmek mümkündür:

$$A_{\varepsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{1/(1-\varepsilon)}$$

Bu fonksiyonda ε parametresi eşitsizlikten kaçınma derecesini ifade etmektedir. Bir diğer ifade ile toplumun normatif olarak eşitsizliğe karşı duyarlılığını göstermektedir. Eğer toplumun duyarlılığı yüksek ise eşitsizlikten kaçınma parametresi ε daha büyük değer alacaktır (Atkinson, 1970; Sen, 1997; Cowell, 2011). Ampirik çalışmalarda ε 'un 0.5, 1.0, 1.5 gibi değerler verilerek hesaplandığı görülür (Atkinson, 1996). Atkinson indeksinin değeri 0 ile 1 değerleri arasında değişmektedir. Sıfır ve bir değerleri, sırasıyla iki uç nokta olan tam eşitlik ve tam eşitsizlik durumunu göstermektedir. Atkinson indeksi daha büyük olan dağılımın daha eşitsiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Sen, 1997; Gürsel vd, 2000). Bu araştırma kapsamında, farklı eşitsizlikten kaçınma parametresi değerleri için Atkinson indeksi hesaplanmış, ancak bunlar arasından sadece ($\varepsilon = 1$) için bulunan değerler tablolarda rapor edilmiştir.

Ek -2A

Büyümenin Ayrıştırılması: Potansiyel ve Konjonktürel Büyüme

Gündelik iktisadi uygulamalarda büyüme belli bir anda ekonomideki nihai mal ve hizmet miktarındaki artış oranı olarak hesaplanır ve ifade edilir. Ancak bu artışın ne kadarı kapasite artışının sonucunda oluşan bir arz artışından, ne kadarı ise mevcut kapasitenin kullanım oranını artıran bir talep artışından kaynaklandığı açık değildir. Böyle bir ayrımın yapılması gerçekleşen büyümenin iktisadi sistemin kaynaklarındaki gelişmeleri görmek açısından faydası vardır. Zira arz yönlü büyüme uzun dönemli analizleri için anlamlı bir büyümedir. Öte yandan konjonktürel büyüme ise daha çok ekonominin kısa ve orta dönem performansı hakkında bilgi verir.

Teknik anlamda konuyu şu şekilde açıklamak mümkündür. İktisadi sistemlerde büyüme ya üretim kapasitesinin genişlemesi, ya da mevcut kapasitenin kullanım oranının

artmasıyla sağlanır. Bunlardan üretim kapasitesindeki genişleme aynı zamanda ekonomideki gelir yaratma potansiyelinde artışa karşılık gelir ve daha çok "potansiyel büyüme" olarak bilinir. Bu tarz büyümeye temel olan potansiyel gelir ise, ekonominin sahip olduğu potansiyel gelir kaynaklarını gösterir. Ekonomideki arz yönlü gelişmelerin sonucu olarak meydana gelen kapasite artışları, aynı zamanda bahsi geçen potansiyel büyümenin kaynağı olarak düşünülür. Bu sebeple arz yönlü etkisi olan yapısal reformların ekonomilerin potansiyel gelir düzeyini arttıracığı düşünülür.

Öte yandan kapasite kullanım oranının artmasıyla meydana gelen üretim artışları talep çeşitli olarak meydana gelir ve ekonominin sahip olduğu mevcut kapasite ve potansiyel kaynaklarda herhangi bir değişime neden olmaz. Bu şekilde elde edilen büyüme talebin yüksek tutulmasına imkan sağlayan finansal politikalarla temin edilebilir. Talep artırıcı finansal politikalar oluşturulurken, büyük ölçüde ekonominin mevcut potansiyel gelir düzeyi dikkate alınarak değişik finansman imkanları kullanılır. Kısa dönemde finansal imkanlarda yaşanan dalgalanmalar talep düzeyindeki dalgalanmalara da kaynaklık ederek kapasite kullanım oranında da değişimlere neden olacaktır. Dolayısıyla bu tarz büyüme de talep dalgalanmalarına bağlı olarak aşırı dalgalanmalar görülebilir. Bu itibarla kapasite kullanım oranındaki artışlardan kaynaklanan bu tarz büyüme "konjonktürel büyüme" olarak da adlandırılabilir. Ekonominin kısa dönemde maruz kalacağı finansal kısıtlar da bu tarz büyümenin üzerinde etkili olacaktır. Maalesef gündelik ifadelerimizde yer alan büyüme rakamları, büyümenin gerçekte hangi yolla oluşturulduğu hususunda bir açıklama içermez. Ekonomi büyürken, bu büyümenin ekonominin mevcut gelir oluşturma kapasitesindeki artıştan mı, yoksa bu kapasite veriyken sadece kapasite kullanım oranındaki artışlara bağlı olarak gerçekleşen potansiyel gelire ulaşma gayretinden mi kaynaklandığı belli değildir. Bu ayrımın yapılabilmesi birtakım ek teknik hesaplamaların yapılmasını gerekli kılar.

Büyümenin kapasite artışı ile kapasite kullanım oranındaki artışından kaynaklanan bileşenlerini farklı yöntemlerde hesaplayabilmek mümkündür. Yukarıdaki açıklamalarla tutarlılık sağlayabilmek için bu çalışma için yaptığımız hesaplamalar öncelikle üretimdeki artışın kaynakları aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$(Y_t - Y_{t-1}) = (Y_t^* - Y_{t-1}^*) + [(Y_t - Y_t^*) - (Y_{t-1} - Y_{t-1}^*)]$$

Burada Y_t anındaki gerçekleşmiş GSYİH'yı, Y_t^* aynı dönemdeki üretim kapasitesini (potansiyel gelir düzeyini) göstermektedir. Eşitliğin solundaki ifade gerçekleşen GSYİH'deki değişim miktarı; sağdaki ilk ifade ekonominin üretim kapasitesindeki değişim miktarını ve nihayet sonuncu ifade ise kapasite kullanım oranındaki değişim miktarını göstermektedir. Eşitliğin sağında köşeli parantez içindeki ifade, ekonominin kapasite kullanım oranı değişirken potansiyel kapasitenin sabit kalmadığı, aynı zamanda onunda değiştiği varsayımı ile oluşturulmuştur. Bu matematiksel ifade oranlar cinsinden yazılabilmesi için eşitliğin

her iki tarafını da Y_{t-1} 'e bölmek mümkün. Bu şekilde eşitliğin solunda elde edilecek ifade gerçekleşen büyümeyi gösterirken, sağındaki ilk ifade kapasitedeki değişim miktarının bir dönem önceki gelire göre normalize edilmiş bir oranı gösterecektir.

$$\frac{(Y_t - Y_{t-1})}{Y_{t-1}} = \left\{ \frac{(Y_t^* - Y_{t-1}^*)}{Y_{t-1}} \right\} + \left\{ \frac{[(Y_t - Y_t^*) - (Y_{t-1} - Y_{t-1}^*)]}{Y_{t-1}} \right\}$$

Bu eşitliğin solunda yer alan ifade gerçekleşen büyüme oranına karşılık gelirken, sağında yer alan ilk oranın potansiyel büyüme oranını, ikincisinin ise konjonktürel büyüme oranını gösterdiği kabul edilmektedir.

Türkiye ekonomisine ait üçer aylık mevsimsellikten arındırılmış GSYİH verileri kullanılarak yukarıdaki hesaplama yapılmıştır. Ayrıca Hodrick-Prescott yöntemi kullanılarak GSYİH verisinin trent değerleri elde edilmiş ve bu değerlerin ekonominin sahip olduğu potansiyel gelir veya potansiyel üretim kapasite düzeyine işaret ettiği kabul edilmiştir. Ardından elde edilen büyüme oranları ile Şekil 2.2'deki grafik elde edilmiştir.

Aynı hesaplamalar her çeyrek için yıllık bazda hesaplanmış ve bu hesaplamaların Şekil 2.2'deki seyri değiştirip değiştirmediği test edilmiştir. Zira bu yeni hesaplamalar hesaplanan değerlerin daha az dalgalı bir seyir göstermesine imkan verir ancak yukarıda metin içerisinde ifade edilen görüşlerin niteliği üzerinde bir değişiklik yaratmayacaktır.

Ek -2B

Farklı Ülke Ekonomilerinin Potansiyel ve Konjonktürel Büyüme Oranlarının Karşılaştırılması

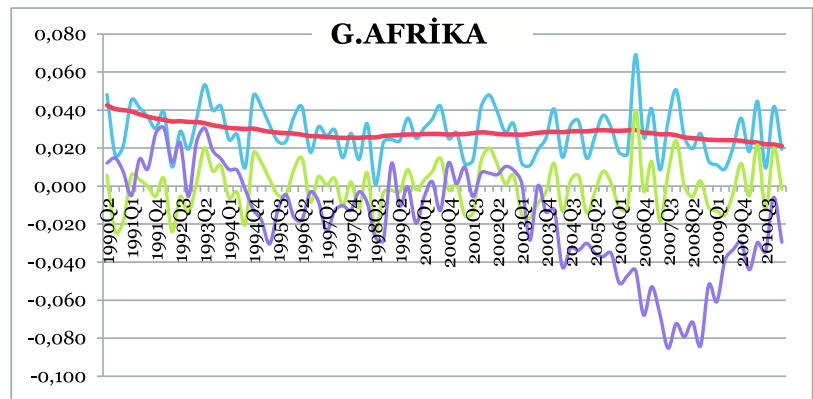
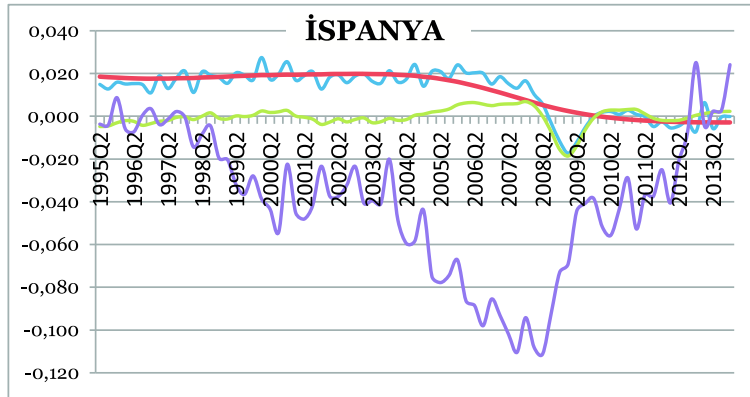
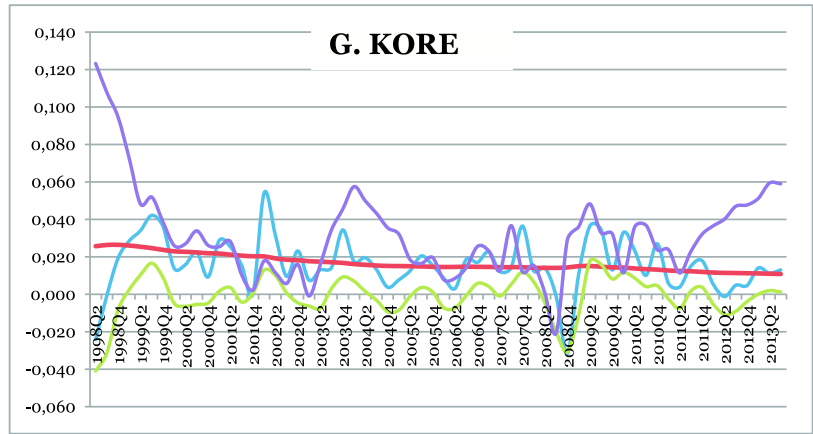
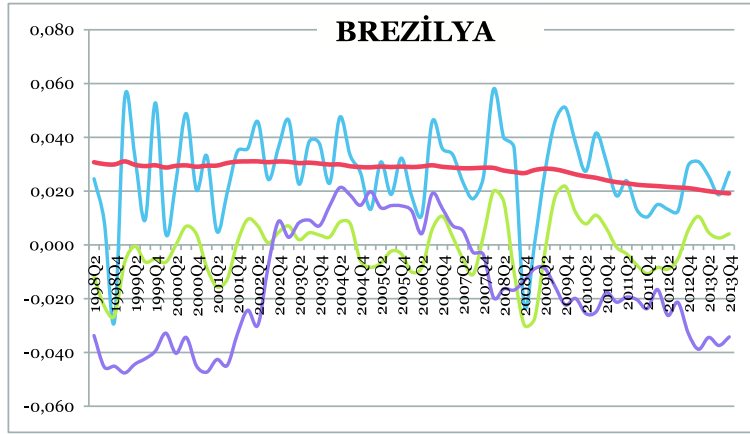
2002-2011 döneminde Türkiye ekonomisinde görülen büyümenin potansiyel ve konjonktürel bileşenlerine ayrıştırılmasıyla elde edilen eğilimin Türkiye ekonomisine özgü olduğunu ve ülkedeki politika uygulamalarının neticesinde meydana geldiğini göstermek için farklı ülke deneyimleri incelenmiş ve bu ekte raporlanmıştır. Ayrıştırma yöntemi EK-2A'da açıklanan yöntemdir. Bu ülkelerden bazıları günümüzde piyasa pratiklerinin yaygınlığı sebebiyle yükselen ekonomiler (emerging markets) olarak bilinen grupta yer alan Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkeler; bir tanesi Türkiye'nin aday olduğu Avrupa Birliği ülkeleri arasında yer alan ve Türkiye ile karşılaştırılabilir boyutta bir ülke olan İspanya; nihayet sonuncusu da, tarihsel açıdan Türkiye'nin kalkınma süreci incelenirken sürekli referans alınan bir ülke olan Güney Kore'dir.

Elbette her ülkenin uluslararası sistemdeki konumu ve uyguladığı politikaların farklılıklarına bağlı olarak göstereceği büyüme deneyimi de farklı olacaktır. Bu farklılıklar izleyen şekillerde açık bir şekilde görülebilmektedir. Ülkelerin büyüme pratiklerine bağlı olarak her bir ülkenin kaynak kullanımları da birbirlerine göre farklılıklar gösterecektir. Kimisi

daha düşük cari açık verirken, bazıları da büyüme pratiklerinin bir sonucu olarak daha yüksek oranda cari açıklara maruz kalacaklardır. Örneğin Güney Kore son derecede düşük cari açık vermiş olan bir ülke olarak diğerlerinden ve tabii Türkiye'den bariz bir şekilde farklılaşmaktadır. Bazı ülkelerin ise zaman zaman yüksek oranda dış kaynak ihtiyaçlarının doğduğu anlaşılmaktadır. Brezilya örneğinde 1998-2002 dönemi ve 2008 sonrası dönem yüksek cari açıkların tecrübe edildiği iki dönemdir. Güney Afrika için 2003-2010 dönemi, İspanya için 1998'den günümüze kadar olan dönemin çoğunda ciddi dış kaynak kullanımı gerçekleşmiştir.

Öte yandan büyüme pratikleri açısından da ülkeler arasındaki farklılıklar çarpıcıdır. İspanya örneğinde 2007'ye kadar potansiyel büyüme oranının yüksek, konjonktürel anlamda gerçekleşen büyümenin de çok düşük ve istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. 2002-2007 arasında Türkiye'nin potansiyel büyüme oranının %2'nin altında seyrettiği düşünüldüğünde, İspanya'nın büyüme performansı çok daha iyi değerlendirilebilir. Özellikle bu dönem zarfında yüksek oranda dış kaynak kullanma ihtiyacının İspanya ekonomisi için daha çok potansiyel büyümenin yüksek çıkmasını sağlayacak olan yapısal politikaların finansmanında kullanıldığı izlenimi vermektedir.

Brezilya ekonomisinin büyüme pratiği çok daha çarpıcı görünmektedir. Zira potansiyel büyüme oranı 2013 yılına kadar %2'lerin çok üzerinde seyretmiştir. Hatta 2002-2006 arasında kalan dönemde Brezilya ekonomisinin bir de cari fazla verdiği anlaşılmaktadır. Benzer bir yüksek potansiyel büyüme pratiğini Güney Afrika'da görmekteyiz. Bu ekonominin Brezilya'dan farkı ise ele aldığımız dönemin büyük bölümünde makul kabul edebileceğimiz cari açıklarla bu büyümenin gerçekleştirildiğidir. Fakat 2004-2010 arasındaki dönemde cari açıkların boyutu dikkat çekici ölçüde artmıştır. Güney Kore potansiyel büyüme oranının seyri açısından %2'ler seviyesinde bir büyüme oranına ulaşmış ve bu niteliği ile Türkiye'ye benzer bir görüntü sergilemiştir. Ancak bu ekonominin de en dikkat çekici özelliği ve Türkiye'den farkı, Güney Kore ekonomisinin sürekli cari fazla durumunda olan bir ekonomi görüntüsü vermesidir.

Kaynak: Casanova, T. (2004). "Turkey: Growth in Inequality". Euro-Mediterranean Observatory Publications, Section Seven, http://emo.pspa.uoa.gr/data/papers/14_paper.pdf

Fonksiyonel Gelir Kaynaklarının Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelirleri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Emek Geliri										
Örneklem Büyüklüğü	5.056	1.710	4.005	4.182	4.367	4.318	4.256	5.044	5.055	5.229
Ortalama Bireysel Gelir (TL)	4.160	5.120	6.230	7.238	8.379	9.296	10.681	12.061	13.125	14.827
Ortalama Bireysel Gelir (reel, 2002 fiyatlarıyla)	4.160	4.584	5.098	5.500	5.804	5.940	6.199	6.572	6.722	6.875
Tarım Mütasebbis Geliri										
Örneklem Büyüklüğü	539	3.155	876	818	728	.669	538	868	771	692
Ortalama Bireysel Gelir (TL)	3.690	3.920	4.560	5.459	6.039	6.593	7.620	8.300	9.556	12.577
Ortalama Bireysel Gelir (reel, 2002 fiyatlarıyla)	3.690	3.509	3.732	4.148	4.183	4.213	4.422	4.523	4.894	5.832
Mütasebbis Geliri										
Örneklem Büyüklüğü	1.584	4.031	1.350	1.279	1228	1.168	1.151	1.245	1.183	1.157
Ortalama Bireysel Gelir (TL)	6.660	7.890	9.930	0.559	12.612	13.765	16.490	18.136	19.052	22.843
Ortalama Bireysel Gelir (reel, 2002 fiyatlarıyla)	6.660	7.064	8.126	8.023	8.736	8.795	9.570	9.883	9.758	10.592
Faiz Geliri										
Örneklem Büyüklüğü	100	148	27	22	13	12	22	34	18	19
Ortalama Bireysel Gelir (TL)	14.200	6.000	15.200	3.305	22.420	10.821	24.203	43.721	47.884	66.991
Ortalama Bireysel Gelir (reel, 2002 fiyatlarıyla)	14.200	4.324	12.439	7.708	15.529	6.914	14.046	23.825	24.524	31.063
Emekli Geliri										
Örneklem Büyüklüğü	1.583	4.626	1.492	1.384	1.478	1.583	1.710	1.676	1.802	1.777
Ortalama Bireysel Gelir (TL)	3.570	4.830	6.010	7.389	8.163	8.941	10.143	10.614	11.903	13.124
Ortalama Bireysel Gelir (reel, 2002 fiyatlarıyla)	3.570	4.324	4.918	5.614	5.654	5.713	5.886	5.784	6.096	6.086
Transfer Geliri										
Örneklem Büyüklüğü	669	2.057	784	761	716	773	856	1.152	1.232	1.022
Ortalama Bireysel Gelir (TL)	3.210	3.990	4.910	5.595	6.202	6.776	7.101	7.690	8.712	10.588
Ortalama Bireysel Gelir (reel, 2002 fiyatlarıyla)	3.210	3.572	4.018	4.251	4.296	4.330	4.121	4.191	4.462	4.910

Kaynak: Fonksiyonel gelir kaynakları ortalaması bireysel eşdeğer gelirler; HBA'den yazarlar tarafından hesaplanmıştır.
TÜİK, TÜFE fiyat istatistikleri kullanılarak reel gelirler hesaplanmıştır.

Ek - 3B

Bölgelere Göre Özet İstatistikler

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İstanbul						
Örneklem Büyüklüğü	1208	1107	1194	1376	1517	1715
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.47	3.54	3.63	3.58	3.58	3.48
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	10318	13190	13725	14804	15424	17089
Batı Marmara						
Örneklem Büyüklüğü	873	884	889	900	894	1045
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.15	3.07	3.15	3.07	2.99	2.96
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	7327	8555	9168	10295	11043	12127
Ege						
Örneklem Büyüklüğü	1468	1482	1646	1709	1750	2134
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.32	3.29	3.25	3.15	3.14	3.14
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	8472	10012	10455	12064	12536	14668
Doğu Marmara						
Örneklem Büyüklüğü	858	868	906	929	923	1195
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.49	3.52	3.54	3.54	3.46	3.48
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	8968	11649	11399	12821	11713	12507
Batı Anadolu						
Örneklem Büyüklüğü	926	907	942	1027	1072	1377
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.70	3.75	3.73	3.59	3.49	3.47
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	9053	10680	11362	13259	12793	14310
Akdeniz						
Örneklem Büyüklüğü	1109	1145	1211	1278	1234	1647
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.74	3.62	3.51	3.44	3.34	3.44
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	5968	7797	8002	9367	10743	11633
Orta Anadolu						
Örneklem Büyüklüğü	757	734	747	802	829	971
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.93	3.95	3.97	3.90	3.78	3.77
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	6793	8137	8107	9640	9845	11037
Batı Karadeniz						
Örneklem Büyüklüğü	810	817	777	808	769	1134
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.91	3.92	3.90	3.63	3.48	3.39
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	5997	8353	8362	9442	9613	10745
Doğu Karadeniz						
Örneklem Büyüklüğü	669	647	612	592	597	609
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.61	3.70	3.63	3.64	3.72	3.55
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	7618	9104	9819	10467	9977	10964
Kuzey Doğu Anadolu						
Örneklem Büyüklüğü	717	702	656	710	771	920
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	5.04	4.95	4.87	4.79	4.70	4.83
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	4898	7366	7649	7212	7739	8644
Orta Doğu Anadolu						
Örneklem Büyüklüğü	630	663	731	791	837	1026
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	5.23	5.39	5.27	5.32	5.12	5.05
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	4636	6232	6534	6762	7609	8006
Güney Doğu Anadolu						
Örneklem Büyüklüğü	890	837	908	939	909	1247
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	5.51	5.72	5.53	5.38	5.25	5.41
Ortalama Bireysel Eşdeğer Gelir	3405	4561	5317	5822	6334	6773

EK - 4A

Hesaplamalarda Kullanılan Yöntemlerin Teknik Açıklamaları

Shorrocks Ayırıştırma Yöntemi

Gelir dağılımı eşitsizliğinin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması ile ilgili Shorrocks (1982)'un kurguladığı ayrıştırma yöntemi temel olarak her bir gelir kaynağının toplam gelir eşitsizliği içerisindeki ayrı ayrı katkılarının belirlenmesini sağlamaktadır. Belirli varsayımlar altında, bu ayrıştırma yöntemi farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine uygulanabilecek genel bir ayrıştırma yöntemidir. Dolayısıyla, Shorrocks (1982)'un geliştirdiği bu ayrıştırma yöntemi eşitsizlik ölçütünden bağımsız olarak ayrıştırma işlemini gerçekleştirmektedir.⁴⁰ Toplam gelirin aşağıdaki şekilde gösterildiği bir ekonominin söz konusu olduğunu düşünelim:

$$Y = (Y_1, \dots, Y_n) = \sum_{k=1}^k \sum_{i=1}^n Y_i^k$$

Bu fonksiyonda, Y ve Y_i^k ile simgelenen ifadeler sırasıyla, ekonomideki toplam geliri ve k gelir kaynağından ($k=1,2,\dots,k$) gelir elde eden i bireyin ($i=1,2,\dots,n$) gelirini göstermektedir. Bu durumda, bu ekonomideki toplam gelirin varyansını aşağıdaki biçimde yazmak mümkündür:

$$\sigma^2(Y) = \sum_k \sigma^2(Y^k) + \sum_{j \neq k} \sum_k \rho_{jk} \sigma(Y^j) \sigma(Y^k)$$

Bu eşitlikte ρ_{jk} , $\sigma(Y^j)$ ve $\sigma(Y^k)$ ile simgelenen ifadeler sırasıyla j ve k ile gösterilen iki farklı gelir kaynağı arasındaki korelasyon katsayısını ve iki farklı gelir kaynağının standart sapmalarını gösterirken, $\sigma^2(Y^k)$ ifadesi ise k gelir kaynağının varyansını göstermektedir.

Shorrocks (1982), çalışmasında her bir gelir kaynağına ait tek bir etkileşim teriminin söz konusu olduğunu varsaymıştır. Bu varsayım, karşılıklı etkileşimden kaynaklanacak diğer katkıların sayısının kabul edilebilir düzeyde olmasını ve analizin bütün eşitsizlik ölçütlerine uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Fakat bu durumda da, her bir gelir bileşenine atanacak olan etkileşim terimlerinin nasıl dağıtılacağı sorunu ortaya çıktığından, Shorrocks (1982) bu etkileşim terimi olarak da ifade edilen ortak faktörün yarattığı problemi gidermek için, varyansın "doğal ayrıştırması" olarak da adlandırdığı yaklaşımını kullanmıştır. Varyansın doğal ayrıştırması, k gelir bileşeni ile ilgili bütün etkileşim terimlerinin değerini yarıya indirgemektedir. Bu durumda, k gelir kaynağının eşitsizliğe olan mutlak katkısı aşağıdaki hale dönüşmektedir:

$$S_k^* = \sigma^2(Y^k) + \sum_{j \neq k} \rho_{jk} \sigma(Y^j) \sigma(Y^k) = \text{cov}(Y^k, Y)$$

⁴⁰ Bir diğer ifade ile bu ayrıştırma yöntemi Atkinson indeksi, Gini katsayısı ve genel entropi sınıfındaki tüm indeksleri kapsayan bütün gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerine uygulanabilmektedir.

Bu eşitlikte S_k^* ile simgelenen ifade, k gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine olan mutlak katkısını ve $cov(Y^k, Y)$ ifadesi k gelir kaynağı ile toplam gelir arasındaki kovaryansı göstermektedir. Bununla birlikte, toplanabilirlik özelliğinden dolayı her bir gelir kaynağının toplam eşitsizliğe olan mutlak katkılarının toplamı, toplam gelir eşitsizliğine eşittir:

$$\sum_{k=1}^K S_k^* = I(Y)$$

Yukarıdaki $I(Y)$ eşitlikte toplam gelir eşitsizliğini göstermektedir. Buradan hareketle $S_k^*(I)$ ile simgelenen k gelir kaynağının toplam eşitsizlik içerisindeki oransal katkısına aşağıdaki biçimde ulaşmak mümkündür:

Öncelikle, varyansın doğal ayrıştırmasında gelir kaynaklarının toplam eşitsizliğe olan oransal katkıları aşağıdaki biçimde ifade edilebilmektedir:

$$s_k^*(\sigma^2) = \frac{S_k^*(\sigma^2)}{\sigma^2(Y)} = \frac{cov(Y^k, Y)}{\sigma^2(Y)}$$

Literatürde gelir dağılımı analizlerinde gelir eşitsizliği ölçütü olarak varyansın kullanılması, varyans ifadesi ortalamadan bağımsız olmadığından dolayı çok da tercih edilen bir ölçüt olmadığı için, Shorrocks (1982) çalışmasında $I_2(Y)$ ile gösterilen değişkenlik katsayısının karesini kullanmıştır. Bu bağlamda, gelir kaynaklarının birbirinden bağımsız olduğu durumda aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir:

$$I_2(Y) = \frac{\sigma^2(Y)}{\mu^2} = \sum_k \frac{\sigma^2(Y^k)}{\mu^2}$$

Bu eşitlikte, μ ifadesi Y ile gösterilen toplam gelirin ortalamasını ve $\sigma^2(Y^k)/\mu^2$ ifadesi ise k gelir kaynağının toplam gelir eşitsizliği üzerine yaptığı katkıyı göstermektedir. Farklı gelir grupları birbirleri ile ilişkili oldukları durumda, etkileşim terimi varyansın ayrıştırılmasında olduğu gibi yerleştirilerek $I_2(Y)$ ile simgelenen eşitsizlik ölçütünün doğal bir ayrıştırmasını aşağıdaki biçimde elde etmek mümkün olacaktır:

$$S_k^*(I_2) = \frac{cov(Y^k, Y)}{\mu^2}$$

Bu eşitlikte $S_k^*(I_2)$ ile simgelenen ifade k gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan mutlak katkısını göstermektedir. Eşitlik (6.8)'den hareketle, k gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine yaptığı katkının oranı da aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$S_k^*(I_2) = \frac{S_k^*(I_2)}{I_2(Y)} = \frac{cov(Y^k, Y)}{\sigma^2}$$

Jenkins Ayırıştırma Yöntemi

Jenkins (1995) çalışmasında dinamik ayırıştırma analizinin gerçekleştirilebilmesi için Shorrocks (1982) tarafından belirtildiği gibi ayırıştırma analizinin gelir ölçütünden bağımsız olamayacağını, eşitsizlikteki değişimin belirlenebilmesi adına belirli bir gelir ölçütünün seçilmesi gerekliliğini vurgulamış ve ayırıştırma analizi için literatürde var olan çeşitli gelir eşitsizliği ölçütlerinin arasından “değişkenlik katsayısının karesinin yarısı”nı seçmiştir. Jenkins (1995) çalışmasında da aşağıdaki şekilde her bir gelir kaynağının toplam eşitsizliğe olan mutlak katkılarının toplamının toplam eşitsizliğe eşit olduğu gösterilebilmektedir:

$$\sum_{k=1}^K S_k^* = I(Y)$$

Bu eşitlikte S_k^* ile simgelenen ifade k gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine olan mutlak katkısını ve $I(Y)$ ifadesi ise toplam gelir eşitsizliğini göstermektedir. Bu eşitlikten yola çıkarak k gelir kaynağının toplam eşitsizlik içerisindeki oransal katkısını, $s_k^*(I)$, aşağıdaki şekilde yazmak mümkündür:

$$s_k^*(I) = \frac{S_k^*(I)}{I(Y)}$$

Dönemler arası gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimin ayırıştırılması amaçlandığından, Jenkins (1995) çalışmasında $I_2(Y)$ ile gösterilen değişkenlik katsayısının karesinin yarısı gelir ölçütünü hesaplamalarında kullanmıştır. Ayırıştırma analizinde kullanılan gelir eşitsizliği ölçütü değişkenlik katsayısının karesinin yarısını aşağıdaki biçimde yazmak mümkündür:

$$I_2(Y) = \frac{1}{n} \sum_k \frac{(Y_k/\mu)^2 - 1}{2} = \sum_k \frac{\sigma^2(Y_k)}{2\mu^2}$$

Bu eşitlikte μ ifadesi toplam gelirin ortalamasını, $\sigma^2(Y)$ ifadesi toplam gelirin varyansını ve Y_k ifadesi ise k gelir bileşenine ait geliri göstermektedir. Buradan hareketle $I_2(Y)$ ile simgelenen gelir eşitsizliği ölçütü kullanılarak, k gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan mutlak katkısını aşağıdaki biçimde yazmak mümkündür:

$$S_k^*(I_2) = s_k(I_2) * I_2(Y) = \rho_k \varphi_k \sqrt{I_2(Y) I_2(Y_k)}$$

Bu eşitlikte, φ_k ifadesi, k gelir kaynağının ortalamasının toplam gelir ortalamasına olan oranını gösterirken, $I_2(Y_k)$ ifadesi, k gelir kaynağının grup içi gelir eşitsizliğini göstermektedir. Bu eşitlikten yola çıkarak, toplam gelir eşitsizliğindeki zaman içerisinde yaşanan değişim aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$\Delta I_2(Y) = I_2(Y)_{t+1} - I_2(Y)_t = \sum_k \Delta S_k = \sum_k \Delta \left| \rho_k \varphi_k \sqrt{I_2(Y) I_2(Y_k)} \right|$$

Yukarıdaki eşitlik, gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde yaşanan değişimin, gelir kaynaklarının mutlak katkılarında yaşanan değişimin toplamı olduğunu göstermektedir.

Belirli dönemler için elde edilen bulguların birbirleriyle karşılaştırmalarını yapabilmek amacıyla, gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim yüzdesel olarak ifade edildiğinde, aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$\% \Delta I_2(Y) = \frac{\Delta I_2(Y)}{I_2(Y)_t} = \sum_k s_k \% \Delta S_k$$

Yukarıdaki eşitlik, gelir eşitsizliğinde dönemlerarası yaşanan değişimin her bir gelir kaynağının oransal katkılarıyla beraber mutlak katkılarında yaşanan değişime bağlı olduğunu göstermektedir. Bu eşitliğe göre gelir eşitsizliğinde zaman içinde görülen farklılaşmanın büyük olması, k gelir bileşeninin mutlak katkısında zaman içinde yaşanan değişimin büyük olması ile orantılıdır.

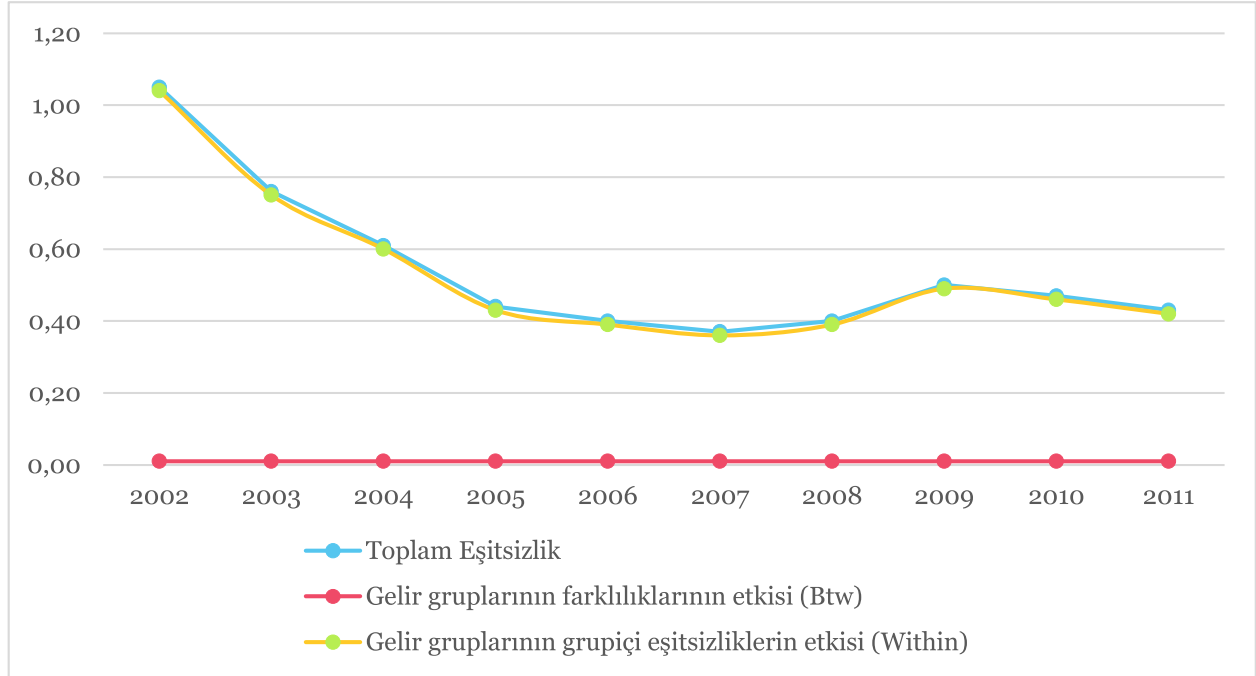
Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>										
<i>Emek Geliri</i>	14.6	27.2	25.2	41.5	35.4	37.8	41.9	35.1	45.6	43.9
<i>Tamam Mütəəbbis Geliri</i>	3.9	3.5	7.5	4.2	1.6	0.9	2.0	2.4	1.9	3.5
<i>Mütəəbbis Geliri</i>	47.9	60.2	62.1	42.8	57.0	56.6	51.6	51.1	44.4	44.3
<i>Faiz Geliri</i>	32.8	6.2	2.0	5.4	1.2	0.1	1.1	9.0	3.5	5.2
<i>Emekli Geliri</i>	0.5	2.3	1.9	4.3	3.5	3.4	3.4	1.8	2.8	1.9
<i>Transfer Geliri</i>	0.3	0.6	1.2	2.3	1.2	1.1	0.2	0.6	1.8	1.2
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>										
<i>Emek Geliri</i>	45.2	45.1	47.5	50.8	53.3	56.2	55.9	56.2	58.0	58.4
<i>Tamam Mütəəbbis Geliri</i>	13.5	10.9	9.6	9.4	6.7	5.5	4.6	6.9	5.9	7.2
<i>Mütəəbbis Geliri</i>	25.2	26.7	26.3	21.8	22.5	21.9	21.8	20.1	18.6	18.2
<i>Faiz Geliri</i>	3.0	1.4	0.6	0.7	0.3	0.1	0.3	0.9	0.4	0.7
<i>Emekli Geliri</i>	9.2	11.9	11.8	12.7	12.8	12.3	13.0	10.7	11.5	10.6
<i>Transfer Geliri</i>	3.8	3.9	4.2	4.6	4.3	3.9	4.1	5.2	5.8	4.9
<i>Görelili Eşitsizlik Göstergesi(1)/(2)</i>										
<i>Emek Geliri</i>	0.3	0.6	0.5	0.8	0.7	0.7	0.7	0.6	0.8	0.8
<i>Tamam Mütəəbbis Geliri</i>	0.3	0.3	0.8	0.4	0.2	0.2	0.4	0.3	0.3	0.5
<i>Mütəəbbis Geliri</i>	1.9	2.3	2.4	2.0	2.5	2.6	2.4	2.5	2.4	2.4
<i>Faiz Geliri</i>	10.9	4.4	3.3	7.7	4.0	1.0	3.7	10.0	8.8	7.4
<i>Emekli Geliri</i>	0.1	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2
<i>Transfer Geliri</i>	0.1	0.2	0.3	0.5	0.3	0.3	0.1	0.1	0.3	0.2

EK - 4C

Ticarete Konu Olan ve Olmayan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler Arası ve Faaliyet Gruplarının Kendi İçlerindeki Gelir Dağılımının Genel Eşitsizliğe Katkıları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam Eşitsizlik	1.05	0.76	0.61	0.44	0.40	0.37	0.40	0.50	0.47	0.43
Gelir gruplarının farklılıklarının etkisi (Btw)	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
Gelir gruplarının grup içi eşitsizliklerin etkisi (Within)	1.04	0.75	0.60	0.43	0.39	0.36	0.39	0.49	0.46	0.42

EK - 5A

Bölgelerin Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçüleri: GİNİ KATSAYISI

		2006	2007	2008	2009	2010	2011
	TOPLAM GELİR						
İstanbul		0.37	0.34	0.35	0.35	0.36	0.36
Batı Marmara		0.35	0.32	0.33	0.36	0.36	0.36
Ege		0.41	0.37	0.38	0.38	0.38	0.39
Doğu Marmara		0.39	0.38	0.33	0.36	0.33	0.32
Batı Anadolu		0.40	0.36	0.39	0.40	0.36	0.37
Akdeniz		0.41	0.41	0.37	0.39	0.39	0.40
Orta Anadolu		0.34	0.32	0.33	0.39	0.36	0.36
Batı Karadeniz		0.36	0.35	0.36	0.37	0.34	0.32
Doğu Karadeniz		0.38	0.35	0.36	0.36	0.32	0.31
Kuzey Doğu Anadolu		0.37	0.40	0.43	0.39	0.39	0.38
Orta Doğu Anadolu		0.40	0.38	0.38	0.39	0.39	0.40
Güney Doğu Anadolu		0.39	0.36	0.39	0.40	0.39	0.39
TÜRKİYE GENELİ		0.42	0.39	0.39	0.40	0.39	0.39
	Emek Geliri						
İstanbul		0.37	0.38	0.37	0.37	0.41	0.40
Batı Marmara		0.38	0.36	0.43	0.45	0.43	0.42
Ege		0.48	0.45	0.45	0.46	0.46	0.45
Doğu Marmara		0.41	0.40	0.36	0.38	0.39	0.38
Batı Anadolu		0.44	0.42	0.43	0.45	0.43	0.43
Akdeniz		0.46	0.46	0.45	0.48	0.47	0.45
Orta Anadolu		0.39	0.41	0.41	0.44	0.46	0.45
Batı Karadeniz		0.42	0.39	0.43	0.45	0.50	0.45
Doğu Karadeniz		0.43	0.42	0.43	0.43	0.44	0.45
Kuzey Doğu Anadolu		0.47	0.47	0.47	0.52	0.52	0.49
Orta Doğu Anadolu		0.44	0.46	0.49	0.50	0.51	0.52
Güney Doğu Anadolu		0.43	0.39	0.45	0.46	0.47	0.43
TÜRKİYE GENELİ		0.45	0.44	0.44	0.45	0.46	0.45
	Müteşebbis Geliri						
İstanbul		0.50	0.47	0.53	0.49	0.50	0.52
Batı Marmara		0.59	0.57	0.56	0.60	0.60	0.59
Ege		0.56	0.55	0.59	0.60	0.60	0.61
Doğu Marmara		0.57	0.61	0.54	0.65	0.58	0.57
Batı Anadolu		0.59	0.57	0.61	0.61	0.58	0.55
Akdeniz		0.64	0.65	0.60	0.62	0.64	0.65
Orta Anadolu		0.56	0.58	0.54	0.64	0.62	0.61
Batı Karadeniz		0.63	0.67	0.69	0.68	0.61	0.60
Doğu Karadeniz		0.60	0.57	0.60	0.60	0.52	0.51
Kuzey Doğu Anadolu		0.50	0.53	0.60	0.53	0.53	0.54
Orta Doğu Anadolu		0.56	0.56	0.53	0.58	0.57	0.57
Güney Doğu Anadolu		0.61	0.54	0.60	0.59	0.57	0.56
TÜRKİYE GENELİ		0.61	0.60	0.61	0.62	0.61	0.60
	Faiz Geliri						
İstanbul		0.65	0.63	0.63	0.67	0.61	0.67
Batı Marmara		0.54	0.64	0.57	0.57	0.58	0.58
Ege		0.66	0.65	0.62	0.56	0.63	0.65
Doğu Marmara		0.59	0.70	0.62	0.68	0.71	0.61
Batı Anadolu		0.57	0.61	0.68	0.61	0.63	0.63
Akdeniz		0.55	0.62	0.63	0.65	0.73	0.68
Orta Anadolu		0.54	0.60	0.59	0.55	0.51	0.54
Batı Karadeniz		0.51	0.64	0.65	0.64	0.61	0.62
Doğu Karadeniz		0.58	0.70	0.58	0.59	0.64	0.64
Kuzey Doğu Anadolu		0.57	0.47	0.66	0.57	0.53	0.61
Orta Doğu Anadolu		0.60	0.64	0.67	0.61	0.60	0.65
Güney Doğu Anadolu		0.55	0.59	0.60	0.71	0.66	0.62
TÜRKİYE GENELİ		0.61	0.64	0.64	0.64	0.65	0.66

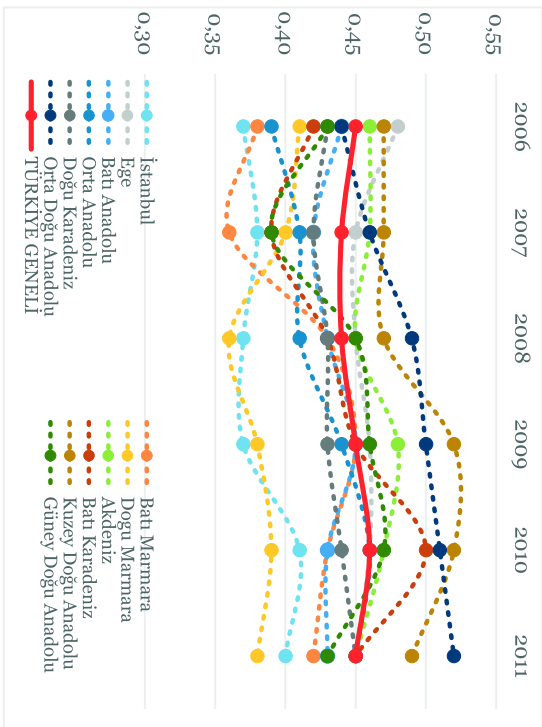
Ticarete Konu Olan ve Olmayan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler Arası ve Faaliyet Gruplarının Kendi İçlerindeki Gelir Dağılımının Genel Eşitsizliğe Katkıları (devamı)

Emekli Geliri						
İstanbul	0.29	0.27	0.30	0.32	0.36	0.31
Batı Marmara	0.35	0.34	0.38	0.37	0.38	0.38
Ege	0.35	0.32	0.32	0.36	0.35	0.38
Doğu Marmara	0.29	0.30	0.34	0.34	0.36	0.34
Batı Anadolu	0.40	0.39	0.40	0.39	0.39	0.39
Akdeniz	0.37	0.33	0.36	0.37	0.37	0.38
Orta Anadolu	0.34	0.34	0.38	0.37	0.31	0.32
Batı Karadeniz	0.36	0.34	0.35	0.39	0.35	0.33
Doğu Karadeniz	0.30	0.29	0.32	0.33	0.35	0.32
Kuzey Doğu Anadolu	0.42	0.41	0.54	0.49	0.51	0.46
Orta Doğu Anadolu	0.42	0.44	0.47	0.48	0.52	0.51
Güney Doğu Anadolu	0.45	0.43	0.56	0.55	0.51	0.46
TÜRKİYE GENELİ	0.36	0.34	0.38	0.39	0.39	0.38
Transfer Geliri						
İstanbul	0.71	0.70	0.70	0.57	0.58	0.60
Batı Marmara	0.70	0.66	0.69	0.60	0.55	0.61
Ege	0.72	0.68	0.65	0.60	0.63	0.64
Doğu Marmara	0.70	0.69	0.68	0.56	0.61	0.57
Batı Anadolu	0.68	0.68	0.70	0.63	0.61	0.60
Akdeniz	0.67	0.66	0.67	0.64	0.59	0.64
Orta Anadolu	0.66	0.64	0.65	0.54	0.56	0.58
Batı Karadeniz	0.66	0.67	0.62	0.58	0.57	0.57
Doğu Karadeniz	0.68	0.66	0.64	0.58	0.60	0.56
Kuzey Doğu Anadolu	0.63	0.62	0.61	0.59	0.58	0.61
Orta Doğu Anadolu	0.61	0.62	0.62	0.59	0.53	0.67
Güney Doğu Anadolu	0.61	0.59	0.60	0.62	0.56	0.72
TÜRKİYE GENELİ	0.69	0.67	0.67	0.62	0.61	0.64
İzafi Kira						
İstanbul	0.37	0.33	0.26	0.27	0.26	0.25
Batı Marmara	0.37	0.33	0.31	0.31	0.31	0.28
Ege	0.45	0.40	0.37	0.35	0.34	0.32
Doğu Marmara	0.44	0.38	0.33	0.32	0.32	0.28
Batı Anadolu	0.46	0.39	0.34	0.35	0.35	0.29
Akdeniz	0.37	0.35	0.31	0.32	0.32	0.30
Orta Anadolu	0.34	0.35	0.35	0.35	0.36	0.32
Batı Karadeniz	0.37	0.36	0.34	0.33	0.35	0.29
Doğu Karadeniz	0.36	0.36	0.32	0.34	0.30	0.30
Kuzey Doğu Anadolu	0.39	0.39	0.36	0.33	0.34	0.31
Orta Doğu Anadolu	0.47	0.43	0.39	0.37	0.39	0.37
Güney Doğu Anadolu	0.33	0.36	0.32	0.30	0.35	0.30
TÜRKİYE GENELİ	0.48	0.44	0.40	0.40	0.39	0.36
Gayrimenkul Geliri						
İstanbul	0.47	0.53	0.56	0.62	0.52	0.55
Batı Marmara	0.49	0.51	0.50	0.56	0.49	0.51
Ege	0.54	0.57	0.62	0.64	0.64	0.65
Doğu Marmara	0.56	0.60	0.57	0.69	0.55	0.59
Batı Anadolu	0.57	0.59	0.55	0.62	0.60	0.63
Akdeniz	0.54	0.64	0.61	0.69	0.60	0.63
Orta Anadolu	0.55	0.56	0.63	0.73	0.67	0.58
Batı Karadeniz	0.50	0.51	0.54	0.57	0.57	0.55
Doğu Karadeniz	0.58	0.74	0.78	0.71	0.62	0.51
Kuzey Doğu Anadolu	0.55	0.64	0.60	0.63	0.67	0.71
Orta Doğu Anadolu	0.56	0.64	0.61	0.64	0.67	0.66
Güney Doğu Anadolu	0.41	0.68	0.63	0.64	0.75	0.74
TÜRKİYE GENELİ	0.57	0.63	0.63	0.68	0.62	0.63

Kaynak: Yazarların hesaplamaları

Bölge faktör gelirlerinin grup içi eşitsizlikleri (Gini Katsayıları)

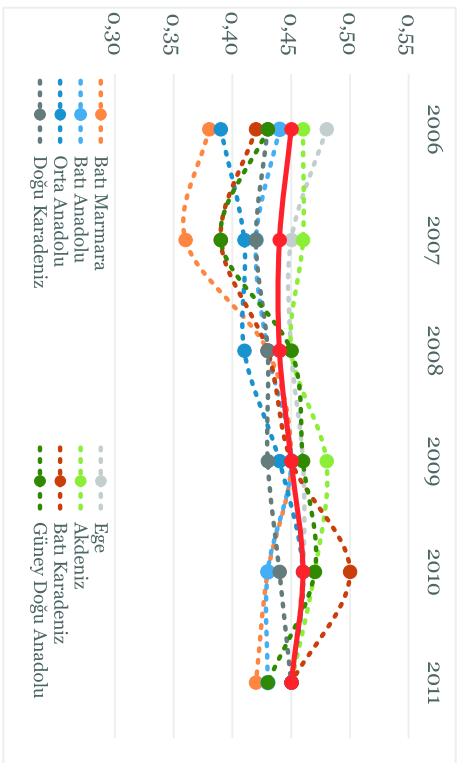
EMEK GELİRLERİ

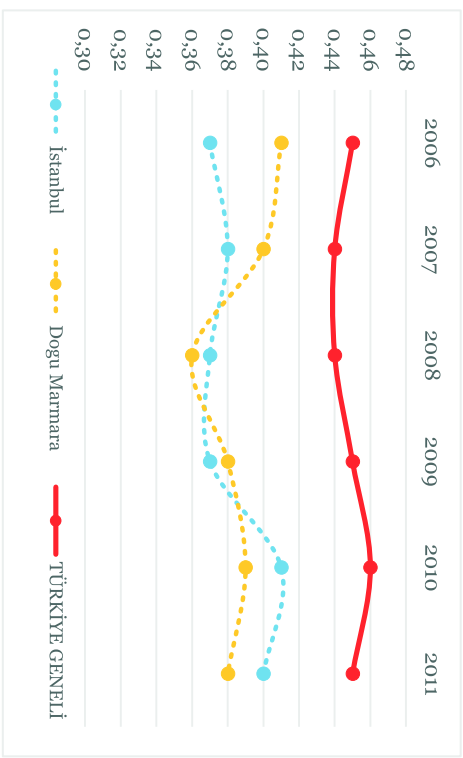
(a)

(b)

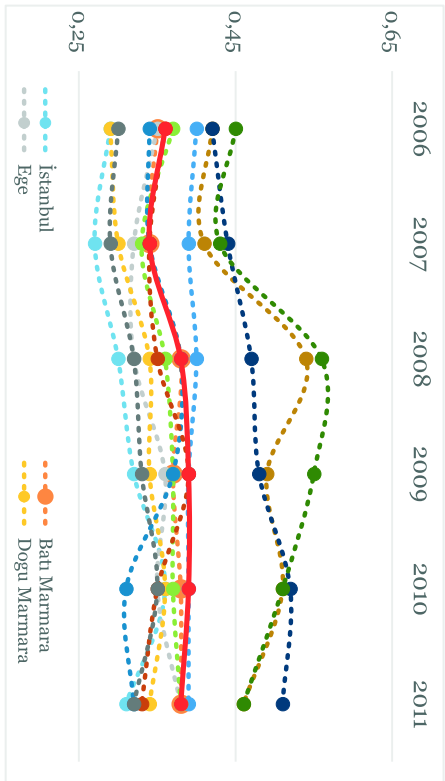
(c)

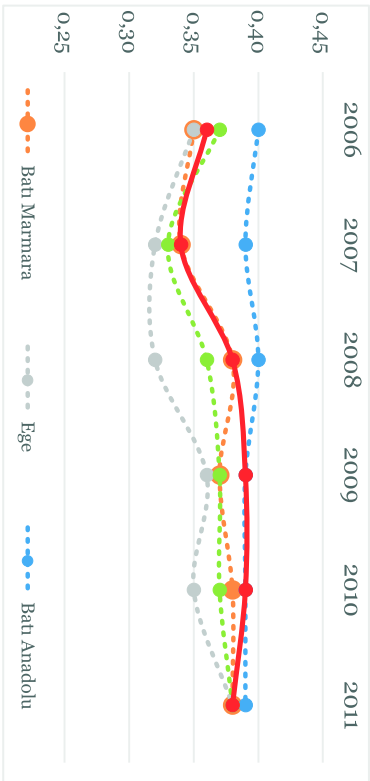
(d)

Bölge faktör gelirlerinin grup içi eşitsizlikleri (Gini Katsayıları) (devamı)

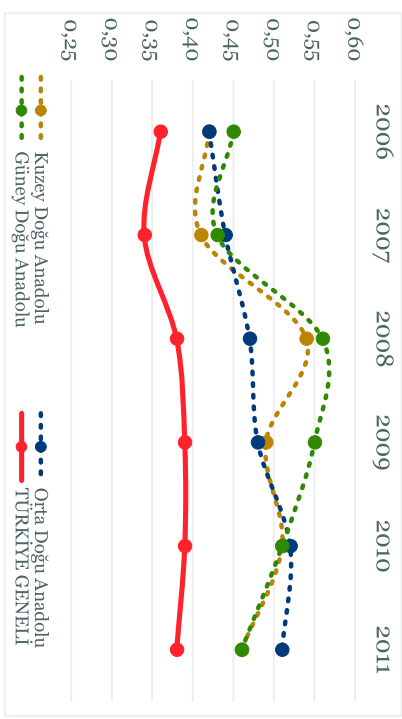
EMEKLİ

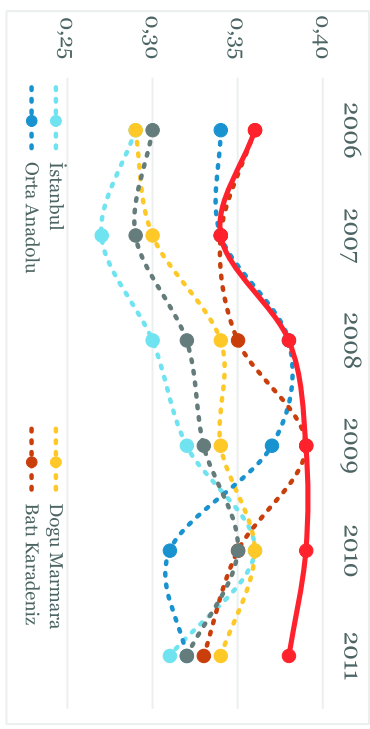
(a)

(c)

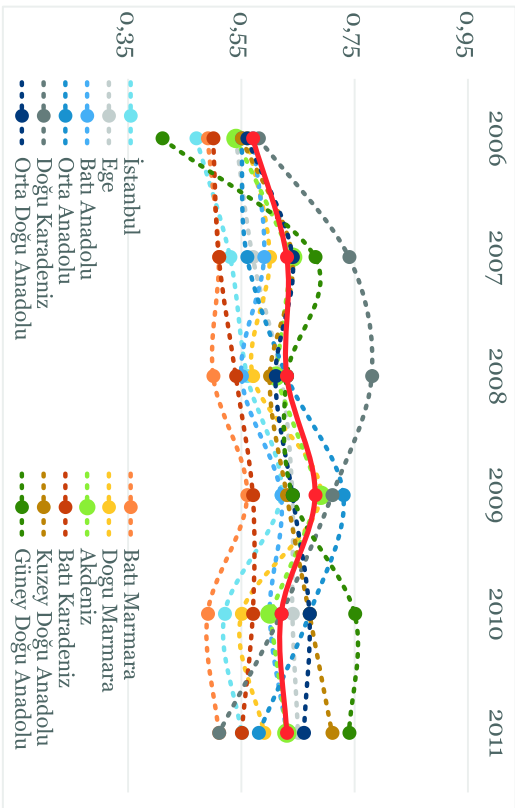
(b)

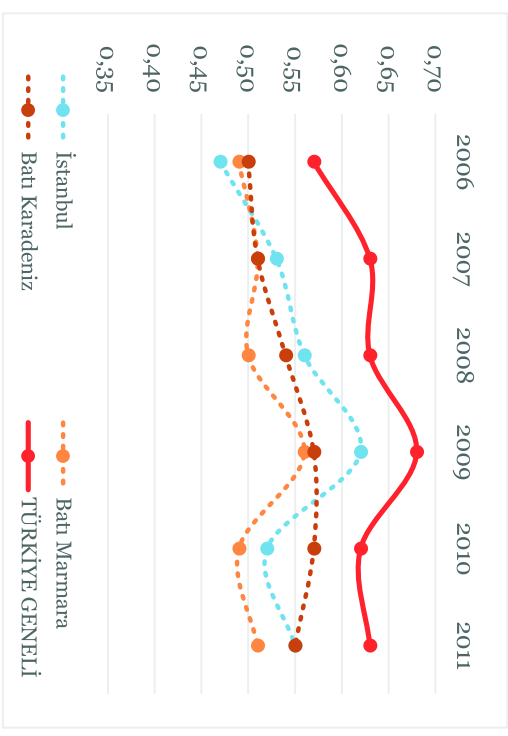
(d)

Bölge faktör gelirlerinin grup içi eşitsizlikleri (Gini Katsayıları) (devamı)

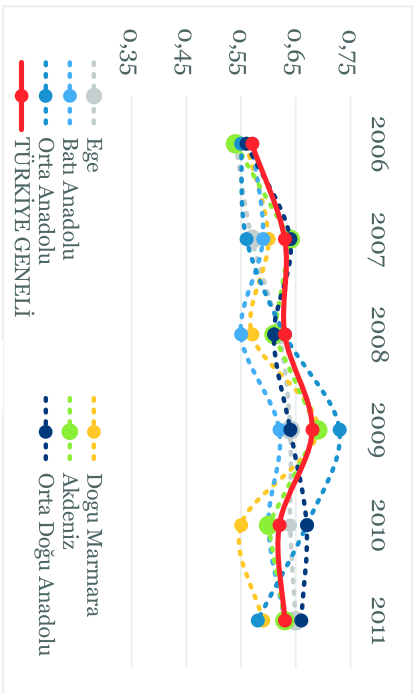
GAYRİMENKUL GELİRLERİ

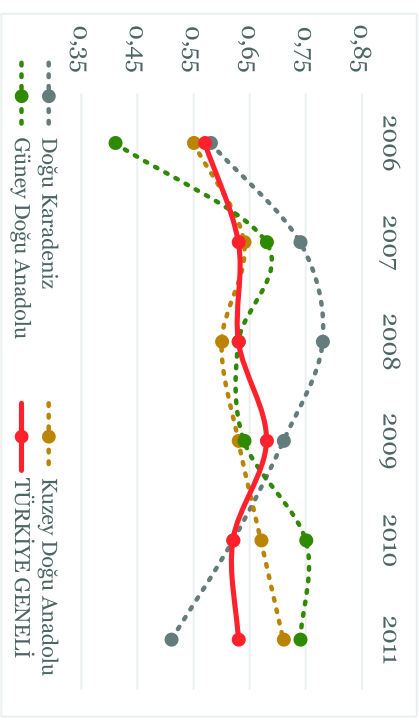
(a)

(b)

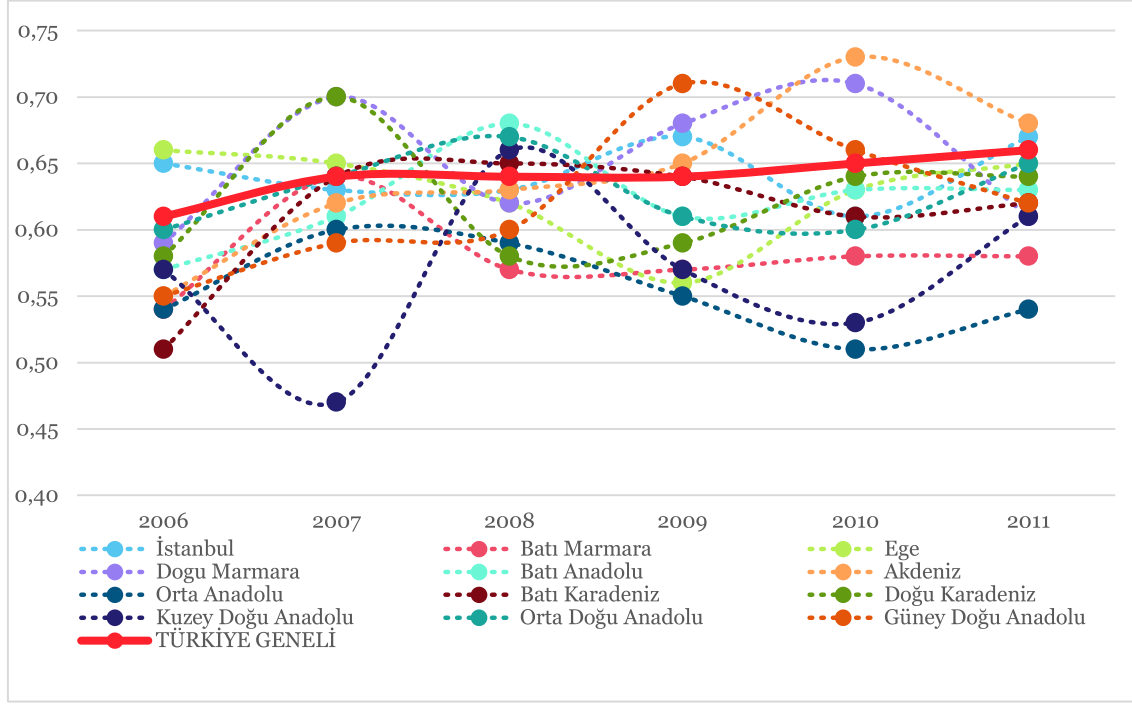
(c)

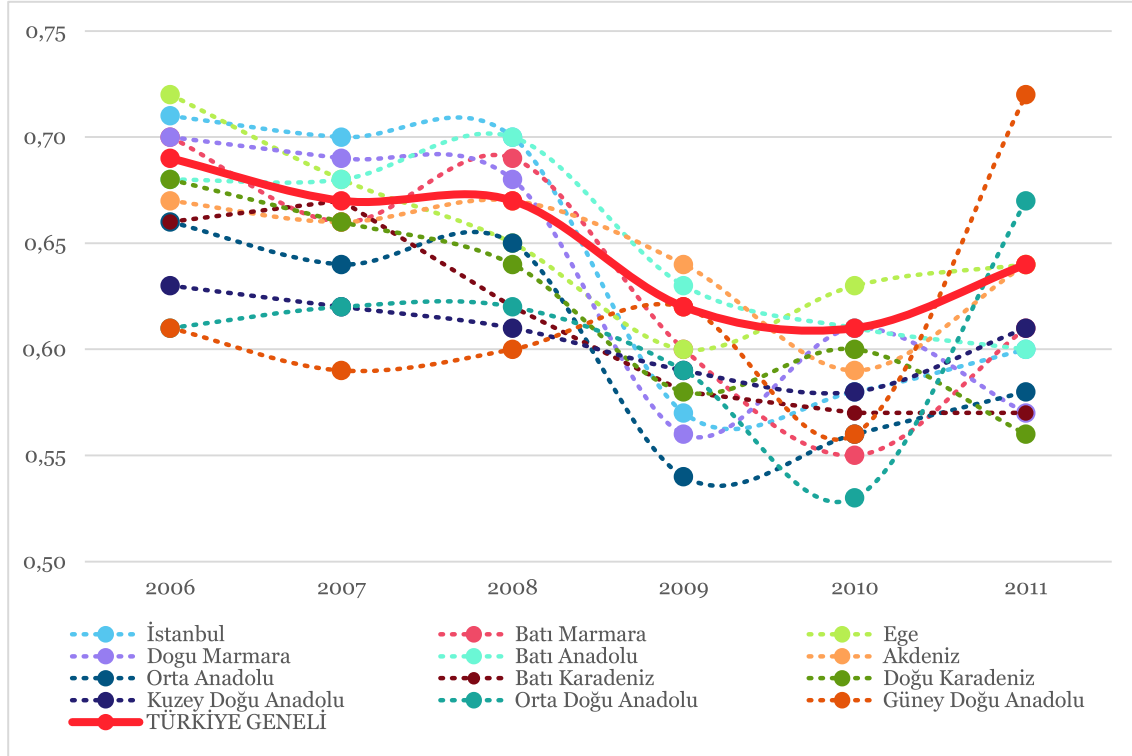
(d)

Bölge faktör gelirlerinin grup içi eşitsizlikleri (Gini Katsayıları) (devamı)

FAİZ

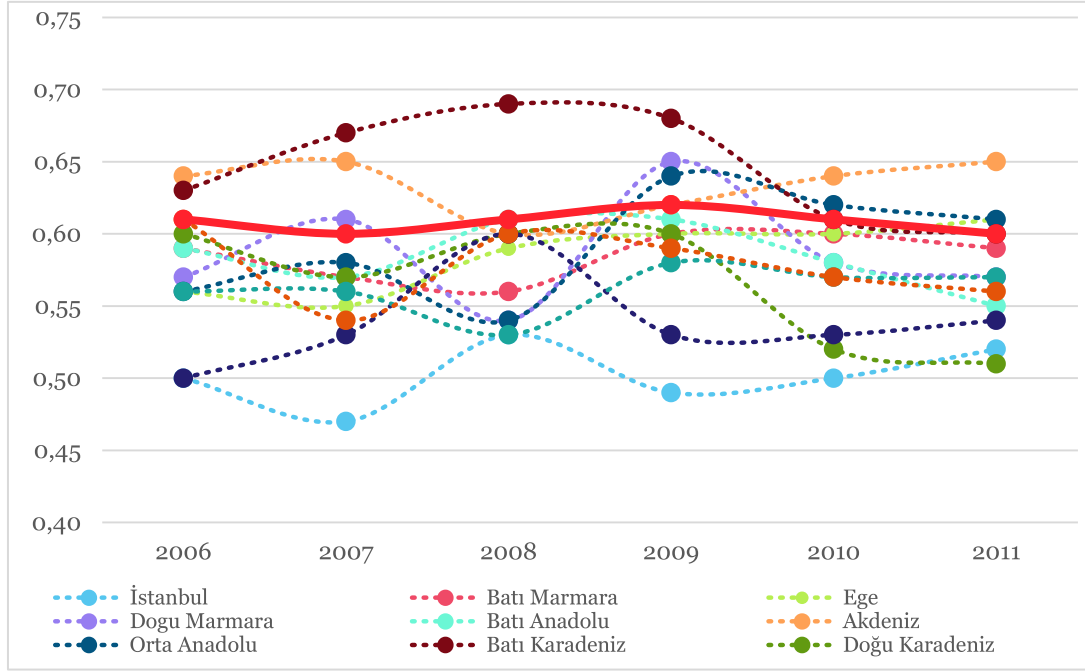

TRANSFER GELİRLERİ

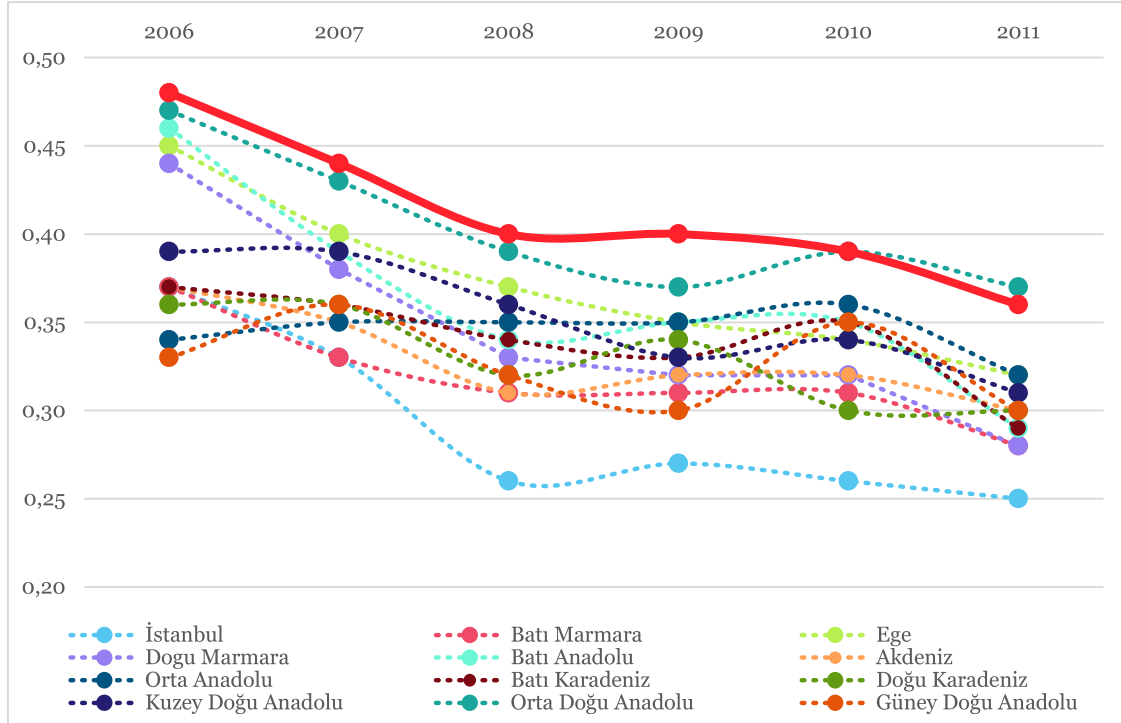

Bölge faktör gelirlerinin grup içi eşitsizlikleri (Gini Katsayıları) (devamı)

MÜTEŞEBBİS GELİRLERİ

İZAFİ KİRA GELİRLERİ

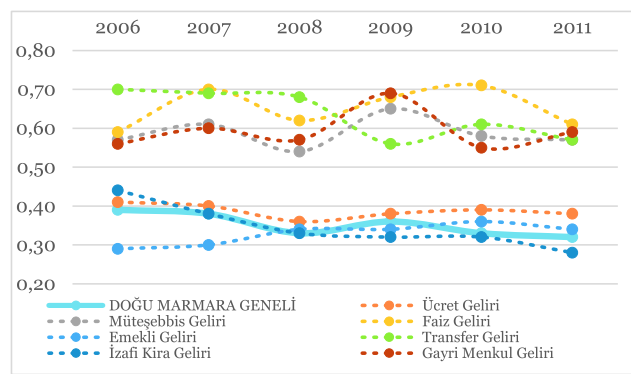
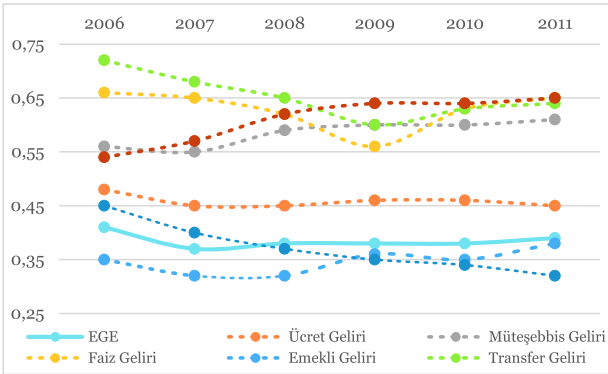
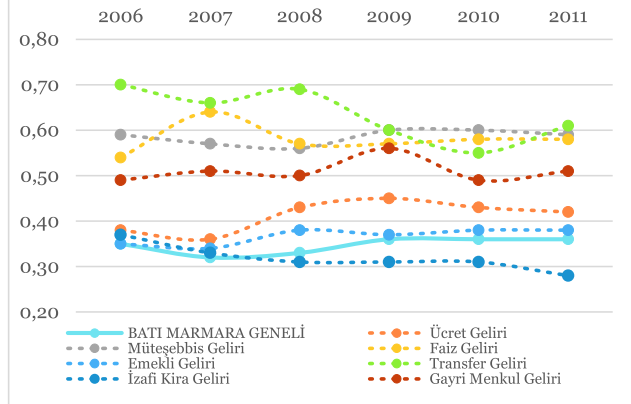
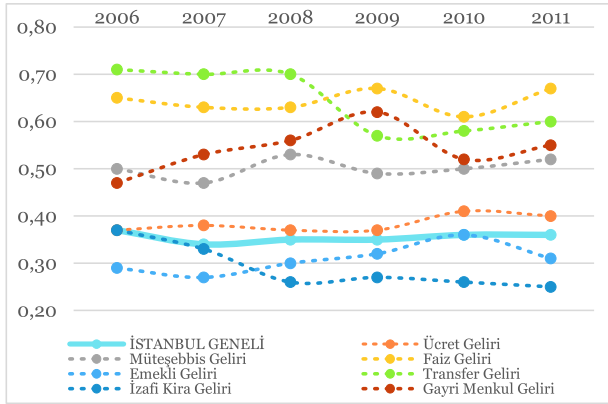
EK - 5C

Türkiye Faktör Gelir Payları (GYKA)

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (%)</i>						
Emek Geliri	40.5	38.6	41.8	42.2	42.9	43.9
Müteşebbis Geliri	23.1	21.6	21.3	19.4	19.2	20.5
Faiz Geliri	5.2	5.9	3.6	4.6	3.9	3.3
Emekli Geliri	11.5	11.4	12.6	12.8	12.9	12.3
Transfer Geliri	6.4	5.9	6.2	5.8	6.4	6.1
İzafi Kira	10.3	13	10.4	10.8	11.2	10.6
Gayrimenkul Geliri	2.5	3.3	3.8	4.3	3.5	3.3

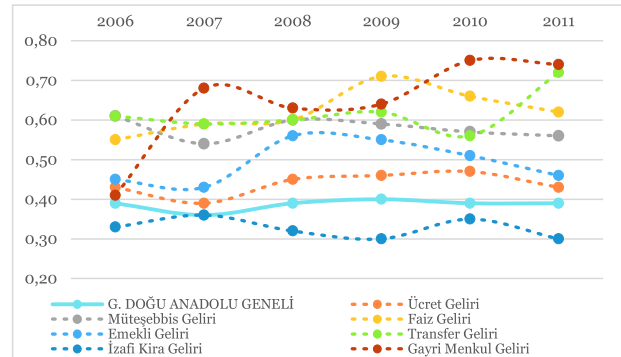
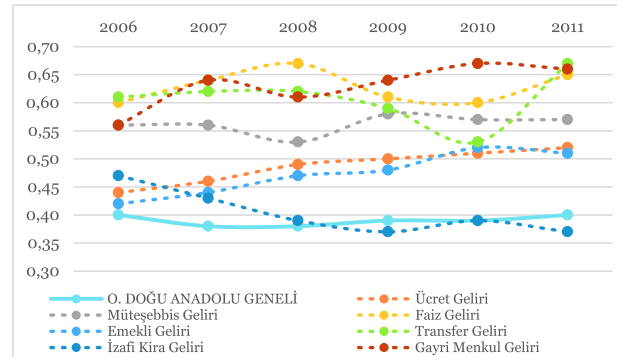
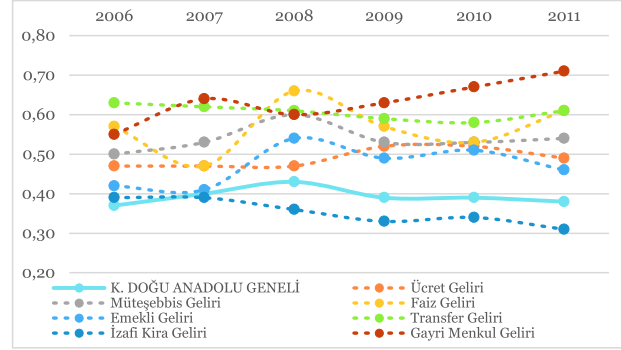
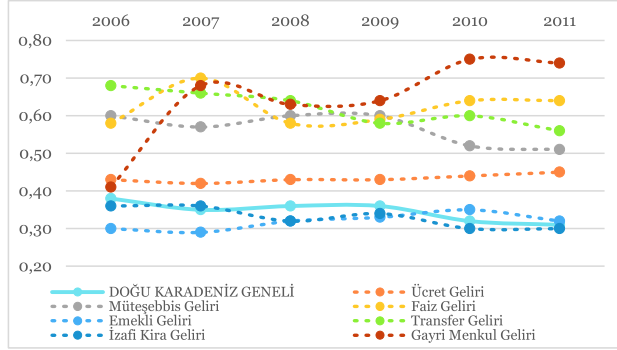
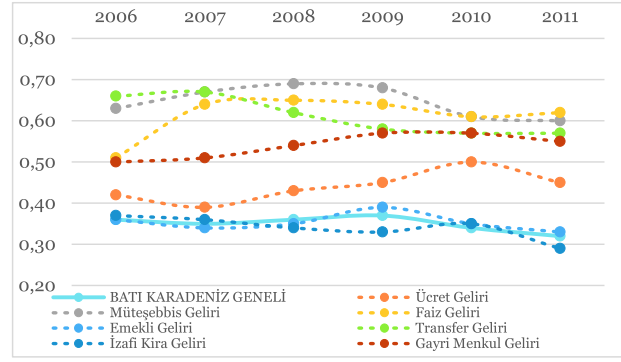
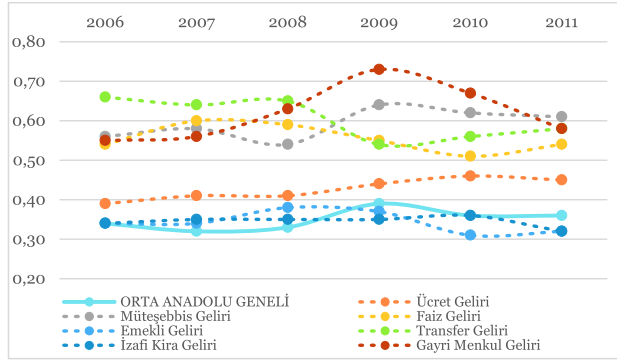
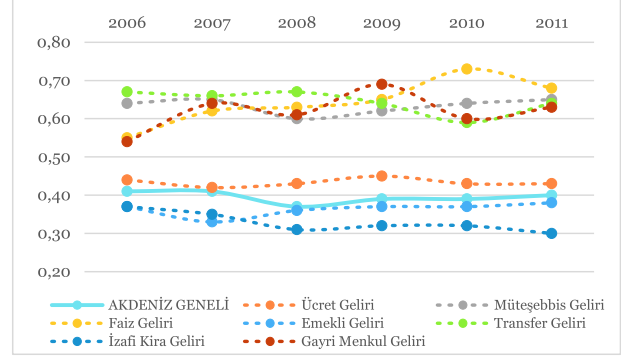
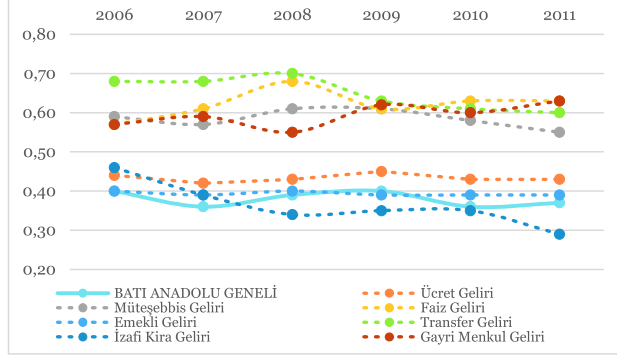
EK - 5D

Bölgesel Düzeyde Gelir Gruplarının Eşitsizliklerinin Zamana Göre Seyri

EK - 5D

Bölgesel Düzeyde Gelir Gruplarının Eşitsizliklerinin Zamana Göre Seyri (devamı)

EK - 5E**2011 Yılı için Faktör Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı**

	Nüfusun Oranı	Ortalama Gelir	Gelirin Oranı
	Toplam Gelir		
İstanbul	0.18	17088.5	0.24
Batı Marmara	0.04	12127.4	0.04
Ege	0.13	14667.9	0.15
Doğu Marmara	0.09	12506.6	0.09
Batı Anadolu	0.09	14310.1	0.11
Akdeniz	0.13	11633.3	0.12
Orta Anadolu	0.05	11037.4	0.05
Batı Karadeniz	0.06	10745.1	0.05
Doğu Karadeniz	0.03	10964.1	0.03
Kuzey Doğu Anadolu	0.03	8644.0	0.02
Orta Doğu Anadolu	0.05	8005.7	0.03
Güney Doğu Anadolu	0.11	6773.3	0.06
	Emek Geliri		
İstanbul	0.20	10655.4	0.27
Batı Marmara	0.04	7655.8	0.04
Ege	0.13	8850.8	0.14
Doğu Marmara	0.10	8115.3	0.10
Batı Anadolu	0.10	8980.3	0.11
Akdeniz	0.12	6940.8	0.11
Orta Anadolu	0.05	6809.9	0.04
Batı Karadeniz	0.05	6983.0	0.05
Doğu Karadeniz	0.03	6638.6	0.03
Kuzey Doğu Anadolu	0.03	5516.6	0.02
Orta Doğu Anadolu	0.05	5248.5	0.03
Güney Doğu Anadolu	0.10	4278.1	0.06
	Müteşebbis Geliri		
İstanbul	0.11	10636.7	0.18
Batı Marmara	0.04	6764.9	0.05
Ege	0.13	8177.6	0.17
Doğu Marmara	0.08	5901.1	0.07
Batı Anadolu	0.08	7320.4	0.09
Akdeniz	0.13	6809.3	0.14
Orta Anadolu	0.06	5856.5	0.06
Batı Karadeniz	0.09	3782.6	0.05
Doğu Karadeniz	0.06	4581.0	0.04
Kuzey Doğu Anadolu	0.04	4500.6	0.03
Orta Doğu Anadolu	0.07	3427.1	0.04
Güney Doğu Anadolu	0.11	4069.3	0.07
	Faiz Geliri		
İstanbul	0.20	1528.1	0.25
Batı Marmara	0.04	866.0	0.03
Ege	0.14	1423.5	0.16
Doğu Marmara	0.09	795.0	0.06
Batı Anadolu	0.11	1957.3	0.17
Akdeniz	0.12	1319.2	0.13
Orta Anadolu	0.05	1538.7	0.06
Batı Karadeniz	0.07	941.7	0.05
Doğu Karadeniz	0.03	524.2	0.01
Kuzey Doğu Anadolu	0.02	516.2	0.01
Orta Doğu Anadolu	0.04	693.7	0.02
Güney Doğu Anadolu	0.08	720.4	0.05
	Emekli Geliri		
İstanbul	0.18	5976.5	0.20
Batı Marmara	0.05	5803.9	0.05
Ege	0.15	6728.8	0.18
Doğu Marmara	0.11	5664.2	0.12
Batı Anadolu	0.10	6540.7	0.12
Akdeniz	0.11	5273.8	0.11
Orta Anadolu	0.05	4815.5	0.04
Batı Karadeniz	0.08	5231.9	0.08
Doğu Karadeniz	0.04	4404.0	0.04
Kuzey Doğu Anadolu	0.02	3159.8	0.01
Orta Doğu Anadolu	0.04	3099.5	0.02
Güney Doğu Anadolu	0.07	2675.9	0.03

EK - 5E**2011 Yılı için Faktör Gelirlerinin Bölgesel Dağılımı (devamı)**

	Transfer Geliri		
İstanbul	0.12	2550.5	0.18
Batı Marmara	0.04	1867.0	0.04
Ege	0.11	2311.8	0.15
Doğu Marmara	0.08	2165.2	0.09
Batı Anadolu	0.09	2196.8	0.10
Akdeniz	0.13	2068.0	0.14
Orta Anadolu	0.05	1793.7	0.05
Batı Karadeniz	0.07	1976.5	0.08
Doğu Karadeniz	0.03	1921.8	0.04
Kuzey Doğu Anadolu	0.04	1218.5	0.03
Orta Doğu Anadolu	0.08	828.7	0.04
Güney Doğu Anadolu	0.14	751.8	0.06
	Gayrimenkul Geliri		
İstanbul	0.17	4408.1	0.31
Batı Marmara	0.04	2339.5	0.04
Ege	0.15	2510.4	0.16
Doğu Marmara	0.09	2336.7	0.09
Batı Anadolu	0.10	2604.6	0.10
Akdeniz	0.11	2394.3	0.11
Orta Anadolu	0.06	1419.5	0.04
Batı Karadeniz	0.06	1563.3	0.04
Doğu Karadeniz	0.04	1554.5	0.03
Kuzey Doğu Anadolu	0.03	1267.2	0.02
Orta Doğu Anadolu	0.05	1157.6	0.02
Güney Doğu Anadolu	0.09	1441.1	0.06
	İzafi kira		
İstanbul	0.16	3168.6	0.28
Batı Marmara	0.04	1633.1	0.04
Ege	0.13	1891.6	0.14
Doğu Marmara	0.09	1923.7	0.10
Batı Anadolu	0.08	2032.8	0.10
Akdeniz	0.13	1557.1	0.12
Orta Anadolu	0.05	1331.1	0.04
Batı Karadeniz	0.06	1101.0	0.04
Doğu Karadeniz	0.04	1354.2	0.03
Kuzey Doğu Anadolu	0.03	874.5	0.02
Orta Doğu Anadolu	0.06	1021.1	0.03
Güney Doğu Anadolu	0.11	979.9	0.06

Kaynak: Yazarların hesaplamaları

EK - 5F**Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması⁴¹****İSTANBUL**

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	34.4	38.1	25.2	38.8	41.9	40.9
Müteşebbis Geliri	28.3	26.1	46.7	20.9	24.2	28.8
Faiz Geliri	10.6	10	6.4	11.9	7.4	9.2
Emekli Geliri	6.8	6.3	7.9	6.9	13.1	7
Transfer Geliri	2	2	1.2	1.4	0.9	0.4
İzafi Kira	10.3	10	4.2	5.5	5.5	5
Gayrimenkul Geliri	7.1	7.6	8	14.5	6.9	8.7
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	45.2	42.6	47.2	48.2	48.6	49.8
Müteşebbis Geliri	17.2	14.7	16.4	13.3	13.5	15.5
Faiz Geliri	5.1	5.9	3.5	4.2	4.2	3.4
Emekli Geliri	10	10	10.4	10.4	10.9	10.2
Transfer Geliri	5.4	4.8	5	4.5	4.5	4.4
İzafi Kira	13.7	17.9	12.4	13.9	13.9	12.4
Gayrimenkul Geliri	3.1	4	4.7	5.3	4.4	4.2
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.8	0.9	0.5	0.8	0.9	0.8
Müteşebbis Geliri	1.6	1.8	2.8	1.6	1.8	1.9
Faiz Geliri	2.1	1.7	1.8	2.8	1.8	2.7
Emekli Geliri	0.7	0.6	0.8	0.7	1.2	0.7
Transfer Geliri	0.4	0.4	0.2	0.3	0.2	0.1
İzafi Kira	0.8	0.6	0.3	0.4	0.4	0.4
Gayrimenkul Geliri	2.3	1.9	1.7	2.7	1.6	2.1

BATI MARMARA

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	23.9	26.9	30.8	32.1	44.5	36.3
Müteşebbis Geliri	53.1	35	39.1	37.9	31.1	38.2
Faiz Geliri	7.0	16.4	5.5	6.3	4.1	2.8
Emekli Geliri	9.1	12.3	11.9	10.6	9.4	11.7
Transfer Geliri	0.9	1.8	3.3	1.2	1.1	0.4
İzafi Kira	2.7	4.7	4.3	3.2	3.8	3.3
Gayrimenkul Geliri	3.3	2.7	5.1	9.7	6.2	7.2
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	39.2	37.7	39.4	40.5	40.8	40.2
Müteşebbis Geliri	27	23	23	21.4	22.5	23.1
Faiz Geliri	5.8	5.6	3.7	3.3	2.9	2.1
Emekli Geliri	12.4	13.8	13.5	14.3	13.5	14.8
Transfer Geliri	6.2	6.1	6.8	6.6	7.1	6.3
İzafi Kira	6.9	11.4	10.4	10	10.2	10.4
Gayrimenkul Geliri	2.0	2.3	3.0	3.7	2.9	3.1
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.6	0.7	0.8	0.8	1.1	0.9
Müteşebbis Geliri	2.0	1.5	1.7	1.8	1.4	1.7
Faiz Geliri	1.2	2.9	1.5	1.9	1.4	1.3
Emekli Geliri	0.7	0.9	0.9	0.7	0.7	0.8
Transfer Geliri	0.1	0.3	0.5	0.2	0.2	0.1
İzafi Kira	0.4	0.4	0.4	0.3	0.4	0.3
Gayrimenkul Geliri	1.7	1.2	1.7	2.6	2.1	2.3

⁴¹ Tablolar yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

EK - 5F**Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması (devamı)****EGE**

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	36.3	33.9	28.1	33.1	25.5	25.1
Müteşebbis Geliri	27.2	31.2	42.4	38.2	42	42.7
Faiz Geliri	14.9	10.3	7.4	6.0	6.5	6.3
Emekli Geliri	7.8	8.4	9.3	11.9	8.1	10.2
Transfer Geliri	2.4	2.5	0.5	0.5	1.2	3.7
İzafi Kira	7.9	7.6	4.1	4.1	3.5	3.3
Gayrimenkul Geliri	3.6	6.1	8.2	6.3	13.1	8.8
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	35.6	34.9	38.7	41.0	40.6	40.4
Müteşebbis Geliri	25	23.3	22.2	19.4	21.7	22.9
Faiz Geliri	6.8	6.6	4.6	5.6	3.9	3.3
Emekli Geliri	13.4	13.9	15.2	15.4	14.6	14.6
Transfer Geliri	6.0	5.6	5.7	5.0	5.6	5.8
İzafi Kira	10.2	12.6	9.9	10.2	10.4	9.6
Gayrimenkul Geliri	2.7	3.1	3.5	3.4	3.3	3.3
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	1.0	1.0	0.7	0.8	0.6	0.6
Müteşebbis Geliri	1.1	1.3	1.9	2.0	1.9	1.9
Faiz Geliri	2.2	1.6	1.6	1.1	1.7	1.9
Emekli Geliri	0.6	0.6	0.6	0.8	0.6	0.7
Transfer Geliri	0.4	0.4	0.1	0.1	0.2	0.6
İzafi Kira	0.8	0.6	0.4	0.4	0.3	0.3
Gayrimenkul Geliri	1.3	2.0	2.3	1.9	4.0	2.7

DOĞU MARMARA

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	35.1	19.2	18.9	8.3	30	36.9
Müteşebbis Geliri	38.7	37.3	37.5	45.4	29.4	33.1
Faiz Geliri	6.5	18.1	4.9	5	13.7	2.7
Emekli Geliri	4.1	2.8	10.8	3.3	12.3	14.9
Transfer Geliri	1.7	0.7	2.5	0.6	0.3	0.3
İzafi Kira	6.9	5.5	3.9	1.8	5.4	4.8
Gayrimenkul Geliri	7.0	16.4	21.5	35.6	9	7.3
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	44.4	41.3	44.3	42.9	45.3	46.7
Müteşebbis Geliri	21.1	20	16.9	17.9	15.2	16
Faiz Geliri	4.3	4.7	3.3	3.7	2.8	2
Emekli Geliri	12.6	12.3	14.3	13.4	15.8	15
Transfer Geliri	5.5	5.5	5.7	5.5	6.1	5.9
İzafi Kira	9.5	12.2	11.2	10.8	11.7	11.5
Gayrimenkul Geliri	2.6	3.9	4.4	5.8	3.1	3
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.8	0.5	0.4	0.2	0.7	0.8
Müteşebbis Geliri	1.8	1.9	2.2	2.5	1.9	2.1
Faiz Geliri	1.5	3.9	1.5	1.4	4.9	1.4
Emekli Geliri	0.3	0.2	0.8	0.2	0.8	1.0
Transfer Geliri	0.3	0.1	0.4	0.1	0.0	0.1
İzafi Kira	0.7	0.5	0.3	0.2	0.5	0.4
Gayrimenkul Geliri	2.7	4.2	4.9	6.1	2.9	2.4

EK - 5F**Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması (devamı)****BATI ANADOLU**

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	32.7	30.6	21.5	27	42.1	27.7
Müteşebbis Geliri	32.3	39.6	44.7	38.3	22.6	18.9
Faiz Geliri	6.0	5.4	11.2	8.7	3.9	25.3
Emekli Geliri	13.8	11.3	15.1	11.9	15.2	16.8
Transfer Geliri	2.0	1.9	0.7	1.3	1.2	2.1
İzafi Kira	7.8	7.2	4.1	4.7	6.8	3.4
Gayrimenkul Geliri	6.3	3.6	2.6	8.0	8.2	5.7
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	40.5	40.2	41.8	41.7	45.9	45.7
Müteşebbis Geliri	20.7	19.1	20.9	20.1	17.7	17.6
Faiz Geliri	5.6	5.1	3.5	4.8	2.7	5.0
Emekli Geliri	13.6	13.1	13.8	13.9	13.6	13.2
Transfer Geliri	5.9	5.9	6.5	5.5	5.8	5.8
İzafi Kira	10.7	13.5	10.3	10	10.5	9.6
Gayrimenkul Geliri	3.0	3.1	3.2	4.0	3.8	3.2
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.8	0.8	0.5	0.6	0.9	0.6
Müteşebbis Geliri	1.6	2.1	2.1	1.9	1.3	1.1
Faiz Geliri	1.1	1.1	3.2	1.8	1.4	5.1
Emekli Geliri	1.0	0.9	1.1	0.9	1.1	1.3
Transfer Geliri	0.3	0.3	0.1	0.2	0.2	0.4
İzafi Kira	0.7	0.5	0.4	0.5	0.6	0.4
Gayrimenkul Geliri	2.1	1.2	0.8	2.0	2.2	1.8

AKDENİZ

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	23.5	15.2	28.9	29.2	25.6	21
Müteşebbis Geliri	57.1	60	45.1	40.9	39.2	53.9
Faiz Geliri	4.7	6.5	6.1	9.7	21.9	11.2
Emekli Geliri	7.3	3.8	8.5	7.3	5.6	6.9
Transfer Geliri	1.5	1.0	1.2	-0.1	0.1	1.7
İzafi Kira	3.2	3.5	3.6	3.5	3.1	2.7
Gayrimenkul Geliri	2.7	10.9	6.5	9.4	4.6	3.6
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	39.1	37.1	40.9	40.6	39.2	40.2
Müteşebbis Geliri	26.7	25.2	23.1	21.8	21.7	24.5
Faiz Geliri	5.0	5.9	3.2	4.5	4.6	3.5
Emekli Geliri	10.3	10.3	11.8	12.1	12.2	11.1
Transfer Geliri	6.7	6.3	7.3	7.1	8.2	7.3
İzafi Kira	9.6	11.3	10.3	10.4	10.8	10.4
Gayrimenkul Geliri	1.2	3.4	2.8	3.3	3.2	3
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.6	0.4	0.7	0.7	0.7	0.5
Müteşebbis Geliri	2.1	2.4	2.0	1.9	1.8	2.2
Faiz Geliri	0.9	1.1	1.9	2.2	4.8	3.2
Emekli Geliri	0.7	0.4	0.7	0.6	0.5	0.6
Transfer Geliri	0.2	0.2	0.2	-0.01	0.01	0.23
İzafi Kira	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Gayrimenkul Geliri	2.3	3.2	2.3	2.8	1.4	1.2

EK - 5F**Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması (devamı)****ORTA ANADOLU**

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>					
Emek Geliri	25.1	28.4	38.4	10.9	23.1	26
Müteşebbis Geliri	51.1	36.1	31.4	60	45.8	56.6
Faiz Geliri	8.8	15.7	2.2	5.0	7.0	4.4
Emekli Geliri	7.8	7.6	13.8	6.6	8.0	6.7
Transfer Geliri	1.0	0.7	0.4	-0.3	0.3	1.0
İzafi Kira	2.7	3.0	3.2	2.4	3.7	2.6
Gayrimenkul Geliri	3.5	8.6	10.6	15.3	12.1	2.7
	<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>					
Emek Geliri	35.4	36.2	38.9	33.6	24.4	38.9
Müteşebbis Geliri	30.3	25.0	26.2	26.2	25.4	26.3
Faiz Geliri	5.8	7.6	1.7	6.9	6.1	4.5
Emekli Geliri	10.5	12.0	12.9	13.4	13.7	11.6
Transfer Geliri	7.8	7.2	7.6	6.6	8.0	7.0
İzafi Kira	7.7	9.1	8.7	8.6	8.9	9.2
Gayrimenkul Geliri	2.4	2.8	4	4.8	3.5	2.6
	<i>Görelî Esitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>					
Emek Geliri	0.7	0.8	1.0	0.3	0.9	0.7
Müteşebbis Geliri	1.7	1.4	1.2	2.3	1.8	2.2
Faiz Geliri	1.5	2.1	1.3	0.7	1.1	1.0
Emekli Geliri	0.7	0.6	1.1	0.5	0.6	0.6
Transfer Geliri	0.13	0.10	0.05	-0.05	0.04	0.14
İzafi Kira	0.4	0.3	0.4	0.3	0.4	0.3
Gayrimenkul Geliri	1.5	3.1	2.7	3.2	3.5	1.0

BATI KARADENİZ

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>					
Emek Geliri	28.8	8.3	12.3	20.1	43.8	37.9
Müteşebbis Geliri	54.1	72.5	70.2	53.2	21.1	38.3
Faiz Geliri	3.8	12.2	6.4	9.3	5.0	4.7
Emekli Geliri	8.3	3.9	7.4	12.6	17.5	12.2
Transfer Geliri	1.6	0.8	0.1	0.9	4.9	0.8
İzafi Kira	2.3	1.4	2.5	2.2	3.9	2.0
Gayrimenkul Geliri	1.1	0.9	1.3	1.8	3.7	4.1
	<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>					
Emek Geliri	41	34.5	35.2	36	37.1	38.8
Müteşebbis Geliri	23.8	26.7	26.8	23.4	20.3	20.5
Faiz Geliri	2.5	6.8	3.0	5.2	3.3	3.1
Emekli Geliri	15.2	14	17.5	17.6	18.6	18.4
Transfer Geliri	8.5	7.3	7.4	7.9	10	8.9
İzafi Kira	6.8	8.9	7.5	7.6	8.6	8.0
Gayrimenkul Geliri	1.2	1.8	2.6	2.4	2.2	2.2
	<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>					
Emek Geliri	0.7	0.2	0.3	0.6	1.2	1.0
Müteşebbis Geliri	2.3	2.7	2.6	2.3	1.0	1.9
Faiz Geliri	1.5	1.8	2.1	1.8	1.5	1.5
Emekli Geliri	0.5	0.3	0.4	0.7	0.9	0.7
Transfer Geliri	0.2	0.1	0.01	0.1	0.5	0.1
İzafi Kira	0.3	0.2	0.3	0.3	0.5	0.3
Gayrimenkul Geliri	0.9	0.5	0.5	0.8	1.7	1.9

EK - 5F**Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması (devamı)****DOĞU KARADENİZ**

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>					
Emek Geliri	12.7	19.2	23.9	22.7	38.5	40
Müteşebbis Geliri	68.5	50.1	39.7	35.4	27.5	43.9
Faiz Geliri	5.7	14.1	4.0	5.0	2.4	1.0
Emekli Geliri	5.1	4.5	8.0	7.4	16.1	9.1
Transfer Geliri	0.8	1.2	0.1	1.9	0.5	-0.1
İzafi Kira	1.7	3.0	2.7	3.7	2.8	3.5
Gayrimenkul Geliri	5.5	7.9	21.5	23.7	12.1	2.6
	<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>					
Emek Geliri	29.7	31.9	35.9	33.9	34	36.8
Müteşebbis Geliri	37.1	31.9	29.1	27.6	28.5	27.7
Faiz Geliri	4.0	5.1	3.3	4.0	2.1	1.5
Emekli Geliri	12.8	12.7	13.8	14.5	16.1	14.5
Transfer Geliri	6.4	7.1	6.7	7.8	7.7	7.3
İzafi Kira	6.5	8.7	7.2	7.4	8.2	9.6
Gayrimenkul Geliri	2.4	2.4	3.9	4.8	3.5	2.7
	<i>Görel Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>					
Emek Geliri	0.4	0.6	0.7	0.7	1.1	1.1
Müteşebbis Geliri	1.8	1.6	1.4	1.3	1.0	1.6
Faiz Geliri	1.4	2.8	1.2	1.3	1.1	0.7
Emekli Geliri	0.4	0.4	0.6	0.5	1.0	0.6
Transfer Geliri	0.1	0.2	0.0	0.2	0.1	0.0
İzafi Kira	0.3	0.3	0.4	0.5	0.3	0.4
Gayrimenkul Geliri	2.3	3.3	5.5	4.9	3.5	1.0

KUZEY DOĞU ANADOLU

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>					
Emek Geliri	39.5	27	20.7	52.4	46.8	43.2
Müteşebbis Geliri	35.7	47.6	59.1	27.3	34.3	40.6
Faiz Geliri	4.6	10.8	2.6	6.2	4.6	1.8
Emekli Geliri	9.5	5.9	9.8	10.2	7.5	5.9
Transfer Geliri	1.0	0.1	0.2	0.7	0.1	0.9
İzafi Kira	3.6	2.4	1.8	1.3	1.7	1.4
Gayrimenkul Geliri	6.2	6.4	5.7	1.9	5.1	6.3
	<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>					
Emek Geliri	35.5	33.4	36.9	40.4	36.9	40.2
Müteşebbis Geliri	29.2	30.2	30.5	26.5	59.7	30.7
Faiz Geliri	3.2	11.9	2.2	4	4.5	1.7
Emekli Geliri	9.7	7.6	11.9	10.3	9	7.7
Transfer Geliri	7.9	6.1	6.2	8.5	8.7	8.7
İzafi Kira	9.1	7.8	7.9	8.2	8.4	8.5
Gayrimenkul Geliri	2.3	2.5	3.7	2.0	2.7	2.5
	<i>Görel Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>					
Emek Geliri	1.1	0.8	0.6	1.3	1.3	1.1
Müteşebbis Geliri	1.2	1.6	1.9	1.0	0.6	1.3
Faiz Geliri	1.4	0.9	1.2	1.6	1.0	1.1
Emekli Geliri	1.0	0.8	0.8	1.0	0.8	0.8
Transfer Geliri	0.1	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1
İzafi Kira	0.4	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2
Gayrimenkul Geliri	2.7	2.6	1.5	1.0	1.9	2.5

EK - 5F**Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Bölgesel Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması (devamı)****ORTA DOĞU ANADOLU**

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	26.7	32.7	46.7	49.7	54.2	51.2
Müteşebbis Geliri	57.1	37.8	23.1	21.3	17.3	26.7
Faiz Geliri	4.2	6.5	7.9	9.2	7.2	4.2
Emekli Geliri	5.3	6.0	10.8	11.5	13.8	9.5
Transfer Geliri	0.8	2.3	1.7	0.1	-0.8	0.5
İzafi Kira	2.5	5.8	4.0	3.5	4.6	3.8
Gayrimenkul Geliri	3.6	9.0	6.0	4.7	3.8	4.1
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	36.1	35.2	40.3	42.7	43.6	45.8
Müteşebbis Geliri	32.1	31.1	25.6	23	20.4	22.3
Faiz Geliri	3.4	4.7	4.0	4.7	5.0	2.3
Emekli Geliri	8.2	6.5	7.7	8.8	9.8	9.3
Transfer Geliri	9.4	9.1	8.9	8.2	8.7	7.2
İzafi Kira	7.3	9.3	9.5	9.7	9.8	10.6
Gayrimenkul Geliri	3.2	3.9	4	3	2.7	2.5
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.7	0.9	1.2	1.2	1.2	1.1
Müteşebbis Geliri	1.8	1.2	0.9	0.9	0.8	1.2
Faiz Geliri	1.2	1.4	2.0	2.0	1.4	1.8
Emekli Geliri	0.6	0.9	1.4	1.3	1.4	1.0
Transfer Geliri	0.1	0.3	0.2	0.0	-0.1	0.1
İzafi Kira	0.3	0.6	0.4	0.4	0.5	0.4
Gayrimenkul Geliri	1.1	2.3	1.5	1.6	1.4	1.6

GÜNEY DOĞU ANADOLU

Gelir Kaynakları	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>						
Emek Geliri	35.6	37.5	24	19.9	30.6	34.3
Müteşebbis Geliri	37.7	41.2	41.9	32	21.6	38.8
Faiz Geliri	7.3	4.3	10.9	30.5	24.6	3.1
Emekli Geliri	8.5	5.5	12.1	10.7	9.9	6.1
Transfer Geliri	2.2	-0.4	0.6	-0.7	-0.4	3.7
İzafi Kira	4.9	3.9	2.8	1.7	3.3	3.1
Gayrimenkul Geliri	2.1	7.6	7.2	5.9	10.4	11
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>						
Emek Geliri	45.3	40.5	39.2	42.3	43.3	43.4
Müteşebbis Geliri	19.9	25.6	25.4	21.7	22.2	25
Faiz Geliri	5.5	5	5.6	4	4.9	2.8
Emekli Geliri	6.9	6.5	8.5	8.9	7.6	7.4
Transfer Geliri	8.5	6.8	6.1	5.9	7.1	6.3
İzafi Kira	10.4	11.2	9.9	11.6	11.4	12
Gayrimenkul Geliri	1.2	3.7	4.6	5	3.5	3.2
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>						
Emek Geliri	0.8	0.9	0.6	0.5	0.7	0.8
Müteşebbis Geliri	1.9	1.6	1.6	1.5	1.0	1.6
Faiz Geliri	1.3	0.9	1.9	7.6	5.0	1.1
Emekli Geliri	1.2	0.8	1.4	1.2	1.3	0.8
Transfer Geliri	0.3	-0.1	0.1	-0.1	-0.1	0.6
İzafi Kira	0.5	0.3	0.3	0.1	0.3	0.3
Gayrimenkul Geliri	1.8	2.1	1.6	1.2	3.0	3.4

EK - 5G

Türkiye’de Mevduatın Bölgeler Arasında Dağılımı ve Artış Oranları

Tablo 1 - Bölgesel Mevduatların Artış Oranları (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>İstanbul</i>	6.7	21.4	25.8	27.2	12.6	35.7	12.3	17.1	16.9	12.9
<i>Batı Marmara</i>	13.2	26.3	21.4	24.3	19.8	22.5	14.0	16.6	6.1	7.7
<i>Doğu Marmara</i>	13.9	26.0	16.8	15.2	15.1	24.7	12.1	17.3	11.3	4.2
<i>Ege</i>	11.7	24.2	23.7	28.1	15.0	26.7	12.6	14.3	12.6	8.9
<i>Akdeniz</i>	11.1	31.8	18.8	24.4	18.3	24.6	11.9	16.1	15.4	8.7
<i>Batı Karadeniz</i>	15.8	21.8	20.1	23.4	14.5	22.1	15.3	13.4	8.7	8.4
<i>Doğu Karadeniz</i>	10.6	20.8	18.8	20.7	11.5	20.0	13.6	12.5	12.1	5.4
<i>Batı Anadolu</i>	4.0	19.2	20.3	16.2	30.8	24.3	5.0	22.3	11.2	5.1
<i>Kuzeydoğu Anadolu</i>	11.9	14.3	25.5	46.0	-6.6	22.8	16.0	29.9	-2.3	10.7
<i>Orta Anadolu</i>	11.5	23.5	14.6	21.6	9.8	29.8	15.8	16.5	12.5	7.0
<i>Ortadoğu Anadolu</i>	18.1	14.6	17.4	21.6	11.5	27.3	18.5	20.3	8.2	4.1
<i>Güneydoğu Anadolu</i>	13.6	14.1	23.4	16.5	13.3	31.3	23.4	15.1	15.7	6.0

Kaynak: www.tbb.org.tr

Tablo 2 - Mevduatların Bölgesel Dağılımı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>İstanbul</i>	0.44	0.44	0.43	0.44	0.46	0.44	0.46	0.46	0.46	0.47	0.49
<i>Batı Marmara</i>	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03
<i>Doğu Marmara</i>	0.07	0.07	0.07	0.07	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06
<i>Ege</i>	0.11	0.11	0.12	0.12	0.12	0.12	0.12	0.12	0.12	0.11	0.11
<i>Akdeniz</i>	0.07	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08
<i>Batı Karadeniz</i>	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03
<i>Doğu Karadeniz</i>	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
<i>Batı Anadolu</i>	0.17	0.16	0.16	0.16	0.15	0.16	0.16	0.15	0.15	0.15	0.14
<i>Kuzeydoğu Anadolu</i>	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
<i>Orta Anadolu</i>	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.02	0.02	0.03	0.03	0.02	0.02
<i>Ortadoğu Anadolu</i>	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
<i>Güneydoğu Anadolu</i>	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.01	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02

Kaynak: www.tbb.org.tr

Yukarıdaki tablolarda, yıllar itibarıyla banka mevduatlarının bölgeler arasındaki dağılımında görülen artış oranları ile bölgeler arasındaki dağılımı raporlanmaktadır. Raporlanan bu bilgilerin hesaplanmasında bireysel ve ticari mevduatlar dikkate alınmış, resmi ve diğer mevduatlar hesaplama dışında tutulmuştur. Verilerin kaynağı Türkiye Bankalar Birliği web sitesindeki veri tabanıdır.

2008-2010 döneminde Güneydoğu Anadolu bölgesindeki faiz gelirlerinin kendi içindeki eşitsiz dağılımında görülen dramatik artışların muhtemel kaynağı, bu dönemde faiz gelirine tabi olan banka mevduatındaki artış ve bu artışın homojen bir şekilde dağılmamasıdır. 2005 yılında da aynı bölgedeki mevduatlarda yaşanan artış %25 mertebelerine ulaşırken, bu artışın neticesinde erişilen mevduatın göreceli dağılımının daha eşitlikçi olması, Güney Doğu Anadolu bölgesindeki faiz gelirleri içindeki eşitsizliğin düşük seviyelerde kalmasına imkan sağlamıştır. Ancak 2008-2010 döneminde faiz geliri elde edenlerin kendi içlerindeki eşitsizliğin artması, meydana gelen mevduat artışları ile birlikte mevduatın ve neticesinde oluşan faiz gelirlerinin belli ellerde yoğunlaştığına işaret etmektedir. Ancak bu noktada gelir düzeyinin düşük olduğu bir bölge olmasına rağmen, Güneydoğu Anadolu bölgesinde mevduatlarda bu boyutta bir artışın nasıl bir iktisadi faaliyet ve gelir yaratma süreçlerinin etkisiyle yaşandığı incelemeye değer bir konudur.

Mevduatın bölgesel dağılımına bakıldığında İstanbul'un neredeyse toplam mevduatın %50'sine yakınına kaynaklık ettiği, bunu göreceli olarak küçük de olsa büyüklük sırasına göre Ege, Batı Anadolu, Akdeniz ve Doğu Marmara Bölgeleri'nin takip ettiği görülür. Mevduatın tasarrufların bir kaynağı olduğu da düşünülürse, Tablo 2'de raporlanan bu bilgilerin aynı zamanda ülkedeki tasarrufların dağılımı açısından da bir fikir verdiği düşünülebilir. Dolayısıyla teorik beklentilerimizle uyumlu bir şekilde, buradan yüksek gelir düzeyine sahip bölgelerimizin tasarruf oranlarının da daha yüksek olduğu düşünülebilir.

EK - 5H

Tablo 1 - Bölgesel Düzeyde Konut Satışlarındaki Değişim Oranları (%)

	2009	2010	2011	2012
<i>Türkiye</i>	30.0	9.4	16.7	-0.9
<i>İstanbul</i>	35.8	9.5	9.8	-1.1
<i>Batı Marmara</i>	24.8	23.5	27.6	9.3
<i>Ege</i>	28.1	13.3	15.3	2.6
<i>Doğu Marmara</i>	37.2	43.4	31.9	7.8
<i>Batı Anadolu</i>	21.9	1.9	11.6	-8.3
<i>Akdeniz</i>	26.2	7.5	20.7	-1.5
<i>Orta Anadolu</i>	24.3	15.2	16.8	0.2
<i>Batı Karadeniz</i>	38.6	9.3	20.3	-2.5
<i>Doğu Karadeniz</i>	27.2	-2.7	13.2	0.6
<i>Kuzeydoğu Anadolu</i>	29.0	-16.1	36.7	-6.8
<i>Ortadoğu Anadolu</i>	28.5	5.8	17.8	0.1
<i>Güneydoğu Anadolu</i>	45.1	-2.6	26.3	0.4

Kaynak: www.tuik.gov.tr web sitesindeki konut istatistiklerini içeren veri tabanı.

Yukarıdaki tabloda bölgeler itibarıyla gerçekleşen konut satışlarındaki değişim oranları yer almaktadır. Hesaplamalara temel olan veriler TÜİK veri tabanında yer alan birinci ve ikinci el konut satış rakamlarıdır ve mutlak seviyeleri itibarıyla 2008 yılından itibaren mevcuttur. Ancak zaman boyutunun bu kadar kısa olmasına rağmen, mevcut haliyle veri 2009 yılındaki uluslararası krizin Türkiye ekonomisine yansımaları açısından ipuçları vermektedir. Zira tüm bölgelerde 2008 yılından 2009'a konut satışlarında önemli artışların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bölgeler arasında %45'lik artışla Güneydoğu Anadolu birinci gelirken, bunu %38.6'lık artışla Batı Karadeniz, ardından %37.2'lik artışla Doğu Marmara izlemektedir. İstanbul %35.8 ile ancak dördüncü sırada yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde 2010 yılında %2.6'lık bir azalmaya rağmen, izleyen yıllarda da 2009'a benzer şekilde yüksek bir artış yaşanmıştır. İlginç bir şekilde bu da gösteriyor ki, 2008 sonrasında Güneydoğu Anadolu bölgesinde önemli ölçüde gayrimenkul cinsinden bir varlık artışı yaşanmıştır. Rakamların geneli itibarıyla bakıldığında, Doğu Marmara bölgesindeki gayrimenkul varlıklarının artışı da dikkat çekicidir. İstanbul'daki artışlar genel olarak Anadolu'daki gayrimenkul varlık stokundaki artışlara göre daha düşük seviyede kalmıştır. Bu da gösteriyor ki, gayrimenkul cinsinden varlık biriktirme, İstanbul dışındaki bölgelerde ağırlıklı olarak tercih edilen bir yatırım davranışıdır.

Tablo 2 - Bölge Düzeyinde Gayrimenkul Kredilerinin Dağılımı (%)

	2006	2007	2008
<i>İstanbul</i>	10.1	1.8	1.6
<i>Batı Marmara</i>	1.0	1.1	1.0
<i>Doğu Marmara</i>	20.1	28.5	28.9
<i>Ege</i>	20.0	25.9	25.4
<i>Akdeniz</i>	10.7	4.2	3.6
<i>Batı Karadeniz</i>	1.7	1.8	1.8
<i>Doğu Karadeniz</i>	0.1	0.1	0.1
<i>Batı Anadolu</i>	25.4	25.9	25.6
<i>Kuzeydoğu Anadolu</i>	0.8	0.8	0.8
<i>Orta Anadolu</i>	1.6	0.5	0.6
<i>Ortadoğu Anadolu</i>	2.9	4.9	6.1
<i>Güneydoğu Anadolu</i>	4.6	2.4	2.1

Kaynak: www.tbb.org.tr

KAYNAKÇA

Atkinson, A.B. (1970) "On the Measurement of Inequality", Journal of Economic Theory Vol.2, 244-263.

Atkinson, A.B. (1996) Incomes and the Welfare State, Cambridge University Press, Cambridge.

Bayar, A. A. (2012), Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bulutay, T.S., Ersel, H. ve Timur, S.(1971), Türkiye’de Gelir Dağılımı-1968, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, yayın No:325, Sevinç Matbaası, Ankara.

Casanova, T.(2004), "Turkey: Growth in Inequality". Euro-Mediterranean Observatory Publications, Section Seven, http://emo.pspa.uoa.gr/data/papers/14_paper.pdf

Celasun, M. (1986), Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-1983: Estimated Measures of Inequality and Poverty, ODTÜ Gelişme Dergisi, 13 (1-2), s. 193-216.

Cowell, F.A. (2011) Measuring Inequality, 3rd Edition, Oxford University Press Inc., New York.

Coulter, P. B. (1989). Measuring Inequality-A Methodological Handbook, Wesview Press, London.

Çavuşoğlu, T. ve Hamurdan, Y. (1966), Gelir Dağılımı Araştırması (1963), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Araştırma Şubesi.

Derviş, K. ve Robinson, S. (1980), The Structure of Income Inequality in Turkey (1950-1973), The Political Economy of Income Distribution in Turkey, New York/London.

Devlet Planlama Teşkilatı (1976), Gelir Dağılımı Araştırması 1973, Yayın No: 1495, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi, Ankara.

Doğruel, F. ve Doğruel, A.S. (2003), Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme, A.H.Köse, F.Şenses ve E.Yeldan (der.), Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, 287-318.

Dünya Bankası (2000), Turkey Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study, Mayıs 17, 2000.

Erlat, H.(2012), Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı, Discussion Paper, Turkish Economic Association, No.2012/64.

Esmer, Y., Fişek, H. ve Kalaycıoğlu, E.(1986), Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Cilt II, TÜSİAD, İstanbul.

Fields, G. S. (2001), Distribution and Development: A New Look at the Developing World, MIT Press and the Russell sage Foundation, Cambridge.

Filiztekin, A. (2008), Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar, TÜSİAD, Eylül 2008, TÜSİAD-T/2008-09/417.

Filiztekin, A. ve Çelik, M.A. (2010), Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği, Megaron 2010; 5(3); 116-127.

Goodman, A., Johnson, P. and Webb, S. (1997), Inequality in the UK, Oxford University Press.

Gursel, S., Levent, H., Selim, R. ve Sarıca, Ö. (2000), Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD,2000-12.

Jenkins, S. P. (1995). Accounting for inequality trends: decomposition analyses for the UK, 1971-86", *Economica*, Cilt 62, No. 1, Sf. 29-63.

Kalkınma Bakanlığı (2013), Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Çalışma Grubu Raporu, (Raportör: R. Selim)2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı.

Karaca, O. (2004), Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/7.

Kırdar, M.G. ve Saraçoğlu, D.Ş.(2012), İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, Discussion Paper, Turkish Economic Association, No.2012/75.

Kolm, S. C. (1976). Unequal inequalities, I. II. *Journal of Economic Theory*, Cilt 12, 416-442; Cilt 13, 82-111.

Koyuncu, M. ve Şenses, F. (2004), Kısadönem Krizlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, ERC Working Papers in Economics, 04/13.

Lambert, P. J. (1993). The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis, Manchester University Press, Second Edition.

Litchfield, J.A., (1999). Inequality: Methods and Tools. Text for World Bank's Web Site on Inequality, Poverty and Socio-economic Performance:
<http://www.worldbank.org/poverty/inequal/index.htm>

McClements, L. (1977). Equivalence Scales for Children, Journal of Public Economics, Cilt 8, 191-210.

OECD(2011), Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising, OECD Report.

OECD (2014), Income Inequality Update, Rising Inequality: Youth and Poor Fall Further Behind, June 2014

Özmucur, S. (1996), Türkiye'de Gelir Dağılımı, Vergi Yüğü, ve Makroekonomik Göstergeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Ş. (2012), Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sen, A. (1997) On Economic Inequality on Economic Inequality, Oxford University Press Inc., New York, (expanded edition with a substantial annexe by Foster, J.E.).

Shorrocks, A. F. (1982). Inequality Decomposition by Factor Components, Econometrica, Cilt 50, Sf. 193-212.

Shorrocks, A. F. (1983). The Impact of Income Components on the Distribution of Family Incomes, Quarterly Journal of Economics, Cilt 98, Sf. 311-326.

Theil, H.(1967), Economics and Information Theory, North-Holland, Amsterdam.

Zeren, F. ve Yilanci, V. (2011), Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması, Business and Economics Research Journal, Vol: 2, No:1, 143-150.

TU SIAD